

KÄSIRAAMAT

Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat

2022. aasta väljaanne

COUNCIL OF EUROPE

Käsikiri valmis veebruaris 2022.

Taasesitamine on lubatud tingimusel, et viidatakse allikale.

Fotod (esilehel ja tekstis): © iStockphoto

© Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Nõukogu, 2026

Selliste elementide kasutamiseks või paljundamiseks, mis ei kuulu Euroopa Liidu Põhiõiguste Ametile / Euroopa Nõukogule, võib olla vaja taotleda luba otse õiguste omajalt.

Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet / Euroopa Nõukogu ega ükski tema nimel tegutsev isik ei vastuta käesolevas väljaandes sisalduva teabe kasutamise eest.

Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2026

Euroopa Nõukogu: ISBN

FRA – print:	ISBN 978-92-9489-329-1	doi:10.2811/31690	TK-09-21-398-ET-C
FRA – PDF:	ISBN 978-92-9489-334-5	doi:10.2811/931334	TK-09-21-398-ET-N

Printed by Imprimerie Bietlot in Belgium

PRINTED ON ELEMENTAL CHLORINE-FREE BLEACHED PAPER (ECF)

Käsiraamat koostati inglise keeles. Euroopa Nõukogu ja Euroopa Inimõiguste Kohus ei vastuta teistesse keeltesse tõlgitud teksti kvaliteedi eest. Käsiraamatus väljendatud vaated ei ole Euroopa Nõukogule ega Euroopa Inimõiguste Kohtule siduvad. Käsiraamatus viidatakse mitmele kommentaarile ja käsiraamatule. Euroopa Nõukogu ja Euroopa Inimõiguste Kohus ei vastuta nende sisu eest ning nende lisamine loetellu ei tähenda nimetatud väljaannete mis tahes vormis heakskiitu. Veel väljaandeid on loetletud Euroopa Inimõiguste Kohtu raamatukogu veebilehtedel echr.coe.int ja veel allikmaterjale on aadressil coe.int/children.

Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat

2022. aasta väljaanne

Eessõna

Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse käsiraamatu käesoleva teise väljaande on koostanud Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (FRA) koostöös Euroopa Nõukogu (lapse õiguste üksus, Euroopa sotsiaalharta osakond ja Euroopa Inimõiguste Kohtu kantselei). See on viies meie organisatsioonide koostöös koostatud Euroopa õiguse käsiraamat. Eelmised käsiraamatud olid pühendatud võrdse kohtlemise õigust, varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõigust, andmekaitseõigust ning õiguskaitse kättesaadavuse õigust käsitlevale Euroopa õigusele.

Alates esimese väljaande avaldamisest 2015. aastal on õigusaktides tehtud arvukalt muudatusi ja lapse õiguste seisukohalt olulisi kohtulahendeid. Näiteks võttis Euroopa Liit (EL) esimest korda vastu õigusakti, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatisi. Euroopa Liidu Kohus on selgitanud õiguslikke küsimusi seoses sellise teemaga nagu kolmandate riikide kodanikest laste tagasisaatmine. Euroopa Inimõiguste Kohus on teinud mitu olulist otsust, eelkõige lastevastase vägivalla ja lapsrändajate kinnipidamise valdkonnas.

Lapsed on täieõiguslikud õiguste omanikud ning selle käsiraamatu eesmärk on suurendada teadlikkust õigusnormidest, mis kaitsevad ja edendavad neid õigusi Euroopas. Euroopa Liidu lepingus on sätestatud liidu kohustus edendada lapse õiguste kaitset. Euroopa Liidu põhiõiguste harta, määrused ja direktiivid ning Euroopa Liidu Kohtu praktika on aidanud edasi arendada nende õiguste kaitset.

Paljud Euroopa Nõukogu konventsioonid ja nende järelevalveorganid keskenduvad lapse õiguste kaitse konkreetsetele aspektidele, sealhulgas kaitsele seksuaalse väärkohtlemise ja ärakasutamise, küberkuritegevuse, inimkaubanduse ja soolise vägivalla eest, ning andmekaitsele. Need konventsioonid aitavad tõhustada laste kaitset, mis on ette nähtud Euroopa inimõiguste konventsiooni ja Euroopa sotsiaalharta alusel ning mida täiendavad Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika ja Euroopa sotsiaalõiguste komitee otsused.

See käsiraamat on ette nähtud õigusvaldkonna spetsialistidele, kohtunikele, prokuröridele ja lastekaitseametnikele ning teistele spetsialistidele ja organisatsioonidele, kes vastutavad lapse õiguste juriidilise kaitse tagamise eest. Usume, et käsiraamat annab neile teadmised, mida on vaja lapse õiguste aspekti arvestamiseks kõigis nende otsustes ja tööolukordades.

Snežana Samardžić-Marković

Euroopa Nõukogu demokraatia
valdkonna peadirektor

Sirpa Rautio

Euroopa Liidu Põhiõiguste
Ameti direktor

Sisukord

EESSÕNA	3
LÜHENDID	11
KUIDAS KÄSIRAAMATUT KASUTADA	13
1 SISSEJUHATUS LAPSE ÕIGUSI KÄSITLEVASSE EUROOPA ÕIGUSESSE:	
KONTEKST JA PÕHIMÕTTED	15
1.1. Peamised mõisted	19
Põhipunktid	19
1.1.1. Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse kohaldamisala	19
1.1.2. Laps kui õiguste omanik	19
1.2. Lapse õiguste taust Euroopas	21
Põhipunktid	21
1.2.1. Euroopa Liit: lapse õiguste areng ja kaitse ulatus	22
1.2.2. Euroopa Nõukogu: lapse õiguste areng ja kaitse ulatus	25
1.3. Lapse õigusi käsitlev Euroopa õigus ja ÜRO lapse õiguste konventsioon	29
Põhipunkt	29
1.4. Euroopa kohtute roll lapse õiguste tõlgendamisel ja jõustamisel	31
Põhipunktid	31
1.4.1. Euroopa Liidu Kohus	32
1.4.2. Euroopa Inimõiguste Kohus	33
1.5. Euroopa sotsiaalõiguste komitee	34
Põhipunkt	34
2 KODANIKUÕIGUSED JA -VABADUSED	37
2.1. Mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus	39
Põhipunktid	39
2.2. Vanemate õigused ja nende laste usuvabadus	41
Põhipunktid	41
2.3. Sõna- ja teabevabadus	44
Põhipunkt	44
2.4. Õigus avaldada arvamust	46
Põhipunktid	46
2.5. Kogunemis- ja ühinemisvabadus	51
Põhipunktid	51

3	VÕRDSUS JA DISKRIMINEERIMISKEELD	53
3.1.	Diskrimineerimiskeeldu käsitlev Euroopa õigus	57
	Põhipunktid	57
3.2.	Rassi või etnilise päritolu alusel diskrimineerimise keeld	61
	Põhipunktid	61
3.3.	Kodakondsuse ja sisserändaja staatuse alusel diskrimineerimise keeld	65
	Põhipunktid	65
3.4.	Puude alusel diskrimineerimise keeld	67
	Põhipunktid	67
3.5.	Muudel kaitstud alustel diskrimineerimise keeld	71
	Põhipunktid	71
4	ISIKLIKU IDENTITEEDI KÜSIMUSED	77
4.1.	Sünni registreerimine ja õigus nimele	79
	Põhipunkt	79
4.2.	Õigus teada oma päritolu	81
	Põhipunktid	81
	4.2.1. Isaduse tuvastamine	82
	4.2.2. Oma päritolu tuvastamine: lapsendamine	86
4.3.	Kodakondsus	87
	Põhipunktid	87
5	PEREKONNAELU	91
5.1.	Õigus perekonnaelu austamisele	93
	Põhipunktid	93
5.2.	Lapse õigus vanemlikule hoolitsusele	95
	Põhipunktid	95
5.3.	Suhtlusõigus	98
	Põhipunktid	98
5.4.	Laste lubamatu riigist äraviimine – lapserööv	107
	Põhipunktid	107
6	PEREPÕHIST HOOLDUST ASENDAV HOOLDUS JA LAPSENDAMINE	115
6.1.	Asendushooldus: üldpõhimõtted	118
	Põhipunktid	118
6.2.	Laste määramine asendushooldusele	122
	Põhipunktid	122

6.3.	Lapsendamine	127
	Põhipunktid	127
7	LASTE KAITSE VÄGIVALLA JA ÄRAKASUTAMISE EEST	135
7.1.	Vägivald kodus, koolis, veebis ja mujal	140
	Põhipunktid	140
	7.1.1. Riigi vastutuse ulatus	140
	7.1.2. Väärkohtlemine koolis	145
	7.1.3. Seksuaalne väärkohtlemine	146
	7.1.4. Koduvägivald ja lapse hooletusse jätmine	152
7.2.	Laste ärakasutamine	156
	Põhipunkt	156
	7.2.1. Sunniviisiline töö	156
	7.2.2. Lastega kaubitsemine	159
	7.2.3. Seksuaalne ärakasutamine	164
7.3.	Haavatavad elanikkonnarühmad	167
	Põhipunkt	167
7.4.	Kadunud lapsed	170
	Põhipunkt	170
8	MAJANDUS-, SOTSIAAL- JA KULTUURIÕIGUSED NING PIISAV ELATUSTASE	173
8.1.	Majandus-, sotsiaal- ja kultuuriõiguste käsitlused	177
	Põhipunktid	177
8.2.	Õigus haridusele	179
	Põhipunktid	179
	8.2.1. Lapsrändajate õigus haridusele	183
8.3.	Õigus tervisele	187
	Põhipunktid	187
8.4.	Õigus eluasemele	194
	Põhipunktid	194
8.5.	Õigus piisavale elatustasemele ja õigus sotsiaalkindlustusele	198
	Põhipunktid	198
9	RÄNDE- JA VARJUPAIGAKÜSIMUSED	203
9.1.	Riiki sisenemine ja riigis elamine	207
	Põhipunktid	207
9.2.	Vanuse hindamine	211
	Põhipunktid	211

9.3. Perekonna taasühinemine vanematest eraldatud lastega	214
Põhipunktid	214
9.4. Kinnipidamine	218
Põhipunktid	218
9.5. Väljasaatmine	222
Põhipunktid	222
9.6. Õiguskaitse kättesaadavus	227
Põhipunkt	227
10 ISIKUANDMED JA TARBIIJAKAITSE	231
10.1. Lapsed ja isikuandmete kaitse	233
Põhipunktid	233
10.1.1. Euroopa andmekaitseõigus	233
10.2. Laste kui tarbijate kaitse	240
Põhipunktid	240
10.2.1. Tarbijaõigused	240
10.2.2. Ebaausad lastele suunatud kaubandustavad	242
10.2.3. Tooteohutus	243
10.2.4. Kliinilised uuringud laste osalusel	244
10.2.5. Imikute ja väikelaste toit	244
10.2.6. Mänguasjade ohutus	245
10.2.7. Lapsed ja reklaam	245
11 LASTE ÕIGUSED KRIMINAALKOHTU- JA KOHTUVÄLISTES MENETLUSTES	247
11.1. Õiglase kohtumenetluse tagatised	249
Põhipunktid	249
11.1.1. Tõhus osalemine	254
11.1.2. Õigus kasutada kaitsjat	256
11.2. Kinnipeetud noorte õigusrikkujate õigused	258
Põhipunktid	258
11.2.1. Kinnipidamise vormid (sisulised ja menetlustagatised)	259
11.2.2. Kinnipidamistingimused	263
11.2.3. Kaitse väärkohtlemise ja kuritarvitamise eest	265
11.3. Lapsohvrite ja -tunnistajate kaitse	266
Põhipunkt	266

LISALUGEMIST	275
KOHTUPRAKTIKA	289
EUROOPA KOHTUTE KOHTUASJADE OTSING	301
VIIDATUD ÕIGUSAKTID	307
ÜRO õigusaktid	307
Euroopa Nõukogu õigusaktid	307
Euroopa Liidu õigusaktid	310

Lühendid

CDENF	Euroopa Nõukogu lapse õiguste valdkonna juhtkomitee
CJEU	Euroopa Liidu Kohus (enne 2009. aasta detsembrit Euroopa Ühenduste Kohus)
CRC	ÜRO lapse õiguste konventsioon
CRD	tarbijaõiguste direktiiv
CRPD	ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon
ECJ	Euroopa Kohus
ECSR	Euroopa sotsiaalõiguste komitee
EDPB	Euroopa Andmekaitseinspektsioon
EIK	Euroopa Inimõiguste Kohus
EL	Euroopa Liit
ELL	Euroopa Liidu leping
ELTL	Euroopa Liidu toimimise leping
EMP	Euroopa Majanduspiirkond
EN	Euroopa Nõukogu
ESC	Euroopa sotsiaalharta
EÕIK/ECHR	Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon (Euroopa inimõiguste konventsioon)
FCNM	Euroopa Nõukogu rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioon
FRA	Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet
GC	Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoda
GDPR	isikuandmete kaitse üldmäärus
GRETA	inimkaubandusevastase võitluse eksperdirühm
ILO	Rahvusvaheline Tööorganisatsioon

LGBTIQ-inimesed	lesbid, geid, biseksuaalid, trans- ja intersoolised ning <i>queer</i> -inimesed
NGO	vabaühendused
ÜRO	Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

Kuidas käsiraamatut kasutada

Käsiraamatus antakse ülevaade lapse põhiõigustest Euroopa Liidus ja Euroopa Nõukogu (EN) liikmesriikides. Selle käsitusala on lai ja sellega ajakohastatakse käsiraamatu [esimest väljaannet](#), mis avaldati 2015. aastal. Lapse õigused on sektoriülene õigusvaldkond. Käsiraamatus tunnustatakse lapsi kui isikuid, kellel on kõik inim- ja põhiõigused ning kes on nende eripärast tulevate erinormide subjektid. Selles keskendutakse lastele erilise tähtsusega õigusvaldkondadele.

Käsiraamat on abiks õigusala töötajatele, kes ei pruugi olla spetsialiseerunud lapse õiguste valdkonnale, sealhulgas advokaatidele, kohtunikele, prokuröridele, sotsiaaltöötajatele ning teistele riigi ametiasutuste, vabaühenduste ja muude asutuste töötajatele, kelle töös võib esineda olukordi, kus on vaja käsitleda seotud õigusküsimusi. See on esmane teabeallikas nii ELi kui ka Euroopa Nõukogu õiguse kohta käsitletavates teemavaldkondades ning selles selgitatakse iga teema reguleerimist ELi õiguses ning Euroopa inimõiguste konventsioonis, Euroopa sotsiaalharta ning muudes Euroopa Nõukogu dokumentides. Iga peatükk algab tabeliga, kus on kummagi eraldi Euroopa õigussüsteemi alusel kohaldatav õigus iga käsitletava teema kaupa, et lugeja näeks, mis on kummaski ühine ja mis erinev. Asjakohasel juhul viidatakse ka Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) lapse õiguste konventsioonile ja muudele rahvusvahelistele õigusaktidele.

Nende ELi-väliste riikide spetsialistid, mis on Euroopa Nõukogu liikmesriigid ja seega Euroopa inimõiguste konventsiooni osalisriigid, saavad oma riigi jaoks asjakohast teavet vaadata otse Euroopa Nõukogu õigust käsitlevatest jaotistest. ELi liikmesriikides tegutsevad spetsialistid peavad kasutama mõlemat osa, sest nende riigid järgivad mõlemat õiguskorda. Lugejatele, kes soovivad mõne küsimuse kohta rohkem teavet, on käsiraamatu lisateabe jaotises viited põhjalikumatele allikatele.

Euroopa inimõiguste konventsiooni õiguse kohaldamise kohta on lühiviited Euroopa Inimõiguste Kohtu teatud kohtuasjadele, mis on seotud käsiraamatu teemaga. Need on valitud lapse õigustega seotud Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendite ja otsuste seast. Neid viiteid kohtupraktikale täiendavad viited teistele asjakohastele Euroopa Nõukogu dokumentidele ja nõuetele.

ELi õigust tutvustatakse vastu võetud seadusandlike meetmete, aluslepingute asjakohaste sätete ja eelkõige Euroopa Liidu põhiõiguste harta kaudu, lähtudes Euroopa Liidu Kohtu (enne 2009. aasta detsembrist Euroopa Ühenduste Kohtu) praktikas kasutatud tõlgendustest.

Käsiraamatus kirjeldatud või viidatud kohtupraktikas on olulisi näiteid nii Euroopa Inimõiguste Kohtu kui ka Euroopa Liidu Kohtu praktikast. Käsiraamatus käsitletakse nii palju kui võimalik – arvestades selle piiratud ulatust ja sissejuhatavat olemust – õiguslikku arengut kuni septembrini 2021.

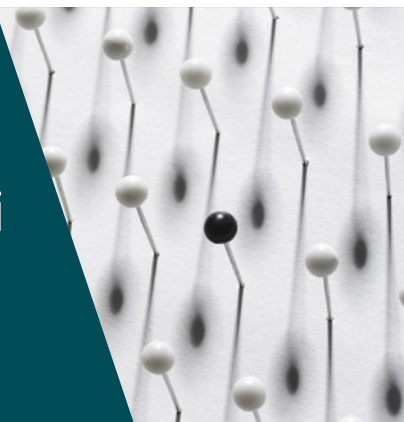
Käsiraamat algab sissejuhatava peatükiga, milles selgitatakse lühidalt Euroopa Nõukogu ja ELi õigusega kehtestatud kahe õigussüsteemi rolli, ja koosneb 10 sisulisest peatükist, mis käsitlevad järgmisi teemasid:

- kodanikuõigused ja -vabadused;
- võrdõiguslikkus ja diskrimineerimiskeeld;
- isikliku identiteedi küsimused;
- perekonnaelu;
- asendushooldus ja lapsendamine;
- laste kaitse vägivalda ja ärakasutamise eest;
- majandus-, sotsiaal- ja kultuuriõigused;
- rände- ja varjupaigaküsimused;
- isikuandmete ja tarbijakaitse;
- lapse õigused kriminaalkohtu- ja kohtuvälises menetluses.

Igas peatükis on viited teistele teemadele ja peatükkidele, mis võimaldavad paremini mõista kohaldatavat õigusraamistikku. Iga peatüki alguses loetletakse põhipunktid.

1

Sissejuhatus lapse õigusi käsitlevasse Euroopa õigusesse: kontekst ja põhimõtted

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artiklid 24 ja 32 Euroopa Liidu leping, artikli 3 lõige 3	Laps kui õiguste omanik	Inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon, artikli 4 punkt d Konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest (Lanzarote konventsioon), artikli 3 punkt a
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikli 24 lõige 2 Euroopa Liidu Kohus, C-244/06, <i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH versus Avides Media AG</i>, 2008 Euroopa Liidu Kohus, C-112/20, <i>M. A. versus État belge</i>, 11. märts 2021	Lapse parimad huvid	Lanzarote konventsioon, artikli 30 lõige 1 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, <i>Rahvusvaheline Juristide Komisjon (ICJ) ning Euroopa Põgenike ja Pagulaste Nõukogu (ECRE) versus Kreeka</i>, nr 173/2018, 2021
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikli 24 lõige 1	Lapse õigus osaleda ja avaldada arvamust	Lanzarote konventsioon, artikkel 9 Bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel inimõiguste ja inimväärikuse kaitse konventsioon: inimõiguste ja biomeditsiini konventsioon (Oviedo konventsioon), artikkel 6
Direktiiv, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust (2011/93/EL)	Kaitse vägivalda ja/või seksuaalse vägivalda eest	Euroopa inimõiguste konventsioon, artiklid 2 (õigus elule), 3 (piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise keeld) ja 8 (õigus kehalisele puutumatusele) Lanzarote konventsioon

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikli 14 lõige 2 (õigus haridusele)	Õigus saada tasuta kohustuslikku haridust	Euroopa sotsiaalharta (muudetud), artikli 17 lõige 2 (õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset) Euroopa inimõiguste konventsiooni esimene protokoll, artikkel 2
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 21 (diskrimineerimiskeeld)	Ealise diskrimineerimise keeld	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 14 (diskrimineerimise keelamine) Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 12, artikkel 1
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 7 (era- ja perekonnaelu austamine) ja artikli 24 lõige 3 (suhtlus vanematega)	Õigus era- ja perekonnaelu austamisele	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) Konventsioon väljaspool abielu sündinud laste õigusliku staatuse kohta Lapsendamise konventsioon (muudetud) Lastega suhtlemise korraldamise konventsioon Lapse õiguste Euroopa konventsioon Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Maslov versus Austria</i> [suurko-da], nr 1638/03, 2008 (lapsena kuriteos süüdi mõistetud hageja väljasaatmine)

Selles sissejuhatavas peatükis selgitatakse, kuidas on lapse õiguste õigusvaldkond Euroopa tasandil arenenud, mis põhimõtteid järgitakse selle kohaldamisel ja milliseid lapse õiguste põhitahke käsitleb Euroopa õigus. Selle taustal analüüsitakse järgmistes peatükkides üksikuid teemasid põhjalikumalt.

Euroopa Nõukogu moodustati pärast Teist maailmasõda, et koondada Euroopa riigid eesmärgiga kaitsta inimõigusi, demokraatiat ja õigusriigi põhimõtteid Euroopas. Praegu kuulub Euroopa Nõukogusse 47 liikmesriiki, sealhulgas kõik ELi liikmesriigid. Euroopa Nõukogu võttis 1950. aastal vastu [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#).¹ See oli esimene dokument, et kinnistada [inimõiguste ülddek-](#)

1 Euroopa Nõukogu (1995), [Euroopa inimõiguste konventsioon](#), vastu võetud 4. novembril 1950, jõustunud 3. septembril 1953.

laratsioonis sätestatud õigused ja muuta need õiguslikult siduvaks. Euroopa inimõiguste konventsioon kehtib võrdselt nii täiskasvanutele kui ka lastele. Selles on sätestatud absoluutsed õigused, mida riigid ei tohi kunagi rikkuda (näiteks õigus elule ja piinamise keeld), ning sellega kaitstakse teatud õigusi ja vabadusi, mida saab seadusega piirata ainult siis, kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik (näiteks õigus isikuvabadusele ja -puutumatusse ning õigus era- ja perekonnanäelu austamisele).

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 19 alusel loodi Euroopa Inimõiguste Kohus kui kohtumehhanism, millega tagatakse, et riigid täidavad Euroopa inimõiguste konventsioonist tulenevaid kohustusi.

Euroopa Inimõiguste Kohus vaatab läbi füüsiliste isikute, füüsiliste isikute rühmade või juriidiliste isikute kaebusi Euroopa inimõiguste konventsiooni väidetavate rikkumistele kohta. Samuti saab kohus vaadata läbi riikidevahelisi kohtuasju, mille üks või mitu Euroopa Nõukogu liikmesriiki on algatanud muu liikmesriigi vastu. Lisaks võivad osalisriigi kõrgeimad kohtud alates **Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 16** jõustumisest 1. augustil 2018 taotleda Euroopa Inimõiguste Kohtult nõuandvaid arvamusi põhimõttelistes küsimustes seoses Euroopa inimõiguste konventsioonis või selle protokollides määratletud õiguste ja vabaduste tõlgendamise või kohaldamisega.

Riikidel on rahvusvaheline kohustus tagada, et nende ametiisikud täidavad Euroopa inimõiguste konventsioonist tulenevaid kohustusi. Praeguseks on kõik Euroopa Nõukogu liikmesriigid konventsiooni oma riigisissesse õigusesse üle võtnud või jõustanud selle riiklike õigusaktidega, millest tulenevalt peavad nende riikide kohtunikud ja ametiisikud tegutsema kooskõlas Euroopa inimõiguste konventsiooni sätetega.

Euroopa Nõukogu teine peamine inimõiguste leping on **Euroopa sotsiaalharta**² (muudetud 1996. aastal³), mis kaitseb sotsiaalõigusi ja milles on laste õiguste erisätted. Selle üle, kas osalisriigid täidavad hartast tulenevaid kohustusi, teeb järelevalvet Euroopa sotsiaalõiguste komitee, mille liikmed valib Euroopa Nõukogu ministrite komitee ja mille ülesanne on jälgida harta järgimist kahe üksteist täiendava mehhanismi abil: sotsiaalpartnerite ja vabaühenduste esitatavate kollektiivkaebuste ning osalisriikide koostatavate riiklike aruannete kaudu.

2 Euroopa Nõukogu (1961), **Euroopa sotsiaalharta**, CETS nr 35, 18. oktoober 1961.

3 Euroopa Nõukogu (1996), **Euroopa sotsiaalharta (muudetud)**, CETS nr 163, 3. mai 1996.

Riigid peavad Euroopa sotsiaalõiguste komitee otsuseid ja järeldusi järgima isegi siis, kui need ei ole riigisisestes õigussüsteemides otseselt jõustatavad.

Euroopa Liit on arenenud kolmest Euroopa organisatsioonist, mis asutati 1950. aastatel. Euroopa Ühenduste aluslepingutes ei olnud viiteid inimõigustele ega nende kaitsele. Kui Euroopa Ühenduste Kohtusse (nüüd Euroopa Liidu Kohus) hakati esitama kohtuasju, milles väideti, et esinenud on ühenduse õigusest põhjustatud inimõiguste rikkumisi, töötas Euroopa Liidu Kohus 1960. aastate lõpus ja 1970. aastate alguses siiski välja kohtupraktika õigustiku, mida tuntakse ühenduse õiguse üldpõhimõtetenä. Euroopa Liidu Kohtu sõnul kajastavad need üldpõhimõtted sisuliselt riikide põhiseadustes ja inimõiguste lepingutes, eelkõige Euroopa inimõiguste konventsioonis, sätestatud inimõiguste kaitset ning Euroopa Liidu Kohus tagab ühenduse õiguse vastavuse nendele põhimõtetele.

ELi inimõiguste kaitse süsteem on arenenud välja Euroopa Liidu Kohtu praktikast ja viinud aluslepingute muudatusteni, millega kinnitatakse põhiõiguste kaitset ELis. Maastrichti lepingus viidati Euroopa inimõiguste konventsioonile ja liikmesriikide ühistele põhiseaduslikele tavadele kui liidu õiguse üldpõhimõtetele ning Amsterdamis lepinguga kinnitati, et EL rajaneb nendel põhimõtetel (Lissaboni lepinguga sätestatakse need ELi lepingu artiklis 2 väärtustena).

2000. aastal vastu võetud Euroopa Liidu põhiõiguste hartas on sätestatud mitmesugused kodaniku-, poliitilised, majandus-, sotsiaal- ja kultuuriõigused. Lissaboni lepingu jõustumisega 2009. aastal sai harta aluslepingutega samaväärse õigusjõu, mis tähendab, et ELi institutsioonid on kohustatud hartat järgima. ELi liikmesriigid peavad järgima hartat ELi õiguse rakendamisel. Kui võrrelda neid viiteid riikide põhiseaduste vastavate sätete sõnastusega, ilmneb, et hartas on märkimisväärselt üksikasjalikult eritletud lapse õigused.⁴

Kõik ELi liikmesriigid ja Euroopa Nõukogu liikmesriigid on [ÜRO lapse õiguste konventsiooni](#)⁵ osalisriigid. Lapse õiguste konventsiooni juhtpõhimõtted, näiteks lapse parimate huvide põhimõte; diskrimineerimiskeeld, õigus ellujäämisele, elule ja arengule ning lapse õigus avaldada arvamust, on lisatud Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu õigusaktidesse.

4 Vt Toggenburg, G. N. (2019), „Die Rechte der Kinder und der Mehrwert der EU-Grundrechtsharta“, *Interdisziplinäre Zeitschrift für Familienrecht*, iFamZ, august 2019, lk 263–265.

5 ÜRO, [lapse õiguste konventsioon](#), mis võeti vastu ning avati allkirjastamiseks, ratifitseerimiseks ja ühinemiseks ÜRO Peaassamblee 20. novembri 1989. aasta resolutsiooniga 44/25 ning mis jõustus 2. septembril 1990 vastavalt konventsiooni artiklile 49.

1.1. Peamised mõisted

Põhipunktid

- Laps on määratletud kui iga alla 18-aastane isik.
- Lapsed on õiguste omanikud, mitte üksnes kaitse saajad.

1.1.1. Lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse kohaldamisala

See osa keskendub õiguslikult siduvatele dokumentidele, mille on vastu võtnud Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liit, ning Euroopa Inimõiguste Kohtu, Euroopa Liidu Kohtu ja muude asjaomaste järelevalveorganite praktikale. Kui asjakohane, viidatakse muudele lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse arengut mõjutavatele Euroopa õigusallikatele, muu hulgas peamistele poliitikadokumentidele, suunistele ja muudele mittesiduvatele / pehme õiguse allikatele.

Lastel kui õiguste omanikel on kõik inim- ja põhiõigused ning nende suhtes kohaldatakse erinorme, arvestades nende eripära ja -vajadusi. Märkimisväärne osa Euroopa kohtupraktikast põhineb lapse vanemate või tema muude seaduslike esindajate algatatud kohtuvaidlustel, sest laste õigus- ja teovõime on piiratud. Kuigi käsiraamatu eesmärk on kirjeldada, kuidas õigus arvestab laste erioigusi, kirjeldatakse selles ka lapse vanemate/eestkostjate või muude seaduslike esindajate tähtsust ning viidatakse asjakohastele olukordadele, kus õigused ja kohustused on eelkõige laste hooldajatel. Sellistel juhtudel rakendatakse [ÜRO lapse õiguste konventsiooni](#) käsitlust, et vanemlikku vastutust tuleb teostada lapse parimates huvides ja kooskõlas lapse arenevate võimetega.

1.1.2. Laps kui õiguste omanik

Rahvusvahelises õiguses määratletakse lapse mõiste ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklis 1 sõnadega „lapse all mõistetakse iga alla 18-aastast inimolendit“. Selle õigusliku kriteeriumiga määratletakse lapse mõiste praegu ka Euroopas.

ELi õiguses puudub ühtne ametlik lapse määratlus aluslepingutes, teistes õigusaktides ja kohtupraktikas. Enamikus ELi õigusaktides kasutatakse määratlust, et laps on iga alla 18-aastane isik. Mõnes muus õigusaktis on siiski laiem määratlus. Näiteks liidu kodanike ja nende pereliikmete liikumisvabadust reguleerivas ELi õiguses on lapsed määratletud kui „alanejad lähisugulased, kes on alla 21-aastased või ülalpeetavad”,⁶ mis tähendab, et lähtutakse põhimõtteliselt bioloogilisest ja majanduslikust suhtest, mitte alaealisusest.

Mõni ELi õigusakt sätestab eri vanuses lastele erinevad õigused. **Direktiiv 94/33/EÜ noorte kaitse kohta tööl** (noorte töötajate direktiiv),⁷ mis reguleerib laste juurdepääsu ametlikule tööle ja selle tingimusi kõigis ELi liikmesriikides, eristab näiteks mõisteid „noored” (üldmõiste kõigi alla 18-aastaste isikute kohta), „noorukid” (vähemalt 15-aastased, kuid alla 18-aastased noored, kes ei kuulu enam täieliku koolikohustuse alla) ja „lapsed” (alla 15-aastased, kellel on enamasti keelatud ametlikult töötada).

Muudes ELi õiguse valdkondades, eriti neis, kus liidu meede täiendab liikmesriikide omi (nt sotsiaalkindlustus, sisseänne ja haridus), jäetakse lapse mõiste liikmesriigi õiguse määratleda. Sellisel juhul kasutatakse üldiselt määratlust ÜRO lapse õiguste konventsioonis.

Euroopa Nõukogu õiguses kasutavad enamik lastega seotud õigusakte ÜRO lapse õiguste konventsioonis sätestatud määratlust. Näited: **inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon**⁸, artikli 4 punkt d, ja **Euroopa Nõukogu konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest** (Lanzarote konventsioon), artikli 3 punkt a.⁹

Euroopa inimõiguste konventsioonis ei ole lapse määratlust, kuid selle artiklis 1 on sätestatud lepinguosaliste kohustus tagada igapähele, kes on nende

6 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 29. aprilli 2004. aasta **direktiiv 2004/38/EÜ**, mis käsitleb Euroopa Liidu kodanike ja nende pereliikmete õigust liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil ning millega muudetakse määrust (EMÜ) nr 1612/68 ja tunnistatakse kehtetuks direktiivid 64/221/EMÜ, 68/360/EMÜ, 72/194/EMÜ, 73/148/EMÜ, 75/34/EMÜ, 75/35/EMÜ, 90/364/EMÜ, 90/365/EMÜ ja 93/96/EMÜ, ELT L 158, 30.4.2004, ja ELT L 158, 29.4.2004, artikli 2 lõike 2 punkt c.

7 Nõukogu 22. juuni 1994. aasta **direktiiv 94/33/EÜ** noorte kaitse kohta tööl, ELT L 216, lk 12, artikkel 3.

8 Euroopa Nõukogu, **inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon**, CETS nr 197, 16. mai 2005.

9 Euroopa Nõukogu, **konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest**, CETS nr 201, 25. oktoober 2007.

jurisdiktsiooni all, konventsiooniga ette nähtud õigused. Konventsiooni artikliga 14 tagatakse konventsioonis sätestatud õiguste kasutamine „ilma mingi diskrimineerimiseta“, sealhulgas ealise diskrimineerimiseta.¹⁰ Euroopa Inimõiguste Kohus on võtnud vastu laste esitatud või laste nimel esitatud kaebusi, laste vanusest olenemata.¹¹ Kohus on oma praktikas heaks kiitnud ÜRO lapse õiguste konventsioonis sätestatud lapse mõiste määratluse,¹² mille kohaselt on lapsed kõik alla 18-aastased isikud.

Sama määratlus kehtib ka Euroopa sotsiaalharta korral ja Euroopa sotsiaalõiguste komitee kasutab seda harta tõlgendamisel.¹³

1.2. Lapse õiguste taust Euroopas

Põhipunktid

- ELi õigus kaitseb lapse õigusi esmase ja teisese õiguse kaudu, mida kohaldatakse mitmesugustes valdkondades, näiteks tarbijakaitse, varjupaiga- ja rändeküsimused, koostöö tsiviil- ja kriminaalasjades ning andmekaitse.
- Euroopa Nõukogu õigus põhineb mitmel lapse õigusi käsitleval konventsioonil ja pehme õiguse allikatel, näiteks ministrite komitee soovitusel.

Nii Euroopa Liit kui ka Euroopa Nõukogu on vastu võtnud õigusakte mitmes lapse õiguste seisukohalt olulises valdkonnas. Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liit teevad eriti tihedat institutsioonidevahelist koostööd. Euroopa õiguse arengut

10 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Schwizgebel versus Šveits*, nr 25762/07, 10. juuni 2010. Vt ka FRA ja Euroopa Inimõiguste Kohus (2018), *Euroopa võrdse kohtlemise õiguse käsiraamat*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 21. märts 2018, lk 103.

11 Vt näiteks Euroopa Inimõiguste Kohus, *Marckx versus Belgia*, nr 6833/74, 13. juuni 1979, kus oli hagejast laps kohtuotsuse tegemise ajal 6-aastane. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *C versus Horvaatia*, nr 80117/17, 8. oktoober 2020.

12 Vt näiteks Euroopa Inimõiguste Kohus, *Güveç versus Türgi*, nr 70337/01, 20. jaanuar 2009; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Çoşelav versus Türgi*, nr 1413/07, 9. oktoober 2012.

13 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) versus Madalmaad*, nr 47/2008, 20. oktoober 2009, punkt 25.

mõjutavad ka olulised õigusaktid, mille on vastu võtnud rahvusvahelised institutsioonid, näiteks Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverents.¹⁴

1.2.1. Euroopa Liit: lapse õiguste areng ja kaitse ulatus

Varem on Euroopa õiguses viidatud lapse õigustele üldiselt eesmärgiga käsitleda konkreetseid lastega seotud küsimusi laiemate majanduslike ja poliitiliste algatuste raames, näiteks tarbijakaitse¹⁵ või isikute vaba liikumise¹⁶ valdkonnas. Lapse õigusi ELis on edendanud [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) kehtestamine 2000. aastal, [Lissaboni lepingu](#) jõustumine 2009. aastal¹⁷ ja strateegilise poliitika areng, näiteks ELi lapse õiguste 2021.–2024. aasta strateegia vastuvõtmine.

Pärast Lissaboni lepingu jõustumist 1. detsembril 2009 sai harta ELi aluslepingutega samaväärse õigusjõu (ELi lepingu artikkel 6). See kohustab ELi institutsioone kogu oma tegevuses ja ELi liikmesriike ELi õiguse rakendamisel kaitsma selles sätestatud õigusi. Hartas viidatakse esimest korda üksikasjalikult lapse õigustele ELi põhiseaduslikul tasandil, muu hulgas tunnustatakse selles lapse õigust saada tasuta kohustuslikku haridust (artikli 14 lõige 2), keelatakse ealine diskrimineerimine (artikkel 21) ning laste tööjõu kasutamine ja noorte tööjõu eksploateeriv kasutamine (artikkel 32). Harta sisaldab lapse õiguste erisätet (artikkel 24), milles on sõnastatud lapse õiguste peamised põhimõtted: õigus heaoluks vajalikule kaitsele ja hoolitsusele (artikli 24 lõige 1); õigus vabalt väljendada oma seisukohti ja õigus sellele, et neid seisukohti võetakse arvesse vastavalt lapse vanusele ja küpsusele (artikli 24 lõige 1); õigus sellele, et kõigis

14 Vt näiteks [5. peatükk](#), kus kirjeldatakse, kuidas piiriülest lapseröövi reguleeriv ELi perekonnaõigus toimib koos rahvusvahelise lapseröövi tsiviilõiguslike küsimusi käsitleva 25. oktoobri 1980. aasta konventsiooniga (Haagi lapseröövi konventsioon); Euroopa Nõukogu lapse õiguste valdkonna juhtkomiteele on [pädevusraamistikuga \(2020–2021\)](#) antud ülesanne tagada koostöö ja sünergia ELiga.

15 Näide: Euroopa Parlamendi ja nõukogu 18. juuni 2009. aasta [direktiiv 2009/48/EÜ](#) mänguasjade ohutuse kohta (ELT L 170), millega kehtestatakse laste mänguasjade suhtes kohaldatavad ohutusmeetmed.

16 Näide: Euroopa Parlamendi ja nõukogu 29. aprilli 2004. aasta [direktiiv 2004/38/EÜ](#), mis käsitleb Euroopa Liidu kodanike ja nende pereliikmete õigust liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil ning millega muudetakse määrust (EMÜ) nr 1612/68 ja tunnistatakse kehtetuks direktiivid 64/221/EMÜ, 68/360/EMÜ, 72/194/EMÜ, 73/148/EMÜ, 75/34/EMÜ, 75/35/EMÜ, 90/364/EMÜ, 90/365/EMÜ ja 93/96/EMÜ.

17 [Lissaboni leping](#), millega muudetakse [Euroopa Liidu lepingut](#) ja [Euroopa Ühenduse asutamislepingut](#), sõlmitud Lissabonis 13. detsembril 2007, ELT C 306, 17.12.2007, lk 1–271, artikkel 3.

lapsega seotud toimingutes seatakse esikohale lapse huvid (artikli 24 lõige 2); õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt oma mõlema vanemaga, kui see ei ole lapse huvidega vastuolus (artikli 24 lõige 3), ning õigus sellele, et austataks lapse era- ja perekonnaelu (artikkel 7). Kui võrrelda neid viiteid riikide põhiseaduste vastavate sätete sõnastusega, ilmneb, et hartas on märkimisväärselt üksikasjalikult eritletud lapse õigused.¹⁸

Harta artikli 51 lõike 2 ja ELi lepingu artikli 6 lõike 1 kohaselt ei laienda harta ELi pädevust ning ei muuda ega lisa ELi volitusi ja ülesandeid.

Lissaboni leping löi ELile paremad võimalused edendada laste õigusi, eelkõige tunnistades lapse õiguste kaitse üheks ELi üldeesmärgiks (ELi lepingu artikli 3 lõige 3) ja ELi välissuhete poliitika oluliseks aspektiks (ELi lepingu artikli 3 lõige 5). Lastele on konkreetsemalt viidatud ka [ELi toimimise lepingus](#)¹⁹, mis võimaldab ELil võtta seadusandlikke meetmeid, mille eesmärk on võidelda seksuaalse ärakasutamise ja inimkaubanduse vastu (artikli 79 lõike 2 punkt d ja artikli 83 lõige 1).

Selle tulemusel võeti vastu [direktiiv, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust](#),²⁰ ning [direktiiv, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset](#),²¹ mis sisaldavad ka lapsohvrite erivajaduste sätteid. Lastele on pühendatud ka mitu sätet [direktiivis, millega kehtestatakse kuriteohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded](#).²² Lisaks kehtestati hiljutise direktiiviga [kriminaalmenetluses kahtlustatavatele või süüdistatavatele lastele menetlustagatised](#).²³

Kõrvuti õigusraamistiku arendamisega on lapse õiguste valdkonnas välja töötatud olulised poliitikavahendid, algselt ELi väliskoostöö tegevuskava raames ja seejärel seoses siseküsimustega. 2021. aastal võeti vastu [ELi lapse õiguste strateegia](#)²⁴ ning erimeetmed laste vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastu

18 Vt Toggenburg, G. N. (2019), „Die Rechte der Kinder und der Mehrwert der EU-Grundrechtecharta“, *Interdisziplinäre Zeitschrift für Familienrecht*, iFamZ, august 2019, lk 263–265.

19 Vt [ELi toimimise lepingu](#) konsolideeritud versioonid, ELT C 326, 2012.

20 Euroopa Liit, Euroopa Parlament ja nõukogu (2011), [direktiiv 2011/93/EL](#), ELT L 335, lk 1.

21 Euroopa Liit, Euroopa Parlament ja nõukogu (2011), [direktiiv 2011/36/EL](#), ELT L 101, lk 1.

22 Euroopa Liit, Euroopa Parlament ja nõukogu (2012), [direktiiv 2012/29/EL](#), ELT L 315, lk 57.

23 Euroopa Liit, Euroopa Parlament ja nõukogu (2016), [direktiiv 2016/800/EL](#), ELT L 132, lk 1.

24 Euroopa Liit, Euroopa Komisjon (2021), [ELi lapse õiguste strateegia aastateks 2021–2024](#).

võitlemiseks **Euroopa lastegarantii** raames. ELi lapse õiguste strateegias käsitleb komisjon püsivaid ja tekkivaid probleeme ning pakub välja konkreetsed prioriteetsed meetmed kuues põhivaldkonnas:

- laste osalemine poliitilises ja demokraatlikus elus;
- sotsiaal-majanduslik kaasamine, tervishoid ja haridus;
- võitlus lastevastase vägivalla vastu ja lastekaitse tagamine;
- lapsesõbralik õigusemõistmine;
- digi- ja infoühiskond;
- ülemaailmne mõõde.

Turvaline, kindel ja usaldusväärne digikeskkond on Euroopa digiühiskonna alus. Eriti just lapsed peaksid saama kasu enneolematutest digiajastu võimalustest, et neist kujuneksid enesekindlad, pädevad ja aktiivsed digikodanikud. **Lastele parema interneti loomise Euroopa strateegia**²⁵ 2022. aasta versiooniga saab lapse õiguste üldstrateegia digitaalõiguste komponendi.

Lastegarantii raames käsitletakse laste vaesust ja sotsiaalset tõrjutust alushariduse ja lapsehoiu, hariduse, tervishoiu, toitumise ja eluasemega seotud meetmete kaudu.²⁶

Euroopa Liit võib õigusakte vastu võtta ainult talle aluslepingutega ette nähtud pädevuse piires (ELi toimimise lepingu artiklid 2–4). Et lapse õigused on seotud paljude valdkondadega, tuleb ELi pädevuse üle otsustada igal üksikjuhul eraldi. Seni on ELi seadusandlik tegevus olnud ulatuslik järgmistes lapse õiguste seiskohalt olulistes valdkondades:

- tarbijakaitse;
- varjupaik ja ränne;

²⁵ <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-strategy-better-internet-children>.

²⁶ Euroopa Liidu Nõukogu (2021), 14. juuni 2021. aasta soovitus (EL) 2021/1004, millega luuakse **Euroopa lastegarantii**, ST/9106/2021/INIT, ELT L 223, 22.6.2021, lk 14–23.

- koostöö tsiviil- ja kriminaalasjades;
- andmekaitse.

1.2.2. Euroopa Nõukogu: lapse õiguste areng ja kaitse ulatus

Euroopa Nõukogul on alates asutamisest olnud selge volitus kaitsta ja edendada inimõigusi. Euroopa Nõukogu peamine inimõiguste leping, mille on ratifitseerinud kõik tema liikmesriigid, on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon ehk [Euroopa inimõiguste konventsioon](#), mis sisaldab konkreetseid viiteid lastele. Peamised neist on järgmised: artikli 5 lõike 1 punktis d on sätestatud lapse seaduslik kinnipidamine hariduslikuks järelevalveks, artikli 6 lõikega 1 võimaldatakse piirata õigust avalikule kohtuistungile, kui see on alaealise huvides, ning esimese protokolli artiklis 2 on sätestatud õigus haridusele ja selles nõutakse, et riik austaks vanemate õigust tagada lastele oma usuliste ja filosoofiliste veendumustega kooskõlas olev haridus. Peale selle on Euroopa inimõiguste konventsiooni kõik muud üldsätted kohaldatavad igapäevaelu, sealhulgas laste suhtes. Osa neist on osutunud laste jaoks eriti asjakohaseks, näiteks artikkel 8, mis tagab õiguse era- ja perekonnaelu austamisele, ning artikkel 3, mis keelab piinamise ning ebainimliku või alandava kohtlemise ja karistamise. Euroopa Inimõiguste Kohus on Euroopa inimõiguste konventsioonis sätestatud positiivseid kohustusi tõlgendades loonud ulatusliku laste õiguste kohtupraktika, milles sageli viidatakse ÜRO lapse õiguste konventsioonile. Euroopa Inimõiguste Kohus analüüsib iga kaebust eraldi ja seetõttu ei anna tema kohtupraktika terviklikku ülevaadet Euroopa inimõiguste konventsiooni kohasest lapse õigustest.

Euroopa Nõukogu teine peamine inimõiguste leping on [Euroopa sotsiaalharta](#) (muudetud 1996. aastal), mis sätestab sotsiaalõiguste kaitse ja milles on lapse seonduvate õiguste erisäte. Lapse õiguste seisukohast on eriti tähtsad sotsiaalharta kaks sätet: artiklis 7 sätestatakse kohustus kaitsta lapsi majandusliku ärakasutamise eest; artikliga 17 kohustatakse riike võtma kõik asjakohased ja vajalikud meetmed, et lastel oleks võimalik saada vajalikku hooldust, abi, haridust ja väljaõpet (sh tasuta alg- ja keskharidust), et kaitsta lapsi ja noori hooletusse jätmise, vägivalda ja ärakasutamise eest ning tagada kaitse lastele, kes on ilma jäänud oma perekonna toetusest. Euroopa sotsiaalharta rakendamise järelevalvet teeb Euroopa sotsiaalõiguste komitee, kuhu kuulub

15 sõltumatut eksperti, kelle valib Euroopa Nõukogu ministrite komitee. Euroopa sotsiaalõiguste komitee jälgib, et riigisisene õigus ja tavad järgiksid Euroopa sotsiaalhartat.

Lisaks on Euroopa Nõukogu vastu võtnud mitu lapse õiguste erivaldkondade lepingut, sealhulgas järgmised:

- konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest (Lanzarote konventsioon);
- lapse õiguste Euroopa konventsioon;²⁷
- konventsioon väljaspool abielu sündinud laste õigusliku staatuse kohta;²⁸
- lapsendamise konventsioon, mida muudeti 2008. aastal;²⁹
- lastega suhtlemise korraldamise konventsioon;³⁰
- naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon (Istanbuli konventsioon).³¹

Poliitika tasandil on Euroopa Nõukogu alates 2006. aastast rakendanud programmi „Euroopa laste jaoks ja koos lastega” – see on valdkonnaülene tegevuskava, milles osalevad riigivalitsused, kodanikuühiskond, EL ning muud rahvusvahelised organisatsioonid ja sidusrühmad. Valitsustevahelist tegevust valdkonnas juhib lapse õiguste valdkonna juhtkomitee, mis asutati 2020. aastal lapse õiguste valdkonna ajutise komitee (2016–2019) õigusjärglasena. Programmiga edendatakse laste õiguste terviklikku ja lõimitud käsitlust, et

27 Euroopa Nõukogu (1996), [lapse õiguste Euroopa konventsioon](#), CETS nr 160, 25. jaanuar 1996.

28 Euroopa Nõukogu (1975), [Euroopa konventsioon väljaspool abielu sündinud laste õigusliku staatuse kohta](#), CETS nr 85, 15. oktoober 1975.

29 Euroopa Nõukogu (2008), [lapsendamise konventsioon \(muudetud\)](#), CETS nr 202, 27. november 2008.

30 Euroopa Nõukogu (2003), [lastega suhtlemise korraldamise konventsioon](#), CETS nr 192, 15. mai 2003.

31 Euroopa Nõukogu (2011), [naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon](#), CETS nr 210, 11. mai 2011.

peavoolustada lapse õiguste küsimus kõigis asjakohastes Euroopa Nõukogu poliitikavaldkondades.³²

Programmi raames on Euroopa Nõukogu ministrite komitee võtnud vastu mitu pehme õiguse allikat, millega antakse praktilisi juhiseid ja mis täiendavad laste seisukohast asjakohaseid siduvaid Euroopa õiguslikke meetmeid, sealhulgas järgmised:

- soovitus vägivalla eest laste kaitsmise riiklike strateegiate kohta;³³
- *lapsesõbraliku õigusemõistmise suunised*;³⁴
- *lapsesõbraliku tervishoiu suunised*;³⁵
- soovitus lapse õiguste ning lapse- ja peresõbralike sotsiaalteenuste kohta;³⁶
- soovitus alla 18-aastaste noorte ja laste osaluse kohta;³⁷
- soovitus seoses lastega, kelle vanemad on vangistatud;³⁸

32 Euroopa Nõukogu, [lapse õiguste veebileht](#).

33 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2009), [Recommendation CM/Rec\(2009\)10 of the Committee of Ministers to member states on integrated national strategies for the protection of children from violence](#) (soovitus CM/Rec(2009)10 liikmesriikidele vägivalla eest laste kaitsmise lõimitud riiklike strateegiate kohta), 18. november 2009.

34 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), [Guidelines on child-friendly justice](#) (lapsesõbraliku õigusemõistmise suunised), 17. november 2010.

35 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2011), [Guidelines on child-friendly healthcare](#) (lapsesõbraliku tervishoiu suunised), 21. september 2011.

36 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2011), [Recommendation Rec \(2011\)12 on children's rights and social services friendly to children and families](#) (soovitus CM/Rec(2011)12 lapse õiguste ning lapse- ja peresõbralike sotsiaalteenuste kohta), 16. november 2011.

37 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2012), [Recommendation Rec\(2012\)2 on the participation of children and young people under the age of 18](#) (soovitus CM/Rec(2012)2 liikmesriikidele alla 18-aastaste noorte ja laste osaluse kohta), 28. märts 2012.

38 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2018), [Recommendation Rec\(2018\)5 concerning children with imprisoned parents](#) (soovitus CM/Rec(2018)5 liikmesriikidele seoses lastega, kelle vanemad on vangistatud), 4. aprill 2018.

- soovitus saatjata ja vanematest eraldatud laste tõhusa eestkoste kohta rände kontekstis;³⁹
- soovitus seoses suunistega lapse õiguste austamise, kaitse ja teostamise kohta digitaalkeskonnas.⁴⁰

Euroopa Nõukogu valitsustevaheline tegevus lapse õiguste valdkonnas juhindub järjestikustest [lapse õiguste strateegiatest](#). Euroopa Nõukogu lapse õiguste strateegiat rakendatakse sünergias prioriteetide ja meetmetega, mis on ette nähtud Euroopa Nõukogu muude strateegiate ja tegevuskavadega, nagu [puuetega inimeste strateegia 2017–2023](#), [terrorismivastase võitluse strateegia 2018–2022](#), [soolise võrdõiguslikkuse strateegia 2018–2023](#), [romade ja travelleride kaasamise strateegiline tegevuskava 2020–2025](#), [strateegiline tegevuskava inimõiguste ja tehnoloogiate kohta biomeditsiini valdkonnas \(2020–2025\)](#), [noortesektori strateegia 2030](#) ja tegevuskava, mis käsitleb haavatavate isikute kaitset Euroopas rände ja varjupaiga kontekstis (2021–2025).⁴¹

Uues lapse õiguste strateegias (2022–2027) on sätestatud kuus peamist prioriteetset valdkonda: vägivalda puudumine; võrdsed võimalused ja sotsiaalne kaasatus; tehnoloogia kättesaadavuse ja ohutu kasutamine kõigile lastele;

39 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2019), [Recommendation Rec\(2019\)11 on effective guardianship for unaccompanied and separated children in the context of migration](#) (soovitus CM/Rec(2019)11 saatjata ja vanematest eraldatud laste tõhusa eestkoste kohta rände kontekstis), 11. detsember 2019.

40 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2018), [Recommendation Rec\(2018\)7 on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment](#) (soovitus CM/Rec(2018)7 seoses suunistega lapse õiguste austamise, kaitse ja teostamise kohta digitaalkeskonnas), 4. juuli 2018.

41 Euroopa Nõukogu (2016), [Disability Strategy 2017–2023](#) (Puuetega inimeste strateegia 2017–2023), 30. november 2016; Euroopa Nõukogu (2018), [Counter-Terrorism Strategy \(2018–2022\)](#) (Terrorismivastase võitluse strateegia 2018–2022), CM(2018)86, 4. juuli 2018; Euroopa Nõukogu (2018), [Gender Equality Strategy 2018–2023](#) (Soolise võrdõiguslikkuse strateegia 2018–2023), 7. märts 2018; Euroopa Nõukogu bioetika komitee (2019), [Strategic Action Plan on Human Rights and Technologies in Biomedicine \(2020–2025\)](#) (Strateegiline tegevuskava inimõiguste ja tehnoloogiate kohta biomeditsiini valdkonnas (2020–2025)), CM(2019)198, 18. detsember 2019; Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2020), [Youth Sector Strategy 2030](#) (Noortesektori strateegia 2030), CM/Res(2020)2, 22. jaanuar 2020; Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2020), [Council of Europe Strategic Action Plan for Roma and Traveller Inclusion \(2020–2025\)](#) (Romade ja travelleride kaasamise strateegiline tegevuskava 2020–2025), CM(2019)161-final, 22. jaanuar 2020; Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2021), [Action Plan on protecting vulnerable persons in the context of migration and asylum in Europe \(2021–2025\)](#) (Tegevuskava, mis käsitleb haavatavate isikute kaitset Euroopas rände ja varjupaiga kontekstis (2021–2025)), CM(2021)67, 5. mai 2021.

lapsesõbralik õigusemõistmine; igale lapsele sõnaõiguse andmine ning laste õigused kriisi- ja hädaolukordades.

1.3. Lapse õigusi käsitlev Euroopa õigus ja ÜRO lapse õiguste konventsioon

Põhipunkt

- Lapse õigusi käsitlev Euroopa õigus põhineb suuresti ÜRO lapse õiguste konventsioonil.

ÜRO lapse õiguste konventsioonil on Euroopa tasandil oluline roll, sest kõik Euroopa Nõukogu liikmesriigid on konventsiooni osalised. Konventsioon kehtestab Euroopa riikide ühised õiguslikud kohustused ja suunab, kuidas Euroopa institutsioonid lapse õigusi arendavad ja kohaldavad.

ÜRO lapse õiguste konventsioon on seega muutunud lapse õigusi käsitleva Euroopa õiguse arengu võrdlusaluseks, mille tulemusel toetuvad nii Euroopa Nõukogu kui ka EL üha enam konventsiooni mõjule. Eelkõige avab ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtete ja sätete lõimimine siduvate õigusaktide ja kohtupraktikaga Euroopa tasandil tulemuslikumad õiguskaitsekanalid neile, kes soovivad teostada Euroopas lapse õigusi. Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu jaoks on väga oluline ÜRO [lapse õiguste komitee](#), kes jälgib konventsiooni ja selle fakultatiivprotokollide rakendamist ning annab oma üldiste märkuste kaudu suuniseid, kuidas ÜRO lapse õiguste konventsiooni tõlgendada. Siin käsiraamatus viidatakse konkreetselt ÜRO komitee kõige asjakohasematele dokumentidele.

Euroopa Liit ei saa hakata ÜRO lapse õiguste konventsiooni osaliseks, sest lepingus ei ole sätestatud võimalust, et sellega saaksid ühineda muud osalised kui riigid. Euroopa Liit tugineb siiski liidu õiguse üldpõhimõtetele (liikmesriikide ühistest põhiseaduslikest tavadest tulenevad kirjalikud ja kirjutamata põhimõtted) kui ELi õiguse allikale ELi aluslepingute kõrval. Euroopa Liidu Kohus on kinnitanud, et ELi liikmesusest tulenevad kohustused ei tohiks olla vastulus liikmesriikide põhiseaduslike kohustuste ja rahvusvaheliste inimõiguste

valdkonna kohustustega.⁴² Seega ja et kõik ELi liikmesriigid on ÜRO lapse õiguste konventsiooni ratifitseerinud, peab EL vähemalt oma pädevusvaldkonda kuuluvates küsimustes järgima selles sätestatud põhimõtteid ja norme.

Seda kohustust rõhutatakse muudes ELi aluslepingutes ja eelkõige [Euroopa Liidu põhiõiguste hartas](#). Harta artikkel 24 lähtub otseselt ÜRO lapse õiguste konventsiooni sätetest, sealhulgas konventsiooni kahest üldpõhimõttest,⁴³ nimelt lapse huvide esikohale seadmise põhimõttest (konventsiooni artikkel 3) ja lapse osalemise põhimõttest (konventsiooni artikkel 12).⁴⁴ ELi tasandil lisatakse peaaegu erandita kõikidesse lapse õiguste õigusaktidesse selgesõnaline viide ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklitele või selle põhimõtetele, näiteks lapse parimad huvid, lapse õigus osaleda teda mõjutavate otsuste tegemisel ja õigus olla kaitstud diskrimineerimise eest. Euroopa Liidu Kohus on samuti sageli viidanud ELi aluslepingute ja ÜRO lapse õiguste konventsiooni seosele.⁴⁵

Euroopa Nõukogu kui organisatsioon ei ole ÜRO lapse õiguste konventsiooni ega selle fakultatiivprotokollidega õiguslikult seotud,⁴⁶ kuigi kõik Euroopa Nõukogu liikmesriigid on selle konventsiooni osalised. Et Euroopa inimõiguste konventsiooni tuleb tõlgendada kooskõlas rahvusvahelise õiguse üldpõhimõtetega, tuleb arvestada kõiki asjakohaseid rahvusvahelise õiguse norme, mida kohaldatakse konventsiooni osalisriikide vahelistes suhetes; täpsemalt tuleb konventsiooni osalisriikidele lapse õiguste valdkonnas pandud kohustusi tõlgendada ÜRO lapse õiguste konventsiooni järgi.⁴⁷ Ka Euroopa sotsiaalõiguste komitee on otsustes selge sõnaga viidanud ÜRO lapse õiguste

42 Nt Euroopa Liidu Kohus, C-4/73 *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung versus Euroopa Ühenduste Komisjon*, 14. mai 1974.

43 ÜRO lapse õiguste komitee, *General Comment No. 5, General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, para. 6)* (üldine märkus nr 5 ÜRO lapse õiguste konventsiooni rakendamise üldmeetmete kohta (artiklid 4, 42 ja 44, punkt 6), punkt 12.

44 Selgitused põhiõiguste harta kohta, ELT C 303, 14.12.2007, lk 17.

45 Vt näiteks Euroopa Liidu Kohus, C-112/20, *M.A. versus État belge*, 11. märts 2021, punkt 37.

46 ÜRO (2000), ÜRO Peaassamblee 25. mai 2000. aasta resolutsioon A/RES/54/263 „Lapse õiguste konventsiooni fakultatiivprotokoll laste kaasamise kohta relvastatud konfliktidesse”; ÜRO (2011), ÜRO Peaassamblee 19. detsembri 2011. aasta resolutsioon A/RES/66/138 „Lapse õiguste konventsiooni fakultatiivprotokoll teavitushetke kohta”; ÜRO (2000), ÜRO Peaassamblee 25. mai 2000. aasta resolutsioon A/RES/54/263 „Lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja -pornograafiat käsitlev fakultatiivprotokoll”.

47 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Harroudj versus Prantsusmaa*, nr 43631/09, 4. oktoober 2012, punkt 42.

konventsioonile.⁴⁸ Lisaks mõjutavad ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtted ja normid Euroopa Nõukogu tegevust standardite kehtestamisel ja lepingute sõlmimisel. Näiteks *lapsesõbraliku õigusemõistmise suunised* lähtuvad otseselt paljudest ÜRO lapse õiguste konventsiooni sätetest, samuti konventsioonile lisatud ÜRO lapse õiguste komitee üldistest märkustest.⁴⁹

1.4. Euroopa kohtute roll lapse õiguste tõlgendamisel ja jõustamisel

Põhipunktid

- Euroopa Liidu Kohus on teinud otsuseid seoses lapse õigustega sellistes valdkondades nagu ränne, vaba liikumine, alaline elukoht ja diskrimineerimiskeeld, tuginedes sageli ÜRO lapse õiguste konventsioonile.
- Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika on lapse õiguste valdkonnas ulatuslik. Enamikus nendes kohtuasjades kohaldatakse Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8, mis tagab õiguse era- ja perekonnaelu austamisele.

48 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Rahvusvaheline Juristide Komisjon (ICJ) ning Euroopa Pögnike ja Pagulaste Nõukogu (ECRE) versus Kreeka*, nr 173/2018, 26. jaanuar 2021, punkt 158; Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Maa ilma Piinamisvastane Organisatsioon (OMCT) versus Iirimaa*, kaebus nr 18/2003, 7. detsember 2004, punktid 61–63; Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) versus Madalmaad*, kaebus nr 47/2008, 20. oktoober 2009; Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Rahvusvaheline Inimõiguste Föderatsioon (FIDH) versus Prantsusmaa*, kaebus nr 14/2003, 8. september 2004.

49 Vt ÜRO lapse õiguste komitee (2007), *General Comment No. 10 (2007): Children's rights in juvenile justice* (üldine märkus nr 10 laste õiguste kohta alaealistega seotud õigusemõistmise puhul), CRC/C/GC/10; 25. aprill 2007; ÜRO lapse õiguste komitee (2009), *General Comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard* (üldine märkus nr 12 alaealise õiguse kohta avaldada arvamust), CRC/C/GC/12, 1. juuli 2009; ÜRO lapse õiguste komitee (2013), *General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interest taken as a primary consideration (art. 3, para. 1)* (üldine märkus nr 14 lapse õiguse kohta, et tema huvid seatakse esikohale), CRC/C/GC/14; 29. mai 2013; ÜRO lapse õiguste komitee (2021), *General Comment No. 25 (2021): on children's rights in relation to the digital environment* (üldine märkus nr 25 laste õiguste kohta digikeskkonnas), CRC/C/GC/25; 2. märts 2021; ÜRO lapse õiguste komitee (2019), *General Comment No. 24 (2019): Children's rights in the child justice system* (üldine märkus nr 24 laste õiguste kohta alaealistega seotud õigusemõistmise puhul), CRC/C/GC/24, 18. september 2019.

1.4.1. Euroopa Liidu Kohus

Lapse õigustega seotud kohtuasjades on Euroopa Liidu Kohus seni vaadanud läbi peamiselt eelotsusetaotlusi ([ELi toimimise lepingu](#) artikkel 267). Need on menetlused, kus liikmesriigi kohus palub Euroopa Liidu Kohtul tõlgendada liidu esmast õigust (aluslepinguid) või teisest õigust (otsuseid ja õigusakte), mis on asjaomase kohtuasja jaoks asjakohased.

Euroopa Liidu Kohus teeb üha rohkem kohtuotsuseid lapse õigustega seotud valdkondades, näiteks vaba liikumine, ELi kodakondsus, ränne, perepõhine asendushooldus, alaline elukoht ja diskrimineerimiskeeld.

Euroopa Liidu Kohus on viidanud [ÜRO lapse õiguste konventsioonile](#) määramisel, kuidas ELi õigust tõlgendada seoses lastega, näiteks kohtuasjas *Dynamic Medien Vertriebs GmbH versus Avides Media AG*,⁵⁰ milles Euroopa Liidu Kohus lähtus konventsiooni artiklist 17, milles ergutatakse osalisriike arendama vastavaid põhisuundi, kaitsmaks last tema heaolu kahjustava massimeediateabe ja -materjali eest.⁵¹ Samuti viitas Euroopa Liidu Kohus konventsiooni artikli 3 lõikele 1 (lapse huvide esikohale seadmine) ning seda kajastavale põhiõiguste harta artiklile 24, kohtuasjas *M. A. versus État belge*.⁵²

Muudes kohtuasjades on Euroopa Liidu Kohus viidanud otsuse põhjendustes lapse õiguste üldpõhimõtetele, mida samuti hõlmavad ÜRO lapse õiguste konventsiooni sätted (näiteks lapse huvide esikohale seadmine ja õigus avaldada arvamust), eelkõige piiriülese lapseröövi kohtuasjades.⁵³

Tavapäraselt on Euroopa Liit olnud ÜRO lapse õiguste konventsioonile otsustava jõu andmisel ettevaatlik, eriti sellistes poliitiliselt tundlikumates valdkondades nagu sisserände kontroll,⁵⁴ kuigi viimase aja kohtupraktikas võib täheldada teatud muutusi, mida käsitletakse järgmistes peatükkides. Alates Euroopa Liidu põhiõiguste harta vastuvõtmisest viitab Euroopa Liidu Kohus paralleelselt nii

50 Euroopa Liidu Kohus, C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH versus Avides Media AG*, 14. veebruar 2008.

51 Euroopa Liidu Kohus, C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH versus Avides Media AG*, 14. veebruar 2008, punktid 42 ja 52.

52 Euroopa Liidu Kohus, C-112/20, *M. A. versus État belge*, 11. märts 2021, punkt 37.

53 Euroopa Liidu Kohus, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga versus Simone Pelz*, 22. detsember 2010. Lisateave: vt 5. peatükk.

54 Euroopa Liidu Kohus, C-540/03, *Euroopa Parlament versus Euroopa Liidu Nõukogu* [suurkoda], 27. juuni 2006.

selle lapse õigusi käsitlevatele artiklitele kui ka ÜRO lapse õiguste konventsioonile kummagi sätete sarnasuse tõttu.

1.4.2. Euroopa Inimõiguste Kohus

Euroopa Inimõiguste Kohus teeb otsuseid peamiselt üksikkaebuste kohta, mis esitatakse kooskõlas [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artiklitega 34 ja 35. Euroopa Inimõiguste Kohtu pädevusse kuuluvad kõik Euroopa inimõiguste konventsiooni ja selle protokollide tõlgendamise ja kohaldamise küsimused (konventsiooni artikkel 32). [Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 16](#), mis jõustus 2018. aastal, võimaldab teksti ratifitseerinud liikmesriikide kõrgeimatel kohtutel taotleda Euroopa Inimõiguste Kohtult nõuandvaid arvamusi konventsioonis või selle protokollides määratletud õiguste ja vabaduste tõlgendamise või kohaldamisega seotud põhimõttelistes küsimustes.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika lapse õiguste valdkonnas on ulatuslik ning selles on läbi vaadatud paljusid kohtuasju, eelkõige Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) kohaldamisalas. Lapse õigustega seotud muude kohtuasjade läbivaatamine on tuginenud mitmele Euroopa inimõiguste konventsiooniga kaitstud inimõiguste tagatisele, nagu ebainimliku ja alandava kohtlemise keeld (konventsiooni artikkel 3) või õiguse õiglasele kohtumenetlusele (konventsiooni artikkel 6).

Euroopa Inimõiguste Kohus viitab laste või nende nimel esitatud kaebuste menetlemisel sageli ÜRO lapse õiguste konventsioonile. Mõnikord on konventsioonis sõnastatud lapse õiguste põhimõtetel olnud oluline mõju Euroopa Inimõiguste Kohtu arutluskäigule, eriti seoses Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 (õigus õiglasele kohtumenetlusele) tõlgendamisega seadusega vastuoluliseks laste kohtlemisel (vt [11. peatükk](#)).

Näide: kohtuasi *Maslov versus Austria*⁵⁵ käsitles lapsena mitmes kuriteos süüdi mõistetud hageja riigist väljasaatmist. Euroopa Inimõiguste Kohus oli arvamusel, et alaealise kurjategija suhtes rakendatavate väljasaatmismeetmete korral sisaldab lapse huvide esikohale seadmise kohustus kohustust toetada lapse ühiskonda taasloomumist, kooskõlas ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikliga 40. Kohus leidis, et taasloomumist ei saavutata, kui lapse perekondlikud või ühiskondlikud sidemed katkestatakse

⁵⁵ Euroopa Inimõiguste Kohus, [Maslov versus Austria](#) [suurkoda], nr 1638/0323, 23. juuni 2008.

väljasaatmisega.⁵⁶ Seega on ÜRO lapse õiguste konventsioon üks aluseid, millega leiti, et väljasaatmine on Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 (perekonnaelu austamine) kohaste hageja õiguste ebaproportsionaalne riive.

1.5. Euroopa sotsiaalõiguste komitee

Põhipunkt

- Euroopa sotsiaalõiguste komitee on avaldanud arvamusi kollektiivkaebuste alusel mitmes lapse õigustega seotud valdkonnas, sealhulgas juhtumite kohta seoses ärakasutamise, rändeküsimuste või seadusega vastuolulised lastega.

Euroopa sotsiaalõiguste komitee otsustab kollektiivkaebuste menetlusele või riikliku aruandluse menetlusele tuginedes, kas riigisisene õigus ja tava on kooskõlas [Euroopa sotsiaalharta](#).⁵⁷ Määratud riiklikud ja rahvusvahelised organisatsioonid võivad esitada kollektiivkaebuse riikide vastu, kes on Euroopa sotsiaalharta osalisriigid ja kaebusmenetluse heaks kiitnud. Seni on kaebustes käsitletud küsimusi seoses laste majandusliku ärakasutamise,⁵⁸ laste kehalise puutumatuse,⁵⁹ lapsrändajate terviseõigustega,⁶⁰ puuetega laste juurdepääsuga haridusele,⁶¹ seadusega pahuksis olevate lastega⁶² ja saatjata laste õigustega.⁶³

56 *Ibid.*, punkt 83.

57 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Rahvusvaheline Juristide Komisjon (ICJ) ning Euroopa Põgenike ja Pagulaste Nõukogu (ECRE) versus Kreeka*, kaebus nr 173/2018, 26. jaanuar 2021.

58 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Rahvusvaheline Juristide Komisjon (ICJ) versus Portugal*, kaebus nr 1/1998, 9. september 1999.

59 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Maailma Piinamisvastane Organisatsioon (OMCT) versus Kreeka*, kaebus nr 17/2003, 7. detsember 2004; Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd versus Iirimaa*, kaebus nr 93/2013, 4. veebruar 2013.

60 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) versus Belgia*, kaebus nr 69/2011, 23. oktoober 2012.

61 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Vaimse puudega inimeste tugikeskus (MDAC) versus Bulgaaria*, kaebus nr 41/2007, 3. juuni 2008, punkt 35.

62 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Rahvusvaheline Juristide Komisjon (ICJ) versus Tšehhi Vabariik*, kaebus nr 148/2017, 20. märts 2017.

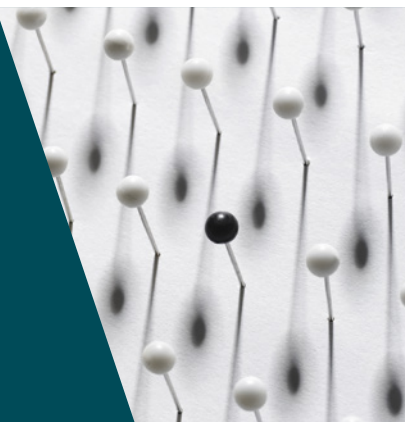
63 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Euroopa romade õiguste keskus (ERRC) ja vaimse puudega inimeste tugikeskus (MDAC) versus Tšehhi Vabariik*, kaebus nr 157/2017, 17. juuni 2020.

Näide: kohtuasjas *Rahvusvaheline Juristide Komisjon (ICJ) ning Euroopa Põgenike ja Pagulaste Nõukogu (ECRE) versus Kreeka*⁶⁴ väitsid ICJ ja ECRE, et Kreeka ei ole taganud saatjata lapsrändajate kaitset Kreekas ega saatjatega lapsrändajate kaitset Egeuse mere kirdeosa saartel, muu hulgas vastuvõtukeskuste ülerahvastatuse tõttu. Euroopa sotsiaalõiguste komitee leidis, et Euroopa sotsiaalhartat on rikutud, sest saartel ei olnud tagatud pagulastest ja varjupaigataotlejatest lastele piisavat ja sobivat majutust, puudus piisav pikaajaline majutusvõimalus ning varjupaik saatjata pagulastest ja varjupaigataotlejatest lastele mandriosas, puudus tulemuslik eestkotesüsteem saatjata ja vanematest eraldatud lapsrändajatele jaoks, saatjata lapsrändajaid peeti kinni kaitse alla võtmise süsteemi raames, saartel olevatel saatjaga ja saatjata lapsrändajatel puudus juurdepääs harkedusele ning neile ei tagatud piisavaid tervishoiuteenuseid.

64 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Rahvusvaheline Juristide Komisjon (ICJ) ning Euroopa Põgenike ja Pagulaste Nõukogu (ECRE) versus Kreeka*, nr 173/2018, 26. jaanuar 2021.

2

Kodanikuõigused ja -vabadused

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 10 (usuvabadus) ja artikkel 14 (õigus haridusele)	Mõtte-, südame- tunnistuse- ja usuvabadus	Euroopa inimõiguste konvent- sioon, artikkel 9 (usuvabadus) ja artikkel 14 (diskrimineerimise keelamine) Esimese protokolli artikkel 2 (vanemate õigus tagada lastele oma usuliste ja filosoofiliste veendumustega kooskõlas olev haridus) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Dogru versus Prantsusmaa</i>, nr 27058/05, 2008 (moslemi pearätiku kandmine riiklikus keskkoolis) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Kervanci versus Prantsusmaa</i>, nr 31645/04, 2008 (moslemi pearätiku kandmine riiklikus keskkoolis) Euroopa Inimõiguste Ko- hus, <i>Grzelak versus Poola</i>, nr 7710/02, 2010 (usuõppe alternatiivid alg- ja keskkoolis) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Lautsi jt versus Itaalia</i> [suurko- da], nr 30814/06, 2011 (krutsi- fiksides väljapanek riigikoolides)

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
		Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Osmanoğlu ja Kocabaş versus Šveits</i>, nr 29086/12, 2017 (kohustuslikest poiste ja tüdrukute ühistest ujumistundidest vabastamine) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Stavropoulos jt versus Kreeka</i>, nr 52484/18, 2020 (õigus mitte olla kohustatud kuulutama oma veendumusi)
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 11 (sõnavabadus)	Sõna- ja teabevabadus	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 10 (sõnavabadus) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Handyside versus Ühendkuningriik</i>, nr 5493/72, 1976 (lasteraamatu keelamine) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Gaskin versus Ühendkuningriik</i>, nr 10454/83, 1989 (juurdepääs isiku lapsepõlves tema kohta koostatud toimikule)
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 24 (lapse õigused) Brüsseli IIa määrus (uuesti sõnastatud) ((EL) 2019/1111) Menetlustagatiste direktiiv ((EL) 2016/800) Laste seksuaalset kuritarvitamist käsitlev direktiiv (2011/93/EL) Euroopa Liidu Kohus, <i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga versus Simone Pelz</i>, 2010 (õigus avaldada arvamust, rahvusvaheline lapserööv)	Õigus avaldada arvamust	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 6 (õiglane kohtumenetlus) Lapse õiguste Euroopa konventsioon, artiklid 3, 4, 6 ja 7 Lanzarote konventsioon, artiklid 9 ja 14 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>M. ja M. versus Horvaatia</i>, nr 10161/13, 3. september 2015 (õigus avaldada arvamust hooldusõiguse asjades) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Sahin versus Saksamaa</i> [suurkoda], nr 30943/96, 2003 (lapse ärakuulamine kohtus suhtlusõigusega seotud menetluses)

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 12 (kogunemis- ja ühinemisvabadus)	Õigus kogunemis- ja ühinemisvabadusele	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 11 (rahumeelsete kogunemiste ja ühingute moodustamise vabadus) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Kristlik-Demokraatlik Rahvapartei versus Moldova</i> , nr 28793/02, 2006 (osalemine avalikus kohas toimuvatel kogunemistel)

Kõigil isikutel, sealhulgas lastel, on kodanikuõigused ja -vabadused, mis on sätestatud mitmesugustes dokumentides, peamiselt [Euroopa Liidu põhiõiguste hartas](#) ja [Euroopa inimõiguste konventsioonis](#), nagu neid on tõlgendanud Euroopa Inimõiguste Kohus. Siin peatükis on ülevaade õigustest ja vabadustest, mis mõjutavad lapse õigusi. Selles analüüsitakse lapse õigust mõtte-, südame- ja usuvabadusele ([jagu 2.1](#)), vanemate õigusi ja nende laste õigust usuvabadusele ([jagu 2.2](#)), lapse õigust sõna- ja teabevabadusele ([jagu 2.3](#)), lapse õigust avaldada arvamust ([jagu 2.4](#)) ning õigust kogunemis- ja ühinemisvabadusele ([jagu 2.5](#)).

2.1. Mõtte-, südame- ja usuvabadus

Põhipunktid

- Euroopa inimõiguste konventsioon ja Euroopa Liidu põhiõiguste harta tagavad mõtte-, südame- ja usuvabaduse, sealhulgas õiguse muuta usku või veendumusi ning vabaduse kuulutada usku või veendumusi kultuse, õpetamise, tava ja kombetalituse kaudu.

ELi õiguses tagatakse [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artikliga 10 mõtte-, südame- ja usuvabadus. Selles õiguses sisaldub vabadus muuta usku või veendumusi, samuti vabadus kuulutada usku või veendumusi nii üksi kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt kultuse, õpetamise, tava ja kombetalituse kaudu. Tunnustatakse ka õigust keelduda sõjaväeteenistusest veendumuste tõttu vastavalt riigisisesele õigusele (harta artikli 10 lõige 2).

Euroopa Nõukogu õiguses sätestatakse **Euroopa inimõiguste konventsiooni** artiklis 9 õigus mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas on kujunenud usuvabaduse õiguse kolm mõõdet: sise-mõõde, vabadus muuta usku või veendumusi ja vabadus kuulutada usku või veendumusi. Esimesed kaks mõõdet on absoluutsed ja riik ei või neid mingil tingimusel piirata.⁶⁵ Vabadust kuulutada oma usku või veendumusi võib piirata üksnes seadusega ja juhul, kui sellel on seaduslik eesmärk ja see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 9 lõige 2).

Euroopa Inimõiguste Kohus on oma praktikas käsitlenud laste mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadust peamiselt seoses õigusega haridusele ja seoses riikliku koolisüsteemiga.

Näide: kohtuasjad *Dogru versus Prantsusmaa* ja *Kervanci versus Prantsusmaa*⁶⁶ käsitlesid kahe tüdruku (11 a ja 12 a) väljaheitmist Prantsusmaa riikliku keskkooli esimesest klassist, sest nad keeldusid kehalise kasvatus tunnis eemaldamast pearätikut. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et piirangud hagejate õigusele kuulutada oma usulisi veendumusi olid kooskõlas ilmalikkuse nõudega riigikoolides. Riigi ametiasutuste sõnul ei olnud sellise peakatte ehk moslemi pearäti kandmine kehalise kasvatus tundides kooskõlas tervise- ja ohutusnõuetega. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et otsus oli mõistlik, sest kool kaalutles hagejate usulisi veendumusi ning teiste isikute õiguste ja vabaduste ja avaliku korra kaitsmise nõuet. Kohus otsustas seepärast, et õpilaste usukuulutuse piiramine oli põhjendatud ja taotletava eesmärgiga proportsionaalne. Kohus ei tuvastanud seega Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 9 rikkumist.

Näide: kohtuasi *Grzelak versus Poola*⁶⁷ käsitles usutundidest vabastatud õpilasele eetikatundide ja vastavate hinnete saamise mittevõimaldamist. Hageja ei osalenud agnostikutest vanemate soovil kogu alg- ja keskkoolis õppimise vältel (7–18 a) usuõpetuse tundides. Et huvitatud õpilasi oli liiga vähe, ei korraldatud usutundide asemel eetikatunde, ning hageja

65 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Darby versus Rootsi*, nr 11581/85, 23. oktoober 1990.

66 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Dogru versus Prantsusmaa*, nr 27058/05, 4. detsember 2008; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kervanci versus Prantsusmaa*, nr 31645/04, 4. detsember 2008 (kättesaadav prantsuse keeles).

67 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Grzelak versus Poola*, nr 7710/02, 15. juuni 2010.

tunnistustele märgiti usu- ja eetikaõpetuse hinde asemel kriips. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et usu- ja eetikaõpetuse hinde puudumine poisi koolitunnistustel on mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabaduse riive, sest koolitunnistused võivad viidata lapse usulise kuuluvuse puudumisele. Seejärest oli see lubamatu häbimärgistamine. Eetikatunde soovinud mitteusklike õpilaste ja usutundides osalenud õpilaste erinev kohtlemine ei olnud seega objektiivselt ega mõistlikult põhjendatud, samuti ei olnud kasutatud vahendid ja taotletav eesmärk mõistlikult proportsionaalsed. Riik ületas selles juhtumis kaalutlusõiguse piire, sest rikuti hageja õigust mitte kuulutada oma usku või veendumusi, rikkudes Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes artikliga 9.

2.2. Vanemate õigused ja nende laste usuvabadus

Põhipunktid

- Vanematel on õigus tagada, et nende laste haridus ning õpetamine on kooskõlas nende usuliste, filosoofiliste ja pedagoogiliste veendumustega.
- Vanematel on õigus ja kohustus suunata ning juhendada last mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabaduse õiguse kasutamisel nii, et see on kooskõlas lapse arenevate võimetega.

Vanemate õigusi seoses nende laste usuvabadusega käsitletakse liidu õiguses teisiti kui [ÜRO lapse õiguste konventsioonis](#).

ELi õiguses austatakse vanemate õigust tagada lastele oma usuliste, filosoofiliste ja pedagoogiliste veendumuste kohane haridus ja õpetamine ([Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artikli 14 lõige 3).

Euroopa Nõukogu õiguses kohustab eelkõige [inimõiguste konventsiooni esimese protokolli](#) artikkel 2 riiki austama vanemate (usulisi) veendumusi hariduse ja õpetamise valdkonnas. Euroopa Inimõiguste Kohtu arvates on see kohustus lai, sest kehtib peale koolide õppekava sisu ja rakendamise ka riigi võetud

kõigi funktsioonide täitmise kohta.⁶⁸ See hõlmab riikliku hariduse korraldamist ja rahastamist, õppekava kehtestamist ja kavandamist, õppekavas sisalduva teabe või teadmiste objektiivset, kriitilist ja mitmekesisist edastamist (seega keelatakse riigil indoktrineerimine, mis võib riivata vanemate usulisi ja filosoofilisi veendumusi) ning koolikeskkonna korraldamist, sealhulgas ususümbolite, näiteks krutsifikside väljapanekut riigikoolides. Euroopa Inimõiguste Kohtul on olnud ka kohtuasju, kus lapse huvid võivad seoses haridusega minna vastuollu vanemate usuliste huvidega.

Näide: kohtuasi *Lautsi jt versus Itaalia*⁶⁹ käsitles krutsifikside väljapanekut riigikooli klassiruumides. Lapsevanem esitas kaebuse, et krutsifiksid selle riigikooli klassiruumides, kus tema lapsed õpivad, rikub ilmalikkuse põhimõtet, mille järgi ta soovib oma lapsi harida. Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoda leidis, et riigi hariduse ja õpetamisega seotud funktsioonide hulka kuulub otsustamine, kas krutsifiksid peaksid olema riigikooli klassiruumides, ning see küsimus kuulub Euroopa inimõiguste konventsiooni esimese protokolli artikli 2 teise lause reguleerimisalasse. Kohus väitis, et selle otsustamine kuulub põhimõtteliselt kostjariigi kaalutlusruumi ja Euroopas puudub riigikoolides ususümbolite kasutamise konsensus. Krutsifikside kui ilmselgelt kristlusele viitavate sümbolite olemasolu riigikooli klassiruumides toob koolikeskkonnas tõepoolest nähtavalt esile riigi peamise usundi. Samas ei piisa sellest väitmiseks, et kostjariik sellega indoktrineeriks. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et krutsifiks seinal on sisuliselt passiivne sümbol ja selle mõju õpilastele ei saa pidada võrreldavaks kõne või usutegevuses osalemise mõjuga. Seega leidis Euroopa Inimõiguste Kohtu suurkoda, et ametiasutused tegutsesid oma kaalutlusõiguse piires, kui otsustasid, et krutsifiksid võivad ka edaspidi olla selle riigikooli klassiruumides, kus õpivad hageja lapsed, ning austasid seega vanemate õigust tagada laste haridus ja õpetamine kooskõlas nende enda usuliste ja filosoofiliste veendumustega.

68 Vt Euroopa Inimõiguste Kohtu asjakohane kohtupraktika: Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kjeldsen, Busk Madsen ja Pedersen versus Taani*, nr 5095/71, nr 5920/72 ja nr 5926/72, 7. detsember 1976; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Valsamis versus Kreeka*, nr 21787/93, 18. detsember 1996; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Folgerø jt versus Norra* [suurkoda], nr 15472/02, 29. juuni 2007; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Hasan ja Eylem Zengin versus Türgi*, nr 1448/04, 9. oktoober 2007; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Lautsi jt versus Itaalia* [suurkoda], nr 30814/06, 18. märts 2011.

69 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Lautsi jt versus Itaalia* [suurkoda], nr 30814/06, 18. märts 2011.

Näide: kohtuasi *Osmanoğlu ja Kocabaş versus Šveits*⁷⁰ käsitles moslemitest vanemaid, keda trahviti selle eest, et nad ei lubanud tütrele osaleda algkooli kohustuslikus poiste ja tüdrukute ühises ujumistunnis. Hagejate kaebuse kohaselt rikuti sellega nende artikli 9 kohast õigust kuulutada oma usku (Šveits ei olnud ratifitseerinud Euroopa inimõiguste konventsiooni esimest protokolli). Euroopa Inimõiguste Kohus arvestas, et ametiasutused olid pakkunud väga paindlikke osalemisvõimalusi, vähendamaks laste tunnis osalemise mõju vanematele seoses nende usuliste veendumustega; muu hulgas lubati tütrele kanda burkinit ning nad said riietuda ja pesta poiste juuresolekuta. Trahvid, millele eelnesid hoiatused, ei tundunud ebaproportsionaalsed ning hagejatel oli olnud võimalus kasutada nõudest vabastamise taotluse läbivaatamise menetlust. Järeldati, et asjas ei olnud ametiasutused ületanud neile antud märkimisväärse kaalutusõiguse piire.⁷¹

Näide: kohtuasjas *Stavropoulos jt versus Kreeka*⁷² väitsid hagejatest vanemad ja nende tütar, et lapse sünnitunnistus rikkus nende õigust usuvabadusele. Dokumendis oli lapse nime kõrvale lisatud käsitsi märkus „nime andmine“ ning ristimise osa jäetud tühjaks. Kohus nõustus hagejatega, et märkusel oli kõrvaltähendus: see viitas, et tütar oli ristimata. Sellise teabe lisamine sünnitunnistusele, mis on avalik ja sageli kasutatav dokument, tekitas selle omaniku jaoks riski, et teda võidakse haldusasutustega suhtlemisel diskrimineerida. Lisaks ei olnud asjaomasel juhul märkuste käsitsi lisamine seadusega ette nähtud; seega ei olnud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 9 rikkumise tuvastamiseks vaja uurida, kas sekkumisel oli õiguspärane eesmärk ja kas see oli „demokraatlikus ühiskonnas vajalik“.

Rahvusvahelise õiguse kohaselt peab osalisriik vastavalt ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikli 14 lõikele 2 austama vanemate õigusi ja kohustusi suunata last tema mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabaduse õiguse kasutamisel lapse arenevate võimete kohaselt. Lapse õiguse konventsiooni artikli 14 lõike 2 sõnastus on kooskõlas konventsiooni vanemlike kohustuste üldpõhimõttega: vanemlike kohustusi peab täitma kooskõlas lapse arenevate võimetega (konventsiooni artikkel 5) ning lapse parimatest huvidest lähtuvalt (artikli 18 lõige 1). Samuti tunnustatakse Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikli 14 lõikes 3

⁷⁰ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Osmanoğlu ja Kocabaş versus Šveits*, nr 29086/12, 10. jaanuar 2017.

⁷¹ Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Papageorgiou jt versus Kreeka*, nr 4762/18 ja nr 6140/18, 31. oktoober 2019; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Perovy versus Venemaa*, nr 47429/09, 20. oktoober 2020.

⁷² Euroopa Inimõiguste Kohus, *Stavropoulos jt versus Kreeka*, nr 52484/18, 25. juuni 2020.

vanemate õigust tagada lastele oma usuliste, filosoofiliste ja pedagoogiliste veendumuste kohane haridus ja õpetamine.

2.3. Sõna- ja teabevabadus

Põhipunkt

- Euroopa Liidu põhiõiguste harta ja Euroopa inimõiguste konventsioon tagavad õiguse sõnavabadusele, mis hõlmab arvamusevabadust ning vabadust saada ja levitada teavet ja ideid avaliku võimu sekkumiseta.

Eli õiguses hõlmab sõnavabaduse õigus arvamusevabadust ning vabadust saada ja levitada teavet ja ideid avaliku võimu sekkumiseta ning sõltumata riigipiiridest ([Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artikkel 11).

Euroopa Nõukogu õiguses on sõnavabadus tagatud [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artikliga 10 ja seda võib piirata ainult artikli 10 lõikes 2 loetletud õiguspärasel eesmärgil, kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik.

Euroopa Inimõiguste Kohus on oma kohtupraktikas rõhutanud, et „sõnavabadus on üks [demokraatliku] ühiskonna põhialuseid, üks ühiskonna ja üksikisiku arengu põhitingimusi [...], seda ei kohaldata üksnes teabe ja ideede suhtes, mis saavad heakskiidu või mida peetakse ohutuks või ebaoluliseks, vaid ka sellise teabe ja nende ideede suhtes, mis riiki või osa rahvast solvab, šokeerib või häirib”⁷³.

Näide: Euroopa Inimõiguste Kohus leidis kohtuasjas *Handyside versus Ühendkuningriik*,⁷⁴ et ametiasutuste otsus keelata raamat „*Little Red School Book*” oli kooskõlas kõlbluse kaitse erandiga, mis on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 10 lõikes 2. Kohtuasi käsitleb õigust saada teavet, mis vastab lapse vanusele ja küpsusele – see on lapse jaoks eriti oluline sõnavabaduse õiguse aspekt. See taani keelest tõlgitud raamat oli kirjutatud koolilastele ning selles kaheldi paljudes sotsiaalsetes

73 Vt näiteks Euroopa Inimõiguste Kohus, *Handyside versus Ühendkuningriik*, nr 5493/72, 7. detsember 1976, punkt 49.

74 *Ibid.*

normides, sealhulgas seoses seksuaalsuse ja uimastitega. Väga tähtsas arenguetaapis olevad noored võisid raamatu teatud lõike tõlgendada õhususena teha midagi kahjulikku, milleks nad ei ole valmis, või isegi sooritada teatud kuritegusid. Seega leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et pädevatel Inglise kohtunikel „oli õigus otsustada oma kaalutusõigust kasutades asjakohasel ajal, et raamat võib kahjustada paljude seda lugevate laste ja noorukite kõlblust“.

Muud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 10 kohaldamisalasse kuuluvad lastega seotud kohtuasjad käsitlevad asendushooldusele määratud laste õigust saada juurdepääs teabele.

Näide: kohtuasi *Gaskin versus Ühendkuningriik*⁷⁵ käsitleb isikut, kes viibis enamiku lapsepõlvest hooldusasutuses ja kelle kohta kohalik omavalitsus pidas sel perioodil konfidentsiaalset toimikut. Selles olid muu hulgas arstide, õpetajate, politsei- ja kriminaalhooldusametnike, sotsiaaltöötajate, tervishoiuspetsialistide, kasuvanemate ja internaatkooli töötajate koostatud aruanded. Kui hageja taotles dokumentidele juurdepääsu, et algatada menetlus kohaliku omavalitsuse vastu isikukahju tekitamise tõttu, jäeti tema taotlus rahuldamata. Selliste andmete konfidentsiaalsena hoidmine leiti olevat avalikes huvides õigustatud, et tagada lapsehooldusteenuste nõuetekohane toimimine, sest vastasel juhul ei sooviks aruannete esitajad edaspidi olla aruannetes avameelsed. Euroopa Inimõiguste Kohus nõustus, et lapsena riigi hoole all olnud isikutel on eluline huvi „saada vajalikku teavet, et teada oma lapsepõlvest ja varasest arengust ning seda mõista“.⁷⁶ Kuigi avalike andmete konfidentsiaalsuse tagamine on oluline, võis selline Briti süsteem, mis nõudis dokumentidele juurdepääsuks nende esitaja nõusolekut, põhimõtteliselt olla kooskõlas Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8, kui teabele juurdepääsu taotleja huvid olid tagatud ja teabe esitaja ei olnud kättesaadav või keeldus eeskirju eirates nõusoleku andmisest. Sellisel juhul peaks juurdepääsu andmise lõpliku otsuse tegema sõltumatu asutus. Kohtuasjas ei olnud selline menetlus hagejale kättesaadav ning kohus leidis, et rikuti hageja Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohaseid õigusi. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis siiski, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 10 ei rikutud, märkides veel kord, et õigus vabadusele saada teavet keelab valitsusel takistada isikul saada

⁷⁵ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Gaskin versus Ühendkuningriik*, nr 10454/83, 7. juuli 1989.

⁷⁶ *Ibid.*, punkt 49.

teavet, mida teised soovivad või võivad soovida talle anda, kuid ei kohusta riiki isikule seda teavet andma.

Lapse õiguste konventsiooni artikli 13 lõikega 1 tunnustatakse lapse õigust sõnavabadusele, mis sisaldab vabadust riigipiiridest sõltumata suuliselt, kirjalikult või trükkis, kunsti vormis või mõnel muul, lapse enda valitud viisil, taotleda, vastu võtta ja edasi anda informatsiooni ning igasuguseid ideid.

2.4. Õigus avaldada arvamust

Põhipunktid

- Lapse õiguste konventsiooniga tunnustatakse lapse õigust vabalt väljendada oma seisukohti temaga seotud küsimustes kui üht konventsiooni üldpõhimõtet.
- Euroopa Liidu põhiõiguste harta kohaselt on lastel õigus vabalt väljendada oma seisukohti ning õigus, et neid seisukohti arvestatakse lapsega seotud küsimustes vastavalt tema vanusele ja küpsusele.
- Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt tuleb hinnata, kas riiklik kohus peab lapse ära kuulama, iga juhtumi konkreetseid asjaolusid arvestades, ning see sõltub lapse vanusest ja küpsusest.

Eli õiguses sätestatakse [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artikli 24 lõikes 1, et lapsed võivad vabalt väljendada oma seisukohti ning neid seisukohti võetakse arvesse lapsega seotud küsimustes vastavalt tema vanusele ja küpsusele. See säte on üldkohaldatav ja kehtib mis tahes menetluses. Euroopa Liidu Kohus on sageli tõlgendanud selle sätte tähendust koostoimes [Brüsseli IIa määrusega](#).

Näide: kohtuasi *Joseba Andoni Aguirre Zarraga versus Simone Pelz*⁷⁷ käsitles alaealise lapse äraviimist Hispaaniast Saksamaale hooldusõigust rikkudes. Euroopa Liidu Kohtult küsiti, kas Saksamaa kohus (st selle riigi kohus, kuhu laps viidi) võib vaidlustada Hispaania (päritoluriigi) kohtu otsuse täitmise põhjusel, et last ei kuulatud ära, mis tähendab, et rikuti määruse (EÜ) nr 2201/2003 (Brüsseli IIa määrus) artikli 42 lõike 2 punkti a ja Euroopa

⁷⁷ Euroopa Liidu Kohus, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga versus Simone Pelz*, 22. detsember 2010; vt ka [jagu 5.4](#), milles käsitletakse põhjalikumalt seda otsust ja uuesti sõnastanud Brüsseli IIa määruse toimimist.

Liidu põhiõiguste harta artiklit 24. Saksamaa kohtuistungil oma arvamust avaldanud laps oli tagasitoomise vastu. Euroopa Liidu Kohus leidis, et lapse ärakuulamine ei ole absoluutne õigus, kuid kui kohus peab vajalikuks, peab kohus andma lapsele arvamuse avaldamiseks tegeliku ja tõhusa võimaluse. Samuti leidis kohus, et selleks, et tagada hartas ja Brüsseli IIa määruses sätestatud lapse õigus avaldada arvamust, peavad olema lapsele kättesaadavad õiguslikud menetlused ja tingimused, mis võimaldavad lapsel vabalt oma seisukohta avaldada, ning kohtul peab olema võimalik neid seisukohti kuulda. Ühtlasi peab kohus võtma sellise ärakuulamise korraldamiseks kõik vajalikud meetmed, lähtudes lapse parimatest huvidest ja arvestades iga konkreetse kohtuasja asjaoludega. Kui lapse elukoht on muus liikmesriigis, võib lapse ärakuulamine, nagu on märgitud Brüsseli IIa määruse põhjenduses 20, toimuda nõukogu 28. mai 2001. aasta määruses (EÜ) nr 1206/2001 (liikmesriikide kohtute vahelise koostöö kohta tõendite kogumisel tsiviil- ja kaubandusajades) sätestatud korras. Vastavalt Euroopa Liidu Kohtu otsusele ei saa selle riigi ametiasutus, kuhu laps on viidud (Saksamaa), siiski vaidlustada lapse tagasitoomist põhjendusel, et on rikutud lapse õigust avaldada arvamust päritoluriigis (Hispaania).

Õigus avaldada arvamust kajastub mitmesugustes õigusaktides. Uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määruse artikli 21 kohaselt on lapsel, kes on suuteline seisu-kohti kujundama, õigus saada tegelik ja tõhus võimalus avaldada oma arvamust kas otse, esindaja või asjakohase organi vahendusel.⁷⁸ Lapse seisukohta tuleb nõuetekohaselt kaalutleda, arvestades tema vanust ja küpsust. Seda õigust kohaldatakse peale vanemliku vastutuse ka tagasiviimismenetluse suhtes, mis on sätestatud rahvusvahelise lapseröövi tsiviilõiguslikke küsimusi käsitlevas 1980. aasta Haagi konventsioonis.⁷⁹

Eli **menetlustagatiste direktiivi** kohaselt peavad liikmesriigid tagama, et lapsel on õigus viibida kohtulikul arutelul, ning võtma kõik asjakohased meetmed, et võimaldada tal kohtulikul arutelul tulemuslikult osaleda, sealhulgas andes talle

78 Euroopa Liit (2019), nõukogu 25. juuni 2019. aasta määrus (EL) 2019/1111, mis käsitleb kohtualluvust, abieluasjade ja vanemliku vastutusega seotud kohtuasjades lahendite tunnustamist ja täitmist ning rahvusvahelisi lapserööve (uuesti sõnastatud), ELT L 178, 2.7.2019, lk 1.

79 Vt ka nõukogu 25. juuni 2019. aasta määrus (EL) 2019/1111, mis käsitleb kohtualluvust, abieluasjade ja vanemliku vastutusega seotud kohtuasjades lahendite tunnustamist ja täitmist ning rahvusvahelisi lapserööve (uuesti sõnastatud), ELT L 178, 2.7.2019, lk 1, artikkel 26.

võimaluse olla ära kuulatud ja avaldada arvamust.⁸⁰ [Laste seksuaalset kuritarvitamist käsitlevas ELi direktiivis](#) on samuti sätestatud mitu menetlustagatist, millega tagada lapsohvri kaitse kriminaalmenetluses toimuvate vestluste ajal.⁸¹

Euroopa Nõukogu õiguses ei tõlgenda Euroopa Inimõiguste Kohus õigust era- ja perekonnaelu austamisele ([Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artikkel 8) nii, nagu oleks lapse ärakuulamine kohtus alati kohustuslik.⁸² Üldreeglina on liikmesriigi kohtu ülesanne hinnata talle esitatud tõendeid, sealhulgas vahendeid, millega tõendatakse olulisi asjaolusid. Riigisisestelt kohtutelt ei nõuta alati lapse ärakuulamist kohtuasjades, mis käsitlevad suhtlust vanemaga, kellel ei ole hooldusõigust. Selle küsimuse hindamisel tuleb arvestada iga kohtuasja konkreetseid asjaolusid, pidades nõuetekohaselt silmas asjaomase lapse vanust ja küpsust. Euroopa Inimõiguste Kohus kontrollib artikli 8 menetlusaspektist sageli, kas ametiasutused on astunud nõuetekohaseid samme, et otsustega kaasneksid vajalikud kaitsemeetmed.

Näide: kohtuasi *M. ja M. versus Horvaatia*⁸³ käsitleb hooldusõigusega seotud vaidlust, sealhulgas väiteid, et isa väärkohtleb last. Euroopa Inimõiguste Kohut üllatas eriti asjaolu, et last, kes oli siis 13 ja poole aastane, ei olnud ikka veel üle nelja aasta kestnud hooldusõiguse menetluses ära kuulatud ning talle ei olnud antud seega võimalust avaldada kohtutes arvamust, kumma vanema juures ta soovis elada. Ei saa väita, et laps, kes suudab kujundada seisukohti, on otsustusprotsessi piisavalt kaasatud, kui talle ei anta võimalust olla ära kuulatud ja seega väljendada oma seisukohti. Laste piiratud autonoomiat, mis suureneb järk-järgult koos nende küpsemisega, kasutatakse nende õiguse kaudu avaldada arvamust. Kohtuasja konkreetsetel asjaoludel rikuti esimese hageja artikli 8 kohast õigust

80 Euroopa Liit (2016), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. mai 2016. aasta direktiiv 2016/800/EL, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise, ELT L 132, lk 1, artikkel 16.

81 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direktiiv 2011/93/EL, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK, ELT L 335, lk 1, artikkel 20.

82 Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *N.Ts. jt versus Gruusia*, nr 71776/12, 2. veebruar 2016; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Iglesias Casarrubios ja Cantalapiedra Iglesias versus Hispaania*, nr 23298/12, 11. oktoober 2016; Euroopa Inimõiguste Kohus, *C versus Horvaatia*, nr 80117/17, 8. oktoober 2020; Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.N. jt versus Belgia*, nr 3599/18, 5. mai 2020; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Petrov ja X versus Venemaa*, nr 23608/16, 23. oktoober 2018.

83 Euroopa Inimõiguste Kohus, *M. ja M. versus Horvaatia*, nr 10161/13, 3. september 2015.

era- ja perekonnaelu austamisele, sest eirati tema soove, kumma vanema juures ta elada soovis.

Näide: kohtuasjas *Sahin versus Saksamaa*⁸⁴ keelas ema täielikult suhtluse hageja ja tema 4-aastase tütre vahel. Saksamaa piirkondlik kohus otsustas, et isale oma tütrega suhtlemise võimaldamine kahjustaks last, sest vanemate vahel olid suured pinged. Otsus tehti, ilma et lapselt oleks küsitud, kas ta soovib edaspidi isaga kohtuda. Euroopa Inimõiguste Kohus viitas lapse kohtus ärakuulamise küsimusega seoses Saksamaa piirkondlikus kohtus esitatud eksperdiselgitusele. Ekspert leidis pärast mitut kohtumist lapse, tema ema ja hagejaga, et lapse küsitlemisega oleks võinud lapsele kaasneda risk, mida ei saanuks kohtus erikorra alusel vältida. Euroopa Inimõiguste Kohus otsustas, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 sätestatud menetluslik nõue laps kohtus ära kuulata ei tähenda sellistel asjaoludel kohustust küsida lapselt otse tema suhte kohta isaga.

Mitmes Euroopa Nõukogu siduvas ja pehme õiguse vahendis on sätteid seoses lapse õigusega avaldada arvamust eri olukordades. *Lapse õiguste Euroopa konventsioon* käsitleb laste õigust avaldada vabalt arvamust.⁸⁵ Konventsioon annab lastele menetluslikud eriõigused perekonnaga seotud kohtumenetlustes, eelkõige menetlustes seoses vanemakohustuste täitmisega (nt seoses elukohaga või lapsega suhtlemisega). Konventsiooni artikliga 3 antakse lastele menetlusõigusena õigus saada teavet ja avaldada menetluses arvamust. Artikliga 4 antakse lapsele õigus taotleda temaga seotud kohtumenetlusteks eriesindaja määramist. Kooskõlas artikliga 6 peavad ametiasutused tagama, et laps on saanud kogu asjakohase teabe, asjakohasel juhul arutama asja lapsega ja lubama lapsel avaldada arvamust. Samamoodi rõhutatakse Euroopa Nõukogu ministrite komitee *lapsesõbraliku õigusemõistmise suunistes* laste õigust avaldada arvamust kõigis nendega seotud või neid mõjutavates kohtumenetlustes.⁸⁶

84 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Sahin versus Saksamaa* [suurkoda], nr 30943/96, 8. juuli 2003, punkt 73. Riigisiseste kohtute kohustuse kohta hinnata saadud tõendeid ja nende tõendite olulisust, mida kostjad soovivad esitada: vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Vidal versus Belgia*, nr 12351/86, 22. aprill 1992, punkt 33.

85 Euroopa Nõukogu (1996), *lapse õiguste Euroopa konventsioon*, CETS nr 160, 25. jaanuar 1996.

86 Vt ka Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice* (Euroopa Nõukogu ministrite komitee lapsesõbraliku õigusemõistmise suunist), 17. november 2010.

[Lanzarote konventsiooni](#) artiklis 9 käsitletakse laste kaasamist laste seksuaalse ärakasutamise ja väärkohtlemise vastase võitluse riiklike poliitikate, programme või muude algatuste väljatöötamisel ja rakendamisel. Sama konventsiooni artikli 14 lõikes 1 on sätestatud, et ohvrite abistamisel tuleb nõuetekohaselt arvestada lapse seisukohti, vajadusi ja muresid.⁸⁷

[Euroopa Nõukogu soovitus](#)es alla 18-aastaste noorte ja laste osaluse kohta viidatakse nende õigusele olla igas olukorras ära kuulatud, sealhulgas koolides, kogukondades ja perekonnas ning nii riiklikul kui ka Euroopa tasandil.⁸⁸ Selles antakse ka liikmesriikidele suuniseid soovituselise rakendamiseks, näiteks laste ja noorte osalemisõiguse kaitseks, osalemise edendamiseks ning sellest laste ja noorte teavitamiseks ning osalemiseks vajaliku ruumi loomiseks. [Euroopa Nõukogu laste osaluse hindamise vahendiga](#) pakutakse konkreetseid ja mõõdetavaid näitajaid, millega hinnata tegevust soovituselise rakendamisel.⁸⁹

Rahvusvahelises õiguses kinnitatakse [ÜRO lapse õiguste konventsiooni](#) artikli 12 lõikes 1, et lapsel, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, on õigus väljendada oma vaateid vabalt kõikides temaga seotud küsimustes. Lapse vaateid tuleks hinnata vastavalt tema vanusele ja küpsusele. Konventsiooni artikli 12 lõikes 2 sätestatakse lisaks, et lapsele tuleb anda võimalus avaldada arvamust igas temaga seotud kohtu- ja haldusmenetluses, kas vahetult, esindaja või asjakohase organi vahendusel riigisisestele menetlusnormidele vastavalt.

87 Euroopa Nõukogu (2007), [konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest](#), CETS nr 201, 25. oktoober 2007.

88 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2012), [Recommendation Rec\(2012\)2 on the participation of children and young people under the age of 18](#) (soovitus CM/Rec(2012)2 liikmesriikidele alla 18-aastaste noorte ja laste osaluse kohta), 28. märts 2012.

89 Euroopa Nõukogu lapse õiguste üksus ja noorteosakond (2016), [Child Participation Assessment Tool](#) (Lapse osaluse hindamise vahend), märts 2016.

2.5. Kogunemis- ja ühinemisvabadus

Põhipunktid

- Nii Euroopa Liidu põhiõiguste harta kui ka Euroopa inimõiguste konventsioon tagavad vabaduse rahumeelselt koguneda ja moodustada ühingu.
- Euroopa Inimõiguste Kohus on selge sõnaga kinnitanud laste õigust osaleda avalikel kogunemistel.

ELi õiguses on [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artiklis 12 sätestatud, et igaühel on õigus rahumeelselt koguneda ning moodustada ühinguil kõigil tasanditel, eelkõige poliitika, ametiühingute ja kodanikuühiskonna valdkonnas. See tähendab, et igaühel on õigus oma huvide kaitseks ametiühinguid luua ja neisse astuda.

Euroopa Nõukogu õiguses tagatakse [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artikli 11 lõikega 1 kogunemise ja ühingute moodustamise õigus, mille suhtes kohaldatakse artikli 11 lõikes 2 sätestatud piiranguid.

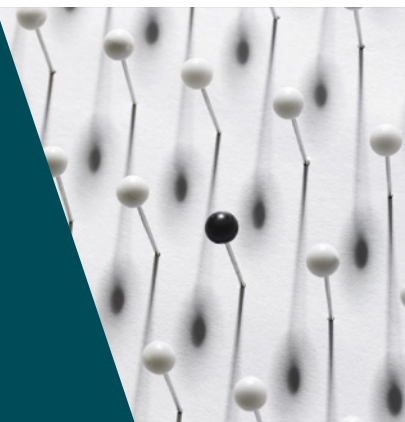
Euroopa Inimõiguste Kohus on selge sõnaga kinnitanud laste õigust osaleda avalikus ruumis toimuvatel kogunemistel. Nagu kohus märkis kohtuasjas *Kristlik-Demokraatlik Rahvapartei versus Moldova*⁹⁰, oleks see vastuolus lapse ja tema vanema kogunemisvabadusega, kui neil keelataks osaleda üritustel ja eelkõige protestida valitsuse koolipoliitika vastu.

Rahvusvahelise õiguse kohaselt võib nii iga laps eraldi kui ka laste ühing tugineda [ÜRO lapse õiguste konventsiooni](#) artiklis 15 sätestatud kaitsele, mis hõlmab õigust vabadusele moodustada ühinguil ja rahumeelselt koguneda. Selle sätte alusel on rahvusvahelise kaitse saanud mitmesugused lapsi kaasavad ühinguil.

⁹⁰ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kristlik-Demokraatlik Rahvapartei versus Moldova*, nr 28793/02, 14. veebruar 2006.

3

Võrdsus ja diskrimineerimiskeeld

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, III jaotis (võrdsus), sh artiklid 20 (võrdsus seaduse ees), 21 (diskrimineerimiskeeld) ja 23 (naiste ja meeste võrdõiguslikkus) ELi toimimise leping, artikkel 19 Võrdse tööalase kohtlemise direktiiv (2000/78/EÜ) Rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv (2000/43/EÜ) Direktiiv 2006/54/EÜ (uuesti sõnastatud) meeste ja naiste võrdsete võimaluste ja võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta tööhõive ja elukutse küsimustes Nõukogu direktiiv 2004/113/EÜ meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta seoses kaupade ja teenuste kättesaadavuse ja pakkumisega Rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv (2000/43/EÜ)	Võrdsus ja diskrimineerimiskeeld	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 14 Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 12, artikkel 1 (diskrimineerimise keelamine) Euroopa sotsiaalharta (muudetud), artikkel E (diskrimineerimise vältimine) Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioon, artikkel 4 Lanzarote konventsioon, artikkel 2
Rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv (2000/43/EÜ)	Rassi või etnilise päritolu alusel diskrimineerimise keeld	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 14 koostöites Euroopa inimõiguste konventsiooni esimese protokolliga 2 Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioon, artiklid 4 ja 12 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>D.H. jt versus Tšehhi Vabariik</i> [suurkode], nr 57325/00, 13. november 2007 (roma laste paigutamine erikoolidesse)

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
		Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Oršuš jt versus Horvaatia</i>, nr 15766/03, 2010 (ainult romadele ettenähtud klassid algkoolides) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Catan jt versus Moldova ja Venemaa</i>, nr 43370/04 jt, 19. oktoober 2012 (separatistliku võimu poliitika) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Ádám jt versus Rumeenia</i>, nr 81114/17, 13. oktoober 2020 (lisaeksamid etnilisele rühmale) Euroopa sotsiaalõiguste komitee, <i>Euroopa romade õiguste keskus (ERRC) versus Iirimaa</i>, kaebus nr 100/2013, 1. detsember 2015.
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 21 <i>ELi toimimise leping</i>, artikkel 45 Kodakondsusdirektiiv (2004/38/EÜ) Pikaajalise elaniku direktiiv (2003/109/EÜ) Perekonna taasühinemise direktiiv (2003/86/EÜ) Ühtse loa direktiiv (2011/98/EL) Euroopa Liidu Kohus, C-200/02, <i>Kunqian Catherine Zhu ja Man Lavette Chen versus Secretary of State for the Home Department</i>, 19. oktoober 2004 (kolmanda riigi kodanikest vanemate elamisõigus)	Kodakondsuse ja rändestaatuse alusel diskrimineerimise keeld	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 14 koostoimes Euroopa inimõiguste konventsiooni esimese protokolli artikliga 2 Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioon, artiklid 4 ja 12 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Ponomaryovi versus Bulgaria</i>, nr 5335/05, 21. juuni 2011 (tähtajalise elamisloaga isikute õppemaks)
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 21 Võrdse tööalase kohtlemise direktiiv (2000/78/EÜ) Euroopa Liidu Kohus, C-303/06, <i>S. Coleman versus Attridge Law ja Steve Law</i> [suurkoda], 2008	Puude alusel diskrimineerimise keeld	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 14; protokoll nr 12, artikkel 1 (diskrimineerimise keelamine) Euroopa sotsiaalharta, artikli 17 lõige 2

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
		Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Çam versus Türgi</i>, nr 51500/08, 23. veebruar 2016 (muusikakooli keeldumine õpilase vastuvõtmisest tema nägemispuude tõttu) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>G.L. versus Itaalia</i>, nr 59751/15, 10. september 2020 (autistliku õpilase erioppetoeta jätmine)
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 21 Kuriteoohvrite õiguste direktiiv (2012/29/EL) Võrdse tööalase kohtlemise direktiiv (2000/78/EÜ) Euroopa Liidu Kohus, C-303/06, <i>S. Coleman versus Attridge Law ja Steve Law</i> [suurkoda], 2008	Muudel kaitstud alustel diskrimineerimise keeld	Lanzarote konventsioon, artikkel 2 Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 14 Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 12, artikkel 1 (diskrimineerimise keelamine) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Bayev jt versus Venemaa</i>, nr 67667/09, 20. juuni 2017 (meelevaldsed homoseksuaalsusvastased õigusaktid) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>P.V. versus Hispaania</i>, nr 35159/09, 30. november 2010 (suhtlusõiguse piiramine soo korrigeerimisest tingitud emotsionaalse ebastabiilsuse tõttu) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>D.G. versus Iirimaa</i>, nr 39474/98, 16. mai 2002 (alaealisele õigusrikkujale eakohase kinnipidamisasutuse tagamata jätmine) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Bouamar versus Belgia</i>, nr 9106/80, 29. veebruar 1988 (alaealisele õigusrikkujale eakohase kinnipidamisasutuse tagamata jätmine) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Fabris versus Prantsusmaa</i> [suurkoda], nr 16574/08, 2013 (abieluväliste laste pärimisõigus) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Mazurek versus Prantsusmaa</i>, nr 34406/97, 1. veebruar 2000 (abieluväliste laste pärimisõigus)

Diskrimineerimiskeeld on iga demokraatliku ühiskonna üks aluspõhimõtteid. ELi institutsioonid on diskrimineerimise vastu võitlemiseks vastu võtnud mitu direktiivi, mis on asjakohased ka seoses lastega. Euroopa Inimõiguste Kohus on seoses diskrimineerimiskeeluga välja kujundanud ulatusliku kohtupraktika, tuginedes [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artiklile 14 koostoimes konventsiooni muude artiklitega ning vähem protokoll nr 12 artiklile 1.

Euroopa sotsiaalõiguste komitee arvates on [Euroopa sotsiaalharta](#) artikli E funktsioon sarnane Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 14 omaga: see ei ole sõltumatu säte, vaid seda tuleb käsitada koostoimes sotsiaalharta mõne materiaalõiguse normiga.⁹¹

Selles peatükis käsitletakse võrdõiguslikkuse ja diskrimineerimiskeelu põhimõtet, keskendudes neile diskrimineerimisalustele, mille kohta on välja kujunenud lastega seotud kohtupraktika. Kõigepealt esitatakse üldteave diskrimineerimise keelamist käsitleva Euroopa õiguse kohta ([jagu 3.1](#)) ning seejärel keskendutakse sellistele teemadele nagu laste võrdõiguslikkus ja keeld neid diskrimineerida etnilise päritolu ([jagu 3.2](#)), kodakondsuse ja sisserändaja staatuse ([jagu 3.3](#)) ja puude ([jagu 3.4](#)) alusel ning muudel kaitstavatel alustel, sealhulgas sugu, sooidentiteet, seksuaalne sättumus, keel ja isiklik identiteet ([jagu 3.5](#)).

91 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) versus Prantsusmaa*, kaebus nr 26/2004, 15. juuni 2005, punkt 34.

3.1. Diskrimineerimiskeeldu käsitlev Euroopa õigus

Põhipunktid

- Diskrimineerimine soo, rassi, nahavärvuse, etnilise või sotsiaalse päritolu, geneetiliste omaduste, keele, usutunnistuse või veendumuste, poliitiliste või muude arvamuste, rahvusvähemusse kuulumise, varalise seisundi, sünnipära, puute, vanuse või seksuaalse sättumuse alusel on Euroopas üldiselt keelatud.⁹²
- ELis keelab põhiõiguste harta igasuguse diskrimineerimise mis tahes alusel, sealhulgas soo, rassi, nahavärvuse, etnilise või sotsiaalse päritolu, geneetiliste omaduste, keele, usutunnistuse või veendumuste, poliitiliste või muude arvamuste, rahvusvähemusse kuulumise, varalise seisundi, sünnipära, puute, vanuse või seksuaalse sättumuse tõttu. Aluslepingute reguleerimisalas ja ilma et see piiraks nende erisätete kohaldamist, on samuti keelatud igasugune diskrimineerimine kodakondsuse alusel.
- ELi teised õigusaktid keelavad diskrimineerimise soo alusel (soolise võrdõiguslikkuse direktiivid), etnilise või rassilise päritolu alusel mitmes eluvaldkonnas (rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv) ning tööhõives ja kutsealal vanuse, puute, seksuaalse sättumuse, usutunnistuse või veendumuste alusel (võrdse tööalase kohtlemise direktiiv).
- Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 14 keelatakse konventsiooniga tagatud õiguste kasutamine ilma diskrimineerimiseta. Protokolliga nr 12 muudeti diskrimineerimiskeeld eraldi õiguseks.
- Mitmes Euroopa Nõukogu õigusaktis rõhutatakse vajadust tagada mittediskrimineerimine seoses konkreetsete asjaolude või rühmadega.

ELi õiguses on **Euroopa Liidu põhiõiguste harta** artiklis 21 sätestatud diskrimineerimiskeeld kui iseseisev põhimõte, mida kohaldatakse ka olukordades, kus ei kohaldata ühtki muud harta sätet. See säte keelab selge sõnaga diskrimineerimise soo, rassi, nahavärvuse, etnilise või sotsiaalse päritolu, geneetiliste omaduste, keele, usutunnistuse või veendumuste, poliitiliste või muude arvamuste, rahvusvähemusse kuulumise, varalise seisundi, sünnipära, puute, vanuse või seksuaalse sättumuse tõttu. ELi lepingu artiklis 2 viidatakse

92 Ülevaade diskrimineerimiskeeldu käsitlevast Euroopa õigusest (mis põhineb diskrimineerimiskeeldu käsitlevatel ELi direktiividel ja Euroopa inimõiguste konventsiooni protokollil nr 12 artiklil 14): vt FRA ja Euroopa Inimõiguste Kohus (2018), *Euroopa võrdse kohtlemise õiguse käsiraamat*, veebruar 2018.

mittediskrimineerimisele, võrdsusele, inimväärikusele ning naiste ja meeste võrdõiguslikkusele kui kõigi liikmesriikide ühistele väärtustele. [ELi toimimise lepingu](#) artikkel 19 käsitleb mittediskrimineerimist soo, rassilise või etnilise päritolu, usutunnistuse või veendumuste, puuete, vanuse või seksuaalse sättumuse alusel. Diskrimineerimiskeeld on iseseisev põhimõte, mida kohaldatakse ka olukordades, kus ei kohaldata ühtki muud harta sätet. See säte keelab selge sõnaga diskrimineerimise soo, rassi, nahavärvuse, etnilise või sotsiaalse päritolu, geneetiliste omaduste, keele, usutunnistuse või veendumuste, poliitiliste või muude arvamuste, rahvusvähemusse kuulumise, varalise seisundi, sünnipära, puuete, vanuse või seksuaalse sättumuse tõttu. [ELi toimimise lepingu](#) artikkel 19 käsitleb mittediskrimineerimist soo, rassilise või etnilise päritolu, usutunnistuse või veendumuste, puuete, vanuse või seksuaalse sättumuse alusel.

Mitmes ELi direktiivis keelatakse diskrimineerimine sellistes valdkondades nagu töösuhted, hoolekandesüsteem ning kaubad ja teenused, mis kõik võivad olla laste jaoks asjakohased. [Nõukogu direktiiv 2000/78/EÜ](#), millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel (võrdse tööalase kohtlemise direktiiv),⁹³ keelab diskrimineerimise usutunnistuse või veendumuste, puuete, vanuse ja seksuaalse sättumuse alusel. [Nõukogu direktiiv 2000/43/EÜ](#), millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust (rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv), keelab diskrimineerimise rassilise või etnilise päritolu alusel nii töösuhete ning kaupade ja teenuste kättesaadavuse kontekstis kui ka seoses hoolekandesüsteemi (sh sotsiaalkaitse, sotsiaalkindlustuse ja tervishoiuga) ja haridusega.⁹⁴ Muude direktiividega rakendatakse meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte tööhõive ja kutseala ning füüsilisest isikust ettevõtjana tegutsemise küsimustes (direktiivid 2006/54/EÜ⁹⁵ ja 2010/41/EL⁹⁶) ning seoses kaupade ja teenuste kättesaadavuse ja pakkumisega ([direktiiv meeste](#)

93 Euroopa Liit (2000), nõukogu 27. novembri 2000. aasta direktiiv 2000/78/EÜ, millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel, ELT L 303, 2.12.2000.

94 Euroopa Liit (2000), nõukogu 29. juuni 2000. aasta direktiiv 2000/43/EÜ, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust, ELT L 180, 19.7.2000.

95 Euroopa Liit (2006), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 5. juuli 2006. aasta direktiiv 2006/54/EÜ meeste ja naiste võrdsete võimaluste ja võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta tööhõive ja elukutse küsimustes (uuesti sõnastatud), ELT L 204, 26.7.2006.

96 Euroopa Liit (2010), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 7. juuli 2010. aasta direktiiv 2010/41/EL füüsilisest isikust ettevõtjatena tegutsevate meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte kohaldamise kohta, millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 86/613/EMÜ, ELT L 180, 15.7.2010.

ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta seoses kaupade ja teenuste kättesaadavuse ja pakkumisega).⁹⁷ Sotsiaalkindlustuse valdkonnas kohaldatakse nõukogu direktiivi 79/7/EMÜ meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte järkjärgulise rakendamise kohta sotsiaalkindlustuse valdkonnas.⁹⁸ Komisjoni 2008. aastal tehtud ettepaneku alusel vastu võetud võrdse kohtlemise direktiivi eesmärk on täita lüngad võrdoigussikkuse õigusaktides.⁹⁹

Euroopa Nõukogu õiguses tagatakse Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 14 võrdsus konventsioonis sätestatud „[...] õiguste ja vabaduste“ kasutamisel. Euroopa Inimõiguste Kohus on seega pädev läbi vaatama üksnes selliseid diskrimineerimisega seotud kaebusi, mis on seotud õigusega, mida kaitseb Euroopa inimõiguste konventsioon. Protokolliga nr 12 (mille on seni ratifitseerinud 20 liikmesriiki) keelatakse „riigivõimu esindajatel“ diskrimineerimine seoses „seaduses sätestatud õiguste“ kasutamisega ja seega on protokoll kohaldamisala laiem kui artiklil 14, mis käsitleb üksnes konventsiooniga tagatud õigusi.

Kummagi õigusakti sätetes on mitteammendav loetelu tunnustest, mille alusel diskrimineerimine on keelatud: sugu, rass, nahavärvus, keel, usutunnistus, poliitilised või muud veendumused, rahvuslik või sotsiaalne päritolu, rahvusvähemusse kuulumine, varanduslik, sünni- või muu seisund. Kui Euroopa Inimõiguste Kohus tuvastab, et sarnases olukorras isikuid koheldakse erinevalt, uurib ta, kas erinev kohtlemine võib olla objektiivselt ja mõistlikult põhjendatud.¹⁰⁰

Ka **Euroopa sotsiaalharta** artiklis E on nende tunnuste mitteammendav loetelu, mille alusel on diskrimineerimine keelatud: rass, nahavärvus, sugu, keel, usutunnistus, poliitilised või muud veendumused, rahvuslik või sotsiaalne päritolu, tervis, kuulumine rahvusvähemusse ja sünnipära. Artikli jaoks asjakohases Euroopa sotsiaalharta lisas on selgitatud, et objektiivsetest ja mõistlikest

97 Euroopa Liit (2004), nõukogu 13. detsembri 2004. aasta direktiiv 2004/113/EÜ meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta seoses kaupade ja teenuste kättesaadavuse ja pakkumisega, ELT L 373, 21.12.2004, lk 37.

98 Euroopa Liit (1978), nõukogu 19. detsembri 1978. aasta direktiiv 79/7/EMÜ meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte järkjärgulise rakendamise kohta sotsiaalkindlustuse valdkonnas, ELT L 6, 10.1.1979.

99 Euroopa Liit (2008), nõukogu ettepanek võtta vastu nõukogu direktiiv, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtet sõltumata isikute usutunnistusest või veendumustest, puudest, vanusest või seksuaalsest sättumusest, {SEC(2008) 2180} {SEC(2008) 2181}, COM(2008) 426, 2.7.2008.

100 Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika ülevaade: vt FRA ja Euroopa Inimõiguste Kohus (2018), *Euroopa võrdse kohtlemise õiguse käsiraamat*, veebruar 2018.

põhjustest tulenev eristav kohtlemine hõlmab nõuet, et isik on teatud eas või teatava võimega, et tal oleks juurdepääs teatud liiki haridusele.¹⁰¹

Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioon¹⁰² artikli 4 kohaselt tagavad osalisriigid rahvusvähemusse kuuluvatele isikutele võrdsed õigused seaduse ees ja võrdse seadusekaitse ning keelatud on diskrimineerimine rahvusvähemusse kuulumise alusel. Samuti kohustuvad nad vajaduse korral võtma adekvaatseid meetmeid, et soodustada kõigis majandus-, sotsiaal-, poliitika- ja kultuurivaldkondades rahvusvähemusse ja -enamusse kuuluvate isikute täielikku ja tege-likku võrdsust.

Rassismi ja sallimatuse vastu võitlemise Euroopa komisjon (ECRI) on ainulaadne inimõiguste järelevalveorgan, mis käsitleb küsimusi seoses rassismi, diskrimineerimise, ksenofoobia, antisemitismi ja sallimatuse vastase võitlusega Euroopas.¹⁰³ ECRI uurib oma riigipõhise järelevalve raames, milline on olukord seoses rassismi ja sallimatuse ilmingutega igas Euroopa Nõukogu liikmesriigis.

Lanzarote konventsiooni artikliga 2 tagatakse, et konventsiooni sätete rakendamise, eelkõige seksuaalse ärakasutamise ja väärkohtlemise ohvrite õiguste kaitse meetmete kasutamine, tagatakse ilma mis tahes diskrimineerimiseta.

Mõnikord ei piisa võrddõiguslikkuse saavutamiseks sellest, kui hoidutakse diskrimineerivast kohtlemisest. Mõnes olukorras võib võtta meetmeid, et korvata olemasolevat ja püsivat ebavõrdsust. ÜRO kontekstis nimetatakse neid meetmeid erimeetmeteks ja ELi õiguses erimeetmeteks või positiivseks erikohtlemiseks. Euroopa Inimõiguste Kohus kasutab väljendit „positiivsed kohustused“. Erimeetmetega saavad valitsused tagada sisulise võrddõiguslikkuse ehk võrdsed võimalused kasutada ühiskonna pakutavaid eeliseid, selle asemel et tagataks üksnes vormiline võrddõiguslikkus. Kui valitsused, tööandjad ja teenuseosutajad ei kaalutle erimeetmete võtmise asjakohasust, suureneb risk, et nende eeskirjad ja tavad võivad põhjustada kaudset diskrimineerimist.

Järgmistes alapeatükkides analüüsitakse konkreetseid diskrimineerimisaluseid, mis on laste seisukohast eriti olulised.

¹⁰¹ Euroopa Nõukogu (1996), Euroopa sotsiaalharta (muudetud), [seletuskiri](#), punkt 136.

¹⁰² Euroopa Nõukogu (1995), [rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioon](#), CETS nr 157, 1995.

¹⁰³ Lisateave: vt [ECRI veebileht](#).

3.2. Rassi või etnilise päritolu alusel diskrimineerimise keeld

Põhipunktid

- Rassilise ja etnilise päritolu alusel diskrimineerimine on Euroopas keelatud.
- ELil on eraldi õigusakt (rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv), millega keelatakse otsene ja kaudne diskrimineerimine ning ahistamine kõigis eluvaldkondades.

ELi õiguses on **rassilise võrdõiguslikkuse direktiiviga** keelatud diskrimineerimine rassi või etnilise päritolu alusel nii tööhõive ning kaupade ja teenuste kontekstis kui ka seoses hoolekandesüsteemi, hariduse ja sotsiaalkindlustuse kättesaadavusega. Romad kuuluvad eriti suure ja haavatava etnilise rühmana kindlalt selle direktiivi kohaldamisalasse. Romade diskrimineerimise vastu võitlemise ühe põhielemendina võeti 2011. aastal vastu romade ELi integratsiooniraamistik riiklike strateegiate jaoks.¹⁰⁴ 2020. aastal järgnes sellele **romade võrdõiguslikkust, kaasamist ja osalemist käsitlev ELi strateegiline raamistik aastateks 2020–2030**.¹⁰⁵ Otsese ja kaudse diskrimineerimise ja ahistamise tõttu kannatavad eriti roma lapsed, seda hariduses ning juurdepääsul tööhõivele ja eluasemele, tervishoius ning seoses õiguskaitsest teadmise ja selle kättesaadavusega. Täieliku võrdsuse saavutamiseks praktikas võib teatud juhtudel olla põhjendatud romade erivajadustega arvestav positiivne erikohtlemine, eriti nimetatud neljas põhivaldkonnas.¹⁰⁶

Euroopa Nõukogu õiguses on Euroopa Inimõiguste Kohus teinud otsuse mitmes olulises kohtuasjas, mis käsitlevad roma laste eristavat kohtlemist haridussüsteemis. Neid kohtuasju analüüsiti Euroopa inimõiguste konventsiooni

104 Euroopa Liit, Euroopa Komisjon (2011), *Romasid käsitlevate riiklike integratsioonistrateegiate ELi raamistik aastani 2020*, COM(2011) 173 final, Brüssel, 5.4.2011.

105 Euroopa Liit, Euroopa Komisjon (2020), *Võrdõiguslikkuse liit: romade võrdõiguslikkust, kaasamist ja osalemist käsitlev ELi strateegiline raamistik*, COM(2020) 620 final, 10.10.2020.

106 Euroopa Liit, Euroopa Komisjon (2014), *Komisjoni aruanne Euroopa Parlamendile ja nõukogule – ühisaruanne nõukogu 29. juuni 2000. aasta direktiivi 2000/43/EÜ, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust (rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv), ja nõukogu 27. novembri 2000. aasta direktiivi 2000/78/EÜ, millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel (võrdse tööalase kohtlemise direktiiv), rakendamise kohta*, komisjoni aruanne Euroopa Parlamendile ja nõukogule, COM(2014) 2 final, Brüssel, 17.1.2014.

artikli 14 alusel koostoimes [esimese protokolli](#) artikliga 2. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et roma laste ülesindatus või segregatsioon erikoolides või -klassides võib olla objektiivselt põhjendatud ainult siis, kui on kehtestatud asjakohased kaitsemeetmed, mida rakendatakse laste suunamisel nendesse koolidesse või klassidesse, nagu spetsiaalselt roma lastele loodud testid, mis arvestavad nende vajadusi, õppeedukuse asjakohane hindamine ja kontroll, et tagada laste üleminek tavaklassidesse kohe, kui õpiraskused on ületatud, ning positiivsed meetmed õpiraskuste lahendamiseks. Tõhusate segregatsioonivastaste meetmete puudumise korral ei ole roma laste haridusliku segregatsiooni pikendamine tavalise õppekavaga tavakoolis seega põhjendatud.¹⁰⁷ Lisaks soovitab Euroopa Nõukogu ministrite komitee lisada romade ja/või travelleride ajaloo teema koolide õppekavadesse ja õppematerjalidesse.¹⁰⁸

Näide: Euroopa Inimõiguste Kohus leidis kohtuasjas *D.H. jt versus Tšehhi Vabariik*,¹⁰⁹ et õpiraskustega laste erikooli suunati ebaproportsionaalselt palju roma lapsi, ilma et see oleks põhjendatud. Kohus väljendas muret nendes koolides pakutava lihtsama õppekava ja sellisest süsteemist tingitud segregatsiooni suhtes. Roma lapsed said seega hariduse, mis suurendas nende probleeme ja takistas edasist isiklikku arengut, selle asemel et aidata neil lõimuda üldharidussüsteemi ja arendada nende oskusi, mis lihtsustaksid nende elu riigi põhielanikkonnas. Seepärast leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes esimese protokolli artikliga 2.

Näide: Euroopa Inimõiguste Kohus uuris kohtuasjas *Oršuš jt versus Horvaatia*¹¹⁰ ainult romadele mõeldud klasside olemasolu tavalistes algkoolides. Laste ajutine paigutamine eraldi klassi õppekeele ebapiisava valdamise tõttu ei ole iseenesest diskrimineeriv. Sellist paigutamist saab käsitada haridussüsteemi kohandamisena keeleprobleemidega laste erivajadustele. Samas kui selline paigutamine hakkab mõjutama ebaproportsionaalselt või

107 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Lavida jt versus Kreeka*, nr 7973/10, 30. mai 2013.

108 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2012), [Recommendation CM/Rec\(2020\)2 to member States on the inclusion of the history of Roma and/or Travellers in school curricula and teaching materials](#) (soovitus CM/Rec(2020)2 liikmesriikidele romade ja/või travelleride ajaloo koolide õppekavadesse ja õppematerjalidesse lisamise kohta), 1.7.2020.

109 Euroopa Inimõiguste Kohus, *D.H. jt versus Tšehhi Vabariik* [suurkoda], nr 57325/00, 13. november 2007, punktid 206–210.

110 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Oršuš jt versus Horvaatia* [suurkoda], nr 15766/03, 16. märts 2010, punkt 157.

üksnes konkreetse etnilise rühma liikmeid, tuleb kehtestada kaitsemeetmed. Esialgse eraldi klassi paigutamise kohta märkis Euroopa Inimõiguste Kohus, et see ei olnud ebapiisava keeleoskusega laste probleemide lahendamisel üldine tava ja laste keeleoskuse hindamiseks ei tehtud eriteste. Seoses õppekavaga leidis kohus, et osale lastest ei pakutud mingit eriõppekava (st keeleõppe erikursusi), millega nad saanuks omandada vajaliku keeleoskuse võimalikult kiiresti. Puudus üleviimis- ja kontrollikord, mis tagaks roma laste kohese ja automaatse üleviimise segaklassidesse niipea, kui nad on omandanud piisava keeleoskuse. Seepärast leidis kohus, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes esimese protokolli artikliga 2.

Euroopa Inimõiguste Kohus on teinud otsuseid ka teistes kohtuasjades, mis käsitlevad laste diskrimineerimist koolikeskkonnas.

Näide: kohtuasjas *Catan jt versus Moldova ja Venemaa*¹¹¹ käsitles Euroopa Inimõiguste Kohus Transnistria koolides separatistlike ametivõimude poolt venestamise eesmärgil kehtestatud keelepoliitikat. Moldovakeelsete koolide (mis kasutasid ladina tähestikku) sunniviisilise sulgemise ja ümberkolimise järel pidid vanemad valima, kas saadavad lapsed koolidesse, kus neid õpetatakse moldova keelt ja kirillitsat kombineerivas tehnikus segakeeles ja kasutatakse Nõukogude ajast pärit õppematerjale, või halvemini varustatud koolidesse, mille asukoht on ebasobivam ning kus võidakse lapsi kooliteel ahistada ja hirmutada. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et koolide sunniviisilise sulgemise ja hilisema laste ahistamisega piirati põhjendamatult laste õigust haridusele ning rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni esimese protokolli artiklit 2.¹¹²

Näide: kohtuasjas *Ádám jt versus Rumeenia*¹¹³ kaebasid ungari etnilise päritoluga õpilased, kes õppisid Rumeenias asuvas koolis emakeeles, et pidid sooritama kaks täiendavat eksamit emakeeles samal, üsna lühikesel ajavahemikul, mis on riigis ette nähtud bakalaureuseksamite tegemiseks. Kõigepealt rõhutas Euroopa Inimõiguste Kohus, et Euroopa Nõukogu asjakohastes õigusaktides kinnitatakse selge sõnaga, et vähemuskeelte kaitse

111 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Catan jt versus Moldova ja Venemaa* [suurkode], nr 43370/04, nr 8252/05 ja nr 18454/06, 19. oktoober 2012.

112 *Ibid.*, punktid 141–144.

113 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ádám jt versus Rumeenia*, nr 81114/17 jt, 13. oktoober 2020.

ja nende kasutamise edendamiseks ei tohi kahjustada ametlikke keeli ega eirata vajadust neid õppida. Lisaks olid kaks täiendavat eksamit, mille hagejad pidid sooritama, otseselt ja vältimatult tingitud nende teadlikust ja vabatahtlikust valikust õppida muus keeles ning sellest, et riik pakkus neile sellise võimaluse. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et hagejad ei olnud teistsuguses olukorras protokollri 12 artikli 1 mõistes piisavalt olulises tähenduses. Konventsiooni rikkumist ei leitud.

Euroopa sotsiaalõiguste komitee leiab, et kuigi roma laste hariduspoliitikaga võivad kaasneda paindlikud struktuurid, mis vastavad nimetatud rühma mitmekesisusele, ja võidakse arvestada, et osa romasid on rändava või poolrändava eluviisiga, ei tohiks roma laste jaoks olla eraldi koole.¹¹⁴

Näide: kohtuasjas *Euroopa romade õiguste keskus (ERRC) versus Iirimaa*¹¹⁵ käsitleti Iirimaa tegevuse vastavust Euroopa sotsiaalharta nõuetele seoses travelleride majutamisega, eelkõige seoses travelleride elamistingimuste ja väljatõstmisega ning lapstravelleride korral ka seoses sotsiaalse, õigusliku ja majandusliku kaitsega. ERRC väitel rikkus valitsus sotsiaalharta artiklit 17, jättes lapstravellerid ilma õigusest sotsiaalsele, õiguslikule ja majanduslikule kaitsele, eelkõige seoses kooliharidusega.

Vastavalt [rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni](#) artikli 4 lõigetele 2 ja 3 ei käsitata rahvusvähemustesse kuuluvate isikute tegeliku võrdsuse soodustamiseks võetud erimeetmeid diskrimineerimisena. Raamkonventsiooni artikli 12 lõike 3 kohaselt kohustuvad osalisriigid lisaks selge sõnaga looma rahvusvähemustesse kuuluvatele isikutele võrdsed võimalused hariduse saamiseks kõigil tasemetel. Raamkonventsiooni nõuandekomitee on korrapäraselt kontrollinud, kas roma lastel on kooskõlas selle sättega võrdne juurdepääs haridusele.¹¹⁶

¹¹⁴ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, [Conclusions 2003 – Bulgaria – Art. 17 \(2\)](#) (järelused 2003 – Bulgaria – artikli 17 punkt 2), 2003/def/BGR/17/2/EN, 30. juuni 2003.

¹¹⁵ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Euroopa romade õiguste keskus (ERRC) versus Iirimaa*, nr 100/2013, 1. detsember 2015.

¹¹⁶ Vt Euroopa Nõukogu rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee (2006), [Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities](#) (Märkused hariduse kohta rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni alusel), ACFC/25DOC(2006)002.

3.3. Kodakondsuse ja sisserändaja staatuse alusel diskrimineerimise keeld

Põhipunktid

- Euroopa õigus keelab kodakondsuse alusel diskrimineerimise.
- ELi õiguses on diskrimineerimine kodakondsuse alusel keelatud isikute liikumisvabaduse kontekstis, mille sätestab ELi toimimise lepingu artikkel 45 (liikumis- ja elukohavabadus). Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikli 21 lõike 2 kohaselt on igasugune kodakondsuse alusel diskrimineerimine ELi õiguse reguleerimisalas keelatud. Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel tagavad liikmesriigid konventsioonis määratletud õigused igauhele, kes on nende jurisdiktsiooni all.

ELi õiguses on kodakondsuse alusel diskrimineerimine aluslepingute reguleerimisalas keelatud (ELi toimimise lepingu artikkel 18; põhiõiguste harta artikli 21 lõige 2). Need artiklid kehtivad kõigile ELi kodanikele seoses Euroopa kodakondsuse sättega ja pikaajalistele elanikele, kellel on kolmanda riigi kodakondsus. Lisaks on ELi õigusega keelatud diskrimineerimine kodakondsuse alusel, eelkõige seoses isikute liikumisvabaduse õigusega (kodakondsuse direktiiv¹¹⁷; ELi toimimise lepingu artikkel 45).¹¹⁸ Kolmandate riikide kodanikel ehk isikutel, kellel on muu riigi kui ELi liikmesriigi kodakondsus, on õigus võrdsele kohtlemisele üldiselt samades valdkondades kui need, mida reguleerivad diskrimineerimisvastased direktiivid, kui neid isikuid käsitatakse pikaajaliste elanikena. Pikaajaliseks elanikuks kvalifitseerumiseks peab **kolmandate riikide kodanike direktiivi** kohaselt lisaks muude tingimuste täitmisele elama liikmesriigis seaduslikult vähemalt viis aastat.¹¹⁹ Lisaks võimaldab direktiiv 2003/86/EÜ perekonna taasühinemise õiguse kohta (**perekonna taasühinemise direktiiv**)¹²⁰

¹¹⁷ Euroopa Liit (2004), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/38/EÜ, mis käsitleb Euroopa Liidu kodanike ja nende pereliikmete õigust liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil, ELT L 158.

¹¹⁸ Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2018), *Making EU citizens' rights a reality: National courts enforcing freedom of movement and related rights* (ELi kodanike õiguste muutmine reaalsuseks: liikumisvabaduse õiguse ja seonduvate õiguste kaitse liikmeriikide kohtutes), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

¹¹⁹ Euroopa Liit (2003), nõukogu 25. novembri 2003. aasta direktiiv 2003/109/EÜ pikaajalistest elanikest kolmandate riikide kodanike staatuse kohta, ELT L 16, 23.1.2004, lk 44.

¹²⁰ Euroopa Liit (2003), nõukogu 22. septembri 2003. aasta direktiiv 2003/86/EÜ perekonna taasühinemise õiguse kohta, ELT L 251, 3.10.2003, lk 12.

liikmesriigis seaduslikult elava kolmanda riigi kodaniku pereliikmetel temaga teatud tingimustel ühineda (vt ka [jagu 9.5](#)).¹²¹ Peale selle on [ühtse loa direktiiviga](#) tagatud kolmandate riikide kodanikele teatud tingimustel õigus võrdsele kohtlemisele.¹²²

Näide: kohtuasjas *Chen*¹²³ arutati küsimust, kas kolmanda riigi kodaniku lapsel on õigus elada ELi liikmesriigis, kui ta sündis muus liikmesriigis ja kui tal on viimase kodakondsus. Teda ülal pidanud ema oli kolmanda riigi kodanik. Euroopa Liidu Kohus leidis, et kui liikmesriik kehtestab kodakondsust taotlevate üksikisikute suhtes nõuded ja neid nõudeid täidetakse, ei saa muu liikmesriik vaidlustada asjaomase õiguse kasutamist, kui ema ja laps taotlevad elamisluba. Euroopa Liidu Kohus kinnitas, et liikmesriik ei saa keelduda elamisõiguse andmisest lapsevanemale, kes on liidu kodanikust lapse hooldaja, sest see muudaks lapse elamisõiguse kasutamise võimatuks.

Euroopa Nõukogu õiguses tagatakse [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#)-ga konventsioonis määratletud õigused igapähele, kes on liikmesriigi jurisdiktsiooni all, olenemata kodakondsusest, sealhulgas väljaspool riigi territooriumi elavatele inimestele. Euroopa Inimõiguste Kohus leiab, et hariduses võib kodakondsusel ja sisserändaja staatusel põhinev erinev kohtlemine olla diskrimineerimine.

Näide: kohtuasi *Ponomaryovi versus Bulgaaria*¹²⁴ käsitles küsimust, kas alalise elamisloata välisriikide kodanikud peavad tasuma keskhariduse eest. Majandus- ja sotsiaalvaldkonna strateegia üldmeetmetega seotud juhtumite korral tavaliselt kohaldatavat suurt kaalutusruumi on tulnud haridusvaldkonnas põhimõtteliselt piirata kahel põhjusel: a) õigus haridusele on

121 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direktiiv 2011/98/EL kolmandate riikide kodanikele liikmesriigis elamist ja töötamist võimaldava ühtse loa taotlemise ühtse menetluse ning liikmesriigis seaduslikult elavate kolmandatest riikidest pärit töötajate ühiste õiguste kohta (ühtse loa direktiiv), ELT L 343, lk 1.

122 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direktiiv 2011/98/EL kolmandate riikide kodanikele liikmesriigis elamist ja töötamist võimaldava ühtse loa taotlemise ühtse menetluse ning liikmesriigis seaduslikult elavate kolmandatest riikidest pärit töötajate ühiste õiguste kohta (ühtse loa direktiiv), ELT L 343, lk 1, artikkel 12.

123 Euroopa Liidu Kohus, C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu ja Man Lavette Chen versus Secretary of State for the Home Department*, 19. oktoober 2004.

124 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ponomaryovi versus Bulgaaria*, nr 5335/05, 21. juuni 2011, punkt 60.

Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel otseselt kaitstud ning b) haridus on väga eriline avaliku teenuse liik, millel on palju ühiskondlikke funktsioone. Euroopa Inimõiguste Kohtu sõnul suureneb kaalutlusruum koos haridustasemega. Kui alghariduses on välismaalastelt küsitavat (suuremat) õppemaksu raske põhjendada, võib kõrghariduses olla suurem õppemaks täielikult põhjendatud. Arvestades keskhariduse tähtsust isiku arengu ning sotsiaalse ja kutselise lõimumise jaoks, kontrollitakse sellel haridustasemel erineva kohtlemise proportsionaalsust rangemalt. Kohus selgitas, et ei võta seisukohta küsimuses, kas riigil on õigus jätta kõik ebaseaduslikud sisserändajad ilma haridushüvedest, mida ta pakub kodanikele ja teatud vähestele välismaalaste rühmadele. Hagejate kohtuasja konkreetseid asjaolusid hinnates leidis kohus, et selles ei saa kohaldada ebaseadusliku sisserände peatamise või tagasisuunamise vajadusega seotud kaalutlusi. Hagejad ei püüdnud Bulgaaria haridussüsteemi kuritarvitada, sest nad olid asunud Bulgaariasse elama väga noorelt, pärast ema abiellumist Bulgaaria kodanikuga, nii et nende ainus võimalus oli minna kooli Bulgaarias. Seepärast leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes esimese protokolliga artikliga 2.

3.4. Puude alusel diskrimineerimise keeld

Põhipunktid

- Euroopa õiguse kohaselt on igasugune diskrimineerimine puute alusel keelatud (põhiõiguste harta artikkel 21; Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 14; Euroopa inimõiguste konventsiooni protokoll nr 12 artikkel 1).
- ELi ja Euroopa Nõukogu õiguse kohaselt loetakse puute alusel diskrimineerimiseks ka seotusel põhinev diskrimineerimine (näiteks kui last diskrimineeritakse tema vanemate puute tõttu).

Puue on üks tunnustest, mille alusel diskrimineerimise keelab Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 21 selge sõnaga. Euroopa Liit on ratifitseerinud [ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni](#)¹²⁵ ja koostanud [puuetega inimeste](#)

¹²⁵ Sellega sai EList esimest korda ajaloos rahvusvahelise inimõiguste lepingu osaline. ÜRO, [puuetega inimeste õiguste konventsioon](#), 13. detsember 2006.

õiguste strateegia aastateks 2021–2030.¹²⁶ Puuetega inimeste õiguste konventsioonist on saanud dokument, millest lähtutakse puute alusel diskrimineerimist käsitlevate ELi õigusaktide tõlgendamisel.¹²⁷ ELi õiguses tunnistatakse, et riikidel on kohustus tagada mõistlikud abinõud, et võimaldada puuetega inimestel kasutada oma õigusi täielikult.¹²⁸

Euroopa Liidu Kohus on vähemalt (kuid mitte ainult) seoses puuetega kinnitanud, et liidu õigus kaitseb ka seotusel põhineva diskrimineerimise eest, mis tähendab, et liidu õigus kaitseb ka seda inimest diskrimineerimise eest, kes on seotud isikuga, kellel on tunnus, mille suhtes kohaldatakse kaitset, näiteks kaitseb see puudega lapse ema.¹²⁹

Näide: Euroopa Liidu Kohus märkis kohtuasjas *S. Coleman versus Attridge Law ja Steve Law*,¹³⁰ et võrdse tööalase kohtlemise direktiivis on teatud sätteid, mis on ette nähtud konkreetselt puuetega inimeste vajadustega arvestamiseks. Sellest ei järeldu siiski, et direktiivis sätestatud võrdse kohtlemise põhimõtet peab tõlgendama kitsalt ehk nii, nagu see keelaks üksnes otsese diskrimineerimise puute alusel ja oleks seotud üksnes isikutega, kellel on puue. Euroopa Liidu Kohtu arvates ei kohaldata seda direktiivi mitte konkreetse isikute kategooria, vaid diskrimineerimise olemuse suhtes. Tõlgendus, mis piiraks direktiivi rakendamise üksnes puuetega inimestele, pärsiks oluliselt direktiivi tulemuslikkust ja vähendaks kaitset, mida sellega soovitakse tagada. Euroopa Liidu Kohtu otsuse kohaselt tuleb direktiivi tõlgendada nii, et selles sätestatud otsese diskrimineerimise

126 Euroopa Liit, Euroopa Komisjon (2021), *Võrdõiguslikkuse liit. Puuetega inimeste õiguste strateegia aastateks 2021–2030*, COM(2021) 101 final.

127 Euroopa Liidu Kohus, C-312/11, *Euroopa Komisjon versus Itaalia Vabariik*, 14. juuli 2013; Euroopa Liidu Kohus, C-363/12, *Z versus A Government department ja The Board of management of a community school* [suurkode], 18. märts 2014; Euroopa Liidu Kohus, C-356/12, *Wolfgang Glatzel versus Freistaat Bayern*, 22. mai 2014; Euroopa Liidu Kohus, C-395/15, *Mohamed Daoudi versus Bootes Plus SL jt*, 1. detsember 2016; Euroopa Liidu Kohus, C-406/15, *Petya Milkova versus Ispalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol*, 9. märts 2017.

128 Vt näiteks Euroopa Liit (2012), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2012. aasta direktiiv 2012/29/EL, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK (kuriteoohvrite õiguste direktiiv), ELT L 315, 14.11.2012, lk 57, artiklid 3 ja 22.

129 Euroopa Liidu Kohus, C-303/06, *S. Coleman versus Attridge Law ja Steve Law* [suurkode], 17. juuli 2008.

130 Euroopa Liidu Kohus, C-303/06, *S. Coleman versus Attridge Law ja Steve Law* [suurkode], 17. juuli 2008.

keeldu ei kohaldata üksnes isikute suhtes, kellel on puue. Seega kui tööandja kohtleb puudeta töötajat halvemini kui teist töötajat samalaadses olukorras ning kui asjaomase töötaja halvema kohtlemise aluseks on, et tema lapsel, kellele ta tagab vajaliku hoolduse eelkõige ise, on puue, rikutakse sellise kohtlemisega direktiivis sätestatud otsese diskrimineerimise keeldu.

Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaldamisel luuakse üha enam kohtupraktikat seoses puuetega laste diskrimineerimisega juurdepääsul haridusele.¹³¹ Konventsiooni organid on rõhutanud oma varasemas selleteemalises kohtupraktikas vajadust võimaldada puuetega lastel saada haridust koos teiste omaealiste lastega, kui vähegi võimalik.¹³² Hiljutisemates kohtuasjades on Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutanud mõistlike abinõude kasutamise tähtsust hariduse valdkonnas.

Näide: kohtuasjas *Çam versus Türki*¹³³ oli muusikaakadeemia keeldunud vastu võtmast vastuvõtutingimusi täitnud õpilast tema nägemispuude tõttu. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et puude alusel diskrimineerimine hõlmab ka seda, kui keeldutakse võtmast mõistlikke abinõusid puuetega inimestele hariduse saamise võimaldamiseks (nt õpetamismeetodite kohandamine, et võimaldada õppimist pimedatel õpilastel).¹³⁴ Kohtuasjas ei teinud pädevad riiklikud asutused midagi, et tuvastada hageja vajadusi ega selgitada, kuidas või miks võib tema pimedus takistada tal saada muusikaharidust. Seega ei saanud hageja võimalust omandada haridus muusikaakadeemias üksnes oma nägemispuude tõttu, ilma objektiivse ja mõistliku põhjendusega, mis rikub konventsiooni artiklit 14 koostoimes esimese protokolli artikliga 2.

Kohtuasjas *G.L. versus Itaalia*¹³⁵ ei saanud autistlik õpilane esimesel kahel õppeaastal seaduslikku eriõppetuge. Ametiasutused ei olnud üritanud

131 Euroopa Nõukogu, Euroopa Inimõiguste Kohus (2021), *Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights – Right to education* (Euroopa inimõiguste konventsiooni esimese protokolli artikli 2 juhend), 31. august 2021.

132 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Klerks versus Madalmaad*, nr 25212/94, 4. juuli 1995; Euroopa Inimõiguste Kohus, *McIntyre versus Ühendkuningriik*, nr 29046/95, 21. oktoober 1998.

133 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Çam versus Türki*, nr 51500/08, 23. veebruar 2016.

134 Autistlike laste hariduse saamise õigus: vt Euroopa Inimõiguste Kohus, *Dupin versus Prantsusmaa*, nr 2282/17, 18. detsember 2018.

135 Euroopa Inimõiguste Kohus, *G.L. versus Itaalia*, nr 59751/15, 10. september 2020.

määrata tema tegelikke vajadusi ja tagada talle kohandatud õppetuge, et ta saaks jätkata alghariduse omandamist tingimustes, mis oleksid võimalikult samaväärsed nendega, mis olid tagatud teistele samas koolis õppivatele lastele. Lisaks märkis Euroopa Inimõiguste Kohus, et hageja diskrimineerimist raskendas asjaolu, et see toimus alghariduse kontekstis, mis on laste hariduse ja ühiskonda lõimumise alus ja mille raames antakse lastele esmane kogukonnas elamise kogemus. Euroopa Inimõiguste Kohus oli arvamusel, et rikuti artiklit 14 koostoimes konventsiooni esimese protokolliga artikliga 2.

Euroopa Inimõiguste Kohus on käsitlenud ka kohtuasju, kus lapsevanema puue takistas tal vanemaõigusi täitmast või lastega suhtlemast,¹³⁶ ning kohtuasju, kus lapsevanemat diskrimineeriti lapse puude tõttu.¹³⁷

Euroopa sotsiaalõiguste komitee hinnangul võib Euroopa sotsiaalharta artikli 17 lõike 2 kohaldamisel eristada puuetega ja puueteta lapsi. Normiks peaks siiski olema lõimida puuetega lapsed tavakoolidesse, milles korraldatakse nende õpetamist nende erivajadusi arvestades, ja erikoolid peaksid olema erand.¹³⁸ Lisaks tuleb tagada Euroopa sotsiaalharta artikli 17 lõiget 2 järgivates erikoolides õppivate laste piisav juhendamine ja koolitamine, nii et erikooli lõpetavate laste arv on proportsionaalne tavakooli lõpetavate laste arvuga.¹³⁹ Riigid peavad tegema piisavalt palju, et edendada vaimse puudega laste kaasamist tavaharidussüsteemi alg- ja keskkoolide õppesse.¹⁴⁰

Puuetega inimeste õiguste konventsioonis korraldatakse mõningaid ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtteid, näiteks lapse huvide esikohale seadmist ja õigust väljendada oma seisukohti (artikli 7 lõiked 2 ja 3). Sellega kohustatakse osalisriike võtma „kõiki vajalikke meetmeid, et tagada puuetega lastele kõigi inimõiguste ja põhivabaduste täielik teostamine teiste lastega võrdsel

136 Vt Euroopa Inimõiguste Kohus, *Cinta versus Rumeenia*, nr 3891/19, 18. veebruar 2020; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kocherov ja Sergeyeva versus Venemaa*, nr 16899/13, 29. märts 2016.

137 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Guberina versus Horvaatia*, nr 23682/13, 22. märts 2016.

138 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Rahvusvaheline assotsiatsioon Autism Europe (IAAE) versus Prantsusmaa*, kaebus nr 13/2002, 4. november 2003.

139 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Vaimse puudega inimeste tugikeskus (MDAC) versus Bulgaaria*, kaebus nr 41/2007, 3. juuni 2008.

140 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Rahvusvaheline Inimõiguste Föderatsioon (FIDH) ja Inclusion Europe versus Belgia*, kaebus nr 141/2017, 9. september 2020; vt ka Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Vaimse puudega inimeste tugikeskus (MDAC) versus Belgia*, kaebus nr 109/2014, 16. oktoober 2017.

alustel” (artikli 7 lõige 1). Lapse õiguste komitee on seisukohal, et täisväärtusliku ja inimväärse elu võimaldamine tingimustes, mis tagavad värikuse, edendavad iseseisvat toimetulekut ja soodustavad aktiivset osalemist kogukonnaelus, on ÜRO lapse õiguste konventsiooni seoses puuetega lastega rakendamise juhtpõhimõte.¹⁴¹

3.5. Muudel kaitstud alustel diskrimineerimise keeld

Põhipunktid

- Euroopa õiguse kohaselt on diskrimineerimine seksuaalse sättumuse, sooidentiteedi ja sootunnuste alusel keelatud. Diskrimineerimine seksuaalse sättumuse alusel on selge sõnaga keelatud ka kõigi hiljutiste Euroopa Nõukogu konventsioonide ja standarditega, millega kaitstakse laste õigusi.
- Diskrimineerimiskeeldu käsitlevate ELi õigusaktide alusel tagatav kaitse ealise diskrimineerimise eest on piiratud.
- Euroopa Inimõiguste Kohus on vaadelnud vanust kui diskrimineerimise alust ning käsitlenud ka muid diskrimineerimise põhjusi, näiteks keelt ja põlvnemist, samuti abieluväliste laste diskrimineerimist.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikliga 21 on keelatud diskrimineerimine ka muudel laste seisukohast väga olulistel alustel, nagu vanus, sugu, geneetilised omadused, keel ja seksuaalne sättumus.

ELi õiguses käsitletakse lesbide, geide, biseksuaalide, trans- ja intersooliste ning queer-inimeste (LGBTIQ-inimeste) kaitset diskrimineerimise eest eri õigusraamistik, olenevalt sellest, kas diskrimineerimine toimub seksuaalse sättumuse alusel, mille korral on asjakohane diskrimineerimisvastane õigusraamistik, või soo, sh soo korrigeerimise alusel, mille korral on asjakohane soolise võrdõiguslikkuse õigusraamistik. Seksuaalne sättumus, sooidentiteet/-väljendus ja sootunnused kuuluvad tunnuste hulka, mille alusel diskrimineerimine

¹⁴¹ ÜRO lapse õiguste komitee (2006), *General Comment No. 9 – The rights of children with disabilities* (üldin märkus nr 9 – puuetega laste õigused), CRC/C/GC/9, 27. veebruar 2007, punkt 11.

on keelatud. Euroopa Liidu Kohus on teinud otsuse, mille kohaselt võib soolise diskrimineerimise keeldu kohaldada ka soo korrigeerimise juhtumite korral.¹⁴²

Lapsed võivad end määratleda lesbide, geide, biseksuaalide, transsooliste, mittebinaarsete, intersooliste või *queer*-lastena¹⁴³ või kuuluda nn vikerkaarrepere-
desse, kus vanemad on LGBTIQ-inimesed. Euroopa Liit on vastu võtnud LGB-
TIQ-inimeste *võrdõiguslikkuse strateegia*, millega tunnistatakse LGBTIQ-laste
või vikerkaarerepere laste diskrimineerimist.¹⁴⁴ Liikmesriikide õigusaktide
erinevuste tõttu võidakse mõnikord perekonnaseisu muus liikmesriigis mitte
tunnistada.¹⁴⁵ Juba varasest east alates võivad LGBTIQ-lapsed ja -noored ning
vikerkaarerepered kokku puutuda häbimärgistamise ja diskrimineerimisega. See
mõjutab nende õppeedukust ja töölaseid väljavaateid, samuti nende igapäe-
vaolu, heaolu ja vaimset tervist.¹⁴⁶

Eli *kuriteoohvrite õiguste direktiivi* kohaselt tuleb vihakuritegude ohvritele,
sealhulgas LGBTIQ-lastele tagada asjakohane teave, tugi ja kaitse ning või-
malus osaleda kriminaalmenetluses.¹⁴⁷ Selles on sätestatud, et kuriteoohvreid
tuleks tunnustada ning kohelda lugupidavalt, diskreetselt ja professionaalselt,
diskrimineerimata neid muu hulgas seksuaalse sättumuse, sooidentiteedi ja
-väljenduse alusel.

Laste õigusi kaitsvate Euroopa Nõukogu konventsioonide ja standardite ko-
haselt on diskrimineerimine seksuaalse sättumuse alusel keelatud. Näiteks
Lanzarote konventsiooni artiklis 2 on selge sõnaga sätestatud, et konventsioo-
niga tagatakse kaitse kõigile seksuaalvähivalla ohvritele, diskrimineerimata
kedagi mis tahes alusel, sealhulgas seksuaalse sättumuse tõttu. Ka *lapsesõb-
raliku õigusemõistmise suunistes* märgitakse ühe aluspõhimõttena, et laste

142 Vt näiteks Euroopa Liidu Kohus, C-13/94, *P versus S ja Cornwall County Council*, 30. aprill 1996;
Euroopa Liidu Kohus, C-117/01, *K.B. versus National Health Service Pensions Agency*,
7. jaanuar 2004.

143 Euroopa Liit, Euroopa Komisjon (2020), *Võrdõiguslikkuse liit: LGBTIQ-inimeste võrdõiguslikkuse
strateegia 2020–2025*, COM(2020) 698 final, 12. november 2020.

144 *Ibid.*

145 Euroopa Liit, Euroopa Parlament (2021), *Obstacles to the free movement of rainbow families in
the EU* (Takistused vikerkaarerepere vabale liikumisele ELis), PE 671.505, märts 2021.

146 Vt ka Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2020), *A long way to go for LGBTI equality* (Pikk tee
LGBTI-inimeste võrdõiguslikkuseni), 14. mai 2020.

147 Euroopa Liit (2012), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2012. aasta direktiiv 2012/29/
EL, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimum-
nõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK, ELT L 315, lk 57, artikkel 22.

õigused tuleb tagada ilma diskrimineerimata ühelgi alusel, muu hulgas soo, seksuaalse sättumuse ja sooidentiteedi tõttu.

Kuigi seksuaalset sättumust ja sooidentiteeti ei ole Euroopa inimõiguste konventsioonis otseselt nimetatud, tagab nende tunnuste korral kaitse konventsiooni asjakohastes sätetes nimetatud kaitse „muu seisundi“ alusel.¹⁴⁸ Ka Euroopa Inimõiguste Kohus on tunnistanud koolide ja haridusasutuste võimalikku rolli laste kaitsel homofoobia eest.¹⁴⁹

Näide: kohtuasjas *Bayev jt versus Venemaa*¹⁵⁰ esitasid kolm geiõiguste aktivisti kaebuse Venemaa õigusakti kohta, millega keelatakse „homoseksuaalsuse propageerimine alaealiste seas“ (n-ö „geipropaganda seadus“). Mitme õigusaktiga muudeti „mittetraditsiooniliste seksuaalsuhete propageerimine“ laste seas süüteoks, mille eest karistatakse rahatrahviga. Kohus leidis, et kuigi asjaomaste õigusaktide peamine eesmärk oli kaitseda lapsi, ei olnud nende reguleerimisala selgelt piiritletud ja neid kohaldati meelevaldselt. Lisaks oli juba nende õigusaktide eesmärk ning nende sõnastusviis ja see, kuidas neid kohaldati seoses hagejatega, diskrimineeriv ning üldiselt puudus õiguslik avalik huvi. Selliste õigusaktide vastuvõtmisega võimendasid ametiasutused hoopis häbimärgistamist ja eelarvamusi ning soodustasid homofoobiat, mis on vastuolus demokraatliku ühiskonna väärtustega.¹⁵¹

Näide: kohtuasi *A.M. jt versus Venemaa*¹⁵² käsitles hageja vanemaõiguste piiramist ja seda, et talt võeti oma lastega suhtlemise võimalus ilma nõuetekohast kontrolli kohaldamata, sest ta oli käsitletaval ajal korrigeerinud sugu. Kohus ei tuvastanud tõendeid, et soo korrigeerimine oleks lapsi kahjustanud, ja leidis, et riigisiseseid kohtud ei ole piisavalt kaalutlenud perekonna konkreetseid asjaolusid. Lisaks oli otsus selgelt põhinenud hageja

148 Vt näiteks Euroopa Inimõiguste Kohus, *X jt versus Austria* [suurkoda], nr 19010/07, 19. veebruar 2013.

149 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bayev jt versus Venemaa*, nr 67667/09, 20. juuni 2017, punkt 82; vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Vejdeland jt versus Rootsi*, nr 1813/07, 9. veebruar 2012.

150 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bayev jt versus Venemaa*, nr 67667/09, 20. juuni 2017.

151 Vt ka Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Recommendation to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity* (soovitus liikmesriikidele meetmete kohta, millega võidelda seksuaalse sättumuse või soolise identiteedi tõttu diskrimineerimise vastu), CM/Rec(2010)5.

152 Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.M. jt versus Venemaa*, nr 47220/19, 6. juuli 2021.

sooidentiteedil ja olnud seega diskrimineeriv, mis tähendab, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 eraldi ja koostoimes sama konventsiooni artikliga 14.

Lapsed võivad kokku puutuda ka ealise diskrimineerimisega. Kehtivate diskrimineerimiskeeldu käsitlevate ELi õigusaktide kohaselt on kaitse ealise diskrimineerimise eest piiratud. Vanust kaitstakse praegu ainult seoses juurdepääsuga tööhõivele ja kutsealale.

Laste suhtes, kellel on seaduslik õigus töötada, kohaldatakse **võrdse tööalase kohtlemise direktiivi**. Kuigi Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) **töölevõetava isiku vanuse alammäära konventsioon**,¹⁵³ mille on ratifitseerinud kõik ELi liikmesriigid, sätestab vanuse alampiirina 15 aastat, oleneb vanuse alampiir endiselt ELi liikmesriigist.¹⁵⁴ Võrdse tööalase kohtlemise direktiivi artikli 6 kohaselt võivad liikmesriigid pidada vanuse alusel erinevat kohtlemist teatud juhtudel põhjendatuks. Selline erinev kohtlemine ei ole diskrimineerimine, kui sellel on objektiivselt ja mõistlikult põhjendatud eesmärk ning kui selle eesmärgi saavutamise vahendid on asjakohased ja vajalikud. Laste ja noorte korral võib selline erinev kohtlemine hõlmata näiteks eritingimuste kehtestamist juurdepääsul kutseõppele, tööhõivele ja kutsealale, et edendada nende kutsealast integreerimist või tagada nende kaitse.

Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 14 ja **Euroopa inimõiguste konventsiooni protokollis nr 12** artiklis 1 ei ole vanust selge sõnaga nimetatud nende tunnuste loetelus, mille alusel diskrimineerimine on keelatud. Euroopa Inimõiguste Kohus on siiski hinnanud ealise diskrimineerimise küsimust seoses Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel kaitstava mitme õigusega ja seega kaudselt tunnustanud „muu seisundi“ all ka vanust. Näiteks kohtuasjades *D.G. versus Iirimaa*¹⁵⁵ ja *Bouamar versus Belgia*¹⁵⁶ tuvastas Euroopa Inimõiguste Kohus, et riikide kohtusüsteemides koheldakse täiskasvanuid ja lapsi kinnipidamisel erinevalt, mis on asjakohane konventsiooni kohaldamise seisukohast. Erinev kohtlemine tulenes kinnipidamise eesmärgist: täiskasvanutel oli selleks

153 Rahvusvaheline Tööorganisatsioon (ILO) (1973), **töölevõetava isiku vanuse alammäära konventsioon**, nr 138.

154 Diskrimineerimise keelamise valdkonna õigusekspertide Euroopa võrgustik, O'Dempsey, D. ja Beale, A. (2011), *Age and employment* (Vanus ja tööhõive), Euroopa Komisjon, õigusküsimuste peadirektoraat, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

155 Euroopa Inimõiguste Kohus, *D.G. versus Iirimaa*, nr 39474/98, 16. mai 2002.

156 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bouamar versus Belgia*, nr 9106/80, 29. veebruar 1988.

karistamine ja lastel ennetamine. Seega leidis kohus, et erinev kohtlemine vanuse alusel oli objektiivselt ja mõistlikult põhjendatud.

Euroopa Inimõiguste Kohus on käsitlenud lisaks eelmainitud olukordadele ka muudes olukordades laste diskrimineerimist, näiteks diskrimineerimist keele alusel¹⁵⁷ ja abieluväliste laste diskrimineerimist.¹⁵⁸

Näide: kohtuasjas *Fabris versus Prantsusmaa*¹⁵⁹ väitis hageja, et ta ei saanud toetuda 2001. aastal kehtestatud seadusele, millega antakse abieluvälistele lastele samasugune pärimisõigus kui seaduslikele lastele ja mis võeti vastu pärast Euroopa Inimõiguste Kohtu 2000. aasta otsust kohtuasjas *Mazurek versus Prantsusmaa*¹⁶⁰. Kohus leidis, et õiguspärane eesmärk kaitsta hageja poolvenna ja poolõe pärimisõigust ei kaalu üles tema nõuet saada osa ema pärandusest. Selles asjas oli erinev kohtlemine diskrimineeriv, sest puudus objektiivne ja mõistlik põhjendus. Kohus leidis, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes Euroopa inimõiguste konventsiooni esimese protokolliga artikliga 1.¹⁶¹

ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikkel 2 keelab laste diskrimineerimise mitteamendavas loetelus nimetatud alustel, millest ühena on konkreetselt nimetatud „sünnipära“. Artiklis 2 sätestatakse:

1. Osalisriigid tunnustavad käesolevas konventsioonis esitatud õigusi ja tagavad need igale nende jurisdiktsiooni all olevale lapsele ilma igasuguse diskrimineerimiseta, sõltumata lapse, tema vanema või seadusliku hooldaja rassist, nahavärvist, soost, keelest, usust, vaatamata tema poliitilistele või muudele seisukohtadele, kodakondsusele, etnilisele või sotsiaalsele

157 Euroopa Inimõiguste Kohus, „*Belgia haridussüsteemi keelekorraldust reguleerivate õigusaktide teatud aspektid*“ versus *Belgia*, nr 1474/62, nr 1677/62, nr 1691/62, nr 1769/63, nr 1994/63 ja nr 2126/64, 23. juuli 1968.

158 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Fabris versus Prantsusmaa* [suurkoda], nr 16574/08, 7. veebruar 2013; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Wolter ja Sarfert versus Saksamaa*, nr 59752/13 ja nr 66277/13, 14. detsember 2017; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mazurek versus Prantsusmaa*, nr 34406/97, 1. veebruar 2000.

159 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mazurek versus Prantsusmaa*, nr 34406/97, 1. veebruar 2000; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Fabris versus Prantsusmaa* [suurkoda], nr 16574/08, 7. veebruar 2013.

160 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mazurek versus Prantsusmaa*, nr 34406/97, 1. veebruar 2000.

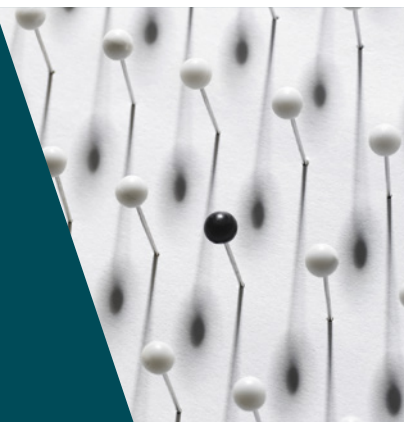
161 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Fabris versus Prantsusmaa* [suurkoda], nr 16574/08, 7. veebruar 2013.

päritolule, varanduslikule seisundile, puudele või sünnipärale või muudele tingimustele.

2. Osalisriigid võtavad tarvitusele kõik vastavad abinõud, et tagada lapse kaitse igasuguste diskrimineerimis- ja karistusvormide eest tema vanemate, seaduslike hooldajate või perekonnaliikmete seisundi, tegevuse, vaadete või nende tõekspidamiste pärast.

4

Isikliku identiteedi küsimused

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 7 (perekonnaelu austamine)	Sünni registreerimine ja õigus nimele	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioon, artikkel 11 (õigus kasutada perekonnanime originaalkeeles) Lapsendamise Euroopa konventsioon (muudetud), artikli 11 lõige 3 (lapsendatu algse nime säilitamine) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Johansson versus Soome</i> , nr 10163/02, 6. september 2007 (keeldumine teistele isikutele varem antud nime registreerimisest)

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 7 (perekonnaelu austamine)	Õigus isiklikule identiteedile	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 6 (õigus õiglasele kohtumenetlusele) ja artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) Lapsendamise Euroopa konventsioon (muudetud), artikli 22 lõige 3 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Mikulić versus Horvaatia</i>, nr 53176/99, 7. veebruar 2002 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Mizzi versus Malta</i>, nr 26111/02, 2006 (suutmatus vaidlustada isadust) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Mennesson versus Prantsusmaa</i>, nr 65192/11, 2014 (asendusematus, kus bioloogiline isa on asendusematus abil lapse saanud isa) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Valdís Fjölnisdóttir jt versus Island</i>, nr 71552/17, 18. mai 2021
ELi leping, artikkel 9 ELi toimimise leping, artikkel 20 Euroopa Liidu Kohus, C-34/09, <i>Gerardo Ruiz Zambrano versus Office national de l'emploi (ONEm)</i>, 2011 (ELi kodanikest alaealiste lastega kolmanda riigi kodaniku elamisõigus) Euroopa Liidu Kohus, C-221/17, <i>Tjebbes jt versus Minister van Buitenlandse Zaken</i>, 2019 Euroopa Liidu Kohus, C-165/14, <i>Alfredo Rendón Marín versus Administración del Estado</i>, 2016 Vaba liikumise direktiiv (2004/38/EÜ)	Kodakondsus	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 Kodakondsuse Euroopa konventsioon Konventsioon kodakondsusetuse vältimise kohta seoses riigi õigusjärglusega Lapsendamise Euroopa konventsioon (muudetud), artikkel 12 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Genovese versus Malta</i>, nr 53124/09, 2011 (meelevaldne keeldumine abieluvälisele lapsele kodakondsuse andmisest)

Isikliku identiteedi küsimusi ei ole üldiselt ELi tasandil käsitletud, sest ELi pädevus selles valdkonnas on piiratud. Euroopa Liidu Kohus on siiski teinud otsuse, et ühes ELi liikmesriigis tunnustatud nime tunnustatakse ka teistes liikmesriikides, lähtuvalt liikumisvabaduse põhimõttest. [ELi toimimise lepingu](#) artiklit 20

arvestades on tehtud otsuseid ka kodakondsuse ja elukoha küsimustes. Euroopa Nõukogu on eelkõige Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kaudu tõlgendanud ja kujundanud mitme põhiõiguse kohaldamist isikliku identiteedi valdkonnas. Järgmised alapeatükid keskenduvad seega Euroopa Nõukogu õigusele.

Selles peatükis ei viidata konkreetsele põhiõigusele, vaid pigem esitatakse läbilõike identiteediga seotud põhiõiguste küsimustest, nagu sünni registreerimine ja õigus nimele ([jagu 4.1](#)), õigus teada oma päritolu ([jagu 4.2](#)) ning õigus kodakondsusele ([jagu 4.3](#)). Mitut seotud küsimust käsitletakse teistes peatükkides, eelkõige seksuaalset väärkohtlemist ([lõik 7.1.3](#)) ja andmekaitset ([jagu 10](#)). Mõnda neist õigustest, näiteks õigust nimele, on taotletud peamiselt lapsevanema õigusena, kuid käsitluse võib kergesti üle kanda lastele endile, arvestades mõju lapse enda õigustele.

4.1. Sünni registreerimine ja õigus nimele

Põhipunkt

- Keeldumine lapsele sellise ebasobivaks peetava eesnime registreerimisest, mida lapse vanemad peavad sobivaks, võib olla vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele).

Erinevalt ÜRO lepingutest (nt [kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt](#),¹⁶² artikli 24 lõige 2; [lapse õiguste konventsioon](#), artikli 7 lõige 1; [puuetega inimeste õiguste konventsioon](#), artikkel 18) ei ole põhiõigusi käsitlevates Euroopa õigusaktides selge sõnaga sätestatud õigust sünni registreerimisele kohe pärast sündi ega õigust nimele alates sünnihetkest.

ELi õiguses on [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artiklis 7 sätestatud õigus era- ja perekonnaelu austamisele. Harta seletuskirjas on märgitud, et artikliga 7 tagatud õigused vastavad [Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni](#) artikliga 8 tagatud õigustele. Õigust nimele on Euroopa Liidu Kohus käsitlenud vaba liikumise aspektist. Euroopa Liidu Kohus on arvamisel, et ELi liikmesriik ei saa liikumisvabaduse õiguse tõttu keelduda tunnustamast lapse

¹⁶² ÜRO (1996), [kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt](#), mis võeti vastu ning avati allkirjastamiseks, ratifitseerimiseks ja ühinemiseks ÜRO Peaassamblee 16. detsembri 1966. aasta resolutsiooniga 2200A (XXI) ning mis jõustus 23. märtsil 1976 kooskõlas artikliga 49.

perekonnanime, mis on registreeritud teises liikmesriigis, mille kodanik laps on või kus laps on sündinud ja elanud.¹⁶³

Euroopa Nõukogu õiguses võib keeldumine lapse sünni registreerimisest olla vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8. Euroopa Inimõiguste Kohus on leidnud, et nimi kui „isikute identifitseerimise vahend perekonnas ja kogukonnas“ kuulub Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 sätestatud era- ja perekonnaelu austamise õiguse kohaldamisalasse.¹⁶⁴ Lapsele eesnime¹⁶⁵ ja perekonnanime¹⁶⁶ valimine on osa vanemate eraelust. Kohus leidis, et riigi ametiasutuste keeldumine valitud eesnime registreerimisest, kui see eesnimi võib lapse heaolu kahjustada või tekitada tema suhtes eelarvamusi, ei ole Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumine.¹⁶⁷ Samas võib keeldumine lapsele sellise ebasobivaks peetava eesnime registreerimisest, mis on juba heaks kiidetud, olla vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8.

Näide: kohtuasjas *Johansson versus Soome*¹⁶⁸ keeldusid ametiasutused registreerimast eesnime „Axl Mick“, sest selle kirjakuju ei vastanud Soome nimede tavale. Euroopa Inimõiguste Kohus tunnistas, et arvestada tuleb lapse parimaid huve ja nime andmise riikliku tava säilitamine on avalikes huvides. Kohus leidis siiski, et teistel juhtudel oli nimi ametlikuks registreerimiseks heaks kiidetud ja seda ei saanud seega pidada lapse jaoks ebasobivaks. Et see nimi oli Soomes juba heaks kiidetud ja keegi ei olnud väitnud, et nimi on kahjustanud riigi kultuuri- ja keeleidentiteeti, leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et avaliku huvi kaalutlused ei kaalu üles huvi registreerida laps valitud nime all. Kohus leidis seega, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

163 Vt Euroopa Liidu Kohus, C-148/02, *Carlos Garcia Avello versus Belgia riik*, 2. oktoober 2003; Euroopa Liidu Kohus, C-353/06, *Stefan Grunkin ja Dorothee Regina Paul* [suurkoda], 14. oktoober 2008.

164 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Guillot versus Prantsusmaa*, nr 22500/93, 24. oktoober 1993, punkt 21.

165 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Johansson versus Soome*, nr 10163/02, 6. september 2007, punkt 28; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Guillot versus Prantsusmaa*, nr 22500/93, 24. oktoober 1993, punkt 22.

166 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Cusan ja Fazzo versus Itaalia*, nr 77/07, 7. jaanuar 2014, punkt 56.

167 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Guillot versus Prantsusmaa*, nr 22500/93, 24. oktoober 1993, punkt 27.

168 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Johansson versus Soome*, nr 10163/02, 6. september 2007.

Euroopa Inimõiguste Kohus on samuti leidnud, et reegel anda seaduslikele lastele sünni registreerimisel isa perekonnanimi, ei riku iseenesest Euroopa inimõiguste konventsiooni. Seda, et sellest üldreeglist ei tehta erandeid, peeti siiski liiga jäigaks ja naisi diskrimineerivaks ning seepärast Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 14 rikkumiseks, koostoimes sama konventsiooni artikliga 8.¹⁶⁹

Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni artiklis 11 on sätestatud, et igal rahvusvähemusse kuuluval isikul on õigus kasutada oma perekonnanime (isanimi) ja eesnime oma vähemuse keeles ning õigus nende ametlikule tunnustamisele vastavalt asjaomases õigussüsteemis ettenähtud korrale.

Lapsendamise Euroopa konventsiooni (muudetud) (edaspidi „lapsendamise konventsioon“) artikli 11 lõikega 3 on osalisriikidele antud võimalus säilitada lapsendatu algne perekonnanimi.¹⁷⁰ See on erand üldpõhimõttest, et lapsendatu ja tema algse perekonna õiguslik suhe katkestatakse.

4.2. Õigus teada oma päritolu

Põhipunktid

- Õigus teada oma päritolu kuulub lapse eraellu.
- Isaduse tuvastamisel tuleb hoolikalt tasakaalustada lapse huvi teada oma päritolu, oletatava või väidetava isa huvi ja üldist huvi.
- Lapsendatul on õigus saada teavet oma päritolu kohta. Bioloogilistele vanematele võib anda juriidilise õiguse mitte avaldada oma isikut, kuid see ei tähenda absoluutset keeldu.

Euroopa Nõukogu õiguses hõlmab Euroopa Inimõiguste Kohtu hinnangul **Euroopa inimõiguste konventsiooni** artikkel 8 õigust identiteedile ja isiklikule arengule. Isikliku arengu seisukohast on peetud oluliseks isikliku identiteedi üksikasju ja huvi „saada teavet, mida on vaja töö teadasaamiseks enda isikliku identiteedi oluliste üksikasjade kohta, näiteks vanemate identiteet“.¹⁷¹ Süüd ja

¹⁶⁹ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Cusan ja Fazzo versus Itaalia*, nr 77/07, 7. jaanuar 2014, punkt 67.

¹⁷⁰ Euroopa Nõukogu (2008), *lapsendamise Euroopa konventsioon (muudetud)*, CETS nr 202.

¹⁷¹ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Odièvre versus Prantsusmaa* [suurkoda], nr 42326/98, 13. veebruar 2003, punkt 29.

selle asjaolud on osa lapse eraelust. „[Isiku] lapsepõlve väga isiklike üksikasjade, oma arengu ja eluloo teave“ võib olla „üks peamisi teabeallikaid [isiku] mineviku ja kujunemisaastate kohta”,¹⁷² seega võib lapse juurdepääsu puudumine sellele teabele rikkuda Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

Rahvusvahelises õiguses on **ÜRP lapse õiguste konventsiooni** artiklis 8 sätestatud üsna üksikasjalikult lapse identiteedi säilitamise õiguse kõrgel tasemel kaitse. See kaitseb ebaseadusliku sekkumise eest isiku õigusesse säilitada oma seaduse alusel tunnustatud identiteet, sealhulgas kodakondsus, nimi ja perekonnasuhted. Samuti tagab see olukorras, kus laps on ebaseaduslikult ilma jäetud mõnest või kõigist oma identiteedi elementidest, „vajaliku abi ja kaitse“, mis võimaldab tema identiteedi kiiresti taastada.

4.2.1. Isaduse tuvastamine

Euroopa Nõukogu õiguses on lapsed esitanud Euroopa Inimõiguste Kohtule kaebusi, et bioloogilise isa isikut on võimatu tuvastada. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et lapse ja väidetava bioloogilise isa õigussuhte määramine on osa eraelust (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 8). Oma vanemate teadmine on isiku identiteedi üks põhiaspektidest.¹⁷³ Lapse huvi isadust tuvastada peab siiski tasakaalustama oletatava isa huvide ja üldise huviga. Lapse huvi saada õiguskindlus oma isapoolse põlvnemise suhtes ei saa olla suurem kui isa huvi lükata ümber isaduse õiguslik eeldus.

Näide: kohtuasjas *Mikulić versus Horvaatia*¹⁷⁴ algatas väljaspool abielu sündinud hageja oma oletatava isa vastu isaduse tuvastamise menetluse. Kostja keeldus mitu korda kohtu nõutud DNA-analüüsi tegemast, mis venitas isaduse tuvastamise menetlust tarbetult ligikaudu viis aastat. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kui väidetavat isa ei saa riigisisese õiguse alusel sundida meditsiinilisi uuringuid tegema, peab riik sätestama teised vahendid, mis võimaldavad sõltumatul asutusel bioloogilise isa kiiresti tuvastada. Kohus leidis seega hageja asjas, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

172 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Gaskin versus Ühendkuningriik*, nr 10454/83, 7. juuli 1989, punkt 36.

173 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mennesson versus Prantsusmaa*, nr 65192/11, 26. juuni 2014, punkt 96.

174 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mikulić versus Horvaatia*, nr 53176/99, 7. veebruar 2002, punktid 64–65.

Kui oletatav isa keeldub geenitesti tegemast, võivad riigisisised kohtud oma äranägemisel tuvastada isaduse muude tõendite ja tegurite alusel, prioriseerides lapse õiguse eraelu puutumatusele ja õiguse teada oma päritolu.¹⁷⁵ Kohtuasjas, kus teismeline laps keeldus geenitesti tegemast, sest soovis säilitada ema abikaasa perekonnanime, tunnustasid riigisisised kohtud siiski bioloogilise isa isadust, leides, et lapse parimates huvides on ennekõike teada tõde oma päritolu kohta. Sellest tulenevalt leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et riigisisised kohtud tegutsesid oma kaalutlusõiguse piires, kui nad tunnustasid bioloogilist isa ja keeldusid tunnustamast last ema abikaasa seadusliku pojana. Seega ei rikutud konventsiooni artiklit 8.¹⁷⁶

Näide: kohtuasjas *Mizzi versus Malta*¹⁷⁷ ei saanud oletatav isa eitada isadust lapse suhtes, kelle tema abikaasa oli sünnitanud pärast seaduses sätestatud kuuekuulise tähtaja möödumist. Euroopa Inimõiguste Kohus lähtus asja käsitlemisel Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklitest 6 (õigus õiglasele kohtumenetlusele) ja 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele). Kohus märkis, et sellise tähtaja kehtestamisel, mille jooksul oletatav isa peab lapsest loobumiseks tegutsema, on eesmärk tagada õiguskindlus ja kaitsta lapse huvi teada oma päritolu. Samas ei ole see eesmärk kaalukam kui isa õigus võimalusele isadust eitada. Isaduse eitamine pärast lapse sündi oli praktiliselt võimatu, millega oli eeldatavale isale pandud liigne koormus, millega rikuti tema õigust pöörduda kohtusse ja õigust õiglasele kohtumenetlusele, nagu on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 6. Sellega riivati ebaproportsionaalselt palju ka tema Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohaseid õigusi.¹⁷⁸

Lapse huvi püüda tuvastada isadust ja bioloogilise isa huvid võivad mõnikord ühtida. See juhtus olukorras, kus isa ei saanud oma õigus- ja teovõime puudumise tõttu algatada riigisiseses kohtus menetlust lapse temast põlvnemise tuvastamiseks. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et olukord, kus bioloogiline isa ei saanud algatada menetlust oma isaduse tuvastamiseks, ei olnud

175 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Canonne versus Prantsusmaa*, nr 22037/13, 2. juuni 2015.

176 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mandet versus Prantsusmaa*, nr 30955/12, 14. jaanuar 2016.

177 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mizzi versus Malta*, nr 26111/02, 12. jaanuar 2006.

178 *Ibid.*, punktid 112–114.

abieluvälise lapse huvides ja laps sõltus seepärast oma põlvnemise tuvastamisel täielikult riigi ametiasutuste kaalutusõigusest.¹⁷⁹

Ametiasutustel võib olla positiivne kohustus sekkuda lapse parimates huvides isaduse tuvastamise menetlusse, kui lapse seaduslik esindaja (selles kohtuasjas ema) ei suuda last nõuetekohaselt esindada, näiteks raske puude tõttu.¹⁸⁰

Tulevaste vanemate ja asendusemaduse abil sündinud lapse põlvnemise tunnustamist käsitlevas erilises kohtuasjas kinnitas Euroopa Inimõiguste Kohus põhimõtet, et riikidel on selles küsimuses laialdane kaalutusruum, sest asendusemaduse lubamise või sellisel juhul põlvnemise tunnustamise küsimuses puudub üleeuroopaline konsensus. Kaalutusruumi vähendab siiski see, et põlvnemine on lapse identiteedi üks põhiaspekte.

Näide: kohtuasi *Menesson versus Prantsusmaa*¹⁸¹ käsitles Prantsusmaa ametiasutuste keeldumist avalikule korrale viidates kandmast Ameerika Ühendriikides asendusemaduse abil sündinud lapsi Prantsusmaa sünniregistrisse. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et hagejate õigust perekonnaelu austamisele ei olnud rikutud, sest neid ei takistatud elamast perekonnaelu Prantsusmaal ja võimalikud haldustakistused ei olnud ületamatud. Seoses laste õigusega eraelu austamisele, pidas kohus laste parimate huvide arvestamist väga tähtsaks. Kohus rõhutas eelkõige, et mees, kes kavatsesi sünnitunnistusel registreerida laste isana, oli ühtlasi nende bioloogiline isa. Lapse seadusliku põlvnemise eitamist, kui bioloogiline põlvnemine on tuvastatud ja asjaomane lapsevanem nõuab selle täielikku tunnustamist, ei saa pidada olevaks laste parimates huvides. Seega leidis kohus, et selle laste eraeluga seotud kaebuse korral on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.¹⁸²

179 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Krušković versus Horvaatia*, nr 46185/08, 21. juuni 2011, punktid 38–41.

180 Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.M.M. versus Rumeenia*, nr 2151/10, 14. veebruar 2012, punktid 58–65.

181 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Menesson versus Prantsusmaa*, nr 65192/11, 26. juuni 2014.

182 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Menesson versus Prantsusmaa*, nr 65192/11, 26. juuni 2014, punkt 100; vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Labassee versus Prantsusmaa*, nr 65941/11, 26. juuni 2014, punkt 79; Euroopa Inimõiguste Kohus, *C ja E versus Prantsusmaa*, nr 1462/18 ja nr 17348/18, 12. detsember 2019.

Pärast kohtuasjas *Mennesson* tehtud otsust muudeti Prantsuse õigust, lisades võimaluse välismaal asendusemaduse abil sündinud lastel saada sünnitunnistus, millel on märgitud asendusemaduse abil lapse saanud isa nimi, kui see on ühtlasi lapse bioloogiline isa.¹⁸³ Prantsusmaa tsiviilasju läbi vaatav kohus rahuldaski 2018. aasta veebruaris taotluse vaadata uuesti läbi hr ja pr Mennessoni apellatsioonkaebus, millega kaasnesid uued menetlused kassatsioonikohus.¹⁸⁴ Nendes menetlustes esitas kassatsioonikohus esimest korda Euroopa inimõiguste konventsiooni protokolli nr 16 alusel Euroopa Inimõiguste Kohtule taotluse nõuandva arvamuse saamiseks. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis oma nõuandvas arvamuses, et asendusemaduse abil sündinud lapse õigusega eraelu austamisele ei kaasne nõuet tunnustada lapse ja asendusemaduse abil lapse saanud ema vahelist õiguslikku lapse ja vanema suhet nii, et sünni-, abielu- ja surmaregistrisse kantaks välisriigis antud seadusliku sünnitunnistuse andmed. Kasutada saaks muid vahendeid, näiteks saaks asendusemaduse abil lapse saanud ema lapse lapsendada, kui riigisiseses õiguses sätestatud menetlus tagab selle kiire ja tulemusliku rakendamise kooskõlas lapse parimate huvidega.¹⁸⁵

Näide: kohtuasjas *Valdis Fjölnisdóttir jt versus Island*¹⁸⁶ olid esimene ja teine hageja, omavahel abielus samasoolised, kolmanda hageja ehk Ameerika Ühendriikides asendusemaduse abil sündinud lapse asendusemaduse abil lapse saanud vanemad, kes ei olnud lapsega bioloogiliselt seotud. Islandi ametiasutused keeldusid esialgu last riiklikku registrisse kandmast ja võtsid ta riigi seadusliku eestkoste alla, misjärel määrati ta kahe esimese hageja perekonda asendushooldusele. Pärast uute õigusaktide jõustumist kanti kolmas hageja riiklikku registrisse, kuid kaht esimest hagejat ei registreeritud tema vanematena. Euroopa Inimõiguste Kohus tunnistas, et kuna hagejad hoolitsesid lapse eest järjepidevalt, oli see perekonnaelu, ning järeldas, et riik oli tegutsenud oma kaalutusõiguse piires. Täpsemalt

183 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mennesson versus Prantsusmaa*, nr 65192/11, 26. juuni 2014.

184 Euroopa Inimõiguste Kohus (2019), *Advisory opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother requested by the French Court of Cassation* (Prantsusmaa kassatsioonikohtu taotlusel esitatud nõuandev arvamus, mis käsitleb välisriigis asendusemaduse kokkuleppe alusel sünnitatud lapse ja asendusemaduse abil lapse saanud ema vahelise vanema ja lapse õigusliku suhte tunnustamist riigisiseses õiguses), nr P16-2018-001, 10.4.2019.

185 *Ibid.*

186 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Valdis Fjölnisdóttir jt versus Island*, nr 71552/17, 18. mai 2021.

ei olnud kolme hageja tegelikku perekonnaelu katkestatud, vaid vastupidi, riik oli astunud samme, et tagada perekonnaelu jätkumine, võimaldades asendushooldusele määramist ja andes kolmandale hagejale kodakondsuse. Lisaks pakuti võimalust, et üks kahest esimesest hagejast taotleb kolmanda hageja lapsendamist. Ametliku vanemaseose tunnustamata jätmisega tagati seega õiglane tasakaal hagejate õiguse (õigus perekonnaelu austamisele) ja üldiste huvide vahel, mida riik püüdis asendusemaduse keelu kaudu kaitsta.

Euroopa Inimõiguste Kohus leidis samuti, et riike ei saa kohustada lubama asendusema abil sündinud lastel siseneda nende territooriumile, ilma et riigi ametiasutused saaksid varem teha teatud õiguslikke kontrolle.¹⁸⁷

4.2.2. Oma päritolu tuvastamine: lapsendamine

Lapse õigus teada oma päritolu on saanud oluliseks seoses lapsendamisega. Muid lapsendamisega seotud materiaalõiguslikke tagatisei kui õigust teada oma päritolu käsitletakse [jaos 6.3](#).

Euroopa Nõukogu õiguses on [lapsendamise Euroopa konventsiooni \(muudetud\)](#) artikli 22 lõikega 3 antud lapsendatud lapsele õigus saada juurdepääs ametiasutuste käsutuses olevale tema päritolu teabele. Samuti võimaldab see osalisriikidel anda bioloogilistele vanematele juriidilise õiguse mitte avaldada oma isikut, kui see ei tähenda absoluutset keeldu. Pädeval asutusel peab olema õigus otsustada, kas jätta bioloogiliste vanemate õigus tähelepanuta ja avaldada nende isikuid tuvastavad andmed, arvestades asjaolusid ja asjaomaseid õigusi. Täieliku lapsendamise korral peab lapsendatul olema võimalik saada vähemalt tema sünnikuupäeva ja sünnikohta tõendav dokument.¹⁸⁸

Rahvusvahelises õiguses on [riikidevahelise lapsendamise Haagi konventsioon](#)is sätestatud, et lapsendatul on võimalik saada asjakohasel juhendamisel juurdepääs oma vanemate isikule, kuid iga osalisriik võib ise otsustada, kas ta pakub seda võimalust või mitte.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Euroopa Inimõiguste Kohus, *D versus Prantsusmaa*, nr 11288/18, 16. juuli 2020; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Paradiso ja Campanelli versus Itaalia*, nr 25358/12, 27. jaanuar 2015.

¹⁸⁸ Euroopa Nõukogu (2008), [lapsendamise Euroopa konventsioon \(muudetud\)](#), CETS nr 202, artikkel 22.

¹⁸⁹ Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverents (1993), [riikidevahelises lapsendamis lastekaitseks tehtava koostöö konventsioon](#), 29. mai 1993, artikli 30 lõige 2.

4.3. Kodakondsus

Põhipunktid

- ELi kodanikest laste õiguselt elada ELis ei saa võtta kogu kasulikku mõju, keeldudes andmast elamisõigust nende vanema(te)le.
- Euroopa inimõiguste konventsioon ei taga õigust kodakondsusele, kuid meelevaldne keeldumine kodakondsuse andmisest võib üksikisiku eraelule avalduva mõju tõttu kuuluda konventsiooni artikli 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) kohaldamisalas.

ELi õiguses on **ELi lepingu** artikli 9 ja **ELi toimimise lepingu** artikli 20 alusel ELi kodakondsus igal isikul, kellel on mõne liikmesriigi kodakondsus. Euroopa Liidu Kohus on otsuses rõhutanud selliste laste elamisõiguse tõhusust, kellel on ELi kodakondsus, kuid puudub elukoha liikmesriigi kodakondsus. Kohtuasi käsitles keeldumist andmast ELis elamise õigust vanemale, kes oli ELi kodakondsusega lapse hooldaja. Kohus leidis, et lapse peamisest hooldajast vanemale elamisõiguse andmisest keeldumisega võetakse lapse elamisõiguselt kogu kasulik mõju. Vanemal, kes on lapse peamine hooldaja, on seega õigus elada koos lapsega vastuvõtvast liikmesriigis.¹⁹⁰ ELi kodaniku staatusega kaasnevad teatud õigused, mis on sätestatud ka teistes õigusaktides, näiteks **ELi vaba liikumise direktiivis**¹⁹¹, seoses ELi kodanike ja nende perekondade vaba liikumise põhiõiguste kasutamise, teiste soodustatud isikute, näiteks ülalpeetavate alaealiste laste õiguste kasutamise ja perekonna taasühinemise õiguse kasutamisega. Neid küsimusi käsitletakse üksikasjalikult **jaos 9.5**.

Näide: kohtuasi *Zambrano*¹⁹² käsitleb kaht Belgia vanematele varjupaigamenetluse ajal (enne varjupaigataotluse tagasilükkamist) sündinud last, kellest said Belgia kodanikud. Vanemad taotlesid ELi vaba liikumise

¹⁹⁰ Euroopa Liidu Kohus, C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu ja Man Lavette Chen versus Secretary of State for the Home Department*, 19. oktoober 2004, punktid 45–46.

¹⁹¹ Euroopa Liit (2004), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/38/EÜ, mis käsitleb Euroopa Liidu kodanike ja nende pereliikmete õigust liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil ning millega muudetakse määrust (EMÜ) nr 1612/68 ja tunnistatakse kehtetuks direktiivid 64/221/EMÜ, 68/360/EMÜ, 72/194/EMÜ, 73/148/EMÜ, 75/34/EMÜ, 75/35/EMÜ, 90/364/EMÜ, 90/365/EMÜ ja 93/96/EMÜ.

¹⁹² Euroopa Liidu Kohus, C-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano versus Office national de l'emploi (ONEm)*, 8. märts 2011.

direktiivi alusel elamisluba ülenejate sugulastena, kellest lapsed sõltuvad. Nende taotlus lükati tagasi. Euroopa Liidu Kohus otsustas, et kui kolmanda riigi kodaniku ülalpeetavad alaealised lapsed on ELi kodanikud, ei või liikmesriigid keelduda andmast sellele kolmanda riigi kodanikule tööluba ja elamisõigust tema laste elukoha- ja kodakondsusjärgses liikmesriigis, kui selliste otsuste tulemusena jääksid asjaomased lapsed ilma reaalsest võimalusest kasutada põhilisi liidu kodaniku staatusega kaasnevaid õigusi.

Näide: kohtuasjas *Tjebbes jt*¹⁹³ märkis Euroopa Liidu Kohus, et ELi õigusega ei ole välistatud liikmesriigi kodakondsuse kaotamine ja sellest tulenevalt ELi kodakondsuse kaotamine, kui tegelik side asjaomase isiku ja selle liikmesriigi vahel on püsivalt katkenud. Kohtuasi käsitles Madalmaade õigusakti, mille kohaselt kaotavad üle 10 aasta väljaspool Madalmaid elanud Madalmaade kodanikud automaatselt kodakondsuse. 10 aasta reegli kohaselt kaotaksid kodakondsuse ka kodakondsusest vabastatud isikute lapsed. Kohtuasja *Rottmann*¹⁹⁴ järel määras Euroopa Liidu Kohus, et kodakondsuse äravõtmise otsus peab olema kooskõlas proportsionaalsuse põhimõttega. Euroopa Kohus oli arvamisel, et riiklikud ametiasutused peavad individuaalselt kontrollima, kas ELi liikmesriigi kodakondsuse kaotamine, millega kaasneb ELi kodakondsuse kaotamine, võib ebaproportsionaalselt mõjutada asjaomase isiku tavapärase pere- ja tööelu. Lisaks peab olema võimalik kasutada õiguskaitsevahendit kodakondsuse taastamiseks, kui meedet loetakse ebaproportsionaalseks.

Näide: kohtuasi *Alfredo Rendón Marín versus Administración del Estado*¹⁹⁵ käsitles kaht EL-väliste riikide kodanikku, kellele vastuvõtva liikmesriigi ametiasutused keeldusid andmast elamisluba ja andsid neid isikuid käsitlevate karistusregistri andmete alusel väljasaatmiskorralduse. Nimetatud kodanikel oli vastuvõtva riigi kodakondsusega laste ainuhooldusõigus. Euroopa Kohus otsustas, et ELi toimimise lepingu artiklit 20 tuleb tõlgendada nii, et sellega on vastuolus riiklikud õigusaktid, mille kohaselt tuleb automaatselt tagasi lükata kolmanda riigi kodaniku taotlus elamisloa saamiseks – kui ta on liidu kodanikest alaealiste laste vanem, kellel on laste ainuhooldusõigus – üksnes põhjusel, et teda on varem kriminaalkorras

193 Euroopa Liidu Kohus, C-221/17, *Tjebbes jt versus Minister van Buitenlandse Zaken*, 12. märts 2019.

194 Euroopa Liidu Kohus, C-135/08, *Janko Rottmann versus Freistaat Bayern*, 2. märts 2010.

195 Euroopa Liidu Kohus, C-165/14, *Alfredo Rendón Marín versus Administración del Estado*, 13. september 2016.

karistatud, kui tagasilükkamise tagajärjel peavad tema lapsed liidu territooriumilt lahkuma.¹⁹⁶

Euroopa Nõukogu õiguses ei taga **Euroopa inimõiguste konventsioon** õigust kodakondsusele.¹⁹⁷ Meelevaldne keeldumine kodakondsuse andmisest võib siiski kuuluda Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohaldamisalasse, sest see avaldab mõju üksikisiku eraelule, mis hõlmab lapse sotsiaalse identiteedi aspekte.¹⁹⁸

Näide: kohtuasjas *Genovese versus Malta* keelduti andmast kodakondsust väljaspool Maltat sündinud abieluvälisele lapsele, kelle ema ei olnud Malta kodanik, kuid seaduslik isa oli. Kodakondsuse andmisest keeldumine iseenesest ei rikkunud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8. Meelevaldne keeldumine kodakondsuse andmisest abieluvälise sündimise tõttu tekitas siiski diskrimineerimise kahtluse. Sellisel meelevaldsel erineval kohtlemisel peavad olema kaalukad põhjused. Selliste põhjuste puudumisel leiti, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 koostöös artikliga 14.¹⁹⁹

Kodakondsuse saamise õigust käsitlevate lepingusätete üks põhieesmärke on vältida kodakondsusetust. **Kodakondsuse Euroopa konventsioonis** on üksikasjalikud sätted kodakondsuse seadusliku andmise kohta lastele ja konventsioon piirab laste võimalusi jääda ilma kodakondsuseta.²⁰⁰ Euroopa Nõukogu **konventsioon kodakondsusetuse vältimise kohta seoses riigi õigusjärglusega** sisaldab muu hulgas kohustust vältida kodakondsusetust sündimisel (artikkel 10) ja sätestab kodakondsusetuse korral õiguse õigusjärglase riigi kodakondsusele (artikkel 2).²⁰¹ **Lapsendamise Euroopa konventsiooni (muudetud)** artikkel 12 kajastab samuti vajadust vältida kodakondsusetust: riigid peavad lihtsustama

196 Euroopa Liidu Kohus, C-304/14, *Secretary of State for the Home Department versus CS*, 13. september 2016; Euroopa Liidu Kohus, C-133/15, *H.C. Chavez-Vilchez jt versus Raad van bestuur van de Sociale verzekeringsbank jt. Eelotsusetaotlus, mille on esitanud Centrale Raad van Beroep*, 10. mai 2017; vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-82/16, *K.A. jt versus Belgische Staat*, 8. mai 2018.

197 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Slivenko jt versus Läti* [suurkoda], nr 48321/99, 9. oktoober 2003, punkt 77.

198 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Genovese versus Malta*, nr 53124/09, 11. oktoober 2011, punkt 33.

199 *Ibid.*, punktid 43–49.

200 Euroopa Nõukogu, **kodakondsuse Euroopa konventsioon**, CETS nr 166, 1997, artiklid 6 ja 7.

201 Euroopa Nõukogu, **konventsioon kodakondsusetuse vältimise kohta seoses riigi õigusjärglusega**, CETS nr 200, 2006.

oma kodakondsuse andmist lapsele, kelle on lapsendanud nende kodanik, ning lapsendamise tõttu kodakondsuseta jäämise tingimuseks peab olema teise kodakondsuse omamine või omandamine.

Rahvusvahelises õiguses tagab [ÜRO lapse õiguste konventsiooni](#) artikkel 7 õiguse omandada kodakondsus, samuti [kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti](#) artikli 24 lõige 3.

5

Perekonnaelu

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 7 (perekonnaelu austamine)	Õigus perekonnaelu austamisele	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus perekonnaelu austamisele) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>V.D. jt versus Venemaa</i> , nr 72931/10, 9. aprill 2019
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 24 (lapse õigused) Ülalpidamiskohustuste määrus ((EÜ) nr 4/2009) Töö- ja eraelu tasakaalustamise direktiiv ((EL) 2019/1158) Euroopa Liidu Kohus, <i>C-129/18, SM versus Entry Clearance Officer, UK Visa Section</i> , 2019 (Alžeeria <i>kafalah'</i> režiimi alla paigutatud laps)	Õigus vanemlikule hoolitsusele	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus perekonnaelu austamisele) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Petrov ja X. versus Venemaa</i> , nr 23608/16, 23. oktoober 2018 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Wunderlich versus Saksamaa</i> , nr 18925/15, 10. jaanuar 2019
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikli 24 lõige 3 (suhtlusõigus mõlema vanemaga) Menetlustagatiste direktiiv ((EL) 2016/800) Uuesti sõnastanud Brüsseli IIa määrus ((EL) 2019/1111) Vahendusmenetluse direktiiv (2008/52/EÜ) Euroopa Liidu Kohus, <i>C-436/13, E. versus B.</i> , 2014 (isa juurdepääs lapsele)	Suhtlusõigus	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus perekonnaelu austamisele) Lastega suhtlemise korraldamise konventsioon, artikkel 1 Lapse õiguste Euroopa konventsioon, artikkel 6 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Schneider versus Saksamaa</i> , nr 17080/07, 2011 (lapse ja seaduslikult tunnustamata bioloogilise isa vaheline suhtlus) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Levin versus Rootsi</i> , 2012 (suhtlusõiguse piiramine)

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Euroopa Liidu Kohus, C-497/10 PPU, <i>Barbara Mercredi versus Richard Chaffe</i>, 2010 (imik ja harilik elukoht) Euroopa Liidu Kohus, C-335/17, <i>Neli Valcheva versus Georgios Babanarakis</i>, 2018 (suhtlusõigus vanavanematega) Õiguskaitse kättesaadavuse direktiiv (2003/8/EÜ) (õiguskaitse kättesaadavus piiriüleste vaidluste korral)		Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>A.I. versus Itaalia</i>, nr 70896/17, 1. aprill 2021 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Mustafa ja Armağan Akin versus Türki</i>, nr 4694/03, 2010 (õe ja venna vaheline suhtlus pärast hooldusõiguse määramist) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Vojnity versus Hungary</i>, nr 29617/07, 2013 (juurdepääsu piiramine usuliste veendumuste tõttu) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>A.M. jt versus Venemaa</i>, nr 47220/19, 6. juuni 2021 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Terna versus Itaalia</i>, nr 21052/18, 14. jaanuar 2021 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Bogonosovy versus Venemaa</i>, nr 38201/16, 5. märts 2019 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>M.S. versus Ukraina</i>, nr 2091/13, 11. juuli 2017 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Khoroshenko versus Venemaa</i>, nr 41418/04, 30. juuni 2015 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Horych versus Poola</i>, nr 13621/08, 17. aprill 2012 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Hadzhieva versus Bulgaaria</i>, nr 45285/12, 1. veebruar 2018
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 24 (lapse õigused) Uuesti sõnastanud Brüsseli IIa määrus ((EL) 2019/1111) Euroopa Liidu Kohus, <i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga versus Simone Pelz</i>, 2010 (õigus avaldada arvamust, rahvusvaheline lapserööv) Euroopa Liidu Kohus, C-111/17 PPU, <i>OL versus PQ</i>, 8. juuni 2017	Lapsrööv	Laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon Lastega suhtlemise korraldamise konventsioon Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus perekonnale austamisele) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Neulinger ja Shuruk versus Šveits</i> [suurkoda], nr 41615/07, 2010 (lapse äraviimine ema poolt)

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Euroopa Liidu Kohus, C-262/21 PPU, <i>A versus B</i> , 2. august 2021		Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>R.S. versus Poola</i> , nr 63777/09, 21. juuli 2015
Euroopa Liidu Kohus, C-211/10 PPU, <i>Doris Povse versus Mauro Alpagò</i> , 2010 (kohtuotsu- se täitmise tõend)		Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Y.S. ja O.S. versus Venemaa</i> , nr 17665/17, 15. juuni 2021

Euroopa õiguses – nii Euroopa Liidu kui ka Euroopa Nõukogu õiguses – on sätestatud õigus perekonnaelu austamisele ([Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artikkel 7; [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artikkel 8). ELi pädevus perekonnaelu küsimustes seondub piiriüleste vaidlustega, sealhulgas teise liikmesriigi kohtuotsuste tunnustamise ja täitmisega. Euroopa Liidu Kohus käsitleb selliseid küsimusi nagu lapse parimad huvid ja õigus perekonnaelule, nagu on määratletud [uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määruses](#). Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika seoses perekonnaeluga tunnistab selliseid vastastiksõltuvuses olevaid õigusi nagu õigus perekonnaelule ja lapse õigus tema huvide esikohale seadmisele. Selles tunnistatakse, et laste õigused võivad olla mõnikord vastuolulised. Lapse õigust perekonnaelu austamisele võib näiteks tema huvide esikohale seadmise tagamiseks piirata. Lisaks on Euroopa Nõukogu vastu võtnud mitu muud dokumenti, milles käsitletakse suhtluse, hooldusõiguse ja lapse õiguste kasutamise küsimusi.

Selles peatükis vaadeldakse lapse õigust perekonnaelu austamisele ja seonduvaid õigusi, eriti nende õiguste ja seonduvate õiguslike kohustuste sisu ja ulatust ning suhet muude õigustega. Selles käsitletakse selliseid konkreetseid küsimusi nagu õigus perekonnaelu austamisele ([jagu 5.1](#)), lapse õigus vanemlikule hoolitsusele ([jagu 5.2](#)), suhtlusõigus ([jagu 5.3](#)) ja lapserööv ([jagu 5.4](#)).

5.1. Õigus perekonnaelu austamisele

Põhipunktid

- Nii Euroopa Liidu kui ka Euroopa Nõukogu õiguses on riikidel positiivne kohustus tagada, et lapsed saavad tõhusalt kasutada õigust perekonnaelu austamisele.
- Õigusega perekonnaelu austamisele seotud otsuste tegemisel peaksid kohtu- ja haldusasutused arvestana lapse parimaid huve.

Lapse õiguses perekonnaelu austamisele sisaldub mitu kompleksset õigust, näiteks lapse õigus vanemlikule hoolitsusele ([jagu 5.2](#)), õigus säilitada kontakt mõlema vanemaga ([jagu 5.3](#)), õigus mitte olla eraldatud vanematest, v.a lapse parimates huvides ([jagu 5.4](#) ja [6. peatükk](#)), ning õigus perekonna taasühinemisele ([9. peatükk](#)).

Nii Euroopa Liidu kui ka Euroopa Nõukogu õiguses võib õigust perekonnaelu austamisele mitmel põhjusel piirata. Need piiramise põhjused, mida on selgitatud [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) selgitavas märkuses²⁰², on samad kui [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) asjakohases sättes, täpsemalt artikli 8 lõikes 2 nimetatud põhjused: nimelt võib õigust piirata kooskõlas seadusega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse või riigi majandusliku heaolu huvides, korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.²⁰³

Euroopa Liidu põhiõiguste hartas on sätestatud, et kõikides lastega seotud toimingutes, mida teevad avalik-õiguslikud asutused või eraõiguslikud institutsioonid, tuleb esikohale seada lapse huvid (artikli 24 lõige 2).²⁰⁴ Kuigi Euroopa inimõiguste konventsioonis ei ole selge sõnaga sätestatud kohustust arvestada lapse parimaid huve, järgib Euroopa Inimõiguste Kohus seda kohustust oma praktikas.²⁰⁵

Euroopa Inimõiguste Kohus on teinud otsuse, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 8 kaitseb perekonnaelu ka seoses laste ja nende kasu-
peredega.²⁰⁶ Kohtuasjas *V.D. jt versus Venemaa*²⁰⁷ määrati raske puudega
poiss, kes oli üheksa aastat olnud kasuema hoole all, uuesti elama koos
oma bioloogilise perekonnaga ning poisi kasuemal ja kasuõdedel/-venda-
del keelati temaga suhtlemine. Olukorras, kus isik, kes oli lapse eest pikka
aega hoolitsenud ja loonud temaga tugeva isikliku sideme, jäeti lapse elust

202 Euroopa Liit, Euroopa Parlament, Euroopa Liidu Nõukogu, Euroopa Komisjon (2007), [Selgitused põhiõiguste harta kohta](#) (2007/C 303/02), ELT C 303, 14.12.2007, lk 17–35, vt artikli 7 selgitus.

203 Euroopa Nõukogu (1950), [Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon](#), CETS nr 5, 1950, artikkel 8.

204 Vt näiteks Euroopa Liidu Kohus, C-400/10 PPU, *J. McB. versus L.E.*, 5. oktoober 2010.

205 Vt näiteks Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ignaccolo-Zenide versus Rumeenia*, nr 31679/96, 25. jaanuar 2000.

206 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Strand Lobben jt versus Norra* [suurkoda], nr 37283/13, 10. september 2019.

207 Euroopa Inimõiguste Kohus, *V.D. jt versus Venemaa*, nr 72931/10, 9. aprill 2019.

täielikult ja automaatselt kõrvale ning jäi ilma õigusest temaga mis tahes olukorras suhelda, kuigi see oluks lapse parimates huvides, leidis kohus, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

5.2. Lapse õigus vanemlikule hoolitsusele

Põhipunktid

- Liidu õigus reguleerib menetluslikke aspekte, mis on seotud lapse õigusega vanemlikule hoolitsusele.
- Vastavalt Euroopa inimõiguste konventsioonile on riikidel negatiivsed ja positiivsed kohustused austada laste ja vanemate õigust perekonnaelule.

Lapse õiguses perekonnaelu austamisele on kaks põhikomponenti: lapse õiguse teada oma vanemate isikut ja õigus vanemlikule hoolitsusele. Need komponendid sõltuvad mõneti teineteisest: lapse õigus tunda oma vanemaid tagatakse vanemliku hoolitsuse kaudu. Mõnikord on need õigused siiski eraldi, näiteks lapsendamise korral või kui laps sünnib tehisviljastamise tulemusel. Sellisel juhul on see õigus tihedamalt seotud lapse õigusega identiteedile, mis seisneb oma bioloogilise põlvnemise teadmises, ja seepärast käsitletakse seda [4. peatükis](#). Käesolevas jaotises keskendutakse teisele õigusele: lapse õigus vanemlikule hoolitsusele.

ELi õiguses ei ole sätestatud selle õiguse (lapse õigus vanemlikule hoolitsusele) materiaalsoiguslikku ulatust ning ELi õigusaktidega käsitletakse piiriüleseid aspekte, näiteks teise liikmesriigi kohtuotsuste tunnustamine ja täitmine. Näiteks nõukogu määrus (EÜ) nr 4/2009 kohtualluvuse, kohaldatava õiguse, kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise ning koostöö kohta ülalpidamiskohustuste küsimustes ([ülalpidamiskohustuste määrus](#)) käsitleb peresuhetest tulenevaid piiriüleseid ülalpidamistaotlusi.²⁰⁸ Sellega kehtestatakse ELi jaoks ühtsed eeskirjad, mille eesmärk on tagada elatise sissenõudmine, isegi kui ülalpidamist saama õigustatud isik või ülalpidamist andma kohustatud isik asub muus liikmesriigis.

²⁰⁸ Euroopa Liit (2008), nõukogu 18. detsembri 2008. aasta määrus (EÜ) nr 4/2009 kohtualluvuse, kohaldatava õiguse, kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise ning koostöö kohta ülalpidamiskohustuste küsimustes (ülalpidamiskohustuste määrus), ELT L 7, 10.1.2009.

2019. aastal suurendati võimalust kasutada õigust vanemlikule hoolitsusele [töö- ja eraelu tasakaalustamise direktiiviga](#),²⁰⁹ milles on sätestatud isa-, vanema- ja hoolduspuhkusega seotud individuaalsete õiguste miinimumnõuded ning lapsevanematest või hooldajatest töötajate paindlik töökorraldus.

Euroopa Nõukogu õiguses on Euroopa Inimõiguste Kohus paljudes kohtuasjades olnud arvamisel, et vanemate ja lapse võimalus elada koos on üks perekonnaelu aluselemente. Selle takistamine riigisiseste meetmetega on [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artikliga 8 kaitstava õiguse riive.²¹⁰ Seda liiki juhtumite korral uurib Euroopa Inimõiguste Kohus, kas kohtuasja tervikuna arvestades on vanema ja lapse koos elamise võimalust piiravate meetmete põhjused asjakohased ja piisavad. Iga sellise juhtumi korral on väga oluline kaalutleda, mis on lapse parimates huvides.

Asjaomased riiklikud ametiasutused, kes saavad suhelda otse kõigi sellistes vaidlustes olevate isikutega, saavad kasutada kaalutusõigust sõltuvalt konkreetsest juhtumist ja eri mõjutatud huvide kaalust. Kaalutusruum on üsna suur hooldusõigusega seotud juhtumite korral ja väiksem täiendavate piirangute korral, näiteks kui ametiasutused piiravad vanema suhtlusõigust.

Samuti on Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutanud, et sellist liiki juhtumite korral peab otsustusprotsess olema õiglane ja selles tuleb tagada artiklis 8 sätestatud huvide nõuetekohane austamine.

Näide: kohtuasjas *Petrov ja X. versus Venemaa*²¹¹ lahkus lapse ema lapse isa (esimene hageja) juurest, võttes kaasa lapse (teine hageja). Lõpuks määrati laps elama tema juurde. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et asjas ei olnud küsitud eksperdiarvamust selliste oluliste aspektide kohta nagu lapse suhe kummagi vanemaga, kummagi vanema võime täita vanemakohustust või see, kas last saab kohtus küsitleda, arvestades lapse vanust ja küpsust. Riigisisised kohtud olid keeldunud isa esitatud lapse elukoha taotluse läbivaatamisest ja tema esitatud teatud tõendusdokumentide vastuvõtmisest ning laste hoolduse ametiasutused olid andnud

209 Euroopa Liit (2019), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. juuni 2019. aasta direktiiv (EL) 2019/1158, milles käsitletakse lapsevanemate ja hooldajate töö- ja eraelu tasakaalu ning millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 2010/18/EL, ELT L 188, lk 79.

210 Vt näiteks Euroopa Inimõiguste Kohus, *K. ja T. versus Soome* [suurkoda], nr 25702/94, 12. juuli 2001, punkt 168.

211 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Petrov ja X. versus Venemaa*, nr 23608/16, 23. oktoober 2018.

vastuolulisi soovitusi. Kokkuvõttes leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et riigisisesed kohtud ei olnud uurinud juhtumi asjaolusid piisavalt põhjalikult; otsustusprotsess oli olnud puudulik ega võimaldanud seega tuvastada, mis oleks lapse parimates huvides, seega rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

Näide: kohtuasjas *Wunderlich versus Saksamaa*²¹² soovis abielupaar koolitada oma nelja last kodus, kuigi riigisene õigus seda ei lubanud. Selle peale võttis perekonnaasjade kohus abielupaarilt õiguse otsustada laste elukoha üle ja õiguse teha otsuseid kooliküsimustes. Lapsed viidi hagejatest vanemate kodust ära ja paigutati lastekodusse, kus hinnati nende õpitulemusi. Lapsed tagastati hagejatele kolme nädala pärast, kui hagejad olid nõustunud lubama lastel koolis käia.

Saksamaa koolikohustuse süsteem põhines kaalutlustel, mis olid kooskõlas Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikaga ja jäid kostjariigi kaalutlusruumi piiresse. Koolikohustuse täitmise tagamine, et vältida hagejate laste sotsiaalset eraldatust ja tagada nende lõimumine ühiskonda, oli seega asjakohane põhjendus võtta hagejalt vanemaõigus osaliselt ära. Laste õpitulemuste hindamisel selgus tõesti, et neil olid piisavad teadmised ja sotsiaalsed oskused ning armastavad suhted vanematega, kuid see teave ei olnud noorsooametile ega kohtutele otsuste tegemise ajal kättesaadav just põhjusel, et hagejad olid keeldunud nimetatud hindamisest enne laste paigutamist lastekodusse. Sellega seoses rõhutas kohus, et isegi kui asjatundjate otsused või hinnangud olid ekslikud, ei tähenda see, et laste hoolekande eesmärgil võetud meetmed olid vastuolus artikli 8 nõuetega. Lapsi ei viidud ära kauemaks, kui vaja, äraviimine oli olnud nende parimates huvides ja see ei olnud toimunud liiga rangelt ega erandlikult. Kogu otsustusprotsess tervikuna tagas hagejatele nende huvide nõuetekohase kaitse. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumist ei leitud.

Rahvusvahelises õiguses sätestatakse [ÜRO lapse õiguste konventsiooni](#) artiklis 5: „Osalisriigid austavad vanemate [...] vastutust, õigusi ja kohustusi, et tagada lapsele kohane suunamine ja juhendamine, mis on kooskõlas lapse arenevate võimetega ning käesolevas konventsioonis tunnustatud õigustega.“ Peale selle sätestatakse ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklis 9, et last ei eraldata vanematest vastu tema tahtmist ja vanematele tuleb anda võimalus

212 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Wunderlich versus Saksamaa*, nr 18925/15, 10. jaanuar 2019.

osaleda selle olukorraga seotud mis tahes menetluses. ÜRO *suunistes laste asendushoolduse kohta* põhistatakse täiendavalt laste õigused sellistes olukordades ja riikide asjaomased kohustused.²¹³

5.3. Suhtlusõigus

Põhipunktid

- Lapse suhtlusõigust mõlema vanemaga tuleb austada vanemate lahuselu kõigi vormide korral. See võib hõlmata suhtlusõigust vanavanemate ning õdede-vendadega.
- Tagades lapse suhtlusõigust oma vanematega ja õigust perekonna taasühinemisele, on vaja lähtuda lapse parimatest huvidest, arvestades nõuetekohaselt lapse arvamust vastavalt tema vanusele ja küpsusele.

Vanematega suhtlemise õiguse ulatus oleneb kontekstist. Kui vanemad otsustavad elada lahus, on selle õiguse ulatus laiem ja piirdub tavaliselt ainult lapse parimate huvidega. Kui eraldamine toimub riigi otsusel, näiteks vanema väljasaatmise või vangistamise tõttu, tegutsevad riigi ametiasutused huvi- de kaitse nimel ning peavad tagama vanemate ja lapse parimate huvide ta- gamise kohustuse õiglase tasakaalu. Mõlemal juhul kohaldatakse lapse suht- lusõigust mõlema vanemaga. Vanematega suhtlemise õiguse ulatust tuleb nüüd käsitada ka nii, et see laieneb teatud asjaoludel ka vanavanematele ja õdedele-vendadele.

Eli õiguses tunnustatakse [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artikli 24 lõikes 3 selge sõnaga iga lapse õigust säilitada kontakt oma *mõlema* vanemaga. Sättes on täpsustatud õiguse sisu, eelkõige kontakti tähendust: kontakt peab olema *regulaarne*, võimaldama *isiklike suhete* arendamist ja olema *otsene*. Samas piiravad iga lapse suhtlusõigust oma vanematega selge sõnaga lapse parimad huvid. Nagu selgitatakse harta selgitavas märkuses, põhineb see säte [ÜRO lap- se õiguste konventsiooni](#) artiklil 9.

Menetlustagatiste direktiivis on sätestatud, et kinnipeetavatel lastel on külas- tuste ja kirjavahetuse kaudu suhtlusõigus oma vanemate, muude pereliikmete

²¹³ ÜRO Inimõiguste Nõukogu (2009), *UN Guidelines for the Alternative Care of Children* (ÜRO suunistes laste asendushoolduse kohta), ÜRO dokument A/HRC/11/L.13, 15. juuni 2009.

ja sõpradega, v.a kui lapse parimates huvides on vaja kohaldada erakorralisi piiranguid.²¹⁴

Euroopa Liit on kooskõlas oma pädevusega (vt 1. peatükk) muu hulgas keskendunud õiguskoostööle (eesmärgiga luua vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanev ala, kus on tagatud isikute vaba liikumine). Selles on asjakohased kaks ELi õigusakti: [uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määrus](#)²¹⁵ ja [vahendusmenetluse direktiiv](#)²¹⁶. Õiguste aspektist on asjakohane uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määrus. Esiteks kohaldatakse seda *kõigi* vanemlikku vastutust reguleerivate otsuste suhtes perekonnaseisust olenemata. Teiseks põhinevad kohtualluvust (mille määrab enamasti lapse harilik viibimiskoht) reguleerivad normid konkreetselt lapse parimatel huvidel. Kolmandaks pööratakse erilist tähelepanu laste arvamustega arvestamise tagamisele.²¹⁷

Euroopa Liidu Kohtu praktikas²¹⁸ on kohtuasjades seoses lapse ebaseadusliku äraviimisega ühe vanema ühepoolse otsuse alusel olnud eesmärk eelkõige tagada lapse põhiõigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt mõlema vanemaga (harta artikli 24 lõige 3), sest kohtu hinnangul on see õigus tugevalt seotud iga lapse parimate huvidega. Euroopa Kohtu arvates saab meedet, mis takistab lapsel säilitada regulaarseid isiklikke suhteid ja otsest kontakti mõlema vanemaga, õigustada üksnes lapse muu huvi, mis on kaalukam kui nimetatud põhiõiguse aluseks olev huvi.²¹⁹ See hõlmab uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määruse artikli 15 kohaseid ajutisi meetmeid, sealhulgas kaitsemeetmeid. Euroopa Kohus on otsustanud, et kõigi asjaomaste huvide tasakaalustatud ja mõistlik hindamine, mis peab lähtuma lapse isiku ja tema

214 Euroopa Liit (2016), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. mai 2016. aasta direktiiv (EL) 2016/800, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise, ELT L 132, 11.5.2016, lk 1.

215 Euroopa Liit (2019), nõukogu 25. juuni 2019. aasta määrus (EL) 2019/1111, mis käsitleb kohtualluvust, abieluasjade ja vanemliku vastutusega seotud kohtuasjades tehtud lahendite tunnustamist ja täitmist ning rahvusvahelisi lapserööve (uuesti sõnastatud) ([uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määrus](#)), ELT L 178, 2.7.2019, lk 1.

216 Euroopa Liit (2008), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 21. mai 2008. aasta direktiiv 2008/52/ EÜ vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades, ELT L 136, 24.5.2008, lk 3 ([vahendusmenetluse direktiiv](#)).

217 Vt näiteks [nõukogu määrus \(EL\) 2019/1111](#) preambul (punktid 7, 19, 20, 28 ja 57) ning artiklid 7, 21, 26, artikli 39 lõige 2 ja artikli 47 lõike 3 punktid a ja b.

218 Vt näiteks Euroopa Liidu Kohus, C-497/10 PPU, *Barbara Mercredi versus Richard Chaffe*, 22. detsember 2010.

219 Euroopa Liidu Kohus, C-403/09 PPU, *Jasna Detiček versus Maurizio Sgueglia*, 23. detsember 2009, punktid 59 ja 60.

sotsiaalse keskkonnaga seotud objektiivsetest kaalutlustest, tuleb põhimõtteliselt teha menetluses, mis vastab uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määruse sätetele.

Näide: kohtuasi *E. versus B.*²²⁰ käsitles E (isa) ja B (ema) vaidlust seoses Ühendkuningriigi kohtute pädevusega menetleda nende lapse (S) harilikku elukohta ja teha selles otsus, ning isa suhtlusõigust. Vanemad olid sõlminud Hispaania kohtus kokkuleppe, mille kohaselt ema sai hooldusõiguse ja isa suhtlusõiguse. Hiljem palus ema piirata isale selle kokkuleppega antud suhtlusõigust. Isa esitas kõrgele kohtule Hispaania kokkuleppe täitmiseks taotluse. Ema väitis, et ta tunnistas Hispaania kohtu pädevust ja taotleb lepingulise kohtualluvuse üleviimist Inglismaa ja Walesi kohtutesse. Apellatsioonikohus esitas isa apellatsioonkaebuse peale Euroopa Liidu Kohtule mitu küsimust Brüsseli IIa määruse artikli 12 lõike 3 tõlgendamise kohta.

Euroopa Liidu Kohus oli seisukohal, et kui on pöördutud kohtu poole vastavalt Brüsseli IIa määruse artikli 12 lõikele 3, saab lapse parimates huvides tegutsemise tagada ainult siis, kui igal konkreetsel juhul hinnatakse, kas taotletud kohtualluvuse kokkulepe on kooskõlas lapse parimate huvidega. Sõlmitud kohtualluvuse kokkulepet kohaldatakse ainult konkreetsele menetlusele, mis on algatatud kohtus, mille kohtualluvuses kokku lepitakse. Kui kohtualluvuse kokkuleppe aluseks olnud menetlus on lõppenud, kaotab see kohtualluvus kehtivuse kohtu kasuks, mis on Brüsseli IIa määruse artikli 8 lõike 1 kohaselt üldise kohtualluvusega.

Vanemliku vastutuse valdkonda reguleerivad paralleelselt uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määrus ning [vanemliku vastutuse ja lastekaitsemeetmetega seotud kohtualluvust, kohaldatavat seadust, tunnustamist, kohtuotsuste täitmist ja koostööd käsitlev Haagi konventsioon](#).²²¹ Vastavalt uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määruse artiklile 97 on see määrus Haagi konventsiooni suhtes ülimuslik: a) juhul, kui kõnealuse lapse harilik viibimiskoht on liikmesriigi territooriumil või b) liikmesriigi kohtu tehtud lahendi tunnustamise ja täitmise osas teise

220 Euroopa Liidu Kohus, C-436/13, *E. versus B.*, 1. oktoober 2014.

221 Rahvusvaheline organisatsioon piiriülese koostöö tegemiseks tsiviil- ja kaubandusasjades, Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverents (1996), *Convention on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-Operation in respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children* (Vanemliku vastutuse ja lastekaitsemeetmetega seotud kohtualluvust, kohaldatavat seadust, tunnustamist, kohtuotsuste täitmist ja koostööd käsitlev konventsioon), 19. oktoober 1996.

liikmesriigi territooriumil isegi juhul, kui kõnealuse lapse harilik viibimiskoht on kolmanda riigi territooriumil, mis on Haagi konventsiooni osaline. Seega on uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määruse üks põhiküsimusi lapse hariliku viibimiskoha määramine.

Näide: kohtuasjas *Mercredi versus Chaffe*²²² esitas Inglismaa ja Walesi apellatsioonikohus Euroopa Liidu Kohtule eelotsusetaotluse seoses 2-kuuse lapse äraviimisega ühendkuningriigist Réunioni saarele (Prantsusmaa). Euroopa Liidu Kohus otsustas, et hariliku viibimiskoha mõiste Brüsseli IIa määruse artiklite 8 ja 10 kohaldamisel vastab kohale, mis väljendab lapse teatud lõimumist sotsiaalsesse ja perekondlikku keskkonda. Kui olukord on seotud imikuga, kes on emaga koos viibinud ainult mõne päeva liikmesriigis, kuhu ta viidi ning mis ei ole tema hariliku viibimiskoha liikmesriik, tuleb eelkõige arvestada esiteks selle liikmesriigi territooriumil viibimise ning imiku ema sellesse liikmesriiki kolimise kestust, korrapärasust, tingimusi ja põhjusi ning teiseks – eelkõige lapse vanuse tõttu – ema geograafilist ja perekondlikku päritolu ning ema ja lapse perekondlikke ning sotsiaalseid suhteid selles liikmesriigis.

Piiriülestes vaidlustes on mõlema vanemaga suhtlemise õiguse kasutamise seisukohast eriti olulised ka õiguskaitse kättesaadavuse reguleerimisega seotud õigusaktid, milles selgitatakse, kuidas lahendada keerukaid vaidlusi, näiteks nõukogu direktiiv 2003/8/EÜ ([õiguskaitse kättesaadavuse direktiiv](#)), millega kehtestatakse ühised miinimumeeskirjad õigusabi kohta, et parandada „õiguskaitse kättesaadavust piiriüleste vaidluste korral“.²²³

Kohus on teinud otsuseid ka seoses vanavanemate õigusega suhelda lapselastega.

Näide: kohtuasjas *Neli Valcheva versus Georgios Babanarakis*²²⁴ taotles (emapoolne) vanaema pärast lapselapse vanemate abielu lahutamist

222 Euroopa Liidu Kohus, C-497/10 PPU, *Barbara Mercredi versus Richard Chaffe*, 22. detsember 2010.

223 Euroopa Liit (2003), nõukogu 27. jaanuari 2003. aasta direktiiv 2003/8/EÜ, millega parandatakse õiguskaitse kättesaadavust piiriüleste vaidluste korral, kehtestades sellistes vaidlustes antava tasuta õigusabi kohta ühised miinimumeeskirjad (õiguskaitse kättesaadavuse direktiiv), ELT L 026, 31.1.2003.

224 Euroopa Kohus, C-335/17, *Neli Valcheva versus Georgios Babanarakis*, 31. mai 2018.

Kreeka kohtus, kus lapse hooldusõigus anti isale, õigust suhelda lapselapsaga. Euroopa Kohus otsustas, et laste õigust säilitada kontakt mõlema vanemaga tuleb tõlgendada laialt ning suhtlusõigust tuleb tõlgendada nii, et see hõlmab vanavanemate õigust suhelda lapselastega.

Euroopa Nõukogu õiguses on **Euroopa inimõiguste konventsiooni** artiklis 8 kaudselt viidatud iga lapse suhtlusõigusele mõlema vanemaga. Euroopa Inimõiguste Kohus on paljudes kohtuasjades kinnitanud, et vanemate ja lapse võimalus elada koos on üks perekonnaelu aluseid.²²⁵ Samuti on kohus rõhutanud, et seda õigust võib piirata lapse parimates huvides (vt [jagu 5.4.](#) ja [6. peatükk](#)). See õigus on laste hooldusõigust ja lastega suhtlemist käsitlevate kohtuotsuste keskmes.

Euroopa Inimõiguste Kohus on mitmes kohtuasjas viidanud seoses vanemate ja laste suhtlusega kas selge sõnaga või kaudselt lapse parimatele huvidele.

Näide: kohtuasjas *Schneider versus Saksamaa*²²⁶ oli hagejal suhe abielus naisega ja ta väitis, et on naise poja bioloogiline isa, kelle seaduslik isa oli naise abikaasa. Hageja väitis, et riigisiseste kohtute otsus, millega tema taotlus suhelda lapsega ja saada teavet lapse arengu kohta jäeti rahuldamata põhjusel, et ta ei ole lapse seaduslik isa ega oma lapsega suhet, rikkus tema Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohaseid õigusi. Euroopa Inimõiguste Kohus keskendus rikkumise tuvastamisel asjaolule, et riigisisised kohtud ei kaalutlenud, kas kohtuasja konkreetseid asjaolusid arvestades olnuks lapse ja hageja suhtlus lapse parimates huvides.²²⁷ Seoses hageja taotlusega saada teavet oma lapse isikliku arengu kohta leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et liikmesriigi kohus ei põhjendanud piisavalt oma sekkumist artikli 8 lõike 2 alusel ja sekkumine ei olnud seega „demonkraatlikus ühiskonnas vajalik“.

225 Euroopa Inimõiguste Kohus, *K. ja T. versus Soome* [suurkoda], nr 25702/94, 12. juuli 2001, punkt 151.

226 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Schneider versus Saksamaa*, nr 17080/07, 15. september 2011.

227 Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Anayo versus Saksamaa*, nr 20578/07, 21. detsember 2010, punktid 67 ja 71.

Näide: kohtuasjas *Levin versus Roots*²²⁸ väitis hagejast ema, kelle kolm last olid määratud perevälisele asendushooldusele, et piirates tema suhtlusõigust lastega rikuti tema õigust perekonnaelu austamisele. Euroopa Inimõiguste Kohus keskendus suhtluse piiramise eesmärgile, milleks oli laste parimate huvide kaitse. Selles konkreetsetes asjas olid lapsed jäetud hageja hoole all olles hooletusse ja lapsed reageerisid temaga suhtlemisele väga negatiivselt. Kohus leidis, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 ei rikutud ning hageja õiguste riive oli taotletava õiguspärase eesmärgiga (laste parimad huvid) proportsionaalne ja jäi liikmesriigi ametiasutuste kaalutlusõiguse piiresse.

Näide: kohtuasjas *A.I. versus Itaalia*²²⁹ esitas inimkaubanduse ohvrast Niigeeria päritolu hageja kaebuse, et ta ei saanud kasutada suhtlusõigust oma kahe lapsega, sest riigisisene kohus keelas lastega suhtlemise oma otsuses lugeda lapsed lapsendatavateks lasteks. Riigisiselised kohtud olid hinnanud hageja vanemaoskusi, arvestamata tema haavatavust inimkaubanduse ohvrina või päritolu või teistsugust vanema ja lapse sideme mudelit tema kultuuris, kuigi seda asjaolu oli selgelt rõhutatud esitatud eksperdiaruandes. Kohus leidis, et menetluse käigus, mille tulemusena takistati hagejal suhelda oma lastega, ei olnud omistatud piisavalt tähtsust hageja ja laste õigusele elada perekonnaelu. Seega ei kaasnud menetlusega kaitsemeetmeid, mis olnuks proportsionaalsed riive raskuse ja asjaomaste huvidega, ning seega rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

Näide: kohtuasjas *Mustafa ja Armağan Akin versus Türgi*²³⁰ väitsid hagejad – isa ja poeg –, et riigisiselises kohtus tehtud hooldusõiguse otsuse tingimustega rikuti nende Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohaseid õigusi, sest tingimused takistasid pojal suhelda õega, kelle hooldusõigus oli emal. Lisaks ei saanud isa suhelda korraga mõlema lapsega, sest poja suhtlus emaga toimus ajal, kui isa suhtles tütreaga. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et riigisiselise kohtu otsusega, millega õde ja vend eraldati, rikuti

228 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Levin versus Roots*, nr 35141/06, 15. märts 2012, punktid 57 ja 69; Euroopa Inimõiguste Kohus, *K. ja T. versus Soome* [suurkoda], nr 25702/94, 12. juuli 2001, punkt 151.

229 Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.I. versus Itaalia*, nr 70896/17, 1. aprill 2021.

230 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mustafa ja Armağan Akin versus Türgi*, nr 4694/03, 6. aprill 2010.

hageja õigust perekonnaelu austamisele, sest sellega takistati õe ja venna kohtumist ning välistati ka isa kohtumine mõlema lapsega korraga.²³¹

Euroopa Inimõiguste Kohus keelab hooldusõiguse ja suhtlemise kohta otsuste tegemise kontekstis ka diskrimineerimise, mis on vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 14.

Näide: kohtuasjas *Vojnity versus Ungari*²³² väitis hageja, et tal keelati poja suhelda usuliste veendumuste tõttu. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes artikliga 8, ning viitas, et puudusid tõendid, et hageja usuliste veendumustega kaasnesid ohtlikud tavad või need tekitasid pojale füüsilist või psühholoogilist kahju.²³³ Riigisisese kohtu otsus võtta hagejalt poja suhtlemise õigus välistas igasuguse kontakti ja edasise perekonnaelu, kuigi suhtluse täielik katkestamine võib olla põhjendatud ainult erandlikel asjaoludel. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis seega, et puudus hageja suhtluse täieliku keelamise ja taotletava eesmärgi – lapse parimate huvide kaitse – mõistlikult proportsionaalne suhe.

Näide: kohtuasi *A.M. jt versus Venemaa*²³⁴ käsitles hageja vanemaõiguste piiramist ja seda, et talt võeti oma lastega suhtlemise võimalus ilma nõuetekohast kontrolli kohaldamata, sest ta oli käsitletaval ajal korrigeerinud sugu. Kohus ei tuvastanud tõendeid, et soo korrigeerimine oleks lapsi kahjustanud, ja leidis, et riigisisese kohtu ei ole piisavalt kaalutlenud perekonna konkreetseid asjaolusid. Lisaks oli otsus selgelt põhinenud hageja sooidentiteedil ja olnud seega diskrimineeriv, mis tähendab, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 eraldi ja koostoimes sama konventsiooni artikliga 14.

Näide: kohtuasjas *Terna versus Itaalia*²³⁵ esitas hageja kaebuse seoses oma lapselapse (kes oli tema juures elanud alates sünnist) äraviimise ja hooldusasutusse paigutamisega ning sellega, et ta ei saanud kasutada

231 Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Vujica versus Horvaatia*, nr 56163/12, 8. oktoober 2015.

232 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Vojnity versus Ungari*, nr 29617/07, 12. veebruar 2013; vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *P.V. versus Hispaania*, nr 35159/09, 30. november 2010.

233 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Vojnity versus Ungari*, nr 29617/07, 12. veebruar 2013, punkt 38.

234 Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.M. jt versus Venemaa*, nr 47220/19, 6. juuli 2021.

235 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Terna versus Itaalia*, nr 21052/18, 14. jaanuar 2021.

riigisestest kohtutest antud suhtlusõigust. Tema arvates oli olukord tingitud lapse perekonna häbimärgistamisest seoses pere roma etnilise päritoluga. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8, sest riiklikud ametiasutused ei võtnud asjakohaseid ja piisavaid meetmeid, et tagada hagejale võimalus kasutada külastusõigust. Teisalt põhjendasid riigisisesed kohtud lapse hooldusasutusse määramist argumentidega, mis olid seotud lapse parimate huvidega, mitte lapse ja tema perekonna etnilise päritoluga. Seega leiti, et ei rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes artikliga 8.

Lapse suhtlusõigust mõlema vanemaga on selge sõnaga mainitud ka Euroopa Nõukogu [lastega suhtlemise korraldamise konventsioonis](#).²³⁶ Konventsiooni artikli 4 lõikes 1 on sätestatud, et lapsel ja tema vanematel on õigus saada ja säilitada regulaarne kontakt üksteisega. Üldpõhimõtted, mida järgida suhtlusõiguse kohtupraktikas, rõhutavad lapse õigust saada teavet, õigust konsulteerimisele, õigust väljendada oma seisukohti ja õigust nende seisukohtade asjakohasele arvestamisele.

Euroopa Nõukogu [lapse õiguste Euroopa konventsiooni](#)²³⁷ artiklis 6 on sätestatud ka kohtuotsuse tegemise nõuded, sealhulgas õiguslik kohustus teha järgmist: kaalutleda, kas kohtuasutusel on piisavalt teavet lapse parimate huvide määramiseks; tagada lapse õigus saada teavet menetluse ja selle tulemuse kohta; ning anda asjaomastele lastele turvaline koht oma seisukohtade vabaks väljendamiseks vastavalt vanusele ja küpsusele.

Õiguses perekonnaelu austamisele seoses vanavanemate ja nende lapselastega sisaldub eelkõige õigus säilitada suhtluse kaudu normaalne vanavanema-lapselapse suhe, kuigi selline suhtlus toimub tavaliselt vanemavastutusega isiku nõusolekul.²³⁸ Seoses kohtuasjaga *Bogonosovy versus Venemaa*,²³⁹ kus vanaisa soovis säilitada sidemed lapselapsega pärast seda, kui viimane

236 Euroopa Nõukogu (2003), [lastega suhtlemise korraldamise konventsioon](#), CETS nr 192. Vt ka rahvusvaheline organisatsioon piiriülese koostöö tegemiseks tsiviil- ja kaubandusajades, Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverents (1996), [vanemliku vastutuse ja lastekaitsemeetmetega seotud kohtualluvust, kohaldatavat seadust, tunnustamist, kohtuotsuste täitmist ja koostööd käsitlev konventsioon](#), 19. oktoober 1996.

237 Euroopa Nõukogu (1996), [lapse õiguste Euroopa konventsioon](#), CETS nr 160.

238 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mitovi versus endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik*, nr 53565/13, 16. aprill 2015.

239 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bogonosovy versus Venemaa*, nr 38201/16, 5. märts 2019.

lapsendati teise perekonda, ning kohtuasjaga *M.S. versus Ukraina*²⁴⁰ rõhutas Euroopa Inimõiguste Kohus vanavanematega suhtlemise tähtsust, eriti kui laps on püsivalt elanud peale mõlema vanema ka koos vanavanematega.

Võib esineda olukordi, kus lapsed on eraldatud vanemast näiteks seepärast, et vanem viibib vangistuses.²⁴¹ Kohtuasjas *Khoroshenko versus Venemaa*²⁴² leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et hageja õigust era- ja perekonnaelu austamisele oli külastuste sageduse piiramisega riivatud tema karistuse eesmärgi silmas pidades ebaproportsionaalselt. Lisaks märkis Euroopa Inimõiguste Kohus kohtuasjas *Horych versus Poola*,²⁴³ et „laste vanglakülastused [...] nõuavad erikorraldust ja nende suhtes võib kohaldada eritingimusi olenevalt laste vanusest, võimalikust mõjust nende emotsionaalsele seisundile ja heaolule ning külastatava isiku isiklikust olukorrast“. Peale selle märkis kohus, et „artikli 8 kohane riigi positiivne kohustus [...] hõlmab kohustust tagada sobivad ja külastajatele võimalikult vähe stressi tekitavad tingimused laste vanglakülastuseks, võttes arvesse vangistuse praktilisi tagajärgi“.

Näide: kohtuasjas *Hadzhieva versus Bulgaaria*²⁴⁴ oli 14-aastane hageja jäänud pärast oma vanemate vahistamist üksi. Asjaomaste riigiseste õigussätete kohaselt pidid ametiasutused – ilmselt alates hetkest, mil hageja vanemad võeti vahi alla – võimaldama vanematel korraldada hoolitsus hageja eest või siis uurima enda algatusel ise tema olukorda; samuti pidid ametiasutused pakkuma hagejale vajaduse korral abi, tuge ja teenuseid tema kodus, kasuperes või vastavas eriasutuses. Asjakohased ametiasutused seda ei teinud. Seega ei olnud ametiasutused esialgse 2-päevase ajavahemiku jooksul täitnud oma konventsiooni artikli 8 kohast positiivset kohustust tagada hageja kaitse ja hoolitsus tema eest tema vanemate eemalviibimise ajal.

240 Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.S. versus Ukraina*, nr 2091/13, 11. juuli 2017.

241 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2018), *Recommendation CM/Rec(2018)5 of the Committee of Ministers to member States concerning children with imprisoned parents* (ministrite komitee soovitus CM/Rec(2018)5 liikmesriikidele vangistatud vanematega laste kohta), 4. aprill 2018.

242 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Khoroshenko versus Venemaa*, nr 41418/04, 30. juuni 2015.

243 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Horych versus Poola*, nr 13621/08, 17. aprill 2012.

244 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Hadzhieva versus Bulgaaria*, nr 45285/12, 1. veebruar 2018.

Lapse suhtlusõigust vanematega kinnitavad mitu Euroopa Nõukogu *lapsesõbraliku õigusemõistmise suuniste* sätet.²⁴⁵ Suunistes kinnitatakse selge sõnaga vabadusest ilmajäetud lapse õigust säilitada „korrapärased ja sisulised kontaktid vanemate [ja] perekonnaga“ (punkti 21 alapunkt a) (vt ka 11. peatükk). Lisaks selgitatakse Euroopa Nõukogu soovituses *CM/Rec(2018)5 (vangistatud vanematega laste kohta)*²⁴⁶, kuidas käsitleda vajadust säilitada ning aidata arendada lapse ja vanema positiivseid suhteid, kui vanem viibib kinnipidamiskohas.

Rahvusvahelises õiguses viidatakse lapse suhtlusõigusele mõlema vanemaga ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikli 9 lõikes 3: „Osalisriigid austavad ühest või mõlemast vanemast lahutatud lapse õigust säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt mõlema vanemaga, kui see ei ole lapse huvidega vastuolus.“

5.4. Laste lubamatu riigist äraviimine – lapserööv

Põhipunktid

- Eli õiguses on konkreetselt sätestatud, et laps kuulatakse ära menetluses seoses lapse tagasitoomisega pärast tema õigusvastast äraviimist või kinnihoidmist.
- Uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määrusega täiendatakse Haagi konventsiooni teatud sätteid, seejuures on määrus liikmesriikidevaheliste suhete käsitlemisel konventsiooni eeskirjade suhtes ülimuslik.
- Euroopa Inimõiguste Kohus nõuab lapse õigustel põhineva käsitlemise kohaldamist, kui tegu on lapse lubamatu äraviimisega, millega rikutakse hooldusõiguse kokkulepet: Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) tuleb tõlgendada koostoimes Haagi konventsiooni ja ÜRO lapse õiguste konventsiooniga.

²⁴⁵ Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Guidelines on child-friendly justice* (Lapsesõbraliku õigusemõistmise suunised), 17. november 2010.

²⁴⁶ Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2018), *Recommendation CM/Rec(2018)5 concerning children with imprisoned parents* (soovitus CM/Rec(2018)5 liikmesriikidele vangistatud vanematega laste kohta), 4. aprill 2018.

Lapserööv tähendab lapse riigist äraviimist või muus riigis kinnihoidmist keh-tivaid hooldusõiguse kokkuleppeid rikkudes (rahvusvahelise lapseröövi tsiviil-õiguslikke küsimusi käsitleva Haagi konventsiooni artikkel 3)²⁴⁷ ([Haagi kon-ventsioon](#)). Haagi konventsiooni kohaselt tuleb õigusvastaselt ära viidud või kinnihoidud laps kiiresti tagastada tema hariliku viibimiskoha riiki (artikli 11 esi-mene lõik). Hooldusõiguse vaidlused kuuluvad lapse hariliku viibimiskoha riigi kohtute pädevusse. Selle riigi kohtud, kust laps on ära viidud, teevad otsuse tema tagastamise kohta kuue nädala jooksul pärast tagastamistootluse esita-mise kuupäeva (artikkel 11). Haagi konventsioon juhendab lapse parimatest hu-videst lähtumise põhimõtet. Konventsiooni kontekstis tuleb lapse õigusvas-tase äraviimise juhtumite korral taastada endine olukord võimalikult kiiresti, et vältida õigusvastaste olukordade seadustamist. Hooldusõiguse ja suhtluse küsimused tuleb lahendada lapse hariliku viibimiskoha järgsetes kohtutes, mit-te selle riigi kohtutes, kuhu laps on õigusvastaselt viidud. Haagi konventsiooni artiklites 12, 13 ja 20 on sätestatud mitu tagasitoomise süsteemi suhtes kohal-datavat piiratud erandit. Artikkel 13 sisaldab sätteid, mille põhjal on algatatud enamik kohtuvaidlusi riiklikul ja rahvusvahelisel tasandil. See näeb ette, et riik, kuhu laps on viidud, võib keelduda last tagastamast, kui lapse tagasitoomine võib talle põhjustada tõsist kahju või muul viisil asetada lapse vastuvõetama-tusse olukorda (artikli 13 esimese lõigu punkt b). Tagasi toomisest võib keel-duda ka juhul, kui laps on juba piisavalt küps, et on õige tema arvamusega arvestada, ning ta ei soovi tagasi tulla (artikli 13 teine lõik).

ELi õiguses on ELi liikmesriikide vahelist lapseröövi reguleeriv õigusakt [uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määrus](#),²⁴⁸ mis põhineb Haagi konventsiooni sätetel. See täiendab ELi-siseste lapseröövi juhtumite korral Haagi konventsiooni ja on selle suhtes ülimuslik (artikkel 96). Kuigi Haagi konventsioon on endiselt peamine rahvusvahelise lapseröövi suhtes kohaldatav õigusakt, tõhustab uuesti sõnas-tatud Brüsseli IIa määrus teatud punktides kohtualluvuse reegleid päritoluriigi / hariliku viibimiskoha riigi kohtute kasuks. Sarnaselt Haagi konventsiooniga kuuluvad lapseröövi juhtumid selle riigi kohtute pädevusse, kus oli lapse hari-lik viibimiskoht vahetult enne lubamatut äraviimist / kinnihoidmist. Määruses on sätestatud samasugused tagasiviimise erandid nagu Haagi konventsioonis.

247 Rahvusvaheline organisatsioon piiriülese koostöö tegemiseks tsiviil- ja kaubandusajades (1980), [rahvusvahelise lapseröövi tsiviilõiguslikke küsimusi käsitlev Haagi konventsioon](#), 25. oktoober 1980.

248 Euroopa Liit (2019), nõukogu [25. juuni 2019. aasta määrus \(EL\) 2019/1111](#), mis käsitleb kohtual-luvust, abieluasjade ja vanemliku vastutusega seotud kohtuasjades tehtud lahendite tunnusta-mist ja täitmist ning rahvusvahelisi lapserööve (uuesti sõnastatud), ELT L 178, 2.7.2019, lk 1.

Uuesti sõnastatud määrusega, mis võeti vastu 2019. aastal, kaotati vajadus välisriigi kohtuotsuste täidetavaks tunnistamise menetluse järele,²⁴⁹ millega olid kaasnenud viivitused otsuste täitmisel. See sisaldab ka konkreetseid eeskirju ja selgeid tähtaegu seoses kiire kohtumenetlusega, mis on oluline vahend lapseröövi juhtumite kiireks lahendamiseks.²⁵⁰

Erinevalt Haagi konventsioonis sätestatud säilitavad uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määruse kohaselt harilikku viibimiskoha riigi kohtud hooldusõiguse vaidlustes otsustuspädevuse isegi pärast seda, kui Haagi konventsiooni artikli 13 esimese lõigu punkti b kohaldamisel on tehtud tagasitoomisest keeldumise otsus (uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määruse artikkel 29) sõnast. Ainupädevus võib üle minna riigile, kuhu laps on viidud, ainult kahel juhul, mis on sätestatud uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määruse artiklis 10. Esimeses olukorras on ainupädevus selle riigi kohtutel, kuhu laps on viidud, siis, kui see riik on lapse varasem harilik viibimiskoht ja kõik eestkostevõimude isikud on nõustunud äraviimise või kinnipidamisega.²⁵¹ Teine olukord tekib, kui riik, kuhu laps on viidud, on tema varasem harilik viibimiskoht; kui laps on elanud selles riigis vähemalt aasta pärast seda, kui vanem, kelle juurest ta ära viidi, on saanud või peaks olema saanud teada lapse asukoha; kui laps on uue keskkonnaga kohanenud ja kui täidetud on vähemalt üks viiest uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määruse artikli 9 punktis b loetletud lisatingimusest.²⁵²

Nagu kõiki teisi ELi õigusakte, tuleb ka uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määrust tõlgendada kooskõlas [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) sätetega, eelkõige artikliga 24. Euroopa Liidu Kohus on täpsustanud harta artikli 24 tõlgendamist lapseröövide kontekstis, mille suhtes kohaldatakse Brüsseli IIa määrust (enne uuesti sõnastamist). Nagu on kirjeldatud [jaos 2.4](#), otsustas Euroopa Kohus kohtuasjas *Aguirre Zarraga*, et harta artiklis 24 sätestatud lapse õigus avaldada arvamust tähendab, et lapsele tuleb tagada õiguslikud menetlused ja tingimused, mis võimaldavad tal vabalt oma seisukohta avaldada, ning kohus seda

249 Välisriigi kohtuotsuse täidetavaks tunnistamise menetlus on seotud tsiviilasjades tehtud kohtuotsuste täitmisele pööramise protsessiga, mis hõlmab sageli kulukat, töömahukat ja tehniliselt nõudlikku otsuse läbivaatamist riigisisestes kohtutes.

250 Uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määrus, artikkel 24.

251 Uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määrus, artikli 9 punkt a.

252 Uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määrus, artikli 9 punkt b.

seisukohta arvestaks.²⁵³ Euroopa Liidu Kohtu hinnangul on siiski ainult lapse hariliku viibimiskoha riigi kohtud pädevad kontrollima oma otsuste õiguspärasust, arvestades Euroopa Liidu põhiõiguste hartat ja Brüsseli IIa määrust. Liikmesriikide õigussüsteemid peaksid sätestama vastastikuse usalduse põhimõtte kohase põhiõiguste tõhusa ja võrdväärse kaitse. Seepärast peavad huvitatud isikud esitama inimõigustel põhineva kaebuse kohtule, kelle pädevusse kuuluvad hooldusõiguse vaidlused määruse kohaselt. Euroopa Liidu Kohus otsustas, et selle liikmesriigi kohus, kuhu laps on õigusvastaselt viidud, ei saa vaidlustada lapse tagasitoomist nõudva tõendatud kohtuotsuse täitmist, sest asjakohaste sätete rikkumise üle otsustamiseks on pädevad üksnes selle riigi kohtud, kust laps on viidud.

Näide: kohtuasjas *Povse versus Alpagó*²⁵⁴ viis ema tütre õigusvastaselt Austriasse. Austria kohtud jätsid isa taotluse tuua tütar tagasi Itaaliasse rahuldamata põhjusel, et tagasitoomisega kaasneks lapsele risk kannatada suurt kahju. Vahepeal otsustas Itaalia kohus isa taotluse alusel, et hooldusõigust puudutav vaidlus kuulub tema pädevusse, ning tegi lapse Itaaliasse tagasitoomist nõudva otsuse ja andis välja kohtuotsuse täitmise tõendi vastavalt Brüsseli IIa määruse artiklile 42. Ema esitas Austria kohtule täitmisele pööramise tõendi kohaldamise ja lapse Itaaliasse tagasitoomist nõudva otsuse järel apellatsioonkaebuse, mispeale Austria kohus esitas Euroopa Liidu Kohtule eelotsusetaotluse. Euroopa Liidu Kohus otsustas, et kui täitmisele pööramise tõend on väljastatud, ei saa lapse tagasiviimist riigis, kuhu laps on toodud (selles kohtuasjas Austrias), vaidlustada, sest otsus, mille kohta on väljastatud tõend, kuulub automaatselt täitmisele. Euroopa Liidu Kohus otsustas samuti, et kohtuasjas on ainult Itaalia kohtud pädevad otsustama, kas lapse tagasiviimisega kaasneb suur risk lapse parimatele huvidele. Eeldades, et need kohtud pidasid sellist riski põhjendatuks, jäi neile ainupädevus oma otsuse täitmise peatamise asjus.²⁵⁵

Uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määrusega laiendati ja selgitati liikmesriikide kohustust anda lastele võimalus olla ära kuulatud. Uuesti sõnastatud määrusega

253 Euroopa Liidu Kohus, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga versus Simone Pelz*, 22. detsember 2010. Lapse selles kohtuasjas osalemise aspekte on üksikasjalikumalt analüüsitud jaos 2.4.

254 Euroopa Liidu Kohus, C-211/10, *Doris Povse versus Mauro Alpagó*, 1. juuli 2010.

255 Hiljem esitati samadel asjaoludel põhinev kaebus Euroopa Inimõiguste Kohtule, kes tunnistas selle vastuvõetamatuks. Vt Euroopa Inimõiguste Kohus, *Povse versus Austria*, otsus vastuvõetamatuse kohta, nr 3890/11, 18. juuni 2013.

kehtestati kohustus anda lapsele tegelik ja tõhus võimalus avaldada arvamust ning pandi ametiasutustele kohustus hinnata, mis oleks lapse parimates huvides, arvestades nõuetekohaselt lapse arvamust vastavalt tema vanusele ja küpsusele.²⁵⁶ Lisaks sätestatakse selles, et lapsel on õigus avaldada tagastamise menetluses oma arvamust.²⁵⁷

Risk kahjustada raskelt ja võib-olla pöördumatult lapse ja vanema suhet on üks põhjustest, mille alusel saab taotleda Euroopa Kohtult eelotsuse kiirmenetlust.²⁵⁸ Kohus on sellel alusel kohaldanud eelotsusemenetlust mitmeid kordi, mõnikord enda algatusel.²⁵⁹

Näide: kohtuasjas *OL versus PQ*²⁶⁰ taotleti lapse tagasitoomist Kreekast – liikmesriigist, kus laps sündis ja elas koos emaga – Itaaliasse, kus oli paari alaline elukoht enne lapse sündi. Kohus otsustas, et kui laps on sündinud ja elanud koos emaga mitu kuud järjepidevalt vastavalt vanemate ühisele tahtele muus liikmesriigis kui see, kus oli nende vanemate harilik viibimiskoht enne lapse sündi, ei saa vanemate algne kavatsus, mille kohaselt pidi ema ja laps naasma viimati nimetatud liikmesriiki, viia järelduseni, et lapse harilik viibimiskoht on seal. Seega ei saa pidada seda, et ema keeldus naasmast koos lapsega Itaaliasse, lapse õigusvastaseks äraviimiseks ega kinnihoidmiseks.

Näide: kohtuasi *A versus B*²⁶¹ käsitleb kahe Rootsis elava Iraani kodaniku vaidlust, mille tulemusena viis ema lapse Dublini menetluse (määrus (EL) nr 604/2013) alusel toimuva vabatahtliku tagasipöördumise raames Soome. Kohus otsustas, et olukorda, kus üks vanem viib lapse teise vanema nõusolekuta Dublini menetluse alusel teise liikmesriiki ja otsustab siis jääda sellesse liikmesriiki pärast seda, kui esimene liikmesriik on

256 Euroopa Liit (2019), nõukogu 25. juuni 2019. aasta määrus (EL) 2019/1111, mis käsitleb kohtualuvust, abieluasjade ja vanemliku vastutusega seotud kohtuasjades tehtud lahendite tunnustamist ja täitmist ning rahvusvahelisi lapseröövse (uuesti sõnastatud), ELT L 178, 2.7.2019, lk 1, artikkel 21.

257 *Ibid.*, artikkel 26.

258 Euroopa Liit (2012), Euroopa Kohtu kodukord, ELT L 265, 29.9.2012, artikkel 107; Euroopa Liit (2016), protokoll (nr 3) Euroopa Liidu Kohtu põhikirja kohta, ELT C 202, 7.6.2016, artikkel 23a.

259 Euroopa Liidu Kohus, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga versus Simone Pelz*, 22. detsember 2010; Euroopa Liidu Kohus, C-85/18 PPU, *CV versus DU*, 10. aprill 2018.

260 Euroopa Liidu Kohus, C-111/17 PPU, *OL versus PQ*, 8. juuni 2017.

261 Euroopa Liidu Kohus, C-262/21 PPU, *A versus B*, 2. august 2021.

üleandmisotsuse tühistanud, kuid selle ametiasutused ei ole otsustanud ema ja last tagasi võtta või anda neile elamisluba, ei saa pidada ebaseaduslikuks äraviimiseks ega kinnihoidmiseks.

Euroopa Nõukogu õiguses sisaldavad **laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon**²⁶² ning **lastega suhtlemise korraldamise konventsioon**²⁶³ sätteid kaitsemeetmete kohta, mis takistavad laste lubamatut äraviimist ja tagavad laste tagasitoomise.²⁶⁴

Euroopa Inimõiguste Kohus käsitleb lapseröövijuhtumeid sageli ja juhindub neis asjades Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 tõlgendamisel üldiselt Haagi konventsiooni sätetest. Samas analüüsib Euroopa Inimõiguste Kohus nendes kohtuasjades alati lapse parimaid huve.

Näide: kohtuasjas *Neulinger ja Shuruk versus Šveits*²⁶⁵ esitas kohtule kaebuse ema, kes oli kehtivat hooldusõiguse kokkulepet rikkudes viinud poja Iisraelist Šveitsi. Šveitsi kohtud tegid isa poolt Haagi konventsiooni kohaselt esitatud kaebuse alusel lapse Iisraeli tagasiviimist nõudvad otsused. Riigisiseste kohtute ja ekspertide arvates võis lapse tagasiviimine Iisraeli olla võimalik ainult siis, kui ema läheb temaga kaasa. See meede kuulus sellistes küsimustes riigi ametiasutustele antud kaalutusõiguse alla. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 järgimise hindamiseks tuli siiski arvestada ka pärast föderaalkohtu otsust toimunut. Lapsel oli Šveitsi kodakondsus, ta oli Šveitsis elanud pidevalt ligikaudu neli aastat ja seal hästi kohanenud. Kuigi ta oli vanuses, mil lapsel on veel hea kohanemisevõime, võinuks tema uuesti äraviimine tema elukohast põhjustada talle raskeid tagajärgi, ning seepärast tuli tagasiviimise kaalutlemisel arvestada kogu kasu, mida ta võinuks sellest saada. Enne lapse äraviimist oli isa

262 Euroopa Nõukogu (1980), *laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon*, CETS nr 105, 20. mai 1980.

263 Euroopa Nõukogu (2003), *lastega suhtlemise korraldamise konventsioon*, CETS nr 192, 15. mai 2003.

264 *Ibid.*, vastavalt artikli 10 punkt b ja artikkel 16; Euroopa Nõukogu (1980), *laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon*, CETS nr 105, 20. mai 1980, artikkel 8.

265 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Neulinger ja Shuruk versus Šveits* [suurkoda], nr 41615/07, 6. juuli 2010.

suhtlusõigust piiratud. Isa oli pärast seda kaks korda uuesti abiellunud ja saanud uuesti isaks, kuid ei maksnud tütre eest ülalpidamistoetust.

Euroopa Inimõiguste Kohus kahtles, kas sellised tingimused edendavad lapse heaolu ja arengut. Lapse ema suhtes leidis kohus, et lisraeli tagasipöördumise korral ähvardaks teda kriminaalkaristus, näiteks vangistus. Selline olukord oleks selgelt vastuolus lapse parimate huvidega, sest ema oli tõenäoliselt ainus isik, kellega ta tundis end olevat seotud. Ema keeldumine tagasipöördumisest lisraeli ei olnud seega täiesti põhjendatatu. Lisaks ei olnud isa elanud varem üksi koos lapsega ega olnud last näinud pärast seda, kui too viidi kahe aasta vanuses ära. Euroopa Inimõiguste Kohus ei olnud seetõttu veendunud, et tagasipöördumine lisraeli oleks lapse parimates huvides. Lapse ema suhtes oleks tagasipöördumine lisraeli ebaproportsionaalne riive tema õiguse suhtes perekonnaelu austamisele. Seepärast rikuks see Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 mõlema hageja suhtes, kui täidetaks otsust, milles kohustati teist hagejat pöörduma tagasi lisraeli.

Hooldusõiguse kohtuasjades on otsustuspädevus lapse hariliku viibimiskoha kohtutel, v.a kui täidetud on teatud tingimused, mis võimaldavad kohtualluvust muuta.

Näide: kohtuasi *R.S. versus Poola*²⁶⁶ käsitles Šveitsis elavat Poola perekonda. Ema oli viinud lapsed puhkusele Poolasse, kuid nõudnud seal lahutust ja esitanud ajutise hooldusõiguse taotluse, mis rahuldati. Hagejat, Šveitsis elavat isa ei teavitatud ajutise hooldusõiguse otsustamise kohtuistungitoimumisest ega kutsutud sellel osalema ning Poola kohtud ei rahuldanud tema taotlust, milles ta palus lapsed Šveitsi tagasi tuua, põhjendusel, et mees oli nõustunud sellega, et ema viib lapsed Poolasse. Haagi konventsiooni kohaselt tuleneb äraviimise ja kinnihoidmise õigusvastasus toimingutest, mille tõttu ei ole võimalik kasutada tavapäraselt vanemaõigusi, mis on ette nähtud lapse varasema hariliku viibimiskoha riigi õigusega, antud juhul Šveitsi omaga. Seega leidis kohus, et Poola ei olnud taganud hagejale õigust tema perekonnaelu austamisele, rikkudes Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

²⁶⁶ Euroopa Inimõiguste Kohus, *R.S. versus Poola*, nr 63777/09, 21. juuli 2015.

Näide: kohtuasjas *Y.S. ja O.S. versus Venemaa*²⁶⁷ oli Venemaa kodanikust naine abiellunud Ukraina kodanikust mehega ja asunud elama Ukrainasse. Pärast tütre sündi lahkus ema abikaasa ja tütre juurest. Mitu aastat hiljem, pärast sõjalist konflikti Ukrainas, viis ema lapse ilma isa nõusolekuta Venemaale. Isa taotles lapse tagasitoomist ja tema taotlus rahuldati, kuigi ema väitis, et lapse tagasitoomisega kaasneks „suur risk“ Haagi konventsiooni artikli 13 punkti b tähenduses, pidades silmas sõjalise konflikti jätkumist lapse harilikus viibimiskohas. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et Venemaa kohtud ei olnud tegelikult arvestanud väidet suure riski kohta, mis võib anda aluse erandi tegemiseks lapse tagasitoomise küsimuses, ning nende otsus ema vastuväited tagasi lükata ei olnud piisavalt põhjendatud, rikkudes Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

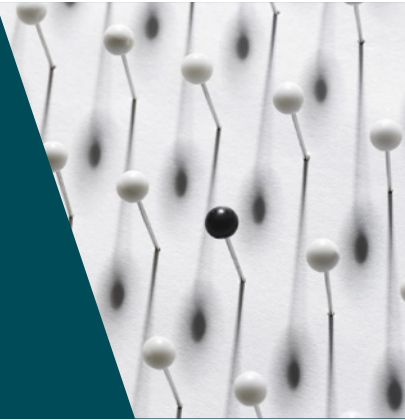
Haagi konventsiooni artiklis 11 on sätestatud, et lapseröövi menetlev kohtuasi tohib kesta kuni kuus nädalat. Nagu on Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutanud mitmes kohtuasjas,²⁶⁸ tuleb lapse ja tema vanemate taasühinemise küsimustes hinnata meetme piisavust ka selle alusel, kui kiiresti saab seda rakendada, sest selliseid juhtumeid tuleb menetleda kiiresti, sest ajaline viivitus võib tekitada pöördumatuid tagajärgi mõju lapse ja temast eraldi elava vanema suhtele.

267 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Y.S. ja O.S. versus Venemaa*, nr 17665/17, 15. juuni 2021.

268 Vt Euroopa Inimõiguste Kohus, *Simões Balbino versus Portugal*, nr 26956/14, 29. jaanuar 2019; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mansour versus Slovakkia*, nr 60399/15, 21. november 2017; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Hoholm versus Slovakkia*, nr 35632/13, 13. jaanuar 2015. Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.A. versus Austria*, nr 4097/13, 15. jaanuar 2015; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Adžić versus Horvaatia*, nr 22643/14, 12. märts 2015; Euroopa Inimõiguste Kohus, *K.J. versus Poola*, nr 30813/14, 1. märts 2016.

6

Perepõhist hooldust asendav hooldus ja lapsendamine

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 7 (perekonnaelu) ja artikkel 24 (lapse õigused) Uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määrus ((EL) 2019/1111)	Perehooldust asendav hooldus	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) Euroopa sotsiaalharta (muudetud), artikkel 17 (laste õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Y.I. versus Venemaa</i>, nr 68868/14, 25. veebruar 2020. Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Wallová ja Walla versus Tšehhi Vabariik</i>, nr 23848/04, 26. oktoober 2006 (ebasobiva eluase-me tõttu vanemate hoole alt ära võtmine) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Paradiso ja Campanelli versus Itaalia</i>, nr 25358/12, 24. jaanuar 2017 (asendusemaduse abil sündinud lapse äravõtmine) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>B. versus Rumeenia (nr 2)</i>, nr 1285/03, 19. veebruar 2013 (vanemate osalemine otsuste tegemisel) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>B.B. ja F.B. versus Saksamaa</i>, nr 18734/09 ja nr 9424/11, 14. märts 2013 (menetlusvead otsustusprotsessis)

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
		Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>T. versus Tšehhi Vabariik</i>, nr 19315/11, 17. juuli 2014 (suhtluse tähtsus) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Janzen versus Norra</i>, nr 2822/162, 6. september 2018.
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 24 (lapse õigused)	Lapsendamine	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) Lapsendamise Euroopa konventsioon (muudetud) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Strand Lobben jt versus Norra</i> [suurkoda], nr 37283/13, 10. september 2019 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>S.S. versus Sloveenia</i>, nr 40938/16, 30. oktoober 2018 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Kearns versus Prantsusmaa</i>, nr 35991/04, 2008 (vanema nõusolek lapsendada) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Schwizgebel versus Šveits</i>, nr 25762/07, 10. juuni 2010 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>E.B. versus Prantsusmaa</i> [suurkoda], nr 43546/02, 2008 (LGBTIQ-naise õigus lapsendada) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Gas ja Dubois versus Prantsusmaa</i>, nr 25951/07, 2012 (LGBT-paari õigus lapsendada) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>X jt versus Austria</i> [suurkoda], nr 19010/07, 19. veebruar 2013 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>A.H. jt versus Venemaa</i>, nr 6033/13, nr 8927/13, nr 10549/13, nr 12275/13, nr 23890/13, nr 26309/13, nr 27161/13, nr 29197/13, nr 32224/13, nr 32331/13, nr 32351/13, nr 32368/13, nr 37173/13, nr 38490/13, nr 42340/13 ja nr 42403/13, 17. jaanuar 2017

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
		Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Harroudj versus Prantsusmaa</i> , nr 43631/09, 4. oktoober 2012 (<i>kafalah</i> ja lapsendamine)

Igal lapsel on õigus perekonnaelu austamisele, mida tunnustatakse [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artiklis 7 ja [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artiklis 8 (vt [5. peatükk](#)). Nii Euroopa Liidu kui ka Euroopa Nõukogu õigus kajastab persuuhete tähtsust lapse jaoks, tunnustades sealhulgas lapse õigust mitte kaotada suhtlusvõimalust vanematega, v.a kui see suhtlus oleks vastuolus lapse parimate huvidega.²⁶⁹ On keerukas leida tasakaal kahe eesmärgi vahel – tagada lapsele võimalus jääda koos perega (et austada perekonnaelu) ja tagada lapsele kaitse kahju eest. Kui laps eraldatakse perekonnast, võidakse ta paigutada kasuperekonda või hooldusasutusse. Perekonnaelu ei lõpe eraldamisega ja eeldab sidemete säilimist, et toetada perekonna taasühinemist, kui see on lapse parimates huvides. Teatud juhtudel eraldatakse laps lapsendamise kaudu oma perekonnast jäädavalt. Lapsendamise õigusliku lõplikkuse tõttu tuleb siiski järgida rangeid nõudeid.

Selles peatükis vaadeldakse asendushooldust käsitlevat Euroopa õigust. Euroopa Liidu õigus käsitleb – peamiselt [uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määruse](#) kaudu – lapse asendushooldusele määramisega seotud piiriüleseid menetlusaspekte. Määrust tuleks tõlgendada Euroopa Liidu põhiõiguste harta, eelkõige selle artikli 24 kohaselt. Euroopa Inimõiguste Kohus on ka loonud ulatusliku kohtupraktika, mis käsitleb laste asendushooldusele paigutamise materiaalsooliste ja menetluslike küsimusi. Samuti hõlmab peatükk samasooliste vanemate ja asendusemaduse kokkulepetega seotud küsimusi.

[Jaos 6.1](#) tutvustatakse kõigepealt mõningaid laste perekonnast eraldamist reguleerivaid üldpõhimõtteid, [jaos 6.2](#) kirjeldatakse lapse asendushooldusele määramise õigust ja [jaos 6.3](#) analüüsitakse lapsendamise Euroopa nõudeid.

²⁶⁹ Euroopa Liit (2012), [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#), ELT C 326, 26.10.2012, artikli 24 lõige 3.

6.1. Asendushooldus: üldpõhimõtted

Põhipunktid

- Asendushooldus on üldiselt ajutine kaitsemeede.
- Rahvusvaheline õigus kinnitab, et hooldusasutusele tuleb eelistada perekonnapõhist hooldust.
- Lastel on õigus saada teavet ja väljendada oma seisukohti seoses asendushooldusele määramisega.

Euroopa Liidu, Euroopa Nõukogu ja rahvusvahelises õiguses on suunised lapse õiguste kohta seoses asendushooldusega.²⁷⁰

Vastavalt **ÜRO lapse õiguste konventsioonis** sätestatule on lapsel õigus vanemlikule hoolitsusele (artikkel 7) ja õigus, et ta saaks ajutise või alalise meetmena asendushooldust, kui see oleks lapse parimates huvides (artikkel 20). Asendushooldus on kaitsemeede, mis tagab laste vahepealse ohutuse ja võimaldab nende võimalikult kiiret tagasipöördumist oma perekonna juurde.²⁷¹ Ideaaljuhul on see seega ajutine lahendus. Mõnikord on see kaitsemeede, mida rakendatakse kuni perekonna taasühinemiseni, näiteks kuni saatjata või perekonnast eraldatud lapsrändaja taasühineb perekonnaga.²⁷² Teistel juhtudel on see

270 Vt ka Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2011), [Recommendation CM/Rec \(2011\)12 on children's rights and social services friendly to children and families](#) (soovitus CM/Rec(2011)12 lapse õiguste ning lapse- ja peresõbralike sotsiaalteenuste kohta), 16. november 2011; Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2005), [Recommendation Rec\(2005\)5 on the rights of children living in residential institutions](#) (soovitus Rec(2005)5 hoolekandeesutustes kasvavate laste õiguste kohta), 16. märts 2005; Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), [Recommendation CM/Rec\(2010\)2 on deinstitutionalisation and community living of children with disabilities](#) (soovitus CM/Rec(2010)2 puuetega laste deinstitutionaliseerimise ja kogukonnas elamise kohta), 3. veebruar 2010; Euroopa Nõukogu (2009), *Children and young people in care* (Lapsed ja noored hooldusasutustes).

271 ÜRO Peaassamblee (2010), [Guidelines for the alternative care of children](#) (Laste asendushoolduse suunised), A/RES/64/142, 24. veebruar 2010, punktid 48–51; ÜRO lapse õiguste komitee (2013), [General Comment No. 14 \(2013\) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration](#) (üldine märkus nr 14 lapse õiguse kohta, et tema huvid seatakse esikohale), ÜRO dokument CRC/C/GC/14, 29. mai 2013, punktid 58–70.

272 ÜRO Peaassamblee (1989), [lapse õiguste konventsioon](#), 20. november 1989, artikkel 22; ÜRO lapse õiguste komitee (2005), [General Comment No. 6 \(2005\): Treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin](#) (üldine märkus nr 6 saatjata ja vanematest eraldatud laste kohtlemise kohta väljaspool nende päritoluriiki), ÜRO dokument CRC/GC/2005/6, 1. september 2005, punktid 81–83.

kaitsemeede, mida rakendatakse kuni perekonnaelu muutumiseni, näiteks kuni vanema tervise seisund muutub paremaks või vanematele antakse toetust. Asendushooldusele määratud lapsel on õigus saada teavet oma õiguste ja valikuvõimaluste kohta ning õigus, et „temaga konsulteeritakse ja tema seisu-kohti arvestatakse nõuetekohaselt vastavalt tema arenevatele võimetele”.²⁷³

Rahvusvahelises õiguses, sealhulgas puuetega inimeste õiguste konventsioonis, kinnitatakse, et perekonnapõhine hooldus (nt kasuperekond) on laste kaitse ja arengu kindlustamiseks optimaalne asendushoolduse vorm. Seda on rõhutatud ka *ÜRO suunistes laste asendushoolduse kohta*.²⁷⁴ Seoses puuetega inimestega on puuetega inimeste õiguste konventsioonis selge sõnaga märgitud: „Kui tuumikperekond ei ole suuteline puuetega lapse eest hoolitsema, kohustuvad osalisriigid tegema kõik endast oleneva, et tagada lapsele alternatiivne hoolitsus laiendatud perekonnas, ning kui see ei õnnestu, siis kogukonna poolt loodud perekondlikus keskkonnas”.²⁷⁵ Perekonnaväline hooldus (nt hooldusasutus) „peaks piirduma juhtumitega, kus selline korraldus on nii konkreetse lapse kui ka tema huvide seisukohast asjakohane, vajalik ja konstruktiivne”.²⁷⁶ Sellega kooskõlas kutsutakse Euroopa Nõukogu soovitus *CM/Rec(2010)2 (mis käsitleb puuetega laste deinstitutionaliseerimist ja kogukonnas elamist)* liikmesriike üles võtma asjakohaseid seadusandlikke, halduslikke ja muid meetmeid, et asendada asutusepõhine hooldus mõistliku aja jooksul ja terviklikku lähenemisviisi kohaldades kogukonnapõhise hooldusega.

Lapse õigus eestkostjale või esindajale on väga oluline tema laiemate õiguste tagamiseks.²⁷⁷ Seaduslik eestkostja on enamasti volitatud kaitsma lapse parimaid huve, tagama tema üldist heaolu ning olema tema seaduslik esindaja, et täiendada tema piiratud õigus- ja teovõimet.²⁷⁸ Seitsmes ELi õigusaktis

273 ÜRO Peaassamblee (2010), *Guidelines for the alternative care of children* (Laste asendushoolduse suunist), A/RES/64/142, 24. veebruar 2010, punkt 6.

274 ÜRO Peaassamblee (2010), *Guidelines for the alternative care of children* (Laste asendushoolduse suunist), A/RES/64/142, 24. veebruar 2010, punktid 20–22; ÜRO lapse õiguste komitee (2006), *General Comment No. 7 (2005): Implementing child rights in early childhood* (üldine märkus nr 7 lapse õiguste kohaldamise kohta varases lapsepõlves), ÜRO dokument CRC/C/GC/7/Rev.136 (b), 20. september 2006, punkt 18. ÜRO (2006), *puuetega inimeste õiguste konventsioon*, 13. detsember 2006, artikli 23 lõige 5 (vt ka artikkel 7).

275 ÜRO (2006), *puuetega inimeste õiguste konventsioon*, 13. detsember 2006, artikli 23 lõige 5.

276 ÜRO Peaassamblee (2010), *Guidelines for the alternative care of children* (Laste asendushoolduse suunist), A/RES/64/142, 24. veebruar 2010, punkt 21.

277 FRA (2014), *Vanemliku hoolitsuseta laste eestkoste – Eestkoste süsteemide tõhustamine, et need vastaksid inimkaubanduse lapsohvrite erivajadustele*, 30. juuni 2014, punkt 31.

278 *Ibid.*, lk 15.

nõutakse liikmesriikidelt lastele eestkostja määramist eri olukordades, millest mõni on otseselt seotud lastega, kellel puudub vanemlik hoolitsus.²⁷⁹ Euroopa Nõukogu tasandil antakse suuniseid eestkoste ja seadusliku esindamise aspektide kohta [inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioonis](#)²⁸⁰ ja [soovitus CM/ Rec\(2019\)11](#), mis käsitleb saatjata ja vanematest eraldatud laste tõhusat eestkostet rände kontekstis.

Eli õiguses on Euroopa Liidu Kohus otsustanud, et lapse asendushooldusele määramise otsuse suhtes kohaldatakse [uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määrust](#). Nagu märgiti [5. peatükis](#), hõlmab määrus oma käsitluses lapse õiguste põhimõtteid. Seejuures tuleb lähtuda vanemlikku vastutust käsitlevate lahendite tunnustamisest keeldumise alustest uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määruse artiklis 39. Artiklis 39 on sätestatud, et lahendit keeldutakse tunnustamast, kui lahend on tehtud, ilma et lapsele, kes on suuteline seisukohti omama, antakse võimalus arvamust avaldada. Seda sätet ei kohaldata, kui menetlus käsitles

279 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 5. aprilli 2011. aasta [direktiiv 2011/36/EL](#), milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2002/629/JSK, ELT L 101, 15.4.2011 (inimkaubandusvastane direktiiv); Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta [direktiiv 2011/93/EL](#), mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK, ELT L 335, 17.12.2011; Euroopa Liit (2012), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2012. aasta [direktiiv 2012/29/EL](#), millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK, ELT L 315, 14.11.2012 (kuriteoohvrite õiguste direktiiv); Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta [direktiiv 2011/95/EL](#), mis käsitleb nõudeid, millele kolmandate riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud peavad vastama, et kvalifitseeruda rahvusvahelise kaitse saajaks, ning nõudeid pagulaste või täiendava kaitse saamise kriteeriumidele vastavate isikute ühetaolisele seisundile ja antava kaitse sisule (uuesti sõnastatud), ELT L 337, 20.12.2011 (miinimumnõuete direktiiv (uuesti sõnastatud)); Euroopa Liit (2013), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta [direktiiv 2013/33/EL](#), millega sätestatakse rahvusvahelise kaitse taotlejate vastuvõtu nõuded (uuesti sõnastatud), ELT L 180, 29.6.2013 (vastuvõtutingimuste direktiiv (uuesti sõnastatud)); Euroopa Liit (2013), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta [direktiiv 2013/32/EL](#) rahvusvahelise kaitse seisundi andmise ja äravõtmise menetluse ühiste nõuete kohta (uuesti sõnastatud), ELT L 180, 29.6.2013 (varjupaigamenetluse direktiiv (uuesti sõnastatud)); Euroopa Liit (2013), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta [määrus \(EL\) nr 604/2013](#), millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku või kodakondsuseta isiku esitatud rahvusvahelise kaitse taotluse läbivaatamise eest, ELT L 180, 29.6.2013.

280 Euroopa Nõukogu (2005), [inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon](#), CETS nr 197, artikli 10 lõige 4; vt ka Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2019), [Recommendation CM/ Rec\(2019\)11 on effective guardianship for unaccompanied and separated children in the context of migration](#) (soovitus CM/Rec(2019)11 saatjata ja vanematest eraldatud laste tõhusa eestkoste kohta rände kontekstis).

ainult lapse vara või kui esinesid tõsised põhjused, eelkõige arvestades asja kiireloomulisust.

Määruse kohaselt otsustatakse kohtualluvus lapse hariliku viibimiskoha alusel, millest võidakse teha mõningaid erandeid, sealhulgas lapse parimatest huvidest ja võimalikust kohtualluvuse kokkuleppest lähtudes (uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määruse artikkel 10).

Euroopa Nõukogu õiguses leiab Euroopa Inimõiguste Kohus, et kui perekond ei saa pakkuda lapsele vajalikku hoolitsust ja kaitset, võib olla vaja ta paigutada asendushooldusele. Euroopa Inimõiguste Kohus on selgitanud, et lapse määramine asendushooldusele peaks enamikul juhtudel olema ajutine meede ja lapsel peab võimaldama lõpuks taasühinemist oma perekonnaga, et austada [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artiklis 8 sätestatud õigust era- ja perekonnaelu austamisele.²⁸¹

[Euroopa sotsiaalharta](#) artiklis 17 nõutakse, et riigid kohustuvad „rakendama kõiki asjakohaseid ja vajalikke meetmeid eesmärgiga tagada riigipoolne kaitse ja eriabi lastele ja noortele, kes ajutiselt või alaliselt on ilma jäänud oma perekonna toetusest“.²⁸² Euroopa sotsiaalõiguste komisjon on otsustanud, et väikelaste, eelkõige kõige haavatavamate laste, näiteks romade ja puuetega laste tavaline paigutamine lastekeskustesse ning asutusevälise ja perekonnapõhise asendushoolduse võimaluste tagamata jätmine on vastuolus Euroopa sotsiaalharta artikliga 17.²⁸³

281 Euroopa Inimõiguste Kohus, *K.A. versus Soome*, nr 27751/95, 14. jaanuar 2003. Euroopa Nõukogu ministrite komitee on seda käsitlust toetanud oma 16. märtsi 2005. aasta soovitusel hoolekandeesutustes elavate laste õiguste kohta.

282 Euroopa Nõukogu (1996), [Euroopa sotsiaalharta \(muudetud\)](#), CETS nr 163, 1996, artikli 17 lõike 1 punkt c.

283 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Euroopa romade õiguste keskus (ERRC) ja vaimse puudega inimeste tugikeskus (MDAC) versus Tšehhi Vabariik*, kaebus nr 157/2017, 17. juuni 2020.

6.2. Laste määramine asendushooldusele

Põhipunktid

- Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu õiguse kohaselt tuleb otsustusprotsessi suhtes kohaldada teatud menetlustagatise.
- Euroopa Nõukogu õiguses on lapse asendushooldusele määramine lubatud ainult siis, kui see on ette nähtud seadusega, kui sellel on õiguspärane eesmärk ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik. Pädevad asutused peavad esitama asjakohased ja piisavad põhjused.

Eli õiguses on **uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määrusega** ette nähtud, et kui liikmesriigi kohus või pädev asutus kaalutleb lapse paigutamist teise liikmesriiki, peaks see enne paigutamise määramist või korraldamist saama nõusoleku selle liikmesriigi pädevalt asutuselt, kuhu laps paigutatakse.²⁸⁴ Lisaks peaksid liikmesriigid kooskõlas Euroopa Kohtu praktikaga kehtestama määruse kohaselt nõusoleku andmiseks selged reeglid ja menetlused, et tagada õiguskindlus ja kiirus. Ei piisa, kui nõusoleku annab ainult asutus, kuhu laps kavatsetakse paigutada.²⁸⁵

Euroopa Nõukogu õiguses²⁸⁶ on lapsele asendushoolduse määramine vastavuses **Euroopa inimõiguste konventsiooni** artikliga 8 üksnes siis, kui see toimub kooskõlas seadusega, sellel on õiguspärane eesmärk (nt lapse parimate huvide kaitse) ja seda peetakse demokraatlikus ühiskonnas vajalikuks. Viimane aspekt eeldab, et kohtud esitavad põhjendused, mis on soovitud eesmärgi taotlemiseks kasutatud vahendite toetamiseks asjakohased ja piisavad.

Näide: kohtuasjas *Y.I. versus Venemaa*²⁸⁷ võeti hagejalt vanemaõigused ja tema kaks nooremat last paigutati avalik-õiguslikku hooldeasutusse,

²⁸⁴ Euroopa Liit (2019), nõukogu 25. juuni 2019. aasta määrus 2019/1111, mis käsitleb kohtualluvust, abieluasjade ja vanemliku vastutusega seotud kohtuasjades tehtud lahendite tunnustamist ja täitmist ning rahvusvahelisi lapserõve, põhjendus 83 ja artikkel 82.

²⁸⁵ Euroopa Liidu Kohus, C-92/12 PPU, *Health Service Executive versus S. C. ja A. C.*, 26. aprill 2012.

²⁸⁶ Laste määramine asendushooldusele on juba aastaid olnud üks Euroopa Nõukogus peetavate poliitiliste arutelude teemasid. Vt näiteks *ministrite nõukogu resolutsioon (77) 33* laste välja-poolse kodu paigutamise kohta, mis võeti vastu 3. novembril 1997.

²⁸⁷ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Y.I. versus Venemaa*, nr 68868/14, 25. veebruar 2020.

sest hageja oli uimastisõltlane ja töötu. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et laste äraviimine ja esialgne hooldeasutusse paigutamine hageja vastu algatatud kriminaalmenetluse alguses oli õigustatud, kuid ei olnud õigustatud kaugeleulatuv meede ehk vanemaõiguste äravõtmine. Riigisisese kohtu ei olnud esitanud ühtki konkreetset tõendit, et hageja jättis lapsed järelevalveta, ei hoolitsenud nende eest või jättis nad teisiti hooletusse, rääkimata nende tervise või elu ohustamisest. Riigisisese ametiasutuse ei olnud kaalutlenud vähem äärmuslikke meetmeid, näiteks vanemaõiguste piiramist (nende äravõtmise asemel), ega hoiatanud teda tema väidetava hooletu käitumise võimalike tagajärgede eest. Euroopa Inimõiguste Kohus järeldas, et riigisisese ametiasutuse ei ole suutnud veenvalt tõendada, et vaatamata vähem radikaalsete lahenduste kättesaadavusele oli vaidlusalune meede laste parimate huvidega seoses kõige sobivam lahendus, ja nad rikkusid seega Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

Näide: kohtuasjas *Wallová ja Walla versus Tšehhi Vabariik*²⁸⁸ vaidlustasid hagejad otsuse paigutada nende viis last pere halbade elamistingimuste tõttu kahte eri lastekodusse. Kui vanemate majandusolukord ja elamistingimused paranesid, tühistati asendushooldusele määramise korraldused. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et laste asendushooldusele määramise otsuse aluseks oli olnud sobiva eluaseme puudumine ja olukorra lahendamiseks oleks saanud kasutada vähem ranget meetodit. Tšehhi õiguse kohaselt oli võimalik jälgida perekonna elamis- ja hügieenitingimusi ning anda neile nõu olukorra parandamiseks, kuid seda võimalust ei kasutatud. Kuigi laste asendushooldusele paigutamise põhjendused olid asjakohased, ei olnud need piisavad ja ametiasutused ei teinud piisavalt, et aidata hagejatel lahendada oma raskused alternatiivsete meetmete kaudu. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis seoses Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumisega, arvestades ÜRO lapse õiguste komitee järeldusi, et lapse huvide esikohale seadmise põhimõtet ei ole lastega seotud Tšehhi õiguskatides, kohtuotsustes ega poliitikates veel piisavalt täpselt määratletud ega kajastatud.²⁸⁹

288 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Wallová ja Walla versus Tšehhi Vabariik*, nr 23848/04, 26. oktoober 2006.

289 Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Saviny versus Ukraina*, nr 39948/06, 18. detsember 2008.

Näide: kohtuasjas *Paradiso ja Campanelli versus Itaalia*²⁹⁰ taotles üks paar Venemaal asendusemaduse abil sündinud lapse sünnitunnistuse registreerimist. Et kumbki hageja ei olnud lapsega bioloogiliselt seotud ja leiti, et nad viisid lapse Itaaliasse ebaseaduslikult, paigutati laps lapsendamise võimaldamiseks kasuperekonda. Ametiasutuste peamine huvi oli ebaseadusliku olukorra lõpetamine. Kuigi laps ei olnud kohtuasjas hageja, olid asjakohased tema parimad huvid ja nende käsitlemine riigisisestes kohtutes. Euroopa Inimõiguste Kohus nõustus, et Itaalia kohtud, kes olid olukorda hinnanud leidnud, et eraldamine ei tekitaks lapsele rasket või korvamatut kahju, olid õiglaselt tasakaalustanud eri huve, jäädes seejuures oma laia kaalutlusruumi piiresse, ning leidis, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8 ei rikutud.

Euroopa Inimõiguste Kohus nõuab Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 alusel, et perekonnaelu austamisega seotud otsuste tegemisel tuleb rakendada teatud menetlustagatise. Kohus on märkinud, et otsustusprotsess (haldus- või kohtumenetlus), mille tulemusel rakendatakse perekonnaellu sekkuvaid meetmeid, peab olema õiglane ja selles tuleb nõuetekohaselt arvestada artikliga 8 kaitstud huve. Artikli 8 alusel tuleb kaalutleda, kas „vanemad on kaasatud otsustusprotsessi [...] piisaval määral, et tagada nende huvide nõutav kaitse“.²⁹¹ See hõlmab nende teavitamist otsustusprotsessi käigust, tagades, et nad saavad osaleda nendega seotud otsuste tegemisel²⁹² ja teatud juhtudel laste ärakuulamisel.²⁹³

Näide: kohtuasjas *B. versus Rumeenia (nr 2)*²⁹⁴ oli hagejal diagnoositud paranoiline skisofreenia ja politsei oli teda mitu korda paigutanud ravi eesmärgil psühhiaatriaiglasse. Tema lapsed ei elanud enam temaga koos, vaid olid ema haiguse tõttu paigutatud hooldusasutusse. Euroopa Inimõiguste Kohus pidi hindama, kas laste hooldusasutusse paigutamise otsuste raskust arvestades tagab otsustusprotsess tervikuna vanematele piisavalt nende õiguste nõutava kaitse. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis seoses

290 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Paradiso ja Campanelli versus Itaalia*, nr 25358/12, 24. jaanuar 2017.

291 Euroopa Inimõiguste Kohus, *W. versus Ühendkuningriik*, nr 9749/82, 8. juuli 1987, punkt 64.

292 Euroopa Inimõiguste Kohus, *McMichael versus Ühendkuningriik*, nr 16424/90, 24. veebruar 1995.

293 Euroopa Inimõiguste Kohus, *B. versus Rumeenia (nr 2)*, nr 1285/03, 19. veebruar 2013; Euroopa Inimõiguste Kohus, *B.B. ja F.B. versus Saksamaa*, nr 18734/09 ja nr 9424/11, 14. märts 2013.

294 Euroopa Inimõiguste Kohus, *B. versus Rumeenia (nr 2)*, nr 1285/03, 19. veebruar 2013.

sellega, et hagejale, kellel oli raske psüühikahäire, ei olnud määratud advokaati ega eestkostjat, kes oleks teda kohtumenetluses esindanud, ja seetõttu ei olnud hagejal võimalik osaleda tema alaealiste lastega seotud otsustusprotsessis. Peale selle oli kohus hinnanud hageja ja tema laste olukorda 12 aasta jooksul enne laste täiskasvanuks saamist ainult kaks korda, samuti puudusid tõendid sotsiaaltöötajate ja hageja regulaarse suhtluse kohta, mis oleks võinud olla piisav tema seisukohtade esitamiseks ametiasutustele. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis neid asjaolusid arvestades, et laste hooldusasutusse paigutamise üle otsustamise protsessis ei olnud piisavalt kaitstud hageja huve ja seega oli rikutud tema Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohaseid õigusi.

Näide: kohtuasjas *B.B. ja F.B. versus Saksamaa*,²⁹⁵ kus hagejate 12-aastane tütar väitis, et isa oli teda ja tema 8-aastast venda korduvalt löönud, anti mõlema lapse vanemaõigused noortebüroole ja lapsed paigutati lastekodusse. Esimese astme kohus tegi lastelt saadud otseste tõendite põhjal hagejate vanemaõiguste noortebüroole üleandmist nõudva otsuse. Ligikaudu aasta hiljem toimunud esimesel kohtumisel vanematega tunnistas tütar, et ta oli löömise kohta valetanud, ja lapsed tagastati lõpuks vanematele.

Kaalutledes hagejate väidet, et ametiasutused ei olnud piisavalt uurinud asjakohaseid fakte, juhtis Euroopa Inimõiguste Kohus tähelepanu, et spetsialistide ekslik hinnang ei tähendanud tingimata, et võetud meetmed olid vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8. Laste paigutamise otsust võis hinnata üksnes asjaomase olukorra alusel, nagu seda esitati sel ajal riigisisestele ametiasutustele. Euroopa Inimõiguste Kohtu hinnangul oli oluline asjaolu, et esimese astme kohus oli tuginenud ainult laste väidetele, kuigi hagejad olid esitanud arstitõendi, mis ei kinnitatuud väärkohtlemist, ning see, et apellatsioonikohus ei olnud lapsi uuesti küsitlenud. Et lapsed olid kohtuistungil ajal turvaliselt mujal, puudus vajadus kiirustada ja kohtud oleksid võinud algselt asjaolude kontrollimiseks ise uurimise, mida nad ei teinud. Kokkuvõttes ei suutnud Saksamaa kohtud põhjendada piisavalt oma otsust võtta hagejatelt ära vanemaõigused, rikkudes Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

Lastel on isegi asendushooldusele paigutamisel õigus säilitada suhtlus vanematega. Seda õigust on tunnustatud vastavalt Euroopa inimõiguste

²⁹⁵ Euroopa Inimõiguste Kohus, *B.B. ja F.B. versus Saksamaa*, nr 18734/09 ja nr 9424/11, 14. märts 2013.

konventsioonile,²⁹⁶ sest Euroopa Inimõiguste Kohus leiab artikli 8 alusel, et vanemate ja laste omavaheline suhtlus on üks perekonnaelu aluseid. Et asendushooldusel määramine peaks tavaliselt olema ajutine meede, on perekondlike suhete säilitamine oluline, et tagada lapse sujuv taasühinemine oma perekonnaga.²⁹⁷ Euroopa inimõiguste konventsiooni kohaselt tulenevad nendest põhimõtetest positiivsed kohustused, nagu ilmneb järgmistest kohtuasjadest.

Näide: kohtuasjas *T. versus Tšehhi Vabariik*²⁹⁸ arutas Euroopa Inimõiguste Kohus, kas lapse paigutamine asendushooldusele ja see, et ametiasutused ei toetanud isa ja tütre (hagejad) suhtlust, oli nende õiguste riive. Laps oli paigutatud eriasutusse pärast ema surma, kui isa taotlus tütre hooldusõiguse saamiseks oli jäetud tema isiksuse tõttu rahuldamata. Isa edasised taotlused pühade veetmiseks tütrega jäeti rahuldamata ja ravikeskus leidis, et külastused ei olnud lapsele kasulikud, sest tütar kartis isa, mis ajal kogu suhtlus katkestati. Hiljem otsustasid kohtud, et mõlema hageja vaheline suhtlus peaks toimuma üksnes kirjalikult, kooskõlas lapse soovidega.

Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutas muu hulgas, et perekonnaga sidemete säilitamine on lapse huvides, v.a eriti äärmuslikes olukordades, kus see ei oleks lapse parimates huvides. Kohus märkis lapse asendushooldusele paigutamise otsust hinnates heakskiitvalt, et riigisisesed ametiasutused olid hoolikalt kaalutlenud otsust, mille nad tegid pärast psühholoogia- ja psühhiaatriaekspertide ärakuulamist ning lapse soovide arvestamist. Lapse asendushooldusele paigutamise otsus ei rikkunud seega Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8. Kohus leidis siiski, et artiklit 8 oli rikutud seoses hagejatevahelise suhtluse piiramisega, eriti põhjusel, et puudus järelevalve lapse hooldusasutuse otsuste üle keelata suhtlus, kuivõrd need otsused vähendasid kokkuvõttes perekonna taasühinemise võimalusi.

Näide: kohtuasjas *Jansen versus Norra*²⁹⁹ oli hageja roma. Tema tütar oli ligikaudu üheaastasena võetud erakorralisele perepõhisele asendushooldusele salastatud asukohas ning hagejal lubati temaga lapseröövi riski tõttu suhelda ainult üks tund nädalas järelevalve all. Seejärel vähendati kohtumisi neljale külastusele aastas ja siis keelati need täielikult, sest kõrge

296 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Olsson versus Rootsi* (nr 1), nr 10465/83, 24. märts 1998.

297 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Eriksson versus Rootsi*, nr 11373/85, 22. juuni 1989.

298 Euroopa Inimõiguste Kohus, *T. versus Tšehhi Vabariik*, nr 19315/11, 17. juuli 2014.

299 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Jansen versus Norra*, nr 2822/162, 6. september 2018.

kohus leidis, et külastuste ajal võidakse laps röövida ning külastustega seoses võib kasupere asukoht ja isikud saada hageja perekonnale teatavaks. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kaalutlemine ei arvestanud piisavalt võimalikke pikaajalisi negatiivseid tagajärgi tütrele, mis kaasneksid tema roma identiteedi ja emaga suhtluse kaotamisega, ning positiivset kohustust võtta meetmeid, et võimaldada perekonnal taasühineda niipea, kui see on mõistlikult teostatav, millega rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

6.3. Lapsendamine

Põhipunktid

- Lapsendamine tagab asendushoolduse lastele, kes ei saa jääda oma bioloogilise perekonna juurde.
- Lapsendamisel tuleb esikohale seada lapse huvid.
- Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu õiguse kohaselt tuleb lapsendamisel järgida teatud kriteeriume, tagamaks, et see on lapse parimates huvides.

ELi õiguses kehtivad [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artiklis 24 sätestatud õigused ja seonduvad õiguslikud kohustused ka lapsendamise korral ulatuses, mida käsitleb EL.

Euroopa Nõukogu õiguses kehtib [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artiklis 8 sõnastatud õigus perekonnaelu austamisele ka lapsendamise korral. Liiksaks reguleerib lapsendamist [lapsendamise Euroopa konventsioon \(muudetud\)](#),³⁰⁰ milles nõutakse lapsendamise suhtes lapse õigustel põhineva käsitluse rakendamist. Konventsioonis on näiteks sätestatud, et pädev asutus ei luba lapsendamist, kui ta ei ole veendunud, et lapsendamine on lapse parimates huvides.³⁰¹ Konventsioonis on sätestatud ka nõue, et pädev asutus ei luba lapsendamist ilma seaduse kohaselt piisavat arusaamist omava lapse

300 Euroopa Nõukogu (2008), [lapsendamise Euroopa konventsioon \(muudetud\)](#), CETS nr 202, 27. november 2008.

301 *Ibid.*, artikli 4 lõige 1.

nõusolekuta.³⁰² Lapsega, kes ei oma piisavat arusaamist, tuleb võimaluse korral konsulteerida ning arvestada tema seisukohtade ja soovidega lähtuvalt tema küpsusest.³⁰³ Euroopa Inimõiguste Kohus on rõhutanud, et lapsendamisel võivad lapse parimad huvid olla vanema huvide suhtes ülimuslikud. Seega tuleb kaalutleda lapse ja tema bioloogilise perekonna huve, arvestades kõiki lapse ja tema bioloogilise perekonna taasühinemise võimalusi. Kohus nõuab lapsendamisega seotud menetlustes selliste kaitsemeetmete kohaldamist, mis on vastavuses riive raskuse ja asjaomaste huvide tähtsusega.³⁰⁴ Euroopa Inimõiguste Kohtu sõnul peab iga radikaalne meede, näiteks lapsendamisotsuse tühistamine, olema asjakohaselt ja piisavalt põhjendatud ning seda ei tohi ette näha, kui see oleks vastuolus lapsendatud lapse huvidega.³⁰⁵

Näide: kohtuasjas *Strand Lobben jt versus Norra*³⁰⁶ nõustus esimene hageja pärast poja sünnitamist lastehoolekandeamisutuse soovitusel jääda hindamise võimaldamiseks perekeskusesse. Kolm nädalat hiljem, kui ta otsustas keskusest lahkuda, võtsid ametiasutused lapse viivitamata kohustusliku hoolekande alla ja paigutasid erakorraliselt kasuperekonda, sest nad olid mures lapse toitumuse pärast. Laps jäi perepõhisele asendushooldusele kolmeks aastaks, kuni sotsiaalhoolekandeamisutus andis kasuvanemale loa ta lapsendada. Euroopa Inimõiguste Kohus kinnitas, et bioloogiliste peresidemete kaitse on põhjapaneva tähtsusega, v.a kui perekond osutub eriti sobimatuks.³⁰⁷ Selles kohtuasjas ei olnud riigisisese ametiasutuse püüdnud tegelikult tasakaalustada lapse ja tema bioloogilise perekonna huve. Kohus leidis, et otsustusprotsessis, mille tulemusena tehti vaidlustatud otsus lapse lapsendamiseks andmise kohta, ei tagatud hagejate kõigi seisukohtade ja huvide nõuetekohast arvestamist. Seega ei olnud kohtuasjaga kaasnenud tagatist, mis oleksid vastavuses riive raskuse ja

302 *Ibid.*, artikli 5 lõike 1 punkt b.

303 *Ibid.*, artikkel 6.

304 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Strand Lobben jt versus Norra* [suurkoda], nr 37283/13, 10. september 2019; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Uzbyakov versus Venemaa*, nr 71160/13, 5. mai 2020.

305 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Zaieţ versus Rumeenia*, nr 44958/05, 24. märts 2015.

306 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Strand Lobben jt versus Norra* [suurkoda], nr 37283/13, 10. september 2019.

307 *Ibid.*, punkt 207.

asjaomaste huvide raskusega, mis tähendab, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.³⁰⁸

Näide: kohtuasjas *Abdi Ibrahim versus Norra*³⁰⁹ taotles hageja, noor islamiusku Somaalia naine, et tema poeg paigutataks elama somaali või islamiusku kasuperekonda, mis osutus võimatuks, seega paigutati ta kristlaste perekonda. Kui ametiasutused lubasid järgmiseks kasuperel lapse lapsendada, ei taotlenud hageja lapse tagastamist, kuid soovis jätkata pojaga suhtlemist, et poeg säilitaks oma kultuurilised ja usulised juured. Riigisisised kohtud olid tuginenud ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikli 20 lõikele 3, mille kohaselt tuleb sellise lapse jaoks, kes on ajutiselt või alaliseks ilma jätud perekondlikust miljööst, võimalike lahenduste hindamisel pöörama vajalikku tähelepanu soovitavale lapse üleskasvatamise järjepidevusele ja lapse etnilisele, usulisele, kultuurilisele ja keelelisele päritolule. Kohus nõustus, et see standard vastab konventsiooni nõuetele ja on nendega kooskõlas. Samas ei arvestanud korraldused, mis tehti pärast lapse algset kasuperekonda paigutamist ja mis olid seotud hageja võimalusega lapsega regulaarselt suhelda, mis viisid viimaks lapsendamist lubava otsuseni, siiski nõuetekohaselt hageja huvi võimaldada lapsel säilitada vähemalt mõnetine side oma kultuurilise ja usulise päritoluga. Vaidlustatud otsuse toetuseks esitatud põhjendused ei olnud piisavad, et tõendada kohtuasja asjaolude sellist erandlikkust, mis õigustanuks hageja ja tema poja sidemete täielikku ja püsivat katkestamist, või seda, et otsuse ajendas ülekaalukas vajadus seoses lapse parimate huvidega. Leiti, et konventsiooni artiklit 9 arvestades rikuti artiklit 8.

Näide: kohtuasjas *S.S. versus Sloveenia*³¹⁰ oli paranoilise skisofreenia diagnoosiga hagejalt võetud vanemaõigused, sest ta ei suutnud lapse eest hoolitseda. Ta oli lapse hüljanud ligikaudu kuu aega pärast sündi. Laps määrati perepõhisele asendushooldusele ja hiljem lapsendati. Nägemata reaalsel võimalust, et ema hakkab uuesti lapse eest hoolitsema, ja arvestades kohtumiste negatiivset mõju emale ning ema ja lapse emotsionaalse sideme puudumist, olid riigisisised kohtud leidnud, et hagejalt

308 Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Suur versus Eesti*, nr 41736/18, 20. oktoober 2020; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Y.I. versus Venemaa*, nr 68868/14, 25. veebruar 2020; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Pedersen jt versus Norra*, nr 39710/15, 10. märts 2020.

309 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Abdi Ibrahim versus Norra* [suurkoda], nr 15379/16, 10. detsember 2021.

310 Euroopa Inimõiguste Kohus, *S.S. versus Sloveenia*, nr 40938/16, 30. oktoober 2018.

vanemaõiguste äravõtmine on lapse parimates huvides. Lisaks oli laps elanud teda lapsendanud perekonnas alates imikueast ning tal oli tekkinud selle perekonnaga tugev side. Et bioloogilise perekonna taasühinemise võimalus oli väike või olematu, oli lapse huvides täielikult lõimuda oma faktilisse perekonda ning see huvi kaalus selgelt üles hageja huvi säilitada lapsega õiguslikud sidemed. Lisaks ei takistanud vaidlustatud meede hagejal säilitada lapsega isiklike suhteid, sest ta oleks põhimõtteliselt ja lapsendamisest hoolimata võinud lapsega edasi suhelda. Kohus ei tuvastanud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumist.

Näide: kohtuasjas *Kearns versus Prantsusmaa*³¹¹ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et olukord, kus oma lapse Prantsusmaale lapsendamisega nõustunud iirlanna ei saanud kahekuuse tähtaja möödumisel tühistada lapsendamiseks antud ametlikku nõusolekut, on kooskõlas Euroopa inimõiguste konventsiooniga. Prantsusmaa õigusega püüti tagada bioloogilise ema, lapse ja lapsendava perekonna vastuoluliste huvide õiglane tasakaal ja proportsionaalsus. Lapse huvid pidid selles protsessis olema esikohal. Kohutule esitatud tõenditest selgus, et lapse parimates huvides oli saavutada uue perekonnaga võimalikult kiiresti stabiilsed suhted ning võetud olid kõik vajalikud meetmed tagamaks, et hageja mõistab oma teo konkreetseid tagajärgi.

Euroopa Inimõiguste Kohus kinnitas ühtlasi, et lapsendamise otsustamisel tuleb arvestada Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 14 sätestatud diskrimineerimiskeeldu. Eelkõige kaalutles Euroopa Inimõiguste Kohus, kas hagejate ilmajätmine lapsendamisõigusest diskrimineerivatel põhjustel, näiteks seksuaalse sättumuse või vanuse tõttu, on kooskõlas artikliga 14 koostoimes artikliga 8. Sellega kinnitas kohus uuesti, et kohustus võtta proportsionaalseid meetmeid lapse parimate huvide kaitsel on keskse tähtsusega.

Näide: kohtuasjas *Schwizgebel versus Šveits*³¹² ei saanud hageja, 47-aastane vallaline naine, lapsendada teist last, sest tema vanusevahe lapsega, keda ta soovis lapsendada, oli liiga suur. Hageja väitis, et teda on vanuse alusel diskrimineeritud. Euroopa Inimõiguste Kohus kaalutles asjaolu, et lapsendamiseks loa andmisest keeldumisel taotleti hageja asjas õiguspärast eesmärki kaitsta lapse heaolu ja õigusi. Et puudub üleeuroopaline

311 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kearns versus Prantsusmaa*, nr 35991/04, 10. jaanuar 2008.

312 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Schwizgebel versus Šveits*, nr 25762/07, 10. juuni 2010.

konsensus üksikvanema lapsendamisõiguse, lapsendajate vanuse alam- ja ülempiiri ning lapsendaja ja lapse vanusevahe kohta ning seega on valdkonnas riigil suur kaalutusõigus ja vaja on kaitsta laste parimaid huve, ei olnud teise lapse lapsendamiseks loa andmisest keeldumine vastuolus proportsionaalsuse põhimõttega. Kohus leidis seega, et riigi põhjendused näisid olevat objektiivsed ja mõistlikud ning kaebuses märgitud erinev kohtlemine ei olnud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 14 mõttes diskrimineeriv.

Näide: kohtuasi *E.B. versus Prantsusmaa*³¹³ käsitles olukorda, kus riigi ametiasutused ei andnud lapsendamiseks luba oma partneriga koos elavale lesbist hagejale, kes soovis lapsendada last üksikvanemana. Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutas, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 8 ei anna iseenesest õigust luua perekonda või lapsendada. Diskrimineerimiskaebus võib siiski kuuluda teatud õiguse laiemas kohaldamisalasse, isegi kui küsimus ei ole seotud Euroopa inimõiguste konventsioonis sätestatud konkreetse õigusega. Et Prantsusmaa õigus võimaldab üksikvanematel lapsendada, ei või seda õigust üksikisikule diskrimineerival alusel keelata. Nagu tuvastati riigisisestes kohtutes, olid hagejal vaieldamatult sellised isikuomadused ja niisugune suhtumine laste kasvatamisse, mis olid kindlalt lapse parimates huvides – see on üks asjakohaste rahvusvaheliste õigusaktide põhinõudeid. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et ametiasutused otsustasid mitte anda hagejale lapsendamiseks nõusolekut peamiselt hageja seksuaalse sättumuse tõttu, mis tähendas diskrimineerivat kohtlemist võrreldes teiste üksikute inimestega, kellel oli riigisisese õiguse kohaselt õigus lapsendada.

Näide: kohtuasjas *Gas ja Dubois versus Prantsusmaa*³¹⁴ käsitleti, kas samasoolistel paaridel peaks olema samasugune õigus peresisele lapsendamisele nagu heteroseksuaalsetel paaridel. Hagejateks oli registreeritud kooselus samasooline paar. Hagejad väitsid, et neid oli diskrimineeritud võrreldes nii abielus olevate kui ka vallaliste heteroseksuaalsete paaridega. Analüüsides olukorda võrreldes erisooliste vabaabielupaaridega, leidis kohus, et registreeritud kooselus võrreldava heteroseksuaalse paari lapsendamistaotlus oleks samuti jäetud Prantsusmaa õiguse kohaselt

313 Euroopa Inimõiguste Kohus, *E.B. versus Prantsusmaa* [suurkoda], nr 43546/02, 22. jaanuar 2008.

314 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Gas ja Dubois versus Prantsusmaa*, nr 25951/07, 15. märts 2012.

rahuldamata. Seega ei tuvastanud Euroopa Inimõiguste Kohus erinevat kohtlemist seksuaalse sättumuse alusel ja seega ka taotlejate konventsioonist tulenevate õiguste rikkumist.

Näide: kohtuasi *X jt versus Austria*³¹⁵ käsitles sarnast olukorda, kuid Austria õigus lubas vabaabi elus heteroseksuaalsetel paaridel peresiselselt lapsendada. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et sellistel asjaoludel oli hagejaid erinevalt koheldud nende seksuaalse sättumuse alusel ning riik ei olnud esitanud piisavalt kaalukaid ja veenvaid põhjendusi, rikkudes seega Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes artikliga 8.

Näide: kohtuasi *A.H. jt versus Venemaa*³¹⁶ käsitles olukorda, kus Venemaa õigus keelas Ameerika Ühendriikide kodanikel lapsendada Venemaa kodakondsusega lapsi. Leiti, et üldise keeluga, mida kohaldati tagasiulatuvalt ja vahet tegemata kõigile võimalikele lapsendavatele vanematele Ameerika Ühendriikidest, sõltumata lapsendamismenetluse etapist ja iga juhtumi olukorrast, rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes artikliga 8.

Lapsendamist käsitlevate otsuste tegemisega seoses pöörab Euroopa Inimõiguste Kohus tähelepanu ka sellele, kui kasulik on järgida rahvusvahelise õiguse mõtet ja eesmärki.

Näide: kohtuasjas *Harroudj versus Prantsusmaa*³¹⁷ jätsid Prantsuse ametiasutused rahuldamata hageja taotluse lapsendada Alžeeria tüdruk, kes oli pärast sündi hüljatud ja antud kooskõlas islami seaduste kohase hooldusõigusega (*kafalah*) hageja hoole alla. Keeldumisel oli kaks põhjust: esiteks ei võimalda Prantsusmaa tsiviilseadustik lapsendada last, kelle lapsendamine oleks tema päritoluriigi õiguse (käesoleval juhul Alžeeria õiguse) kohaselt keelatud, ja teiseks oli *kafalah* juba andnud hagejale vanemaõigused, mis võimaldasid tal teha otsuseid lapse parimates huvides. Edasine apellatsioonkaebus jäeti rahuldamata, sest riigisisene õigus oli kooskõlas riikidevahelises lapsendamises lastekaitseks tehtava koostöö Haagi

315 Euroopa Inimõiguste Kohus, *X jt versus Austria* [suurkoda], nr 19010/07, 19. veebruar 2013.

316 Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.H. jt versus Venemaa*, nr 6033/13, nr 8927/13, nr 10549/13, nr 12275/13, nr 23890/13, nr 26309/13, nr 27161/13, nr 29197/13, nr 32224/13, nr 32331/13, nr 32351/13, nr 32368/13, nr 37173/13, nr 38490/13, nr 42340/13 ja nr 42403/13, 17. jaanuar 2017.

317 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Harroudj versus Prantsusmaa*, nr 43631/09, 4. oktoober 2012.

konventsiooniga ja ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikkel 20 tunnustab *kafalah*'t võrdselt lapsendamisega, mis arvestab lapse parimaid huve.

Hageja kaebust läbi vaadates tuletas Euroopa Inimõiguste Kohus meelde põhimõtet, et kui perekondlikud sidemed on loodud, peab riik tegutsema viisil, mis võimaldab neid sidemeid arendada, ja looma õiguslikud kaitsemeetmed, mis toetavad lapse lõimumist perekonnaga, ning vajadust tõlgendada Euroopa inimõiguste konventsiooni kooskõlas rahvusvahelise õiguse üldpõhimõtetega. *Kafalah*'t tunnustati Prantsusmaa õiguse alusel ning hageja tohtis kasutada vanemaõigusi ja teha lapse huvides otsuseid. Ta võis näiteks koostada testamendi lapse kasuks, lahendades seega lapsendamise suhtes kehtivatest piirangutest tulenevad probleemid. Kokkuvõttes märkis kohus, et lapsendamise keeldu sellisel viisil vähehaaval vältides näitas kostjariik, kes püüdis toetada välisriigi päritolu lapse lõimumist, katkestamata seejuures otsekohe tema sidemeid päritoluriigi normidega, üles austust kultuurilise mitmekesisuse vastu ning tagas avaliku huvi ja hageja huvide õiglase tasakaalu. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis seega, et hageja õigusi ei olnud rikutud.

Rahvusvahelise õiguse kohaselt tuleb lapsendamisel seada esikohale lapse huvid. Peale lapse parimatest huvidest lähtumise põhimõtte rakendatakse lapsendamisega seoses ka muid [ÜRO lapse õiguste konventsioonis](#) sätestatud üldpõhimõtteid: mittediskrimineerimine, õigus elule, ellujäämisele ja arengule ning lapse seisukohtade austamisele.³¹⁸ Eriti oluline dokument on ÜRO lapse õiguste komitee [üldine märkus nr 14](#) lapse õiguse kohta, et tema huvid seatakse esikohale.³¹⁹ Samamoodi on [riikidevahelises lapsendamis lastekaitseks tehtava koostöö Haagi konventsiooni](#) üks eesmärkidest „välja töötada abinõud, mis riikidevahelise lapsendamise korral tagavad lapse huvide esikohale seadmise ja rahvusvahelises õiguses lapsele ettenähtud põhiõiguste austamise“.³²⁰

318 [ÜRO lapse õiguste konventsioon](#), artiklid 2, 3, 6 ja 12. Vt ka ÜRO lapse õiguste komitee (2010), *Treaty-specific guidelines regarding the form and content of periodic reports to be submitted by States Parties under Article 44, paragraph 1 (b), of the Convention on the Rights of the Child* (lapse õiguste konventsiooni artikli 44 lõike 1 punkti b alusel osalisriikide esitatavate korraliste ettekannete sisu ja vormi lepinguomased suunised), [ÜRO dokument CRC/C/58/Rev.2](#), 23.11.2010, punktid 23–27.

319 ÜRO lapse õiguste komitee (2013), *General comment No. 14 on the right of the child to have his/her best interests taken as a primary consideration* (art. 3, para. 1) (üldine märkus nr 14, mis käsitleb lapse õigust sellele, et tema huvid seatakse esikohale (artikli 3 lõike 1)), CRC/C/GC/14, 29. mai 2013.

320 Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverents (1993), [riikidevahelises lapsendamis lastekaitseks tehtava koostöö Haagi konventsioon](#), 29. mai 1993, artikli 1 punkt a.

7

Laste kaitse vägivalla ja ärakasutamise eest

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Direktiiv, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust (2011/93/EL) ELi toimimise leping, artiklid 82 ja 83 Elektroonilise kaubanduse direktiiv (2000/31/EÜ) Eraelu puutumatust ja elektroonilist sidet käsitlev direktiiv (2002/58/EÜ) Audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv ((EL) 2018/1808) Määrus (EL) 2021/1232 ajutise erandi kohta direktiivi 2002/58/EÜ teatavatest sätetest seoses tehnoloogiaga, mida numbrivaiba isikutevahelise side teenuste osutajad kasutavad isikuandmete ja muude andmete töötlemiseks, et võidelda veebis toimuva laste seksuaalse kuritarvitamise vastu (2021/1232/EL)	Vägivald koolis, veebis, kodus ja mujal	Euroopa inimõiguste konventsioon, artiklid 2 (õigus elule), 3 (ebainimliku või alandava kohtlemise keeld) ja 8 (õigus kehalisele puutumatusele). Euroopa inimõiguste konventsiooni esimene protokoll, artikkel 2 (õigus haridusele) Euroopa sotsiaalhartat (muudetud), artikkel 7 (õigus saada erikaitset füüsiliste ja moraalsete ohtude eest) ja artikkel 17 (õigus kaitsele) Konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest (Lanzarote konventsioon) Naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon (Istanbuli konventsioon) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Kayak versus Türgi</i>, nr 60444/08, 2012 (pussitamine kooli lähedal) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>O'Keefe versus Iirimaa</i> [suurkoht], nr 35810/09, 2014 (seksuaalne väärkohtlemine koolis) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>X jt versus Bulgaaria</i> [suurkoht], nr 22457/16, 2021 (uurimine seoses väidetava seksuaalse väärkohtlemisega lastekodus)

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
		Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Campbell ja Cosans versus Ühendkuningriik</i>, nr 7511/76 ja nr 7743/76, 1982 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>F.O. versus Horvaatia</i>, nr 29555/13, 22. aprill 2021 (solvamine koolis) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>M.C. versus Bulgaaria</i>, nr 39272/98, 4. detsember 2003 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>R.B. versus Eesti</i>, nr 22597/16, 22. juuni 2021 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>A.Ş. versus Türgi</i>, nr 58271/10, 13. september 2016 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>A.R. ja L.R. versus Šveits</i>, nr 22338/15, 19. detsember 2017 (seksuaalharidus riigikoolis) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Kurt versus Austria</i> [suurkoda], nr 62903/15, 15. juuni 2021 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Kontrová versus Slovakkia</i>, nr 7510/04, 31. mai 2007 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Talpis versus Itaalia</i>, nr 41237/14, 18. september 2017 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Costello-Roberts versus Ühendkuningriik</i>, nr 13134/87, 25. märts 1993
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikli 5 lõige 2 (sunniviisiline või kohustuslik töö) ja artikli 5 lõige 3 (inimkaubanduse keeld) Noorte töötajate direktiiv (94/33/EÜ) Inimkaubandusvastane direktiiv (2011/36/EL)	Seksuaalne ärakasutamine	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 4 (sunduse, sunniviisilise ja kohustusliku töötamise keelamine) ja artikkel 8 (õigus eraelu austamisele)

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
		Euroopa sotsiaalhart (muudetud), artikli 7 lõige 10 (lapse kaitse füüsiliste ja moraalsete ohtude eest) Inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon Küberkuritegevuse konventsioon Lanzarote konventsioon Euroopa Inimõiguste Kohus, C.N. ja V. versus Prantsusmaa, nr 67724/09, 11. oktoober 2012 (sundus)
Kolmandate riikide kodanike direktiiv (2004/81/EÜ) Direktiiv, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust (2011/93/EL)		Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Rantsev versus Küpros ja Venemaa</i>, nr 25965/04, 7. jaanuar 2010 (väidetava inimkaubanduse uurimata jätmine) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>V.C.L. ja A.N. versus Ühendkuningriik</i>, nr 77587/12 ja nr 74603/12, 16. veebruar 2021 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Söderman versus Rootsi</i> [suurkoda], nr 5786/08, 2013 (lapse salajane filmimine) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>N.C. versus Türgi</i>, nr 40591/11, 9. veebruar 2021 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>K.U. versus Soome</i>, nr 2872/02, 2. detsember 2008
	Haavatavad elanikkonnarühmad	Euroopa Inimõiguste Kohus, Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu nimel versus Rumeenia [suurkoda], nr 47848/08, 17. juuli 2014 (raske puudega noore mehe surm riiklikus asutuses) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Nencheva jt versus Bulgaaria</i>, nr 48609/06, 18. juuni 2013 (lapse surm riiklikus asutuses)
		Euroopa Inimõiguste Kohus, I.C. versus Rumeenia, nr 36934/08, 24. august 2016 Euroopa Inimõiguste Kohus, V.C. versus Itaalia, nr 54227/14, 1. mai 2018 (sõltuvusega lapsed)

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Komisjoni otsus, millega muudetakse otsust 2007/116/EÜ seoses 116ga algavate täiendavate reserveeritud numbrite kasutuselevõttuga	Kadunud lapsed	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus eraelu austamisele) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Zorica Jovanović versus Serbia</i> , nr 21794/08, 2013 (õigus teabele) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Ljubinka Mik ja Svetlana Jovanović versus Serbia</i> , nr 9291/14 ja nr 63798/14, 26. märts 2021

Lastevastane vägivald hõlmab mis tahes vormis füüsilist ja vaimset vägivalda, vigastamist või väärkohtlemist, hooletusse jätmist või hooletut kohtlemist, väärkohtlemist või ärakasutamist, sealhulgas seksuaalset väärkohtlemist.³²¹ Seda võib juhtuda eri keskkondades, näiteks koolis, kodus või tänaval, samuti veebis mobiiltelefonide või muude internetiga ühendatud elektroonikaseadmete kasutamisel. Veebivägivald hõlmab peale laste seksuaalset väärkohtlemist kujutava materjali omamise, valmistamise ja jagamise ka peibutamist, veebikiusamist, ohvristamist ja küberkiusamist. Rahvusvahelise õiguse kohaselt peavad riigid võtma meetmeid, et tagada lastele piisav kaitse ning nende füüsilise puutumatuse ja inimväärikuse õiguse tõhus järgimine. Riigi kaitsekohustus võib võtta eri vorme, olenevalt last ohustavast konkreetsest vägivallavormist ja selle sooritajast. Riikide kohustused on selgemad, kui lapsed on riigi võimu ja kontrolli all, näiteks kui nad on paigutatud avalik-õiguslikku asutusse. Riigi kaitsekohustuse täitmine võib olla keerukam, kui lapse vastu tarvitavad vägivaldalda eraisikud, sh nende pereliikmed. Riikide kohustused hõlmavad siiski ka ennetusmeetmeid, mitte ainult kaitse- või abimeetmeid pärast vägivallaakti toimumist. Kriisi- ja hädaolukorrad, näiteks 2019. aasta koroonaviiruse (COVID-19) pandeemia, võivad suurendada laste haavatavust vägivalla, sealhulgas seksuaalse väärkohtlemise ja ärakasutamise suhtes, ning see probleem vajab lahendamist.³²²

321 Vt kogu määratlus [ÜRO lapse õiguste konventsiooni](#), artikli 19 lõikes 1.

322 Maailma Terviseorganisatsioon (2020), [COVID-19: Protecting children from violence, abuse and neglect in the home](#) (COVID-19. Laste kaitsmine koduse vägivalla, väärkohtlemise ja hooletusse jätmise eest); Euroopa Liit, Euroopa Komisjon (2021), [ELi lapse õiguste strateegia ja Euroopa lastegarantii](#); Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (2021), [The coronavirus pandemic and fundamental rights: A year in review](#) (Koroonaviiruse pandeemia ja põhiõigused: aastaülevaade), 10. juuni 2021; Euroopa Nõukogu (2021), [The COVID-19 pandemic and children: Challenges, responses and policy implications](#) (COVID-19 pandeemia ja lapsed: probleemid, lahendused ja mõju poliitikale), 12. märts 2021.

Üks ELi pädevustest on seotud piiriüleste kuritegudega, sealhulgas inimkaubanduse ning naiste ja laste seksuaalse ärakasutamise (ELi toimimise lepingu artikkel 83). Sel põhjusel on vastu võetud konkreetsed õigusaktid, mis käsitlevad laste seksuaalset väärkohtlemist kujutavat materjali ja inimkaubandust. Samuti on Euroopa Liit võtnud vastu õigusaktid, millega nõutakse, et liikmesriigid kriminaliseeriks mitmes vormis seksuaalse väärkohtlemise ja seksuaalse ärakasutamise ning tegevused, millega ahvatletakse lapsi seksuaalsuhte eesmärgil, sealhulgas peibutatakse. Euroopa Nõukogu tasandil on Euroopa Inimõiguste Kohus oma kohtupraktika kaudu seoses konventsiooni artiklitega 2, 3 ja 8 selgitanud riikide kohustusi seoses paljude tegudega, mis on lastevastane vägivald. Selles valdkonnas on aktiivselt tegutsenud ka Euroopa sotsiaalõiguste komitee – nii oma aruandlusmenetluse kui ka kollektiivkaebuste mehhanismi kaudu. Peale selle on vastu võetud konkreetsed Euroopa Nõukogu konventsioonid, millest tähtsaim on Euroopa Nõukogu konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest (*Lanzarote konventsioon*),³²³ ning loodud on järelevalveorganid, kes kontrollivad konventsioonide rakendamist. Lanzarote konventsioon on kõige põhjalikum ja laiahaardelisem rahvusvaheline õigusakt, mis käsitleb laste kaitset seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest (selle on ratifitseerinud kõik 47 Euroopa Nõukogu liikmesriiki ja Tuneesia).

Selles peatükis analüüsitakse lastevastase vägivalda konkreetseid aspekte ja rahvusvahelise kogukonna reageerimist. Jaos 7.1 käsitletakse vägivalda koolis, kodus, veebis ja mujal ning keskendutakse sellistele küsimustele nagu väärkohtlemine koolis, seksuaalne väärkohtlemine, koduvägivald ja laste hooletusse jätmine. Jaos 7.2 käsitletakse lapse ärakasutamise juhtumeid, millel on oluline piiriülene mõõde, sealhulgas inimkaubandust (mille eesmärk on sunniviisiline töö või seksuaalne ärakasutamine) ja laste seksuaalset väärkohtlemist kujutava materjaliga seotud süütegusid. Jaos 7.3 käsitletakse haavatavaid elanikkonnarühmi. Viimases alapeatükis, jaos 7.4, käsitletakse kadunud lapsi.

323 Euroopa Nõukogu (2007), *konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest*, CETS nr 201, 25. oktoober 2007.

7.1. Vägivald kodus, koolis, veebis ja mujal

Põhipunktid

- Riikidel on kohustus tagada igas olukorras laste tõhus kaitse mis tahes vormis vägivalla ja kahju, sealhulgas veebivägivalla eest.
- Riikidel on kohustus kehtestada asjakohane lastekaitse õigusraamistik.
- Riigid peavad tõhusalt uurima vaieldavaid väiteid laste väärkohtlemise, lastevastase vägivalla või lastele kahju tekitamise kohta.

ELi õiguses³²⁴ on selle valdkonna peamine õigusakt **ELi toimimise lepingu** artiklite 82 ja 83 alusel vastu võetud **direktiiv 2011/93/EL**, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust.³²⁵

Euroopa Nõukogu õiguses on Euroopa Inimõiguste Kohus ja Euroopa sotsiaalõiguste komitee loonud ulatusliku kohtupraktika seoses laste kaitsega vägivalla eest igas olukorras. Lisaks on konkreetsetes Euroopa Nõukogu konventsioonides (nt **Lanzarote konventsioonis**) sätestatud üksikasjalikud meetmed laste kaitseks konkreetse vägivallavormi eest.

7.1.1. Riigi vastutuse ulatus

Euroopa Nõukogu õiguses on Euroopa Inimõiguste Kohus analüüsinud lastevastast vägivaldat **Euroopa inimõiguste konventsiooni** mitme sätte, eelkõige artiklite 2, 3 ja 8 alusel. Kohus on tuvastanud riikide selged kohustused olukorras, kus lapsed on nende volitusel paigutatud hooldeasutusse.³²⁶ Kui teatud käitumine või olukord muutub nii raskeks, et seda võib käsitada ebainimliku või alandava kohtlemisena artikli 3 tähenduses, on riigil positiivne kohustus kaitsta lapsi väärkohtlemise eest, sealhulgas juhul, kui väärkohtleja on eraisik. On leitud, et kõik sellised olukorrad nagu pikaajaline hooletus jätmine vanemate

³²⁴ Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta **direktiiv 2011/93/EL, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust**, ELT L 335, lk 1.

³²⁵ *Ibid.*

³²⁶ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Nencheva jt versus Bulgaaria*, nr 48609/06, 18. juuni 2013.

poolt,³²⁷ korduv seksuaalne väärkohtlemine kooliõpetajate poolt,³²⁸ vägistamine³²⁹ ja kehaline karistamine,³³⁰ kuuluvad Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 kohaldamisalasse.

Surmajuhtumi korral võib riiki pidada Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 alusel vastutavaks, isegi kui surma põhjustas eraisik, mitte riigiametnik. Riikide positiivsed kohustused olenevad juhtumist, kuid peamine kohustus on tagada laste *tõhus* kaitse vägivalda eest. Raske väärkohtlemise korral hõlmatavad positiivsed kohustused kohustust kehtestada tõhusad kriminaalõigussätted, mida toetavad õiguskaitsemeetmed.³³¹ Samuti peavad riigid võtma laste kaitseks erilisi meetmeid ja kaitsemeetmeid.³³²

Euroopa sotsiaalõiguste komitee on mitmel korral pidanud käsitlema juhtumeid, kus eraisikud on tarvitanud laste suhtes vägivalda koolides, kodudes või muudes (mitteriiklikes) asutustes, kus riigi vastutus oli küsitav. Sellistes juhtumites on Euroopa Inimõiguste Kohus otsustanud, et riik ei või vabastada end lastekaitse kohustusest, delegerides oluliste avalike teenuste, näiteks haridusteenuse haldamise eraisikutele.³³³ Riigi vastutuse määramisega seotud kohtuasjades on Euroopa Inimõiguste Kohus üldiselt eristanud riikide üldist kaitsekohustust olukorras, kus risk ei olnud selgelt tuvastatav, ja konkreetset kaitsekohustust olukorras, kus risk on selgelt tuvastatav. Esimesel juhul analüüsis Euroopa Inimõiguste Kohus, kas riigi mittesekkumise tõttu oli lapsohver tegeliku vägivalda ohus.

327 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Z. jt versus Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 29392/95, 10. mai 2001.

328 Euroopa Inimõiguste Kohus, *O'Keeffe versus Iirimaa* [suurkoda], nr 35810/09, 28. jaanuar 2014.

329 Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.C. versus Bulgaaria*, nr 39272/98, 4. detsember 2003; Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.G.C. versus Rumeenia*, nr 61495/11, 15. märts 2016, punkt 58.

330 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Tyrer versus Ühendkuningriik*, nr 5856/72, 25. aprill 1978; Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.C. versus Bulgaaria*, nr 39272/98, 4. detsember 2003, punkt 150; Euroopa Inimõiguste Kohus, *O'Keeffe versus Iirimaa* [suurkoda], nr 35810/09, 28. jaanuar 2014, punkt 146.

331 *Ibid*

332 Euroopa Inimõiguste Kohus, *O'Keeffe versus Iirimaa* [suurkoda], nr 35810/09, 28. jaanuar 2014, punkt 148 ; Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.C. versus Bulgaaria*, nr 39272/98, 4. detsember 2003, punkt 153.

333 Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.C. versus Bulgaaria*, nr 39272/98, 4. detsember 2003, punkt 150; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Costello-Roberts versus Ühendkuningriik*, nr 13134/87, 25. märts 1993, punkt 27.

Näide: kohtuasi *Kayak versus Türgi*³³⁴ käsitles juhtumit, kus teismeline pussitas kooli lähedal surnuks 15-aastase poisi. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et koolidel on kohustus kaitsta oma õpilasi mis tahes vormis vägivalda eest. Selles konkreetses asjas otsustas kohus, et Türgi oli Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 alusel vastutav suutmatuse eest kaitsta hagejate poja ja venna õigust elule, sest sel ajal puudus tõhus valvesüsteem. Et selline süsteem puudus, oli teismelisel võimalik võtta kooli sööklast nuga, millega ta ohvrit pussitas.

Näide: kohtuasi *O'Keefe versus Iirimaa*³³⁵ käsitles Iirimaa riiklikus koolis 1970. aastatel toimunud väärkohtlemisi. Iirimaa riiklikke koole tunnustas ja rahastas sel ajal riik, kuid neid juhtis ja haldas kirik. Hageja oli sel ajal õpilane ja üks kooliõpetaja väärkohtles teda seksuaalselt ligikaudu 20 korda. Õpilane esitas riigi ametiasutustele nende väärkohtlemisjuhtumite kohta kaebuse alles 1998. aastal, kui sai teada, et sama õpetaja oli seksuaalselt väärkohelnud ka teisi. Euroopa Inimõiguste Kohus pidi otsustama, kas riiki võis pidada vastutavaks väärkohtlemisjuhtumite eest, millest toimumise ajal ametiasutustele ei teatatud. Kohus leidis esiteks, et hageja väärkohtlemine kuulus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 kohaldamisalasse. Seejärel leidis kohus eri aruannete põhjal, et riik oleks pidanud teadma võimalikust seksuaalse väärkohtlemise riskist koolides. Sel ajal puudus adekvaatne menetlus, mis oleks võimaldanud lapsel või vanemal esitada väärkohtlemise kaebust otse riigile. Samuti puudus järelevalvemehhanism, mis oleks võimaldanud kontrollida, kuidas õpetajad lapsi kohtlevad. Euroopa Inimõiguste Kohus järeldas seega, et Iirimaa ei täitnud oma Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 kohaseid positiivseid kohustusi, sest ei taganud tõhusat kaitsemehhanismi laste väärkohtlemise eest koolides. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et riigid peavad ka tõhusalt uurima väidetavaid väärkohtlemis- või surmajuhtumeid, olenemata sellest, kas sooritaja oli riigiametnik³³⁶ või eraisik. Uurimine on tõhus, kui riik algatab ohvrite või nende õigusjärglaste kaebuse põhjal menetluse, millega saab tuvastada Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 või 3 kohaldamisalasse kuuluvate vägivallaaktide eest vastutavad isikud ja neid karistada.

334 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kayak versus Türgi*, nr 60444/08, 10. juuli 2012.

335 Euroopa Inimõiguste Kohus, *O'Keefe versus Iirimaa* [suurkoda], nr 35810/09, 28. jaanuar 2014.

336 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Assenov jt versus Bulgaaria*, nr 24760/94, 28. oktoober 1998.

Euroopa sotsiaalhartas käsitletakse laste õigust olla kaitstud kuritarvitamise ja väärkohtlemise eest peamiselt artiklites 7 ja 17, milles nõutakse, et riigid kaitseksid lapsi mis tahes vormis väärkohtlemise eest. Euroopa sotsiaalõiguste komitee on tõlgendanud artiklit 17 nii, et see nõuab mis tahes vormis lastevastase vägivalga õiguslikku keelamist igas olukorras (kodus, koolides ja hooldeasutustes). Euroopa sotsiaalõiguste komitee on tuvastanud oma praktikas Euroopa sotsiaalhartas artikli 17 rikkumise,³³⁷ kui riikides puudusid õigusaktid, millega keelatakse kiiresti ja täielikult laste mis tahes vormis kehaline karistamine, sest see võib kahjustada laste füüsilist terviklust, väärikust, arengut ja psühholoogilist heaolu.³³⁸

Lanzarote konventsiooni kohaselt peavad riigid kriminaliseerima eri vormis laste seksuaalse väärkohtlemise ja ärakasutamise.³³⁹ Konventsiooniga nõutakse riikidelt ka laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamiseks seadusandlike ja muude meetmete võtmist, näiteks teadlikkust suurendavate kampaaniate korraldamist, spetsialistide koolitamist, laste teavitamist väärkohtlemise riskidest ja spetsiaalse abi osutamist isikutele, kes võivad sooritada lapse väärkohtlemisega seotud kuritegusid. Lanzarote komitee jälgib konventsiooni rakendamist ning esitab aruandeid, arvamusi ja deklaratsioone.³⁴⁰ Kohtuasjas *X jt versus Bulgaaria* rõhutas Euroopa Inimõiguste Kohus, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 tõlgendamisel tuleb pidada silmas muid kohaldatavaid rahvusvahelisi õigusakte, eelkõige Lanzarote konventsiooni seoses uurimis- ja

337 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) versus Tšehhi Vabariik*, kaebus nr 96/2013, 29. mai 2015.

338 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) versus Sloveenia*, kaebus nr 95/2013, 27. mai 2015, punkt 51.

339 Euroopa Nõukogu (2007), *konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest*, CETS nr 201, 25. oktoober 2007.

340 Vt näiteks Euroopa Nõukogu, Lanzarote komitee (2019), *Declaration of the Lanzarote Committee on protecting children in out-of-home care from sexual exploitation and sexual abuse* (Lanzarote komitee deklaratsioon, mis käsitleb koduvälises hoolduses laste kaitset seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest), 21. oktoober 2019; Lanzarote komitee (2018), *2nd implementation report: Protection of children against sexual abuse in the circle of trust: The strategies* (Teine rakendamisaruanne. Laste kaitse seksuaalse väärkasutamise eest usaldusringis. Strateegiad), 31. jaanuar 2018; Lanzarote komitee (2017), *Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies (ICTs)* (tõlgendav arvamus, mis käsitleb Lanzarote konventsiooni kohaldatavust lastevastaste seksuaalkuritegude korral, mida võimaldab sooritada info- ja sidetehnika), 12. mai 2017; Lanzarote komitee (2015), *1st implementation report: Protection of children against sexual abuse in the circle of trust: The framework* (Esimene rakendamisaruanne. Laste kaitse seksuaalse väärkasutamise eest usaldusringis: raamistik), 4. detsember 2015.

menetlusnõuetega.³⁴¹ Lisaks kohustuvad riigid Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsiooni ([Istanbuli konventsioon](#))³⁴² artiklite 4 ja 5 kohaselt võtma seadusandlikke erimeetmeid ning uurima naiste- ja tüdrukutevastaseid vägivallaakte. Vastavalt artiklile 22 on riigid kohustatud tagama spetsiaalsed tugiteenused naistele ja lastele, kes on koduvägivalla ohvrid. Konventsiooni rakendamist jälgib naistevastase vägivalla ja perevägivalla vastu võitlemise eksperidirühm.³⁴³

Näide: kohtuasjas *X jt versus Bulgaaria*³⁴⁴ väitsid kolm Bulgaaria last, et neid kuritarvitati Bulgaaria lastekodus seksuaalselt, enne nende lapsendamist Itaalias. Arvestades piisava õigus- ja reguleeriva raamistiku olemasolu laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamise valdkonnas ning asjaolu, et puudusid tõendid, et ükski ametiasutus teadnuks väidetavast väärkohtlemisest, ei tuvastanud Euroopa Inimõiguste Kohus artikli 3 sisulist rikkumist. Kohus leidis siiski, et Bulgaaria ei olnud kasutanud väidetava kuritarvitamise uurimisel kõiki mõistlikke uurimis- ja rahvusvahelise koostöö meetmeid. Nimelt ei olnud ametiasutused teinud hagejate meditsiinilist läbivaatust ega küsitlenud neid ega nende nimetatud teisi lapsi. Lisaks ei olnud Bulgaaria ametiasutused kaalutlenud varjatud uurimisviise, näiteks lastekodu ümbruse valvet, telefonikõnede pealtkuulamist, telefoni- ja elektrooniliste sõnumite seiret või politseiagentide kasutamist, mida on selge sõnaga nimetatud Lanzarote konventsioonis ja mida kasutatakse selliste juhtumite korral laialdaselt kõikjal Euroopas. Euroopa Inimõiguste Kohus järeldas, et ametiasutused ei võtnud kõiki mõistlikke meetmeid asjaolude kontrollimiseks ega analüüsinud täielikult ja hoolikat neile esitatud tõendeid, rikkudes sellega neile Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3 pandud menetluskohustust.

Rahvusvahelises õiguses on [ÜRO lapse õiguste konventsioon](#) peamine õigusakt laste kaitse tagamiseks riigi tasandil. Vastavalt konventsiooni artiklile 19 on osalisriigid kohustatud rakendama seadusandlikke, administratiivseid, sotsiaalseid ja haridusalaseid abinõusid, et kaitsta last mis tahes vormis füüsilise

341 Euroopa Inimõiguste Kohus, *X jt versus Bulgaaria*, nr 22457/16, 2. veebruar 2021.

342 Euroopa Nõukogu (2011), [naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon](#), CETS nr 210, 2011.

343 Euroopa Nõukogu, naistevastase vägivallaga ja perevägivallaga võitlemise eksperidirühm (GREVIO) (2020), *1st general report on GREVIO's activities* (esimene üldaruanne GREVIO tegevuse kohta), aprill 2020.

344 Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *X jt versus Bulgaaria*, nr 22457/16, 2. veebruar 2021.

ja vaimse vägivalga, sealhulgas kehalise karistamise eest. ÜRO lapse õiguste komitee on avaldanud arvukalt üldisi märkusi ja soovitusi, milles tõlgendab riikide kohustusi seoses ÜRO lapse õiguste konventsiooniga. Näiteks kirjeldatakse üldises märkuses nr 13 meetmeid, millega kaitsta lapsi mis tahes vormis vägivalga eest,³⁴⁵ ja üldises märkuses nr 8 kutsutakse riike võtma asjakohaseid meetmeid mis tahes vormis kehalise karistamise vastu.³⁴⁶

7.1.2. Väärkohtlemine koolis

Euroopa Nõukogu õiguses on Euroopa Inimõiguste Kohus analüüsinud kaebusi, mis käsitlevad kehalist karistamist kui distsiplinaarmedet, peamiselt Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 alusel. Kui kehalise karistamise meede ei saavuta artikli 3 kohaselt nõutavat raskusastet, võib see seoses õigusega kehalisele ja moraalsele puutumatusse kuuluda siiski artikli 8 kohaldamisalasse.

Kohtuasi *Campbell ja Cosans versus Ühendkuningriik* käsitles laste kehalist karistamist riiklikult toetatud haridussüsteemis³⁴⁷ ning hilisem kohtuasi *Costello-Roberts versus Ühendkuningriik*³⁴⁸ laste kehalist karistamist erakoolides. Euroopa Inimõiguste Kohus ei tuvastanud kummalgi juhul Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 rikkumist. Samas muutusid pärast kohtuasja *Costello-Roberts* sotsiaalsed hoiakud ja õigusnormid seoses distsiplinaarmedetete kohaldamisega laste suhtes ning rõhutama hakati vajadust kaitsta lapsi igasuguse vägivalga ja väärkohtlemise eest.³⁴⁹

345 ÜRO lapse õiguste komitee (2011), *General Comment No. 13 (2011): The right of the child to freedom of all forms of violence* (üldine märkus nr 13 lapse õiguse kohta kaitsele mis tahes vormis vägivalga eest), CRC/C/GC/13, 18. aprill 2011.

346 ÜRO lapse õiguste komitee (2007), *General Comment No. 8 (2006): The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts. 19; 28, para. 2; and 37, inter alia)* (üldine märkus nr 8 lapse õiguse kohta kaitsele kehalise karistamise ja muude julmade või alandavate karistusvormide eest) (muu hulgas artikkel 19, artikli 28 lõige 2 ja artikkel 37), CRC/C/GC/8, 2. märts 2007.

347 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Campbell ja Cosans versus Ühendkuningriik*, nr 7511/76 ja nr 7743/76, 25. veebruar 1982.

348 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Costello-Roberts versus Ühendkuningriik*, nr 13134/87, 25. märts 1993.

349 Euroopa Inimõiguste Kohus, *F.O. versus Horvaatia*, nr 29555/13, 22. aprill 2021. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *V.K. versus Venemaa*, nr 68059/13, 7. märts 2017.

Näide: kohtuasi *F.O. versus Horvaatia*³⁵⁰ käsitleb õpilase väidetavat ahistamist riigikooli õpetaja poolt ja riigi ametiasutuste suutmatust võtta tema väite peale tõhusaid meetmeid. Õpetaja oli nimetanud hagejat nelja sõnaga, mis tähendasid lolli. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kuigi õpetaja esimeste solvangute eesmärk oli olnud distsiplineerida hagejat ja tema klassikaaslast, ei saa kaht hilisemat juhtumit pidada millekski muuks kui verbaalseks väärkohtlemiseks, mis tähendas alandamist, alavääristamist ja naeruvääristamist. Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutas, et õpetajad peaksid mõistma, et verbaalne provotseerimine ja väärkohtlemine võib avaldada õpilastele rasket mõju, eelkõige tundlikele õpilastele. Lisaks peaksid õpetajad teadma, et õpilastevastane mis tahes vormis vägivald, sealhulgas verbaalne väärkohtlemine, ükskõik kui leebe, ei ole hariduskeskkonnas vastuvõetav, ning nad peaksid õpilastega suhtlemisel austama nõuetekohaselt nende väärikust ja vaimset puutumatust. Kohus rõhutas samuti, et riiklikud ametiasutused peavad kehtestama asjakohased õiguslikud, haldus-, sotsiaal- ja haridusmeetmed, mille abil ühemõtteliselt keelata mis tahes vormis lastevastane vägivald või väärkohtlemine alati ja igas olukorras ning tagada seega täislepplikkus igasuguse vägivalla või väärkohtlemise suhtes haridusasutustes. Sellega kaasneb vajadus tagada vastutus asjakohaste kriminaal-, tsiviil-, haldus- ja kutsealameetmete kaudu. Selles kohtuasjas leidis Euroopa Kohus, et ainus riiklike ametiasutuste võetud meede oli suuline noomitus koolipsühholoogilt, mis ei lahendanud õpetaja käitumisega seotud probleemi. Seega leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

7.1.3. Seksuaalne väärkohtlemine

Lapse seksuaalne väärkohtlemine võib esineda mitmes vormis, sealhulgas ahistamise, peibutamise, katsumise, intsesti ja vägistamisena. See võib toimuda eri keskkondades, sealhulgas kodus, koolides, hoolekandetasutustes ja kirikutes, samuti veebis interneti- ja digitehnoloogia abil. Lapsed on seksuaalse väärkohtlemise suhtes eriti haavatavad, sest nad on sageli täiskasvanute võimu ja kontrolli all ning neil on väiksem juurdepääs kaebuste esitamise mehhanismidele. Inimkaubandust ja laste seksuaalset ärakasutamist kujutava materjaliga seotud süütegusid käsitletakse vastavalt [jaotistes 7.2.2 ja 7.2.3](#).³⁵¹

³⁵⁰ Euroopa Inimõiguste Kohus, *F.O. versus Horvaatia*, nr 29555/13, 22. aprill 2021.

³⁵¹ Vt asutustevaheline töörühm (2016), *Terminology guidelines for the protection of children from sexual exploitation and sexual abuse* (Terminoloogiasuunised laste kaitseks seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse väärkohtlemise eest), 28. jaanuar 2016.

ELi õiguses on direktiivi 2011/93/EL eesmärk ühtlustada liikmesriikides minimaalseid kriminaalkaristusi, mida saab määrata laste seksuaalse väärkohtlemisega seotud mitmesuguste süütegude eest, ning see kajastab suuresti Lanza-rote konventsiooni käsitlust.³⁵² Artikli 3 kohaselt peavad liikmesriigid tagama kriminaalõigusega mitmesuguses vormis seksuaalse väärkohtlemise karistatavuse, sealhulgas süütegude eest, mis hõlmavad lastele seksuaaltegevuse ja väärkohtlemise näitamist, lapsega seksuaaltegevuses osalemist ning lapse värbamist või sundimist osalema pornograafilises etteastes. Direktiiv sätestab raskemad karistused, kui sellise teo sooritab lapse usalduse saavutanud isik, kui see sooritatakse eriti kaitsetus olukorras lapse suhtes ja/või sündi kasutades. Lisaks peavad liikmesriigid tagama, et lapse väärkohtlemise kahtluse korral esitataks automaatselt süüdistus ning tõkestatakse seksuaalses väärkohtlemises süüdi mõistetute mis tahes kutsetegevus, mis eeldab otsest ja korrapärast kokkupuudet lastega. Direktiiv sisaldab ka sätteid lapsesõbralike menetluste kohta ning sellega tagatakse lapsohvrite kaitse kohtutes.

Sama direktiivi artikli 10 kohaselt peavad liikmesriigid tagama, et kõigi isikute korral, kes on süüdi mõistetud sellistes süütegudes nagu laste seksuaalne kuritarvitamine ja ärakasutamine ning lasteporno, tõkestatakse ajutiselt või alaliselt kutsetegevus, mis eeldab otseseid ja korrapäraseid kontakte lastega. Direktiivi rakendamist toetab [raamotsus 2009/315/JSK](#)³⁵³, millega reguleeritakse karistusregistrite andmete vahetamise liikmesriikidevahelist korraldust, sest see võimaldab jagada karistusregistrite andmeid laste seksuaalse kuritarvitamise eest süüdi mõistetud isikute kohta.³⁵⁴

Veebisisu korral tuleb erilist tähelepanu pöörata veebis levivale laste seksuaalset kuritarvitamist kujutavale materjalile. Laste seksuaalse kuritarvitamise vastase võitluse direktiivi kohaselt on liikmesriikide ametiasutused kohustatud eemaldama nii nende territooriumil kui ka sellest väljaspool majutatud veebilehed, mis sisaldavad või levitavad laste seksuaalset kuritarvitamist kujutavat

352 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta [direktiiv 2011/93/EL](#), mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust, ELT L 335, lk 1.

353 Euroopa Liit (2009), nõukogu 26. veebruari 2009. aasta [raamotsus 2009/315/JSK](#), mis käsitleb karistusregistrite andmete vahetamise liikmesriikidevahelist korraldust ja andmete sisu, ELT L 93, 74.2009, lk 23–32.

354 Euroopa Liit, Euroopa Komisjon (2020), [ELi strateegia, mis käsitleb tulemuslikumat võitlust laste seksuaalse väärkohtlemise vastu](#), COM(2020) 607 final, 24.7.2020.

materjali.³⁵⁵ [Elektroonilise kaubanduse direktiiviga](#)³⁵⁶ määratakse veebipõhiste vahendajate vastutuse eeskirjad. Artikli 3 kohaselt võimaldab see kasutada ebaseaduslikust sisust teatamise ja selle kõrvaldamise mehhanisme, kui seda on vaja põhjustel „avalik kord, eriti kuritegude ennetamine, uurimine, avastamine ja nende eest vastutusele võtmine, kaasa arvatud alaealiste kaitse ja võitlus rassilise, soolise, usulise või rahvusliku viha õhutamise vastu ning üksikisikuid puudutavate inimväärikuse rikkumiste vastu“.

2021. aastal vastu võetud ajutises määruses,³⁵⁷ milles käsitletakse isikuandmete ja muude andmete töötlemist laste seksuaalse kuritarvitamise vastu võitlemise eesmärgil, nähakse ette ajutine erand eraelu puutumatust ja elektroonilist sidet käsitleva direktiivi teatud sätetest.³⁵⁸ Sellega tagatakse, et teatud netitarnijad saavad jätkata oma vabatahtlikku tegevust veebis toimuva laste seksuaalse kuritarvitamise tuvastamiseks ja sellest teatamiseks. See erand kehtib kolm aastat.³⁵⁹

Läbivaadatud [audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi](#) artikliga 6a kehtestati uued eeskirjad, millega kohustatakse liikmesriike tagama, et nende jurisdiktsiooni alla kuuluvate audiovisuaalmeedia teenuse osutajate edastatavad audiovisuaalmeedia teenused, mis võivad kahjustada alaealiste füüsilist, vaimset või kõlbelist arengut, tehakse ligipääsetavaks üksnes viisil, mis tagab selle, et alaealised tavaliselt neid ei kuule ega näe, kasutades meetmeid, mis on proportsionaalsed saate võimaliku kahjuliku mõjuga. Kõige kahjulikumale sisule, näiteks põhjendamatu vägivalda ja pornograafiat sisaldavale sisule, kohaldatakse kõige rangemaid meetmeid. Veel kohustatakse selle artikliga liikmesriike

355 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direktiiv 2011/93/EL, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK, ELT L 335, 17.12.2011, artikkel 25.

356 Euroopa Liit (2000), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 8. juuni 2000. aasta direktiiv 2000/31/EÜ infoühiskonna teenuste teatavate õiguslike aspektide, eriti elektroonilise kaubanduse kohta siseturul (direktiiv elektroonilise kaubanduse kohta), ELT L 178, 17.7.2000.

357 Euroopa Liit (2021), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 14. juuli 2021. aasta määrus (EL) 2021/1232 ajutise erandi kohta direktiivi 2002/58/EÜ teatavatest sätetest seoses tehnoloogiaga, mida numbrivaba isikutevahelise side teenuste osutajad kasutavad isikuandmete ja muude andmete töötlemiseks, et võidelda veebis toimuva laste seksuaalse kuritarvitamise vastu, PE/38/2021/REV/1, 30.7.2021.

358 Euroopa Liit (2002), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 12. juuli 2002. aasta direktiiv 2002/58/EÜ, milles käsitletakse isikuandmete töötlemist ja eraelu puutumatuse kaitset elektroonilise side sektoris (eraelu puutumatust ja elektroonilist sidet käsitlev direktiiv), ELT L 201, 31.7.2002.

359 Euroopa Liit, Euroopa Komisjon (2020), *ELi strateegia, mis käsitleb tulemuslikumat võitlust laste seksuaalse väärkohtlemise vastu*, COM(2020) 607 final, 24.7.2020.

tagama, et meediateenuse osutajad esitavad vaatajatele piisava teabe sisu kohta, mis võib kahjustada alaealiste füüsilist, vaimset või kõlbelist arengut, kasutades selleks audiovisuaalmeedia teenuse sisu potentsiaalselt kahjulikku laadi kirjeldavat süsteemi.³⁶⁰

Lisaks tegi komisjon 2020. aasta detsembris ettepaneku võtta vastu digiteenuste õigusakt, mille abil soovitakse põhjalikult muuta veebiriiumiga seotud kohustusi ning mis hõlmab sätteid laste ja muude haavatavate rühmade kaitse kohta.³⁶¹

Euroopa Nõukogu õiguses on Euroopa Inimõiguste Kohus analüüsinud seksuaalse väärkohtlemise juhtumeid Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklite 3 ja 8 alusel. Kaebused on üldiselt riigi suutmatuse kohta võtta asjakohaseid meetmeid laste kaitsmiseks väärkohtlemise eest. Euroopa Inimõiguste Kohus on artikli 3 kontekstis hinnanud ka seda, kas riigid on uurinud seksuaalse väärkohtlemise väiteid tõhusalt. Artikli 8 alusel esitatud väited lapse väärkohtlemise kohta on seotud selliste tegude mõjuga ohvri kehalisele ja psühholoogilisele puutumatusse ning õigusele, et tema perekonnaelu austataks. Artiklite 3 ja 8 kohaseid riigi kohustusi on mõnikord eristada raske, sest Euroopa Inimõiguste Kohus põhjendab mõlema artikli rikkumise järeldusi sarnaselt. Tuleb siiski märkida, et artikli 8 kohaldamisalasse kuulunud juhtumid on eelkõige seotud lapse põhjendamatu eraldamisega perekonnast / asendushooldusele määramisega ja lapse väärkohtlemise väidete mõjuga perekonnale.³⁶² Neid olukordi analüüsitakse 5. peatükis.

Näide: kohtuasjas *M.C. versus Bulgaaria*³⁶³ väitis hageja (14-aastane tüdruk), et ühel õhtul, kui ta käis väljas, vägistasid teda kaks isikut. Riiklikud ametiasutused jätsid tema kaebuse rahuldamata peamiselt seetõttu, et ei

360 Euroopa Liit (2018), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 14. novembri 2018. aasta direktiiv (EL) 2018/1808, millega muudetakse direktiivi 2010/13/EL audiovisuaalmeedia teenuste osutamist käsitlevate liikmesriikide teatavate õigus- ja haldusnormide koordineerimise kohta, ELT L 303, 28.11.2018, lk 69.

361 Euroopa Liit (2020), Euroopa Parlamendi ja nõukogu ettepanek võtta vastu määrus, milles käsitletakse digiteenuste ühtset turgu (digiteenuste õigusakt) ja millega muudetakse direktiivi 2000/31/EÜ, COM/2020/825 final, 15.12.2020.

362 Euroopa Nõukogu (2021), *Respecting human rights and the rule of law when using automated technology to detect online child sexual exploitation and abuse* (Inimõiguste ja õigusriigi põhimõtete austamine automaattehnoloogia kasutamisel laste seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise tuvastamiseks veebis), sõltumatute ekspertide aruanne, juuni 2021.

363 Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.C. versus Bulgaaria*, nr 39272/98, 4. detsember 2003.

tuvastatud füüsilist vägivalda. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et vägistamisväited kuuluvad Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 kohaldamisalasse ning kostjaks olev riik pidi selliseid väiteid tõhusalt uurima. Kohus järeldas, et Bulgaaria ametiasutused ei olnud neid väiteid uurinud, tuginedes tõendusmaterjalile, mille kohaselt jätsid ametiasutused üldiselt rahuldamata juhtumid, kus ohver ei suutnud osutada vägistamisele füüsilist vastupanu. Kohus leidis, et sellise tõendamisnõude puhul ei lähtunud vägistamisohvrite tegelikust olukorrast ja ametiasutuste uurimine oli see- ga ebatõhus, rikkudes Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

Näide: kohtuasjas *R.B. versus Eesti*³⁶⁴ peeti nelja-aastase tüdrukuga, kes süüdistas oma isa seksuaalses väärkohtlemises, kaks videovestlust, mis salvestati. Kummalgi korral ei teavitatud teda õigusest mitte anda ütlusi pereliikme vastu ega kohustusest rääkida tõtt, kuigi riigisiseste kriminaalmenetlusnormide kohaselt nõuti selliste juhiste andmist. Järgnenud kohtumenetlustes leidis kõrgeim kohus, et asjaolu, et hagejale ei antud enne vestlusi nõutavaid juhiseid, oli nii tähtis, et muutis tema ütlused kui kohtuasjas määrava tähtsusega tõendid vastuvõetamatuks. Selle tõttu mõisteti isa õigeks. Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutas, et uurimine ja kriminaalmenetlus tuli teha lapse parimaid huve ja õigusi kaitstes, mis kaitse eeldab lapsesõbralike ja kriminaalmenetluses osalevaid lapsohvreid kaitsvate meetmete vastuvõtmist. Eelkõige oli oluline kaitsta last seoses ütluste andmisega kohtueelses uurimises ja kohtumenetluses. [Euroopa Nõukogu ministrite komitee lapsesõbraliku õigusemõistmise suunistes](#) on sätestatud, et kui tunnistuste andmisel kohaldatakse leebemaid eeskirju või kasutatakse muid lapsesõbralikke meetmeid, ei tohi need eeskirjad või meetmed iseenesest vähendada lapse ütluse või tunnistuse väärtust, ilma et see piiraks kaitseõigusi. Hageja ütlused tunnistati siiski vastuvõetamatuks just menetlusnormide range kohaldamise tõttu, mis ei eristanud täiskasvanuid ja lapsi ega võimaldatud teha lapstunnistaja jaoks erandeid või kohandusi. Sellest tulenevalt järeldas Euroopa Inimõiguste Kohus, et riigisisest ametiasutustest tegid olulisi menetlusvigu reageerimisel hageja väitele, et isa oli teda seksuaalselt väärkohelnud – nimelt ei arvestatud piisavalt tema kui väikelapse erilist haavatavust ja vajadusi, mis tähendab, et kostjaks olev riik rikkus oma Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklitest 3 ja 8 tulenevaid positiivseid kohustusi.³⁶⁵

364 Euroopa Inimõiguste Kohus, *R.B. versus Eesti*, nr 22597/16, 22. juuni 2021.

365 Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *A ja B versus Horvaatia*, nr 7144/15, 4. november 2019.

Näide: kohtuasi *A.Ş. versus Türki*³⁶⁶ käsitles seksuaalset rünnakut ja füüsilist vägivalda, mis sooritati hageja suhtes, kui ta viibis lapsena eelvangistuses. Euroopa Inimõiguste Kohus järeldas, et kuigi Türki kriminaalõigusega on sellised isiku füüsilise puutumatuse vastased rünnakud, mille kohta esitati kohtuasjas kaebus, kriminaliseeritud, on kohtuasjas sellega, et hagejalt nõuti kriminaalmenetluse algatamise eeltingimusena ametliku kaebuse esitamist tema erilist haavatavust arvestamata, minetatud nende õiguskaitsemeetmete tõhusus, mille eesmärk on kaitsta isikuid Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3 vastuolus oleva kohtlemise eest.

Lanzarote konventsioon reguleerib üksikasjalikult lapse õigust kaitsele seksuaalse väärkohtlemise eest. See Euroopa Nõukogu raamistikus vastu võetud konventsioon on ratifitseerimiseks avatud ka Euroopa-välistele riikidele. Seda siduvat õigusakti toetavad paljud õiguslikult mittesiduvad dokumendid, mille eesmärk on täiendavalt tagada, et riigid rakendavad laste seksuaalse väärkohtlemise vastu tõhusaid meetmeid.³⁶⁷ Lanzarote komitee selgituse kohaselt nõutakse Lanzarote konventsiooniga riikidelt ka seda, et nad kaitseksid lapsi seksuaalse väärkohtlemise eest digikeskkonnas.³⁶⁸ Lanzarote komitee võttis 2019. aastal vastu arvamus Lanzarote konventsiooni artikli 20 kohta seoses lapse enda loodud seksuaalse alatooni või sisuga fotode ja/või videotega. Arvamuses määratletakse olukorrad, mida ei käsitleta kuriteona, ja olukorrad, millal tuleb algatada kriminaalmenetlus viimase abinõuna.³⁶⁹ Eriti haavatavas olukorras olevate laste loodud seksuaalse alatooni või sisuga fotosid ja/või

366 Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.Ş. versus Türki*, nr 58271/10, 13. september 2016.

367 Näited: Euroopa Nõukogu parlamentaarne assamblee (1996), *Resolution 1099 (1996) on the sexual exploitation of children* (Resolutsioon 1099 (1996) laste seksuaalse ärakasutamise kohta), 25. september 1996; Euroopa Nõukogu parlamentaarne assamblee (2000), *Resolution 1212 (2000) on rape in armed conflicts* (Resolutsioon 1212 (2000) vägistamise kohta relvakonfliktides), 3. aprill 2000; Euroopa Nõukogu parlamentaarne assamblee (2002), *Resolution 1307 (2002) on sexual exploitation of children: Zero tolerance* (resolutsioon 1307 (2002), mis käsitleb laste seksuaalset ärakasutamist: täisleppimatus), 27. september 2002.

368 Euroopa Nõukogu, Lanzarote komitee (2017), *Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies (ICTs)* (tõlgendav arvamus, mis käsitleb Lanzarote konventsiooni kohaldatavust lastevastaste seksuaalkuritegude korral, mida võimaldab sooritada info- ja sidetehnika), 12. mai 2017.

369 Euroopa Nõukogu, Lanzarote komitee (2019), *Opinion on child sexually suggestive or explicit images and/or videos generated, shared and received by children* (arvamus last kujutavate seksuaalse alatooni või sisuga fotode ja/või videotega kohta, mida lapsed valmistavad, jagavad või saavad), 6. juuni 2019.

videoid tuleks käsitada kui kuritahtliku või ärakasutava tegevuse tulemust.³⁷⁰ Laste seksuaalset ärakasutamist kujutava materjali lisateave on [punktis 7.2.3](#).

Lanzarote konventsioonis käsitletakse ka laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamist muu hulgas laste hariduse kaudu: iga konventsiooniosaline võtab vajalikke seadusandlikke või muid meetmeid, et tagada laste teavitamine põhi- ja keskhariduse omandamise ajal nende arenguastmele kohandatud viisil seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse kuritarvitamise ohust ning vahenditest, mille abil end kaitsta.

Näide: kohtuasi *A.R. ja L.R. versus Šveits*³⁷¹ käsitleb olukorda, kus algkool keeldus rahuldama esimese hageja taotlust lubada tema tütrele, kes oli siis 7-aastane ja pidi peagi jätkama õpinguid algkooli teises klassis, mitte osaleda seksuaalhariduse tundides, mis olid kohustuslikud 4–8-aastastele lastele. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et lasteaias ja algkooli esimestes klassides antud seksuaalhariduse tunnid ei olnud süstemaatilised; õpetajad pidid üksnes reageerima laste küsimustele ja käitumisele. Keeldudes vabastamast algkooliõpilast seksuaalhariduse tundides osalemise kohustusest, jäi riik oma kaalutlusruumi piiresse ega rikkunud seega Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8. Kaebus tunnistati seega vastuvõetamatuks.

7.1.4. Koduvägivald ja lapse hooletusse jätmine

Paljude koduvägivallajuhtumitega kaasnevad seksuaalse väärkohtlemise väited. Asjaomased rahvusvahelise õiguse kohased riikide kohustused sarnanevad nendega, mis on loetletud eespool [punktis 7.1.3](#).

Euroopa Nõukogu õiguses algatavad koduvägivalla kohtuasju tavaliselt kas naised üksi või koos lastega, kaevates, et riik ei ole nõuetekohaselt täitnud oma Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklitest 2, 3 ja 8 tulenevat kohustust

³⁷⁰ Euroopa Nõukogu, Lanzarote komitee (2019), [Opinion on child sexually suggestive or explicit images and/or videos generated, shared and received by children](#) (arvamus last kujutavate seksuaalse alatoonide või sisuga fotode ja/või videote kohta, mida lapsed valmistavad, jagavad või saavad), 6. juuni 2019; Euroopa Nõukogu, Lanzarote komitee (2017), [Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies \(ICTs\)](#) (tõlgendav arvamus, mis käsitleb Lanzarote konventsiooni kohaldatavust lastevastaste seksuaalkuritegude korral, mida võimaldab sooritada info- ja sidetehnika), 12. mai 2017.

³⁷¹ Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.R. ja L.R. versus Šveits*, nr 22338/15, 19. detsember 2017.

kaitsta neid kahju eest. Riigid peavad täitma oma positiivset kohustust võtta tõhusaid meetmeid perevägivalga vastu ja uurida tõhusalt vaieldavaid perevägivalga või lapse hooletusse jätmise väiteid.

Näide: kohtuasjas *Kurt versus Austria*³⁷² käsitleti olukorda, kus hageja mees tappis koolis ta poja. Naine kaebas, et ametiasutused ei olnud suutnud kaitsta tema perekonda tema vägivaldse abikaasa eest, kes oli juba süüdi mõistetud temavastases koduvägivalgas ja kes ei tohtinud siseneda koju. Euroopa Inimõiguste Kohus tuletas meelde, et seoses koduvägivalgaga on riigi ametiasutustel kohustus esiteks otsekohe reageerida koduvägivalga väidetele. Teiseks pidid ametiasutused leidma, kas tuvastatud koduvägivalga ühe või mitme ohvri elu on tegelikult ja vahetult hädaohus, arvestades nõuetekohaselt koduvägivalga juhtumi konkreetset konteksti ja pidades silmas, et vägivaldajad võivad tarvitada vägivalda ühise leibkonna laste suhtes, et karistada oma partnerit kõige julmema viisil. Riskihindamine pidi olema sõltumatu, ennetav ja terviklik; ametiasutused ei tohi tugineda üksnes sellele, kuidas ohver riski tajub, vaid ise riski täiendavalt hindama, kogudes ja hinnates juhtumiga seotud kõigi asjakohaste riskitegurite ja -elementide teavet. Kolmandaks oleksid ametiasutused juhul, kui sellise hindamisega tuvastatakse riski olemasolu, kohustatud võtma hinnatud riskitasemega proportsionaalseid ennetavaid operatiivmeetmeid.

Hageja asjas olid ametiasutused otsekohe reageerinud tema väidetele koduvägivalga kohta, kogunud tõendeid ning väljastanud lähenemiskeelu- ja kaitsekorralduse; nad olid tegutsenud viivitamata ja aktiivselt. Kuigi tehtud riskihindamine ei vastanud standardmenetlusele, täitis see sõltumatuse, ennetavuse ja terviklikkuse nõuded ning koduvägivalga kontekstis kasutatava Osmani testi³⁷³ alusel ei tuvastatud tegelikku ega vahetut ohtu laste elule. Järelikult ei olnud ametiasutustel kohustust võtta täiendavaid ennetavaid operatiivmeetmeid konkreetset hageja laste suhtes eravaldustes või avalikes kohtades, näiteks väljastada lähenemiskeeld laste kaitsmiseks

372 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kurt versus Austria* [suurkoda], nr 62903/15, 15. juuni 2021.

373 Kohtuasjas *Osman versus Ühendkuningriik* (1998) kehtestas kohus kahele tingimusele tugineva kontrolltesti, millega määrata, millal tekib positiivne kohustus võtta operatiivmeetmeid, et kaitsta isikut, kelle elu on ohus, sest teine isik võib tema suhtes sooritada kuriteo. Osmani testi on hiljem kohaldatud mitmesugustes olukordades. Eri olukordade põhjalikum ülevaade: vt Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bljakaj jt versus Horvaatia*, nr 74448/12, punktid 107–111, 18. september 2014.

koolis. Seega ei tuvastanud Euroopa Inimõiguste Kohus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 rikkumist.

Näide: kohtuasjas *Kontrová versus Slovakkia*³⁷⁴ oli hageja abikaasa hagejat mitu korda füüsiliselt rünnanud. Naine esitas politseile kaebuse, kuid võttis selle hiljem tagasi. Tema abikaasa ähvardas seejärel tappa nende lapsed. Politseile teatas juhtumist sugulane. Mitu päeva pärast vahejuhtumist lasi hageja abikaasa siiski maha enda ja mõlemad lapsed. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kui riigi ametiasutused teavad või peaksid teadma tegelikust ja otsesest ohust tuvastatud isiku elule, tekivad riigil Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 kohased positiivsed kohustused. Selles asjas oleksid Slovakkia ametiasutused pidanud hageja ja politsei vahelise eelneva suhtluse tõttu sellisest ohust teadma. Politsei positiivsed kohustused oleksid pidanud hõlmama hageja kuriteokaebuse registreerimist, kriminaaluurimise ja kriminaalmenetluse algatamist, hädaabikõnede nõuetekohast dokumenteerimist ning meetmete võtmist seoses väidetega, et hageja abikaasal on haavlipüss. Politsei ei suutnud oma kohustusi täita ja selle suutmatuse otsene tagajärg oli hageja laste surm, rikkudes Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 2.

Näide: kohtuasi *Talpis versus Itaalia*³⁷⁵ käsitles olukorda, kus hageja mees oli korduvalt vägivallatsenud hageja ja tema lastega. Pärast kaht esimest vägivallajuhtumist esitas hageja mehe vastu kaebuse ja taotles kaitsemeetmeid. Politsei küsitles teda esimest korda seitse kuud pärast kaebuse esitamist. Vahepeal toimus kolmas vägivallajuhtum, mille tulemusena abielupaari poeg suri ja hageja sai vigastusi. Euroopa Inimõiguste Kohus tõi välja järgmised ametiasutuste rikkumised: a) nad ei teinud seitsme kuu jooksul pärast hageja kaebuse esitamist uurimisi ega võtnud selle aja jooksul tema kaitseks ühtki meetet; b) abikaasa mõisteti süüdi raske kehavigastuse tekitamises alles kolm aastat pärast kaebuse esitamist ja alles pärast seda, kui ta oli tapnud hageja poja ja püüdnud tappa hagejat; c) politsei ei teinud midagi kuue kuu jooksul pärast prokuröri taotlust võtta taotleja kaitsetaotluse alusel koheseid meetmeid. Kohus leidis, et rikuti konventsiooni artiklit 2, sest hageja ja tema poja elu ei suudetud kaitsta, artiklit 3, sest

374 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kontrová versus Slovakkia*, nr 7510/04, 31. mai 2007

375 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Talpis versus Itaalia*, nr 41237/14, 18. september 2017.

hagejat ei suudetud kaitsta koduvägivalda eest, ning artiklit 14 koostoi artiklitega 2 ja 3.³⁷⁶

Euroopa inimõiguste konventsiooni alusel on alatatud ka riiklikus asutuses või kodus lapse hooletuse jätmise kohtuasju. Ametiasutuste kohustused lapse hooletusse jätmise korral sarnanevad eelkäsitletud juhtumite korral nimetatud kohustustega. Ühelt poolt peab riik kehtestama tõhusad lastekaitse mehhanismid ja teisalt peavad riigi ametiasutused võtma meetmeid laste kaitsmiseks lapse hooletusse jätmisest teada saamise korral või kui lapse hooletusse jätmise kohta on piisavalt tõendeid, olenemata sellest, kas see toimub kodus või eraõiguslikus asutuses.³⁷⁷ Riiklikus asutuses lapse hooletusse jätmise juhtumite korral on ametiasutustel otsene kohustus lapsi kaitsta, tagades, et lapsed saavad piisavat (arsti)abi, asutused, kuhu lapsed paigutatakse, vastavad nõuetele ja/või selle töötajatel on väljaõpe laste vajaduste täitmiseks.³⁷⁸

Istanbuli konventsioon on esimene õiguslikult siduv rahvusvaheline dokument naistevastase vägivalda ennetamiseks ja tõkestamiseks rahvusvahelisel tasandil. Selle on allkirjastanud kõik ELi liikmesriigid ja EL³⁷⁹ ning selles on mitu viidet lastele.³⁸⁰ Esiteks on artikli 3 punktis f sätestatud, et mõiste „naised“ hõlmab ka alla 18-aastaseid tütarlapsi, ning seega kehtivad kõik konventsiooni sätteid ka neile. Teiseks julgustatakse artikli 2 lõikes 2 konventsiooniosalisi kohaldama konventsiooni kõigi perevägivaldaohvrite suhtes, mis võib hõlmata lapsi. Enamasti näevad lapsed koduvägivalda ja see mõjutab neid väga raskelt.³⁸¹ Konventsiooni lastega seotud sätete seas on muu hulgas riikide kohustus võtta meetmeid lapsihvrite vajaduste rahuldamiseks, laste teadlikkuse suurendamiseks ja lapstunnistajate kaitseks.

376 Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Association Innocence en Danger ja Association Enfance et Partage versus Prantsusmaa*, nr 15343/15 ja nr 16806/15, 4. juuni 2020.

377 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Z. jt versus Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 29392/95, 10. mai 2001.

378 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Nencheva jt versus Bulgaaria*, nr 48609/06, 18. juuni 2013.

379 Euroopa Nõukogu, lepingute büroo, *Chart of signatures and ratifications of Treaty No. 210* (lepingu nr 210 allkirjastamise ja ratifitseerimise tabel), seisuga 15. oktoober 2021.

380 Euroopa Nõukogu (2011), *naistevastase vägivalda ja perevägivalda ennetamise ja tõkestamise konventsioon*, CETS nr 210, 2011.

381 FRA (2014), *Violence against women: An EU-wide survey, Main Results* (Naistevastane vägivald. ELi-ülene uuring – peamised tulemused), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 5. märts 2014, lk 134-135. Ja UNICEF (2006), *Behind closed doors: The impact of domestic violence on children*, 2006.

Ka [Euroopa sotsiaalharta](#) artikli 17 kohaselt on riigid kohustatud keelama mis tahes vormis lastevastase vägivalga ning võtma vastu asjakohased kriminaal- ja tsiviilõiguse sätted.

Koduvägivalga ja lapse hooletusse jätmise küsimusi on käsitletud mitmes Euroopa Nõukogu õiguslikult mittesidavas dokumendis.³⁸²

7.2. Laste ärakasutamine

Põhipunkt

- Riigi ametiasutused on kohustatud tegema tõhusat koostööd, et kaitsta lapsi sunniviisilise töö, inimkaubanduse ja seksuaalse ärakasutamise eest, sealhulgas uurimiste ajal.

7.2.1. Sunniviisiline töö

Eli õiguses on orjus, sundus ja sunniviisiline või kohustuslik töö keelatud ([Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artikli 5 lõige 2). Laste töölevõtmine on üldiselt keelatud harta artikliga 32, milles on sätestatud, et töölevõtmisel ei või vanuse alammäär olla madalam kui iga, mil lõpeb koolikohustus, ilma et see mõjutaks noortele soodsamate eeskirjade kohaldamist ja piiratud erandeid. Koolikohustuse lõpu vanuse alammäär ELis varieerub ja on enamasti vahemikus 15–18 eluaastat.³⁸³ Peamine õigusakt, mis keelab lapstööjõu kasutamise, on [direktiiv 94/33/EÜ](#).³⁸⁴ Liikmesriigid võivad ainult erandkorras kehtestada tööleasumisel madalama vanuse alammäära kui iga, mil lõpeb täielik koolikohustus (artikli 4 lõige 2) ning nad peavad tagama, et tööle võetud noortel oleksid

382 Näited: Euroopa Nõukogu ministrite komitee (1985), [Recommendation No. R \(85\) 4 on violence in the family](#) (soovitus nr R (85) 4 perevägivalga kohta), 26. märts 1985; Euroopa Nõukogu ministrite komitee (1990), [Recommendation No. R \(90\) 2 on social measures concerning violence in the family](#) (soovitus nr R (90) 2 perevägivalgaga seotud sotsiaalmeetmete kohta), 15. jaanuar 1990; Euroopa Nõukogu parlamentaarne assamblee (1998), [Recommendation 1371 \(1998\) on abuse and neglect of children](#) (soovitus 1371 (1998) laste väärkohtlemise ja hülgamise kohta), 23. aprill 1998.

383 Euroopa Liit, Euroopa Komisjon, Eurydice (2018), [Compulsory education in Europe – 2018/19, Eurydice – Facts and Figures](#) (Koolikohustus Euroopas – 2018/19, Eurydice'i faktid ja arvud), 2018.

384 Euroopa Liit (1994), [nõukogu 22. juuni 1994. aasta direktiiv 94/33/EÜ noorte kaitse kohta tööl](#), ELT L 216, 20.8.1994.

sobivad töötingimused (artiklid 6 ja 7). Peale selle võib lapsi tööle võtta ainult teatud valdkondades, nagu lihtsad kodutööd või sotsiaal- ja kultuuritegevus (artikli 2 lõige 2 ja artikkel 5). Direktiiviga sätestatakse ka konkreetsed laps-töötajate kaitsemeetmed (III jagu).

Sunniviisilise lapstöö juhtudega kaasneb sageli lastega kaubitsemine.³⁸⁵ [Direktiiv 2011/36/EL](#), milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust, peetakse sunniviisilist tööd laste ärakasutamiseks (artikli 2 lõige 3).³⁸⁶ Lapsed, kellega kaubitsetakse sunniviisilise töö eesmärgil, on selle direktiivi alusel kaitstud samamoodi nagu muudel eesmärkidel inimkaubanduse ohvriks sattunud isikud (nt seksuaalne ärakasutamine, vt [punkt 7.1.3](#)).³⁸⁷

Euroopa Nõukogu õiguses keelatakse [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artikliga 4 täielikult igasugune orjus, sundus, sunniviisiline ja kohustuslik töö. Euroopa Inimõiguste Kohtu määratluse kohaselt on „sunniviisiline või kohustuslik töö” „igasugune töö või teenistus, mida nõutakse mis tahes isikult ükskõik missuguse karistusega ähvardades ning milleks see isik ei ole ennast vabatahtlikult pakkunud”.³⁸⁸ Sundus hõlmab lisaks „isiku kohustust elada teise isiku valdustes ja võimetust oma olukorda muuta”.³⁸⁹ Sundus on seetõttu kohustusliku töö raskendatud vorm.

Väidetava sunniviisilise töö korral määrab Euroopa Inimõiguste Kohus kõigepealt kindlaks, kas olukord kuulub Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 4 kohaldamisalasse.³⁹⁰ Seejärel analüüsib Euroopa Inimõiguste Kohus, kas riigid on täitnud oma positiivset kohustust kehtestada õigus- ja haldusraamistik, mis keelab sunniviisilise või kohustusliku töö, sunduse ja orjuse ning tagab nende

385 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 5. aprilli 2011. aasta direktiiv 2011/36/EL, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset, ELT L 101, 15.4.2011, lk 1, põhjendus 11.

386 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 5. aprilli 2011. aasta direktiiv 2011/36/EL, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset, ELT L 101, 15.4.2011, lk 1.

387 Vt FRA (2015c), *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union – States’ obligations and victims’ rights* (Tõsine tööalane ärakasutamine: Euroopa Liidu piires liikuvad või sinna saabuvad töötajad – riikide kohustused ja ohvrite õigused), 2. juuni 2015, lk 40–41.

388 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Siliadin versus Prantsusmaa*, nr 73316/01, 26. juuli 2005, punkt 116.

389 *Ibid.*, punkt 123.

390 Euroopa Inimõiguste Kohus, *C.N. ja V. versus Prantsusmaa*, nr 67724/09, 11. oktoober 2012, punkt 70.

eest karistamise ja tõhusa vastutusele võtmise.³⁹¹ Seoses artikli 4 menetlusaspektiga uurib Euroopa Inimõiguste Kohus, kas riiklikud ametiasutused on tõhusalt uurinud asjaomaseid väiteid sunniviisilise töö või sunduse kohta.³⁹²

Näide: kohtuasi *C.N. ja V. versus Prantsusmaa*³⁹³ käsitles kahe Burundist pärit õe väidetavat sunniviisilist tööd. Pärast nende vanemate surma võttis nende tädi ja tema perekond õed elama enda juurde Prantsusmaale. Nad elasid neli aastat maja keldris väidetavalt väga halbades tingimustes. Vanem õde ei käinud koolis ning kogu tema aeg kulus majapidamistöodele ja puudega tädipoja eest hoolitsemisele. Noorem õde käis koolis, kuid töötas tädi ja tema perekonna heaks pärast kooli, kui talle koolitööde tegemiseks antud aeg oli läbi. Mõlemad õed esitasid Euroopa Inimõiguste Kohtule kaebuse, et neid peeti sunduses ja pidid töötama sunniviisiliselt. Kohus leidis, et esimese hageja korral oli tõepoolest tegu sunniviisilise tööga, sest ta pidi töötama seitse päeva nädalas ilma töötasu ja puhkepäevadeta. Peale selle peeti teda sunduses, sest talle tundus, et tema olukord on püsiv ning tõenäoliselt ei muutu. Kohus leidis, et riik ei täitnud oma positiivset kohustust, sest kehtiv õigusraamistik ei taganud kohustusliku töö ohvritele tõhusat kaitset. Menetlusliku uurimiskohustuse kohta leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 4 nõuded olid täidetud, sest ametiasutused olid viivitamata korraldanud sõltumatu uurimise, mis võimaldas süüdlased tuvastada ja neid karistada. Kohus jättis teise hageja kaebuse sunniviisilise töö kohta rahuldamata, sest tüdruk sai käia koolis ja talle anti aega koolitööde tegemiseks.

Euroopa sotsiaalharta tagab laste õiguse saada kaitset füüsiliste ja moraalsete ohtude eest töökeskkonnas ja mujal (artikli 7 lõige 10). Euroopa sotsiaalõiguste komitee on märkinud, et laste ärakasutamine kodus ja tööl, sealhulgas lastega kaubitsemine tööalase ärakasutamise eesmärgil, peab olema riigi tasandil keelatud.³⁹⁴ Euroopa sotsiaalharta osalisriigid peavad tagama peale laste ja noorte

391 *Ibid.*, punkt 104f.

392 Euroopa Inimõiguste Kohus, *C.N. versus Ühendkuningriik*, nr 4239/08, 13. november 2012, punktid 70–82.

393 Euroopa Inimõiguste Kohus, *C.N. ja V. versus Prantsusmaa*, nr 67724/09, 11. oktoober 2012.

394 Euroopa sotsiaalõiguste komitee (2004), *Conclusions 2004 – Bulgaria – Article 7 (10)* (Järeldused 2004 – Bulgaaria: artikli 7 lõige 10), 2004/def/BGR/7/10/EN, 31. mai 2004.

ärakasutamise tõkestamise ja nende kaitseks vajalike õigusaktide kehtestamise ka selliste õigusaktide tegeliku tõhususe.³⁹⁵

ILO ühendab 187 liikmesriigi valitsusi, töandjaid ja töötajaid, et kehtestada tööstandardid ning arendada poliitika ja programme, mis edendavad inimväärsel tööl. Laste tööd käsitleva kahe ILO konventsiooniga ([konventsioon nr 138 vanuse alampiiri kohta](#)³⁹⁶ ja [konventsioon nr 182 lapsele sobimatu töö kohta](#)³⁹⁷) on kehtestatud vanuse alammäär teatud liiki tööle asumisel, vajalikud kaitsemeetmed ning meetmed lapsele sobimatu töö ja muu talle sobimatu tegevuse keelustamiseks ja kaotamiseks.

7.2.2. Lastega kaubitsemine

ELi õiguses on [ELi toimimise lepingu](#) artiklis 83 inimkaubandust nimetatud valdkonnana, kus Euroopa Parlamendil ja nõukogul on seadusandlikud volitused. Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikli 5 lõikes 3 on selgesõnaline inimkaubanduse keeld. ELi panus on väga oluline, sest valdkond on piiriülene.

Direktiiv 2011/36/EL, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset, on esimene õigusakt, mille Euroopa Parlament ja nõukogu võtsid vastu ELi toimimise lepingu artikli 83 alusel.³⁹⁸ Direktiivi artikli 2 lõike 1 kohaselt on inimkaubandus määratletud kui „isiku värbamine, transportimine, üleviimine, varjamine või vastuvõtmine, sealhulgas kõnealuse isiku üle saavutatud kontrolli vahetamine või üleandmine, milleks kasutatakse ähvardusi, jõudu või muid sunnimeetodeid, inimröövi, kelmust, pettust, võimu või kaitsetu seisundi kuritarvitamist või teise isiku üle kontrolli omava isiku nõusoleku saavutamiseks raha või hüvitiste võtmist või andmist ärakasutamise eesmärgil“. Direktiivi eesmärk on kehtestada miinimumeskirjad kuritegude ja sanktsioonide määratlemiseks inimkaubanduse korral

395 Euroopa sotsiaalõiguste komitee (2006), [Conclusions 2006 – Albania – Article 7 \(10\)](#) (Järeldused 2006 – Albaania: artikli 7 lõige 10), 2006/def/ALB/7/10/EN, 30. juuni 2006; Euroopa sotsiaalõiguste komitee (2006), [Conclusions 2006 – Bulgaria – Article 7 \(10\)](#) (Järeldused 2006 – Bulgaaria: artikli 7 lõige 10), 2006/def/BGR/7/10/EN, 30. juuni 2006; Euroopa sotsiaalõiguste komitee (2020), [Conclusions 2019 – Ireland](#) (Järeldused 2019 – Iirimaa), märts 2020.

396 ILO (1973), [vanuse alammäär konventsioon](#), C138, 1973; ILO (1973), [soovitus vanuse alammäär kohta](#), R146, 1973.

397 ILO (1999), [lapsele sobimatu töö konventsioon](#), C182, 1999; ILO (1999), [soovitus lapsele sobimatu töö kohta](#), R190, 1999.

398 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu [direktiiv 2011/36/EL, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset](#), ELT L 101, 5.4.2011, lk 1.

(artikkel 1). Direktiiv tervikuna on laste jaoks asjakohane ning selles on ka mitu sätet konkreetselt laste kohta seoses inimkaubanduse lapsohvrite abistamise ja toetamisega ning kaitsega kriminaaluurimises (artiklid 13–16).³⁹⁹ Konkreetset toetusmeetmed võetakse pärast iga ohvri konkreetse olukorra hindamist (artikli 14 lõige 1). Riigid määravad lapse parimate huvide esindamiseks hooldaja (artikli 14 lõige 2) ja pakuvad toetust lapse perekonnale (artikli 14 lõige 3). Kriminaalmenetluste ajal on lastel õigus esindajale ja tasuta õigusnõustamisele ning õigus sellele, et neid kuulavad ära koolitatud spetsialistid sobivates ruumides (artikli 15 lõiked 1–3). Kaitsemeetmed hõlmavad ka võimalust korraldada ärakuulamine kinnisel kohtuistungil ning võimalust kuulata laps ära kohtusse toomata, kasutades sidetehnoloogiat (artikli 15 lõige 5).⁴⁰⁰

Direktiiv 2004/81/EÜ on asjakohane ka laste korral, kes on inimkaubanduse ohvrid, kui liikmesriigid otsustavad erandina kohaldada direktiivi laste suhtes riigisisises õiguses sätestatud tingimuste kohaselt.⁴⁰¹ Direktiivi kohaselt võivad vastuvõtavad liikmesriigid anda inimkaubanduse ohvritele elamisloa, kui nad teevad kriminaaluurimises koostööd.⁴⁰²

Poliitika tasandil võttis Euroopa Komisjon 2021. aasta aprillis vastu uue strateegia, milles on mitu meedet, et ennetada inimkaubandust, kaitsta ohvreid ja edendada süüdlaste vastutusele võtmist.⁴⁰³ Euroopa Liidu Õiguskaitsekoostöö Ametil (Europol) ja Euroopa Liidu Kriminaalõigusosalase Koostöö Ametil (Eurojust) on oluline roll, et tagada liikmesriikide koostöö organiseeritud inimkaubandusvõrgustike tuvastamisel ja kohtu alla andmisel. Lapsohvrite kaitset liidu tasandil reguleerivad asjakohaseid sätteid käsitletakse käsiraamatu [jaos 11.3](#).

Euroopa Nõukogu õiguses ei viidata Euroopa inimõiguste konventsioonis otseselt inimkaubandusele. Euroopa Inimõiguste Kohtu tõlgenduse kohaselt

399 Üksikasjalikud sätted: FRA ja Euroopa Inimõiguste Kohus (2020), [Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat](#), 17. detsember 2020.

400 Vt FRA (2015b), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States* (Lapsesõbralik õigusemõistmine: spetsialistide seisukohad ja kogemused seoses laste osalemisega tsiviil- ja kriminaalmenetlustes 10 ELi liikmesriigis), 5. mai 2015, lk 79.

401 Euroopa Liit (2004), nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/81/EÜ elamisloa väljaandmise kohta pädevate asutustega koostööd tegevatele kolmandate riikide kodanikele, kes on inimkaubanduse ohvrid või kelle ebaseaduslikule sisserändele on kaasa aidatud, ELT L 261, 6.8.2004, lk 19–23.

402 *Ibid.*, artikkel 3.

403 Euroopa Liit, Euroopa Komisjon (2021), [Võitlus inimkaubanduse vastu: uus strateegia 2021–2025](#), 21. aprill 2021.

sisaldub inimkaubanduse keeld siiski Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 4.⁴⁰⁴ Kohus kasutab inimkaubanduse määratlust [rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooni täiendava naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokoll \(Palermo protokoll\)](#) artikli 3 punktis a ning Euroopa Nõukogu [inimkaubanduse vastu võitlemise konventsiooni](#) artikli 4 punktis a.⁴⁰⁵ Euroopa Inimõiguste Kohus tuvastab kõigepealt, kas inimkaubanduse väide on usutav ja asi kuulub seega artikli 4 kohaldamisalasse. Kui asi kuulub artikli 4 kohaldamisalasse, analüüsib kohus seejärel juhtumit nii, nagu on kirjeldatud [punktis 7.2.1](#). Kohus uurib, kas kostjariigi õigusraamistik tagab tõhusa kaitse inimkaubanduse eest, kas riik on täitnud asja konkreetsetel asjaoludel oma positiivseid kohustusi ja kas ametiasutused on asjaomaseid inimkaubanduse väiteid tõhusalt uurinud. Et lapsed on eriti haavatavad, on kohus tuginenud artiklitega 3 ja 8 seotud kohtupraktikale ka vägivallategude korral, et leida, kas meetmed, mida riik on võtnud laste kaitseks artikli 4 kohaldamisalasse kuuluvate tegude eest, on tõhusad ja aitavad mõistlikult ära hoida tegusid, millest ametiasutused olid teadlikud või oleksid pidanud teadma, ning kas need meetmed on piisavalt hoiatavad.⁴⁰⁶

Näide: kohtuasjas *Rantsev versus Küpros ja Venemaa*⁴⁰⁷ esitas kaebuse Venemaa kodakondsusega noore naise isa, kelle tütar oli surnud Küprosel kahtlastel asjaoludel. Tütar oli Küprosesse sisenenud kabareetantsija viisaga. Ta suri, kukkudes alla tööandja tuttavatele kuuluva korteri rõdult. Näis, et see oli põgenemiskatse. Isa esitas kaebuse Venemaa ja Küprose vastu, põhimõtteliselt väites, et ametiasutused ei olnud tütre surma nõuetekohaselt uurinud. Euroopa Inimõiguste Kohus oli esimest korda arvamusel, et inimkaubandus kuulub Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 4 kohaldamisalasse. Kuigi Küproses oli kehtestatud piisav õigusraamistik inimkaubandusega võitlemiseks, oli artiklit 4 rikutud, sest haldustava nõuda

404 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Rantsev versus Küpros ja Venemaa*, nr 25965/04, 7. jaanuar 2010, punkt 282.

405 ÜRO Peaassamblee (2000), [rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooni täiendav naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokoll](#), New York, 15. november 2000; Euroopa Nõukogu (2005), [inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon](#), CETS nr 197, 2005.

406 Euroopa Inimõiguste Kohus, *V.C.L. ja A.N. versus Ühendkuningriik*, nr 77587/12 ja nr 74603/12, 16. veebruar 2021; vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *S.M. versus Horvaatia*, nr 60561/14, 25. juuni 2020.

407 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Rantsev versus Küpros ja Venemaa*, nr 25965/04, 7. jaanuar 2010.

tööandjatelt kabareetantsijatele finantstagatiste andmist ei taganud inimkaubanduse ja ärakasutamise eest tõhusat kaitset. Peale selle oleksid Küprose ametiasutused seoses juhtumi asjaoludega pidanud teadma, et hageja tüdart ohustas inimkaubanduse ohvriks langemine. Kohus otsustas, et politsei ei võtnud meetmeid hageja tütre kaitsmiseks ärakasutamise eest. Kokkuvõttes järeldas kohus, et Venemaa oli rikkunud artiklit 4, sest Venemaa ametiasutused ei uurinud väidetavat inimkaubandust nõuetekohaselt.⁴⁰⁸

Näide: kohtuasi *V.C.L. ja A.N. versus Ühendkuningriik*⁴⁰⁹ käsitles kaht Vietnami last, kelle politsei avastas töötamas kanepikasvandustes, kes vahistati ja kellele esitati süüdistus uimastikuritegudes. Kohe alguses ei hinnatud, kas hagejad võivad olla inimkaubanduse ohvrid, kuid hiljem leidis pädev asutus, et mõlemad olid inimkaubanduse ohvrid. Prokuratuur ei nõustunud selle hinnanguga ja jätkas kriminaalmenetlust. Mõlemad hagejad võtsid süü omaks ja nad mõisteti süüdi. See oli esimene kord, kui Euroopa Inimõiguste Kohus kaalutles Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 4 ning inimkaubanduse ohvrite ja võimalike ohvrite vastutusele võtmise seost. Rahvusvahelistest inimkaubandusevastastest normidest ei saa tuletada üldist inimkaubanduse ohvrite vastutusele võtmise keeldu, samuti ei saa lastega kaubitsemise ohvrite vastutusele võtmist alati välistada. Samas võib inimkaubanduse (võimalike) ohvrite vastutusele võtmine olla teatud asjaoludel vastuolus riigi kohustusega võtta nende kaitseks operatiivmeetmeid, kui ametiasutused olid või oleksid pidanud olema teadlikud asjaoludest, mis annavad alust põhjendatud kahtluseks, et isik on inimkaubanduse ohver. Et (võimaliku) ohvri kohtu alla andmisel austataks artikliga 4 tagatud vabadusi, oli ohvrite varajane tuvastamine ülimalt oluline. Kui ametiasutused olid või oleksid pidanud olema teadlikud asjaoludest, mis annavad alust põhjendatud kahtluseks, et kuriteos kahtlustatav võis olla inimkaubanduse ohver ja teda võidi ära kasutada, pidanuks asjakohase väljaõppega ja kvalifitseeritud isikud teda kohe hindama, lähtudes rahvusvaheliste standardite kriteeriumidest ja eelkõige arvestades, et kui isik on laps, ei pea olema täidetud jõuga ähvardamise ja/või sundimise kriteerium. Peale selle rõhutas Euroopa Inimõiguste Kohus, et mis tahes otsus, kas esitada võimalikule ohvrile süüdistus või mitte, tuleks võimaluse korral teha

408 Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *S.M. versus Horvaatia*, nr 60561/14, 25. juuni 2020.

409 Euroopa Inimõiguste Kohus, *V.C.L. ja A.N. versus Ühendkuningriik*, nr 77587/12 ja nr 74603/12, 16. veebruar 2021.

alles pärast seda, kui pädev isik on hinnanud inimkaubanduse võimalust, eelkõige kui võimalik ohver on laps. Kohus leidis hageja asjas, et prokuratuuri põhjendused olid täiesti ebapiisavad ja vastuolus inimkaubanduse määratlusega rahvusvahelises õiguses. Lisaks sellele rikkusid ametiasutused Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklist 4 tulenevaid positiivseid kohustusi, sest nad ei hinnanud õigel ajal, kas hagejad olid inimkaubanduse ohvrid või mitte. Euroopa Inimõiguste Kohus oli ka seisukohal, et eelnev oli vastuolus hageja õigusega õiglasele kohtumenetlusele, mis on ette nähtud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 6.

Euroopa sotsiaalõiguste komitee leiab, et inimkaubandus on inimõiguste ja inimväärikuse raske rikkumine ja uus orjuse vorm.⁴¹⁰ Sotsiaalhartas artikli 7 lõike 10 kohaselt peavad riigid vastu võtma õigusaktid selle kriminaliseerimiseks.⁴¹¹ Neid õigusakte peavad toetama asjakohane järelevalvemehhanism, sanktsioonid ning lastega kaubitsemise ja seksuaalse ärakasutamise vastu võitlemise tegevuskava.⁴¹²

Lepingute tasandil on inimkaubandust käsitlev peamine õigusakt Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon.⁴¹³ Konventsioon täiendab ELi direktiivi 2011/36/EL ning on oluline vahend võitluses inimkaubandusega konventsiooni osalisriikides – ELi liikmesriikides ja ELi-välistes riikides –, tuginedes ühistele nõuetele ja kohustustele. Konventsiooni rakendamist kontrollib sõltumatute ekspertide rühm (inimkaubandusevastase võitluse eksperdirühm (GRETA)), kes hindab korrapäraselt olukorda igas riigis ja avaldab aruandeid.⁴¹⁴ Konventsiooniosaliste komitee – konventsioonikohase järelevalvemehhanismi poliitiline tugisammas – võtab nende aruannete põhjal vastu soovitusel osalisriikidele meetmete kohta, mida võtta GRETA järelduste rakendamiseks, ning võtab järelmeetmeid.

410 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) versus Iirimaa*, nr 89/2013, 12. september 2014, punkt 56.

411 Euroopa sotsiaalõiguste komitee (2016), Conclusions 2015 – Cyprus (Järeldused 2015 – Küpros), lk 15, jaanuar 2016. Kogumikus: Euroopa sotsiaalõiguste komitee (2016), *Conclusions 2015 - Articles 7, 8, 16, 17, 19, 27 and 31 of the Charter* (Järeldused 2015: harta artiklid 7, 8, 16, 17, 19, 27 ja 31), jaanuar 2016, lk 260.

412 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) versus Iirimaa*, nr 89/2013, 12. september 2014, punkt 57.

413 Euroopa Nõukogu (2005), *inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon*, CETS nr 197, 2005.

414 Vt Euroopa Nõukogu, GRETA (2019), *9th general report on GRETA's activities* (GRETA tegevuse 9. üldaruanne), 2019.

7.2.3. Seksuaalne ärakasutamine

ELi õiguses on peamine laste seksuaalset ärakasutamist ja lastepornot käsitlev õigusakt [direktiiv 2011/93/EL](#)^{415, 416}.

Artiklis 4 käsitletakse põhjalikult ärakasutamist, sealhulgas laste värbamist ja sundimist osalema pornograafilises etteastes või lasteprostitutsioonis ning nende arvelt kasu saamist, lapse osalusel toimuva pornograafilise etteaste jälgimist ja seksuaaltegevuses osalemist lapsega, keda on sunnitud osalema prostitutsioonis. Direktiivis määratletakse termin „lasteporno“ järgmiselt: „i) materjal, milles visuaalselt kujutatakse last, kes on kaasatud tegelikku või jäljendatud ühemõtteliselt seksuaalsesse tegevusse; ii) lapse suguelundite kujutamine eelkõige seksuaalsel eesmärgil; iii) materjal, milles visuaalselt kujutatakse lapsena näivat isikut, kes on kaasatud tegelikku või jäljendatud ühemõtteliselt seksuaalsesse tegevusse, või lapsena näiva isiku suguelundite kujutamine eelkõige seksuaalsel eesmärgil, või iv) realistlik kujutis lapsest, kes on kaasatud ühemõtteliselt seksuaalsesse tegevusse, või lapse suguelundite realistlik kujutamine eelkõige seksuaalsel eesmärgil“.⁴¹⁷ Direktiivi artikliga 5 kohustatakse ELi liikmesriike võtma kõik vajalikud meetmed, et tagada lasteporno teadliku tootmise, omandamise, valdamise, turustamise, levitamise, edastamise, pakkumise, tarnimise ja kättesaadavaks tegemise ning lastepornole teadlikult juurdepääsu taotlemise karistatavus.

Euroopa Nõukogu õiguses on Euroopa Inimõiguste Kohus mitmel korral analüüsinud laste seksuaalse ärakasutamise kohtuasju Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklite 3 ja 8 alusel.

415 Euroopa Liit (2011), [Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direktiiv 2011/93/EL, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust](#), ELT L 335, 17.12.2011, lk 1–14.

416 Käesolevas käsiraamatus kasutatakse terminit „lasteporno“ ainult õigusaktidele viitamisel. Luksemburgi suuniste (2016) kohaselt on eelistermin siiski „laste seksuaalset ärakasutamist kujutav materjal“ või „laste seksuaalset kuritarvitamist kujutav materjal“, vt asutustevaheline töörühm (2016), [Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse](#) (Terminoloogiasuunised laste kaitseks seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse väärkohtlemise eest), 28. jaanuar 2016.

417 Euroopa Liit (2011), [Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direktiiv 2011/93/EL, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust](#), ELT L 335, 17.12.2011, lk 1–14, artikli 2 punkt c.

Näide: kohtuasjas *Söderman versus Rootsi* esitas kaebuse noor naine, keda kasuisa oli püüdnud filmida, kui ta oli alaealine ja duši all.⁴¹⁸ Hageja väitis, et Rootsi õigusraamistik ei kaitsnud nõuetekohaselt tema eraelu. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et riigil on positiivne kohustus kehtestada õigusraamistik, mis tagab nõuetekohase kaitse sellistele ohvritele nagu hageja. Et kohtuasi käsitles ainult hageja filmimise katset, leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et selline õigusraamistik ei pea tingimata sisaldama kriminaalkaristusi. Ohvriks pakutavad õiguskaitsevahendid – tsiviil- või kriminaalõiguslikud – peavad olema tõhusad. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis kohtuasja asjaolude kohta, et hageja ei saanud kasuisa filmimiskatsega seoses kasutada kriminaal- ega tsiviilõiguslikke tõhusaid õiguskaitsevahendeid, mis oli vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8.

Näide: kohtuasi *N.C. versus Türgi*⁴¹⁹ käsitles 12-aastast tüdrukut, keda sunniti töötama prostituudina. Uurimine algatati kiiresti pärast kaebuse esitamist ja enamikule süüdlasest määrati vanglakaristus. Sellise raske juhtumi korral, mis hõlmas tüdruku seksuaalset ärakasutamist, ei saanud Euroopa Inimõiguste Kohus siiski piirduda selle üldjärelدusega, kui hindas, kas kostjariik on täitnud oma artiklitest 3 ja 8 tulenevaid kohustusi või mitte. Kohus leidis, et hageja abistamata ja teo sooritajate eest kaitsmata jätmine, vägistamisjuhtumite tarbetu üksikasjalik rekonstrueerimine, korduvad arstlikud läbivaatused, kohtuistungitel rahuliku ja turvalise keskkonna puudumine, ohvri nõusoleku hindamine, menetluse liigne kestus ja lõpuks asjaolu, et kaks süüdistust olid aegunud, on raske taasohvristamine. Liikmesriigi ametiasutuste käitumine ei olnud kooskõlas kohustusega kaitsta last, kes on langenud seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise ohvriks. Eelkõige oli vandekohtu kohtunike ülesanne tagada, et hageja isikupuutumatus oleks kohtumenetluse ajal piisavalt kaitstud. Kohtuasja eseme intiimne olemus ja hageja vanus olid eriti tundlikud aspektid, mis eeldasid ametiasutustelt tundlikku lähenemist kriminaalmenetluse läbiviimisele. Kohus leidis seega, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artikleid 3 ja 8.

Euroopa Nõukogu [küberkuritegevuse konventsiooni](#)⁴²⁰ artiklis 9 on sätestatud, et osalisriigid peavad kriminaliseerima lapsporno pakkumise, kättesaadavaks

418 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Söderman versus Rootsi* [suurkode], nr 5786/08, 12. november 2013.

419 Euroopa Inimõiguste Kohus, *N.C. versus Türgi*, nr 40591/11, 9. veebruar 2021.

420 Euroopa Nõukogu (2004), [küberkuritegevuse konventsioon](#), CETS nr 185, 1. juuli 2004.

tegemise, levitamise, edastamise, hankimise, valdamise ja valmistamise või sellise materjali valmistamise arvutisüsteemi kaudu. Tähtis nõue on, et see tegevus peab olema tahtlik. Konventsiooni [seletuskirjas](#) on märgitud, et termin „pornograafiline materjal“ on „ebasündaüks, avaliku moraali vastuolus olevaks või muul viisil rikkuvaks“ liigitatud materjalide suhtes kohaldatavatest riiklikest nõuetest. Seega ei pruugi kunstilised, meditsiinilised, teaduslikud jne materjalid liigituda pornograafiliseks.⁴²¹ Samuti on Euroopa Nõukogu ministrite komitee vastu võtnud suunised lapse õiguste kohta digikeskkonnas, mis sisaldavad mitmeid meetmeid, mille konkreetne eesmärk on kaitsta lapsi veebis toimuva seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest.⁴²²

Kooskõlas [Lanzarote konventsiooni](#) artiklitega 21–23 on riigid kohustatud võtma seadusandlikke meetmeid lasteporno eri vormide kriminaliseerimiseks. Artikli 21 kohaselt kriminaliseeritakse laste värbamine pornoetteastetes osalemiseks, sundimine selleks ja osalemine sellistes etteastetes. Artikli 22 kohaselt kriminaliseeritakse samamoodi tegevus, mis seab lapse seksuaaltegevuse (seksuaalse kuritarvitamise) tunnistajaks. Artiklis 23 nõutakse kriminaalõigusaktide vastuvõtmist laste seksuaalse ahvatlemise kohta side- ja infotehnoloogia vahendusel. Lanzarote komitee on kutsunud konventsiooni osalisi üles kaalutlema ahvatlemise kriminaliseerimise laiendamist juhtumitele, kus seksuaalne väärkohtlemine sooritatakse veebis, mitte vahetul kohtumisel.⁴²³ Lanzarote konventsioonis on sätestatud, et riikidel on kohustus tagada asjakohane reageerimine tehnoloogia arengule ning kasutada kõiki asjakohaseid vahendeid, meetmeid ja strateegiaid laste vastu suunatud seksuaalkuritegude tõhusaks ennetamiseks ja nende vastu võitlemiseks, sealhulgas veebikeskkonnas.⁴²⁴

421 Euroopa Nõukogu (2001), [küberkuritegevuse konventsiooni seletuskiri](#), punkt 99.

422 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2018), [Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment](#) (Suunised lapse õiguste austamise, kaitse ja teostamise kohta digitaalkeskonnas), soovitus CM/Rec(2018)7, 4. juuli 2018.

423 Euroopa Nõukogu Lanzarote komitee (2015), [Opinion on Article 23 of the Lanzarote Convention and its explanatory note: solicitation of children for sexual purposes through information and communication technology \(grooming\)](#) (arvamus Lanzarote konventsiooni artikli 23 ja seda selgitavate märkuste kohta: laste laste ahvatlemine seksuaalsuhte eesmärgil info- ja sidetehnika kaudu), 17. juuni 2015.

424 Euroopa Nõukogu Lanzarote komitee (2017), [Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies \(ICTs\)](#) (tõlgendav arvamus, mis käsitleb Lanzarote konventsiooni kohaldatavust lastevastaste seksuaalkuritegude korral, mida võimaldab sooritada info- ja sidetehnika), 12. mai 2017.

Näide: kohtuasjas *K.U. versus Soome*⁴²⁵ pandi kohtamisi vahendavasse veebikohta üles 12-aastase poisi nimel kuulutus tema teadmata. Kuulutuses mainiti poisi vanus, telefoninumber ja välimuse kirjeldus ning link tema fotot sisaldavale veebilehele. Kuulutus oli seksuaalse olemusega ja viitas, et poiss otsib intiimsuhet omavanuse või vanema poisiga, mis muutis ta pedofiilide sihtmärgiks. Internetitarnija ei tohtinud kehtivate õigusaktide tõttu kuulutuse avaldaja isikut avalikustada. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 kohane positiivne kohustus, mis hõlmab nii kuritegude kriminaliseerimist kui ka nende tegeliku uurimist ja süüdistuse esitamist, saab veelgi suurema tähtsuse, kui ohus on lapse füüsiline ja moraalne heaolu. Kohus leidis selles asjas, et kuna lapsest oli saanud internetis pedofiilide sihtmärk, ohustas see tema füüsilist ja moraalist heaolu. Seega rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

7.3. Haavatavad elanikkonnarühmad

Põhipunkt

- Osa lapsi on eriti haavatavad, näiteks etnilistesse vähemustesse kuuluvad lapsed, puuetega lapsed, LGBTIQ-lapsed ja sõltuvusega lapsed.

Euroopa Nõukogu õiguses on Euroopa Inimõiguste Kohus üsna harva menetlenud konkreetset vähemusse kuuluvate laste suhtes sooritatud vägivalga juhtumeid (v.a inimkaubanduse ja sunniviisilise töö kontekstis). Sellised juhtumid on peamiselt seotud segregatsiooniga koolides ja diskrimineerimisega, mida analüüsitakse [jaos 3.2](#).

Näide: kohtuasjas *Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu nimel versus Rumeenia* esitas vabaühendus kaebuse roma nooruki nimel, kes suri riiklikus asutuses.⁴²⁶ Nooruk oli HIV-positiivne ja raske intellektipuudega. Asutuses, kus ta elas, olid tingimused äärmiselt halvad: puudus küte, puudusid vooditarbed ja rõivad, tugi personalilt jne. Ohvril ei olnud

425 Euroopa Inimõiguste Kohus, *K.U. versus Soome*, nr 2871/02, 2. detsember 2008.

426 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu nimel versus Rumeenia* [suurkoda], nr 47848/08, 17. juuli 2014.

lähisugulasi ja seepärast esitas vabaühendus tema nimel kaebuse Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklites 2, 3, 5, 8, 13 ja 14 sätestatud õiguste rikkumise kohta. Kohus otsustas, et juhtumi erandlikke asjaolusid arvestades (roma nooruki äärmine haavatavus ja teadaolevate lähisugulaste puudumine) oli vabaühendusel õigus surnud hagejat esindada. Euroopa Inimõiguste Kohus tuvastas artikli 2 sisulise rikkumise. Kohus leidis, et Valentin Câmpeanu surmas olid süüdi riiklikud ametiasutused, sest nad olid ta paigutanud asutusse, kus ta suri piisava toidu, normaalsete elamistingimuste ja vajaliku arstiabi puudumise tõttu. Kohus leidis, et artikkel 2 on rikutud ka seetõttu, et Rumeenia ametiasutused ei uurinud Valentin Câmpeanu surmajuhtumit tõhusalt.

Hooldusasutustes elavate laste kohta on Euroopa Nõukogu [soovituses Rec\(2005\)5](#) öeldud, et laste paigutamine hooldusasutusse ei tohi põhineda diskrimineerival alusel.⁴²⁷ Euroopa Inimõiguste Kohtu menetletud puudega laste kohtuasjades on tõstatatud mitmeid küsimusi, sealhulgas on käsitletud riigi positiivset kohustust kaitsta selliste laste elu ja kehalist puutumatust.

Näide: kohtuasi *Nencheva jt versus Bulgaaria*⁴²⁸ käsitles 15 lapse ja noore täiskasvanu surma vaimse ja füüsilise puudega inimeste hooldekodus. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et laste elamistingimused selles täielikult riigi kontrolli all olevas asutuses olid kohutavad: puudus oli toidust, ravimist, rõivastest ja küttest. Pädevaid asutusi oli olukorrast mitu korda teavitatud ja seega nad olid või oleksid pidanud olema teadlikud surma ohust. Euroopa Inimõiguste Kohus tuvastas Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 sisulise rikkumise, sest ametiasutused ei võtnud meetmeid nende kontrolli alla paigutatud laste elude kaitseks. Lisaks ei uurinud Bulgaaria ametiasutused tõhusalt laste surmajuhtumeid. Nad oleksid pidanud juhtumi konkreetseid asjaolusid arvestades algatama enda algatusel kriminaaluurimise. Uurimist peeti ebatõhusaks mitmel põhjusel: uurimine algatati kaks aastat pärast laste surma, see kestis põhjendamatu kaua, uurimine ei hõlmanud kõigi laste surma ega käsitletud juhtumi kõiki asjakohaseid

427 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2005), [Recommendation Rec\(2005\)5 on the rights of children living in residential institutions](#) (soovitus Rec(2005)5 hooldusasutustes elavate laste õiguste kohta), 16. märts 2005.

428 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Nencheva jt versus Bulgaaria*, nr 48609/06, 18. juuni 2013.

asjaolusid. Seega tuvastas kohus ka Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 menetlusliku rikkumise.⁴²⁹

Näide: kohtuasi *I.C. versus Rumeenia*⁴³⁰ käsitles kaebust, et 14-aastase tüdruku väidetavat vägistamist uuriti ebapiisavalt. Kohus leidis, et Rumeenia ametiasutused rõhutasid liigselt tõendite puudumist selle kohta, et hageja oli osutanud vahejuhtumi ajal vastupanu, ning tuginesid oma järeldustes üksnes väidetavate sooritajate avaldustele, et tüdruk oli olnud suguühtega nõus, ning samuti asjaolule, et tema kehal ei olnud vägivalla märke. Lisaks ei olnud prokurörid ega kohtunikud käsitlenud asja tundlikus kontekstis – ei arvestatud tüdruku noorust ega asjaolu, et väidetav vägistamine, milles osales kolm meest, toimus öösel külma ilmaga –, kõik need olid tegurid, mis suurendasid hageja haavatavust. Erilist tähelepanu oleks tulnud pöörata hageja nõusoleku analüüsimisele, arvestades tema kerget intellektipuuet. Seda silmas pidades oli tema vastu suunatud väidetava seksuaalse kuritarvitamise olemus selline, et asjaomaste kriminaalõigusaktide tõhusaks rakendamiseks ja asjakohaste õiguskaitsevahendite kättesaadavuse tagamiseks oleks olnud äärmiselt oluline tõhusate avastamis- ja teatamismehhanismide olemasolu. Kohus leidis, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

Näide: kohtuasi *V.C. versus Itaalia*⁴³¹ käsitles 15-aastast tüdrukut, kes peeti kinni peol, kus tarvitati alkoholi ja uimasteid. Tema vanemad väitsid, et tütre olid psüühikahäired ja teda oli kutsutud poseerima pornograafiliste fotode jaoks. Kuigi ametiasutused algatasid kiiresti kriminaaluurimise ja prokurör taotles hageja vastuvõtmist eriasutusse, kritiseeris Euroopa Inimõiguste Kohus asjaolu, et noortekohtul kulus otsuse tegemiseks üle neli kuu ja seejärel kulus sotsiaalteenistustel määruse täitmiseks veel neli kuud. Selle aja jooksul sattus hageja seksuaalse ärakasutamise ja grupiviisilise vägistamise ohvriks. Euroopa Inimõiguste Kohus oli seisukohal, et noortekohus ja sotsiaalteenistused ei võtnud kohe tegelikke kaitsemeetmeid, kuigi nad olid teadlikud, et hageja on füüsiliselt ja psühholoogiliselt haavatav ning tema seksuaalse ärakasutamise ja väidetava grupiviisilise vägistamise menetlus kestab. Sellise tegevusega ei hinnanud ametiasutused hageja riske ja rikkusid seega konventsiooni artikleid 3 ja 8.

429 Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *L.R. versus Põhja-Makedoonia*, nr 38067/15, 23. jaanuar 2020.

430 Euroopa Inimõiguste Kohus, *I.C. versus Rumeenia*, nr 36934/08, 24. mai 2016.

431 Euroopa Inimõiguste Kohus, *V.C. versus Itaalia*, nr 54227/14, 1. mai 2018.

Rahvusvahelisel tasandil nõutakse puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikliga 16, et osalisriigid võtavad erimeetmeid puudega laste kaitseks väärkohtlemise ja ärakasutamise eest.⁴³²

7.4. Kadunud lapsed

Põhipunkt

- Kadunuks jääma sunnitud lastel on õigus oma identiteedi säilitamisele või taastamisele.

ELi õiguses on Euroopa Komisjon avanud kadunud laste otsimiseks tasuta abi-telefonil (116000).⁴³³ Sellel telefonil võetakse vastu teateid kadunud lastest ja edastatakse politseile, antakse juhiseid ja abi kadunud lapse eest vastutavatele isikutele ning toetatakse uurimistegevust.

Euroopa Nõukogu õiguses on laste kadunuks jääma sundimist käsitletud [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artikli 8 alusel.

Näide: kohtuasi *Zorica Jovanović versus Serbia*⁴³⁴ käsitles juhtumit, kus väidetavalt suri vastsündinu haiglas kohe pärast sündi, kuid surnukeha ei antud kunagi vanematele. Ema esitas kaebuse, et riik ei andnud neile teavet poja saatuse kohta, sealhulgas väidetava surma põhjuse, aja ega matmispaiga kohta. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et „jätkuva suutmatusega anda [emale] usaldusväärset teavet tema poja saatuse kohta” rikkus riik õigust perekonnaelu austamisele.⁴³⁵ Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 46 alusel kohustas Euroopa Inimõiguste Kohus Serbiat võtma kõik asjakohased meetmed, eelistatavalt erinormide (*lex specialis*) kaudu, ja ühe aasta jooksul looma mehhanismi, mille eesmärk on pakkuda individuaalset

432 Vt ka [jagu 3.5](#).

433 Euroopa Liit (2007), Euroopa Komisjoni 29. oktoobri 2007. aasta otsus 2007/698/EÜ, millega muudetakse otsust 2007/116/EÜ seoses täiendavate reserveeritud numbrite kasutuselevõttuga, ELT L 284, 30.10.2007, lk 31; Euroopa Liit (2018), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. detsembri 2018. aasta direktiiv 2018/1972, millega kehtestatakse Euroopa elektroonilise side seadustik (uuesti sõnastatud), ELT L 321, 17.12.2018, lk 36, artikkel 96.

434 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Zorica Jovanović versus Serbia*, nr 21794/08, 26. märts 2013.

435 *Ibid.*, punkt 74.

õiguskaitset kõigile vanematele, kes on hagejaga sarnases või piisavalt sarnases olukorras. Serbia parlament võttis seejärel 2020. aasta veebruaris vastu Zorica Jovanovići rakendusakti.

Näide: järgnenud kohtuasjas *Mik ja Jovanović versus Serbia*⁴³⁶ väitsid hagejad, et Serbia ametiasutused täitsid kohtuasjas *Zorica Jovanović* tehtud kohtuotsust liiga aeglaselt ja kokkuvõttes ebatõhusalt. Kuigi need õigusaktid võeti 2020. aastal vastu pärast olulist viivitust, olid reguleerimist nõudvad küsimused iseenesest väga tundlikud ja äärmiselt keerukad. Lisaks sätestati õigusaktiga (mille parlament lõpuks vastu võttis) nii kohtukui ka kohtuvälised menetlused sellisteks olukordadeks nagu see, millega puutusid kokku hagejad ja teised samas olukorras olevad isikud. Õigusakti eesmärk oli teada saada, mis on nende vastsündinute tegelik staatus, kelle kohta kahtlustatakse, et nad on kadunud Serbias sünnitusosakondadest. Eelkõige sätestati õigusaktiga muu hulgas süsteem, mille kohaselt on riigisestel kohtutel õigus uurida ja koguda tõendeid mitte ainult petitsiooni esitaja taotlusel, vaid ka enda algatusel, et selgitada välja kõik asjakohased asjaolud, ning neil on ka õigus määrata asjakohasel juhul hüvitis. Samuti sätestati sellega ulatuslike volitustega komisjon, kuhu kuulub enamik registreeritud lapsevanemaühingute esindajaid, kes tegelevad kadunud imikute probleemiga. Sel põhjusel jättis Euroopa Inimõiguste Kohus juhtumi oma kohtuasjade loetelust välja.

Kõigi isikute kaitsmist kadunuks jääma sündimise eest käsitleva rahvusvahelise konventsiooni⁴³⁷ artikli 25 lõike 1 punktis b on sätestatud, et riigid peavad takistama ja karistama selliste laste tõelist isikut tõendavate dokumentide varjamist või hävitamist, kes on ise või kelle vanemad on sunnitud kadunuks jääma. Ühtlasi peavad riigid võtma vajalikke meetmeid selliste laste otsimiseks ja tuvastamiseks ning nende tagastamiseks päritoluperekonna juurde. Arvestades nende laste õigust oma identiteedi, sealhulgas kodakondsuse, nime ja peresuhte säilitamisele või taastamisele, nagu on ette nähtud õigusnormidega, peavad riigid kehtestama õigusmenetlused kadunuks jääma sunnitud laste lapsendamise või hooldeasutusse paigutamise läbivaatamiseks ja tühistamiseks (artikli 25 lõige 4). Konventsioonis korraldatakse kaht laste õiguste aluseks olevatest üldpõhimõtetest: lapse huvide esikohale seadmine ja lapse

436 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mik ja Jovanović versus Serbia* (lahend), nr 9291/14 ja nr 63798/14, 23. märts 2021.

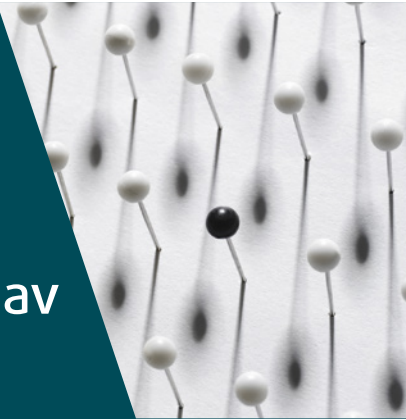
437 ÜRO (2006), *kõigi isikute kaitsmist kadunuks jääma sündimise eest käsitlev rahvusvaheline konventsioon*, 20. detsember 2006.

õigus avaldada arvamust (artikli 25 lõige 5). Kuigi selle konventsiooni on ratifitseerinud suhteliselt vähe Euroopa riike, ei saa eirata selle tähtsust Euroopa õigusraamistikus.⁴³⁸

438 2022. aasta veebruari seisuga oli konventsiooni ratifitseerinud 17 ELi liikmesriiki 27st. Lisaks on selle ratifitseerinud järgmised Euroopa Nõukogu liikmesriigid: Serbia, Montenegro, Bosnia ja Hertsegoviina, Šveits, Armeenia ja Albaania.

8

Majandus-, sotsiaal- ja kultuuriõigused ning piisav elatustase

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 14 (haridus) Ühtse loa direktiiv (2011/98/EL) Pikaajalise elaniku direktiiv (2003/109/EÜ) Üliõpilaste direktiiv (2004/114/EÜ) Vaba liikumise direktiiv (2004/38/EÜ) Miinimumnõuete direktiiv (2011/95/EL) Vastuvõtutingimuste direktiiv (uuesti sõnastatud) (2013/33/EL) Euroopa Liidu Kohus, C-9/74, <i>Donato Casagrande versus Landeshauptstadt München</i>, 3. juuli 1974 Euroopa Liidu Kohus, C-413/99, <i>Baumbast ja R versus Secretary of State for the Home Department</i>, 2002 (lapsrändajate haridus)	Õigus haridusele	Euroopa inimõiguste konventsioon, esimene protokoll, artikkel 2 (õigus haridusele) Euroopa sotsiaalharta (muudetud), artikkel 17 (õigus haridusele) Rahvusvahemuste kaitse raamkonventsioon, artikli 12 lõige 3 ja artikkel 14 Võõrtööliste õigusliku seisundi Euroopa konventsioon Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Ponomaryovi versus Bulgaaria</i>, nr 5335/05, 2011 (diskrimineerimine sisserändajastaatuse tõttu)

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 35 (juurdepääs arstiabile) Miinimumnõuete direktiiv (2011/95/EL), artikkel 29 (põhihüved lapsrändajatele) Vastuvõtutingimuste direktiiv (uuesti sõnastatud) (2013/33/EL), artikkel 21, artikli 23 lõige 4 ja artikkel 25	Õigus tervisele	Euroopa inimõiguste konventsioon, artiklid 2 (õigus elule) ja 8 (õigus isikupuutumatusel) Bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel inimõiguste ja inimväärikuse kaitse konventsioon (Oviedo konventsioon), artiklid 6 ja 8 Euroopa sotsiaalharta (muudetud), artiklid 11 (õigus tervisele) ja 13 (õigus saada sotsiaal- ja meditsiiniabi) Võõrtööliste õigusliku seisundi Euroopa konventsioon Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Oyal versus Türgi</i>, nr 4864/05, 2010 (vastündinu nakatumine HIVga) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Iliya Petrov versus Bulgaaria</i>, nr 19202/03, 2012 (elektrialajaaamas saadud vigastus) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu nimel versus Rumeenia</i> [suurko-da], nr 47848/08, 2014 (surm hooldusasutuses) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Glass versus Ühendkuningriik</i>, nr 61827/00, 2004 (teadlik nõusolek) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>M.A.K. ja R.K. versus Ühendkuningriik</i>, nr 45901/05 ja nr 40146/06, 2010 (uurimata vanemate nõusolekuta) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Vavřicka jt versus Tšehhi Vabariik</i>, nr 47621/13, 2021 (kohustuslik vaktsineerimine) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Parfitt versus Ühendkuningriik</i>, nr 18533/21, 2021 (lapse parimad huvid)

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
		Euroopa sotsiaalõiguste komitee, <i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) versus Prantsusmaa</i>, kaebus nr 14/2003, 2004 (arstiabi lapsrändajatele) Euroopa sotsiaalõiguste komitee, <i>Defence for Children International (DCI) versus Belgia</i>, kaebus nr 69/2011, 2012 (ebaseaduslikult riigis viibivad lapsed)
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikli 34 lõige 3 (õigus sotsiaalabile ja eluasemetoetusele) Rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv (2000/43/EÜ) Perekonna taasühinemise direktiiv (2003/86/EÜ) Vastuvõtutingimuste direktiiv (uuesti sõnastatud) (2013/33/EL) Euroopa Liidu Kohus, <i>Zubair Haqbin versus Federaal Agent-schap voor de opvang van asielzoekers</i>, C-233/18, 2019	Õigus eluasemele	Euroopa sotsiaalharta (muudetud), artiklid 16 (perekonna õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset), 17 (laste ja noorte õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset) ja 31 (õigus eluasemele) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Bah versus Ühendkuningriik</i>, nr 56328/07, 2011 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Winterstein jt versus Prantsusmaa</i>, nr 27013/07, 2013 (eluaseme meta jätmise) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Khan versus Prantsusmaa</i>, nr 12267/16, 2019
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artiklid 1, 24 ja 34 (sotsiaalkindlustus ja sotsiaalabi) Töö- ja eraelu tasakaalustamise direktiiv ((EL) 2019/1158) Pikaajalise elaniku direktiiv (2003/109/EÜ) Miinimumnõuete direktiiv (2011/95/EL)	Õigus piisavale elatustasemele ja õigus sotsiaalkindlustusele	Euroopa sotsiaalharta (muudetud), artiklid 12–14 (õigus sotsiaalkindlustusele õigus sotsiaal- ja meditsiiniabile, õigus kasutada sotsiaalhoolekande teenuseid), artikkel 16 (perekonna õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset) ja artikkel 30 (õigus kaitsele vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse eest) Euroopa inimõiguste konventsiooni esimene protokoll, artikkel 1 Võortööliste õigusliku seisundi Euroopa konventsioon Euroopa sotsiaalkindlustuse konventsioon

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
		Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Konstantin Markin versus Venemaa</i> [suurkoda], nr 30078/06, 2012 (vanemapuhkus) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Yocheva ja Ganeva versus Bulgaaria</i>, nr 18592/15 ja nr 43863/15, 2021 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, <i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) versus Prantsusmaa</i>, kaebus nr 82/2012, 2013 (pere-toetuste maksmise peatamine põhjuse ta puudumise tõttu)

Majandus-, sotsiaal- ja kultuuriõigused, mida Euroopa kontekstis nimetatakse sagedamini sotsiaal-majanduslikeks või sotsiaalõigusteks, hõlmavad nii tööga seotud õigusi kui ka õigust haridusele, tervisele, eluasemele, sotsiaalkindlustusele ja – üldisemalt – piisavale elatustasemele. Kultuuriõigustega seotud teadusuuringud ja kohtupraktika on üldiselt vähem arenenud ning neid käsitletakse vähe. Nende mõningaid aspekte on käsitletud [jaos 8.2](#) seoses õigusega haridusele.

Euroopa kontekstis on selgesõnalised majandus-, sotsiaal- ja kultuuriõiguste nõuded sätestatud peamiselt [Euroopa sotsiaalhartas](#) ja [Euroopa Liidu põhiõiguste hartas](#), kuigi ka [Euroopa inimõiguste konventsioonis](#) ja selle protokollides on mitu asjakohast sätet, näiteks sunniviisilise töö keeld ja õigus haridusele. Lisaks on Euroopa Inimõiguste Kohus väitnud, et „[sotsiaal- ja majandusõiguste] sfääri ei eralda konventsiooniga hõlmatud valdkonnast ükski vettpidav takistus”,⁴³⁹ ja on leidnud, et majandus-, sotsiaal- ja kultuuriõigused kuuluvad Euroopa inimõiguste konventsiooniga tagatud kodanikuõiguste hulka. Nii on näiteks juurdepääsu tervishoiule käsitletud piinamise, ebainimliku ja alandava kohtlemise ning karistamise keelu all (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 3).⁴⁴⁰

439 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Airey versus Iirimaa*, nr 6289/73, 9. oktoober 1979, punkt 26.

440 Vt näiteks Euroopa Inimõiguste Kohus (2015), *Factsheet – Prisoners’ health-related rights* (Teabeleht – kinnipeetavate õigused seoses tervisega), veebruar 2015; Euroopa Inimõiguste Kohus (2015), *Factsheet – Health* (Teabeleht – tervis, aprill 2015).

ELis väljendavad 2017. aastal välja kuulutatud [Euroopa sotsiaalõiguste sammas](#)⁴⁴¹ ja 2021. aastal vastu võetud komisjoni [Euroopa sotsiaalõiguste samba tegevuskava](#)⁴⁴² tugevat poliitilist pühendumust sotsiaalsemale Euroopale. Euroopa sotsiaalõiguste sammas koosneb 20 põhimõttest, mis on olulised õiglaste ja hästi toimivate tööturgude ning sotsiaalhoolekandesüsteemide tagamiseks. Euroopa sotsiaalõiguste samba 11. põhimõttes keskendutakse lapsehoiule ja laste toetamisele ning rõhutatakse, et lastel on õigus taskukohasele ja kvaliteetsele alusharidusele ja lapsehoiule ning õigus kaitsele vaesuse eest. Ebasoodsast keskkonnast pärit lastel on ka õigus erimeetmetele, et edendada võrdseid võimalusi. ELi nõukogu võttis 2021. aastal vastu [Euroopa lastegarantii](#), et tagada igale lapsele Euroopas, keda ohustab vaesus või sotsiaalne tõrjutus, juurdepääs sellistele põhiõigustele nagu tervishoid ja haridus.⁴⁴³

Selles peatükis analüüsitakse laste jaoks eriti olulisi majandus-, sotsiaal- ja kultuuriõigusi: õigust haridusele ([jagu 8.2](#)), õigust tervisele ([jagu 8.3](#)), õigus eluasele ([jagu 8.4](#)) ning õigust piisavale elatustasemele ja sotsiaalkindlustusele ([jagu 8.5](#)).

8.1. Majandus-, sotsiaal- ja kultuuriõiguste käsitlused

Põhipunktid

- Piisavate ressursside olemasolu tagamine on otsustav sotsiaalõiguste kaitse kindlustamisel.
- Sotsiaalõiguste olulised elemendid on olemasolu, kättesaadavus, kohandatavus ja vastuvõetavus.

ELi õiguses on majandus-, sotsiaal- ja kultuuriõigused [Euroopa Liidu põhiõiguste hartas](#) koos kodaniku- ja poliitiliste õigustega. Harta artiklis 52 eristatakse

441 Euroopa Liit (2017), [Euroopa sotsiaalõiguste samba 20 põhimõtet](#), 16. november 2017.

442 Euroopa Liit, Euroopa Komisjon (2021), [Euroopa sotsiaalõiguste samba tegevuskava](#), COM(2021) 102 final, 2021.

443 Euroopa Liit (2021), nõukogu 14. juuni 2021. aasta soovitus (EL) 2021/1004, millega luuakse [Euroopa lastegarantii](#), ST/9106/2021/INIT, ELT L 223, 22.6.2021, lk 14–23.

siiski õigusi ja põhimõtteid: viimastele võib õiguslikult tugineda ainult piiratud juhtudel.⁴⁴⁴ Euroopa Liidu Kohtu sõnul ei ole kõigile hartas sätestatud majandus-, sotsiaal- ja kultuuriõigustele ja põhimõtetele võimalik õiguslikult tugineda.⁴⁴⁵

Euroopa Nõukogu õiguses märgib Euroopa sotsiaalõiguste komitee, et kui õiguse teostamine on eriti keerukas ja väga kulukas, hinnatakse selle järkjärgulist teostamist kolme kriteeriumi alusel: esiteks tuleb võtta harta eesmärkide saavutamiseks meetmeid mõistliku aja jooksul, teiseks peavad tulemused olema mõõdetavad ja kolmandaks peavad tulemused olema kooskõlas olemasolevate ressursside maksimaalse kasutusega.⁴⁴⁶ Euroopa sotsiaalõiguste komitee on meenutanud riikidele ka „mõju, mida nende valikud avaldavad eriti haavatavatele rühmadele ja teistele mõjutatud isikutele“.⁴⁴⁷

Euroopa sotsiaalõiguste komitee väidab (kuigi seoses õigusega sotsiaalkindlustusele) et „olemasoleva sotsiaalkindlustussüsteemi kindluse ja kestlikkuse tagamiseks“ on lubatud regressiivsed sammud, kui need ei „kahjusta riikliku sotsiaalkindlustussüsteemi põhiraamistikku ega võta üksikisikutelt võimalust saada kaitset, mida see süsteem pakub tõsise sotsiaalse ja majandusliku riski eest“.⁴⁴⁸ Euroopa Inimõiguste Kohus aktsepteerib ka regressiivsete sammude võtmise võimalust, kuid uurib, kas valitud meetod on mõistlik ja taotletud õiguspärase eesmärgi saavutamiseks sobiv.⁴⁴⁹

Seoses õigusega haridusele on Euroopa sotsiaalõiguste komitee kooskõlas ÜRO majandus-, sotsiaal- ja kultuuriõiguste komitee käsitlusega vastu võtnud olemasolu, kättesaadavuse, vastuvõetavuse ja kohandatavuse analüütilise

444 Vt ka Euroopa Liit, Euroopa Komisjon (2020), *Feasibility study for a child guarantee – Final report* (Lastegarantii teostatavusuuring – lõpparuanne), märts 2020.

445 Euroopa Liidu Kohus, *Stadt Wuppertal versus Maria Elisabeth Bauer ja Volker Willmeroth versus Martina Broßonn*, liidetud kohtuasjad C-569/16 ja C-570/16, 6. november 2018.

446 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Rahvusvaheline assotsiatsioon Autism Europe (IAAE) versus Prantsusmaa*, kaebus nr 13/2002, 4. november 2003, punkt 53; kohaldatud järgmises: Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *European Action of the Disabled (AEH) versus Prantsusmaa*, kaebus nr 81/2012, 11. september 2013, punktid 94–99.

447 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Rahvusvaheline assotsiatsioon Autism Europe (IAAE) versus Prantsusmaa*, kaebus nr 13/2002, 4. november 2003, punkt 53.

448 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Riikliku elektriettevõtte töötajate keskkliit (GENOP-DEI) ja Kreeka avalike teenistujate keskkliit (ADEDY) versus Kreeka*, kaebus nr 65/2011, 23. mai 2012, punkt 47.

449 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Markovics jt versus Ungari*, otsus vastuvõetamatus kohta, nr 77575/11, nr 19828/13 ja nr 19829/13, 24. juuni 2014, punktid 37 ja 39.

raamistiku.⁴⁵⁰ Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas käsitletakse ka olemasolu ja kättesaadavuse erinevust. Edasine analüüs põhineb olemasolu, kättesaadavuse, vastuvõetavuse ja kohandatavuse kriteeriumidel või olulistel elementidel ulatuses, kui palju on kättesaadav asjakohane kohtupraktika.

8.2. Õigus haridusele

Põhipunktid

- Hariduse kättesaadavuse piirangud peavad olema ettenähtavad, õiguspärase eesmärgiga ning olema põhjendatud ja mittediskrimineerivad.
- Vanemate usuliste ja filosoofiliste veendumuste austamine lapse hariduses ei välista usulise või seksuaalhariduse võimalust koolides.
- Haridus peab olema kohandatav kõigi laste vajadustega, mis nõuab erimeetmete rakendamist puudega laste korral ning vähemustesse kuuluvate laste võimalust õppida ja saada õpetust oma keeles.
- Lastel on õigus haridusele olenemata nende kodakondsusest või rändestaatusest.

Eli õiguses on **Euroopa Liidu põhiõiguste harta** artikli 14 lõikes 2 sätestatud õigus haridusele, sealhulgas võimalus „saada tasuta kohustuslikku haridust“. Artikli 14 lõikes 3 on sätestatud vabadus asutada haridusasutusi ning vanemate õigus tagada lastele oma usuliste, filosoofiliste ja pedagoogiliste veendumuste kohane haridus ja õpetamine. Euroopa sotsiaalõiguste sammas hõlmab hariduse, koolituse ja elukestva õppe põhimõtet.⁴⁵¹

Euroopa Nõukogu õiguses on õigus haridusele sätestatud **Euroopa inimõiguste konventsiooni esimese protokolli** artiklis 2. Euroopa Inimõiguste Kohus on selgitanud, et see artikkel ei kohusta riike tegema haridust kättesaadavaks, vaid see sätestab „juurdepääsuõiguse konkreetsel ajal olemasolevatele haridusasutustele“.⁴⁵² Lisaks sisaldub õiguses haridusele võimalus „saada haridusest kasu, see tähendab õigust sellele, et [...] lõpetatud õpinguid ühel või teisel kujul

450 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Vaimse puudega inimeste tugikeskus (MDAC) versus Bulgaa-ria*, kaebus nr 41/2007, 3. juuni 2008, punkt 37.

451 Euroopa Liit (2017), *Euroopa sotsiaalõiguste sammas*, 16. november 2017.

452 Euroopa Inimõiguste Kohus, „*Belgia haridussüsteemi keelekorraldust reguleerivate õigusaktide teatud aspektid*“ versus Belgia, nr 1474/62, nr 1677/62, nr 1691/62, nr 1769/63, nr 1994/63 ja nr 2126/64, 23. juuli 1968, punkt 4.

ametlikult tunnustatakse kooskõlas igas riigis kohaldatavate eeskirjadega”.⁴⁵³ Samas ei ole see absoluutne õigus; piirangud peavad olema asjaomaste isikute jaoks ettenähtavad ja neil peab olema õiguspärane eesmärk. Distiplinaarmed, sealhulgas haridusasutusest ajutine kõrvaldamine või väljaheitmine, on lubatud, kui need vastavad lubatud piirangute tingimustele.⁴⁵⁴ Euroopa Inimõiguste Kohus hindab, kas need haridusasutusest eemaldamise viisid põhjustavad ilmajätmise õigusest haridusele, kaalutledes selliseid tegureid nagu menetlustagatised, eemaldamise kestus, reintegreerimispuüdlused ja alternatiivse hariduse piisavus.⁴⁵⁵ Lapsi võidakse haridusasutusest kõrvaldada ka terve ja ohutusega seotud põhjustel, näiteks nakkushaiguse kahtluse tõttu, kui otsus laste koolist kõrvaldamise kohta kehtib ainult seni, kuni see on vajalik.⁴⁵⁶

Osana õigusest haridusele on vanematel õigus oma usuliste ja filosoofiliste veendumuste austamisele. Õppekava kehtestamine ja koostamine kuulub siiski põhimõtteliselt riigi pädevusse.⁴⁵⁷ Riik võib lõimida usulist või filosoofilist laadi teabe või teadmised kooli õppekavasse, kui seda „tehakse objektiivselt, kriitiliselt ja pluralistlikult”.⁴⁵⁸ Õpetamises pluralismi ja erinevuste tagamiseks tuleb konkreetne usund või filosoofia tasakaalustada, võimaldades vanematel vabastada lapsed kas osaliselt või täielikult sellisest õpetusest, näiteks võimaluse puududa teatud tundidest või kogu usundiõppe kursuselt.⁴⁵⁹ Kuidas Euroopa Inimõiguste Kohus on seda küsimust käsitlenud diskrimineerimiskeelu aspektist: vt ka [jagu 2.1](#) ja [jagu 2.2](#).⁴⁶⁰

Kooskõlas [muudetud Euroopa sotsiaalharta](#) artikli 17 lõikega 2 kohustuvad riigid „rakendama kõiki asjakohaseid ja vajalikke meetmeid eesmärgiga [...] tagada lastele ja noortele tasuta alg- ja keskkharidus ning soodustada nende regulaarset kooliskäimist”.⁴⁶¹ Lisaks on Euroopa sotsiaalõiguste komitee otsustanud,

453 *Ibid.*

454 Euroopa Inimõiguste Kohus, *C.P. versus Ühendkuningriik*, nr 300/11, 6. september 2016.

455 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ali versus Ühendkuningriik*, nr 40385/06, 11. jaanuar 2011, punkt 58.

456 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Memlika versus Kreeka*, nr 37991/12, 6. oktoober 2015.

457 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Folgerø jt versus Norra* [suurkoda], nr 15472/02, 29. juuni 2007, punkt 84.

458 *Ibid.*, punkt 84.

459 *Ibid.*, punktid 85–102 ja eriarvamus.

460 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Grzelak versus Poola*, nr 7710/02, 15. juuni 2010.

461 1961. aasta Euroopa sotsiaalharta ei ole sätestatud, mis näeks ette õiguse haridusele.

et selle sätte kohaselt peavad osalisriigid tagama haridusele juurdepääsu ka nende territooriumil ebaseaduslikult viibivatele lastele.⁴⁶²

Peale selle peavad haridusasutused olema kättesaadavad igaühele, ilma diskrimineerimiseta.⁴⁶³ Euroopa sotsiaalõiguste komitee leidis, et „puudega laste lõimimine tavakoolidesse [...] peaks olema norm ja õpetamine erikoolides peab olema erand”.⁴⁶⁴ Riikidel ei ole puudega inimeste koolivaliku suhtes suurt kaalutusõigust; nad peavad õppima tavakoolis.⁴⁶⁵ Olukordi seoses erineva kohtlemisega hariduses sellistel alustel nagu kodakondsus, sissevõetud staatus või etniline päritolu, käsitletakse 3. peatükis.

Euroopa sotsiaalõiguste komitee kohtupraktika kohaselt on riikidel lai kaalutusõigus seksuaal- ja reproduktiivtervisealase hariduse õppematerjalide kultuurilise sobivuse määramisel, kuid nad peavad tagama mittediskrimineeriva seksuaal- ja reproduktiivtervisealase hariduse, „mis ei põlista ega tugevda sotsiaalset tõrjutust ja inimväärikusest ilma jätmist”.⁴⁶⁶ Õppematerjalid ei tohi „süvendada alandavaid stereotüüpe”, näiteks mitteheteroseksuaalse sättumusega inimeste suhtes.⁴⁶⁷

Et haridus oleks kohandatav kõigi laste vajadustele, tuleb näiteks tavakoolidesse lõimitud puudega laste korral võtta „meetmeid nende erivajaduste täitmiseks”⁴⁶⁸ (vt ka [jagu 3.5](#)).

Kooskõlas [rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni](#) artikli 12 lõikega 3 kohustuvad riigid looma rahvusvähemustesse kuuluvatele isikutele võrdsed

462 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Médecins du Monde – International versus Prantsusmaa*, kaebus nr 67/2011, 11. september 2012.

463 Puudega lapsed: vt ka 3. peatükk ja 7. peatükk.

464 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Vaimse puudega inimeste tugikeskus (MDAC) versus Bulgaaria*, kaebus nr 41/2007, 3. juuni 2008, punkt 35.

465 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *European Action of the Disabled (AEH) versus Prantsusmaa*, kaebus nr 81/2012, 11. september 2013, punkt 78; Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Rahvusvaheline Inimõiguste Föderatsioon (FIDH) ja Inclusion Europe versus Belgia*, kaebus nr 141/2017, 9. september 2020.

466 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) versus Horvaatia*, kaebus nr 45/2007, 30. märts 2009, punkt 47.

467 *Ibid.*, punktid 59 ja 61; vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bayev jt versus Venemaa*, nr 67667/09, 20. juuni 2017; Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.R. ja L.R. versus Šveits*, nr 22338/15, 2017.

468 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Vaimse puudega inimeste tugikeskus (MDAC) versus Bulgaaria*, kaebus nr 41/2007, 3. juuni 2008, punkt 35.

võimalused hariduse saamiseks kõigil tasemetel (vt ka [3. peatükk](#)).⁴⁶⁹ Rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni artiklis 14 on rahvusvähemustesse kuuluvatel lastel õigus õppida ja saada õpetust oma keeles.⁴⁷⁰ Euroopa Inimõiguste Kohus on ka leidnud, et õigus haridusele tähendab õigust saada haridust (ühes) riigikeeles.⁴⁷¹

Arvestades digikeskkonna kasvavat tähtsust, on selles valdkonnas vastu võetud mitu Euroopa Nõukogu dokumenti, milles kutsutakse riike üles tagama lastele juurdepääs digikeskkonnale kaasaval viisil ning arvestades laste arenemisvõimet ja haavatavas olukorras olevate laste eriolusid.⁴⁷² Samuti soovitatakse neis lisada digikirjaoskuse õpe põhihariduse õppekavasse juba alates esimestest klassidest, arvestades laste arenemisvõimet.⁴⁷³

469 Vt ka Euroopa Nõukogu rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee (2006), [Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities](#) (Märkused hariduse kohta rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni alusel), ACFC/25DOC(2006)002, 2. märts 2006, osa 2.1.

470 Lisaselgitused: vt Euroopa Nõukogu rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee (2006), [Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities](#) (Märkused hariduse kohta rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni alusel), ACFC/25DOC(2006)002, 2. märts 2006, osa 2.3, ja [Thematic Commentary No. 3: The language rights of persons belonging to national minorities under the Framework Convention](#) (Temaatiline märkus nr 3: rahvusvähemuste hulka kuuluvate isikute keeleõigused raamkonventsiooni alusel), ACFC/44DOC(2012)001 rev, 5. juuli 2012, VI osa.

471 Euroopa Inimõiguste Kohus, [Catan jt versus Moldova ja Venemaa](#) [suurkoda], nr 43370/04, nr 8252/05 ja nr 18454/06, 19. oktoober 2012, punkt 137.

472 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2018), [Recommendation CM/Rec\(2018\)7 on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment](#) (soovitus CM/Rec(2018)7 seoses suunistega lapse õiguste austamise, kaitse ja teostamise kohta digitaalkeskkonnas), 4. juuli 2018.

473 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2019), [Recommendation CM/Rec\(2019\)10 on developing and promoting digital citizenship education](#) (soovitus CM/Rec(2019)10 digitaalse kodanikuhariduse arendamise ja edendamise kohta), 21. november 2019; Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2016), [Recommendation CM/Rec\(2016\)2 on the Internet of citizens](#) (soovitus CM/Rec(2016)2 kodanike interneti kohta), 10. veebruar 2016.

8.2.1. Lapsrändajate õigus haridusele

ELi õiguses tunnustatakse laste põhiõigust haridusele, olenemata rändestaa-
tusest, praktiliselt kõigis ELi rändeõiguse aspektides.⁴⁷⁴ Ühtse loa direktiivis⁴⁷⁵
on sätestatud elamisloa omanike võrdne kohtlemine ning pikaajaliste elanike
direktiivis on sätestatud pikaajalistest elanikest kolmandate riikide kodanike
võrdne kohtlemine.⁴⁷⁶ ELil puudub pädevus otsustada riigisiseste haridussätete
sisu ja ulatuse üle. Euroopa Liit kaitseb lapsrändajate õigust saada haridust sam-
mal või (olenevalt staatusest) sarnasel alusel võrreldes kodanikega. Üliõpilaste
direktiiv (2004/114/EÜ) reguleerib kolmandate riikide kodanike riiki lubamist
õpingute, õpilasvahetuse, tasustamata praktika või vabatahtliku teenistu-
se eesmärgil.⁴⁷⁷ Last riiki lubamise üldtingimused on kehtiva reisidokumendi
esitamine, vanemate antud luba kavandatud riigis viibimiseks, ravikindlustus
ja liikmesriigi nõudmisel taotluse käsitlemise tasu maksmine.⁴⁷⁸ Näiteks pea-
vad õpilased tõendama osalemist õpilasvahetusprogrammis, mida korraldab
asjaomase liikmesriigi tunnustatud organisatsioon.⁴⁷⁹ Tasustamata praktikan-
did peavad esitama liikmesriigi nõutavad tõendid, et nende riigis viibimise ajal
on neil piisavad vahendid oma elamis-, koolitus- ja tagasisõidukulude katmi-
seks.⁴⁸⁰ Üliõpilaste osalemine majandustegevuses, sealhulgas töötamine, on
piiratud.⁴⁸¹

474 Nt Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direk-
tiiv 2011/95/EL, mis käsitleb nõudeid, millele kolmandate riikide kodanikud ja kodakondsuseta
isikud peavad vastama, et kvalifitseeruda rahvusvahelise kaitse saajaks, ning nõudeid pagulas-
te või täiendava kaitse saamise kriteeriumidele vastavate isikute ühetaolisele seisundile ja
antava kaitse sisule (uuesti sõnastatud) (miinimumnõuete direktiiv), ELT L 337, 20.12.2011, lk 9,
artikkel 27.

475 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direk-
tiiv 2011/98/EL kolmandate riikide kodanikele liikmesriigis elamist ja töötamist võimaldava
ühtse loa taotlemise ühtse menetluse ning liikmesriigis seaduslikult elavate kolmandatest
riikidest pärit töötajate ühiste õiguste kohta, ELT L 343, 23.12.2011.

476 Euroopa Liit (2003), nõukogu 25. novembri 2003. aasta direktiiv 2003/109/EÜ pikaajalistest
elanikest kolmandate riikide kodanike staatuse kohta, ELT L 16, 23.12.2004.

477 Euroopa Liit (2004), nõukogu 13. detsembri 2004. aasta direktiiv 2004/114/EÜ kolmandate
riikide kodanike riiki lubamise kohta õpingute, õpilasvahetuse, tasustamata praktika või vaba-
tahtliku teenistuse eesmärgil (üliõpilaste direktiiv), ELT L 375, 23.12.2004.

478 *Ibid.*, artikkel 6.

479 Euroopa Liit (2004), nõukogu 13. detsembri 2004. aasta direktiiv 2004/114/EÜ kolmandate
riikide kodanike riiki lubamise kohta õpingute, õpilasvahetuse, tasustamata praktika või vaba-
tahtliku teenistuse eesmärgil (üliõpilaste direktiiv), ELT L 375, 23.12.2004, lk 12, artikkel 7.

480 *Ibid.*, artikkel 10.

481 *Ibid.*, artikkel 17.

Liikumisvabaduse alusel teise ELi liikmesriiki elama asuvate liidu kodanikest rändajate lastele antakse kõige soodsamad õigused. Neil on õigus õppida asjaomase riigi üldhariduskoolis, töö käigus toimuva väljaõppe kursustel ja kutseõppekursustel samadel tingimustel kui selle riigi kodanikel.⁴⁸² See hõlmab riiklikku ja eraharidust ning kohustuslikku ja vabatahtlikku haridust. Euroopa Liidu Kohus on tõlgendanud seda õigust alati laialt – see tagab võrdse juurdepääsu haridusele, kuid ka juurdepääsu haridusega seotud laiematele sotsiaalhüvedele ning kõigile hüvedele, mille eesmärk on soodustada osalemist hariduses. Näiteks kohtuasjas *Casagrande* sai võõrtöötaja laps ELi vaba liikumise õiguse alusel taotleda majanduslikust olukorrast sõltuvat õppetoetust.⁴⁸³

Peale selle on liikmesriikidel 1970. aastatel kehtestatud õigusaktide kohaselt kohustus pakkuda ELi võõrtöötajate lastele täiendavat keeleõpet nii vastuvõtva riigi keeles kui ka laste emakeeles, et toetada nende lõimumist vastuvõtvas riigis ja päritoluriigis, kui nad peaksid sinna hiljem naasma.⁴⁸⁴ Kuigi see näib olevat üsna suuremeelne ja väärtuslik lisatoetus lastele pärast õppima asumist vastuvõtva riigi koolis, on selle rakendamine eri riikides olnud väga ebaühtlane ja muutub üha ebapraktilisemaks, sest suureneb õppetöös kasutatavate keelte arv.⁴⁸⁵

Näide: kohtuasjas *Baumbast ja R versus Secretary of State for the Home Department*⁴⁸⁶ käsitleti, kas kaks tütarlast, kelle Saksamaa võõrtöötajast isa asus oma Colombia kodakondsusega naise ja tütardega elama Ühendkuningriiki, võivad jätkata Ühendkuningriigis koolis käimist pärast seda,

- 482 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 5. aprilli 2011. aasta määrus (EL) nr 492/2011 töötajate liikumisvabaduse kohta liidu piires, ELT L 141, 27.5.2011, lk 1–12, artikkel 10; Euroopa Liit (2004), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/38/EÜ, mis käsitleb Euroopa Liidu kodanike ja nende pereliikmete õigust liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil ning millega muudetakse määrust (EMÜ) nr 1612/68 ja tunnistatakse kehtetuks direktiivid 64/221/EMÜ, 68/360/EMÜ, 72/194/EMÜ, 73/148/EMÜ, 75/34/EMÜ, 75/35/EMÜ, 90/364/EMÜ, 90/365/EMÜ ja 93/96/EMÜ (vaba liikumise direktiiv), ELT L 158, 30.4.2004, lk 77–123, artikli 24 lõige 1.
- 483 Euroopa Liidu Kohus, C-9/74, *Donato Casagrande versus Landeshauptstadt München*, 3. juuli 1974. Hiljem on seda kinnitanud näiteks kohtuasi Euroopa Liidu Kohus, C-3/90, *M. J. E. Bernini versus Minister van Onderwijs en Wetenschappen*, 26. veebruar 1992.
- 484 Euroopa Liit (1977), nõukogu 25. juuli 1977. aasta direktiiv 77/486/EMÜ võõrtöötajate lastele hariduse andmise kohta, ELT L 199, 6.8.1977, lk 32–33. (NB! Selle kohaldamisalasse ei kuulu kolmandate riikide kodanikest lapsrändajad.)
- 485 Euroopa Liit, Euroopa Ühenduste Komisjon (1984), *aruanded direktiivi 77/486/EMÜ rakendamise kohta*, COM(84) 54 final ja COM(88) 787 final, 10. veebruar 1984.
- 486 Euroopa Liidu Kohus, C-413/99, *Baumbast ja R versus Secretary of State for the Home Department*, 17. september 2002.

kui nende isa lahkus Ühendkuningriigist kolmandasse riiki, jättes naise ja tütre maha. Euroopa Liidu Kohus pidi vastama küsimusele, kas naine ja tütre võivad jääda iseseisvalt vastuvõtvasse riiki, kuigi isa (kelle kaudu oli perekond saanud elamisõiguse) oli tegelikult loobunud oma ELi võõrtöötaja staatusest. Kohtu jaoks oli määrav tegur, et lapsed olid lõimunud vastuvõtva riigi haridussüsteemi ning nende eraldamine sellest nii otsustaval hetkel nende hariduselus oleks olnud kahjulik ja ebaproportsionaalne. Kohus kinnitas, et laste hariduse järjepidevuse saavutamine on nii tähtis, et see võib tõhusalt võimaldada (muidu nõutele mittevastavale) perekonnale lapsrändaja õpingute ajaks elamisõiguse vastuvõtvas riigis.

Kohtuasjas *Baumbast* tehtud kohtuotsust järgiti edasistes kohtuasjades⁴⁸⁷ ja see on kodifitseeritud [direktiivi 2004/38/EÜ \(vaba liikumise direktiiv\)](#) artikli 12 lõikes 3.⁴⁸⁸

Kolmandate riikide kodanikest lastel on juurdepääs ainult *riiklikule* haridusele samadel tingimustel kui kodanikel ja nad ei saa täiendavaid hüvesid, näiteks toimetulekutoetust.⁴⁸⁹ Osa sisserännet reguleerivaid ELi õigusakte nõuavad liikmesriikidelt selliste mehhanismide kehtestamist, mis tagavad välisriigi kvalifikatsioonide nõuetekohase tunnustamise ja ülekandmise isegi tõendavate dokumentide puudumisel ([miinimumnõuete direktiivi](#)⁴⁹⁰ artikkel 28).

487 Euroopa Liidu Kohus, C-480/08, *Maria Teixeira versus London Borough of Lambeth ja Secretary of State for the Home Department*, 23. veebruar 2010; Euroopa Liidu Kohus, C-310/08, *London Borough of Harrow versus Nimco Hassan Ibrahim ja Secretary of State for the Home Department*, 23. veebruar 2010.

488 Euroopa Liit (2004), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/38/EÜ, mis käsitleb Euroopa Liidu kodanike ja nende pereliikmete õigust liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil ning millega muudetakse määrust (EMÜ) nr 1612/68 ja tunnistatakse kehtetuks direktiivid 64/221/EMÜ, 68/360/EMÜ, 72/194/EMÜ, 73/148/EMÜ, 75/34/EMÜ, 75/35/EMÜ, 90/364/EMÜ, 90/365/EMÜ ja 93/96/EMÜ, ELT L 158, 30.4.2004, artikli 2 lõike 2 punkt c ja artikli 12 lõige 3.

489 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu [direktiiv 2011/95/EL](#) (miinimumnõuete direktiiv), ELT L 337, artikkel 11; Euroopa Liidu Nõukogu (2003), [direktiiv 2003/109/EÜ](#) (pikaajalise elaniku direktiiv), ELT L 16, artikkel 14; Euroopa Liidu Nõukogu (2003), [direktiiv 2003/86/EÜ](#) (perekonna taasühinemise õiguse kohta), ELT L 251, artikkel 14; Euroopa Parlament ja nõukogu (2013), [direktiiv 2013/33/EL](#) (vastuvõtutingimuste direktiiv), ELT L 180, artikli 14 punkt c.

490 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direktiiv 2011/95/EL, mis käsitleb nõudeid, millele kolmandate riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud peavad vastama, et kvalifitseeruda rahvusvahelise kaitse saajaks, ning nõudeid pagulaste või täiendava kaitse saamise kriteeriumidele vastavate isikute ühetaolisele seisundile ja antava kaitse sisule (uuesti sõnastatud) ([miinimumnõuete direktiiv](#)), ELT L 337, 20.12.2011, lk 9.

Varjupaigataotlejate laste haridusõigused on väiksemad: neile peab andma juurdepääsu vastuvõtva riigi haridussüsteemile kodanikega *sarnasel*, kuid mitte tingimata *samadel* tingimustel.⁴⁹¹ Haridust võidakse anda seega pigem majutuskeskustes kui koolides ja ametiasutused võivad varjupaigataotlejate laste täieliku juurdepääsu koolisüsteemile edasi lükata kuni kolm kuud alates varjupaigataotluse esitamisest. Kui juurdepääs haridussüsteemile on lapse eriolukorra tõttu võimatu, on liikmesriigid kohustatud pakkuma alternatiivseid haridusvõimalusi ([vastuvõtutingimuste direktiivi](#) artikli 14 lõige 3).⁴⁹²

Euroopa Nõukogu õiguses kasutatakse lapsrändajatele haridusele juurdepääsu tagamiseks konventsiooni esimese protokolli artiklit 2 koostöös konventsiooni artikliga 14 (vt ka [jagu 3.3](#)).

Näide: kohtuasjas *Ponomaryovi versus Bulgaaria*⁴⁹³ arutas Euroopa Inimõiguste Kohus kahele Vene kodakondsusega ja ajalise elamisloata koolilapsele esitatud nõuet maksta keskkoolis õppimise eest õppemaksu. Kohus leidis, et neilt keskkooli õppemaksu nõudmine oli diskrimineeriv ja seega vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 14 koostöös esimese protokolli artikliga 2.⁴⁹⁴

Euroopa sotsiaalharta kaitseb lapsrändajate õigust haridusele otseselt (artikli 17 lõige 2) ja kaudselt, sest sellega on kehtestatud piirangud laste õigusele töötada, et nad saaksid omandada kohustusliku hariduse kõik hüved (artikkel 7).⁴⁹⁵

491 Euroopa Liit (2013), Euroopa Parlamendi ja nõukogu [direktiiv 2013/33/EL \(vastuvõtutingimuste direktiiv\)](#), ELT L 180. (NB! [Miinimumnõuete direktiivi 2011/95/EL](#) artikli 27 kohaselt võivad lapspagulased, kes on saanud pikaajalise elamisõiguse, saada haridusele juurdepääsu kodanikega samadel tingimustel.)

492 Euroopa Liit (2013), Euroopa Parlamendi ja nõukogu [direktiiv 2013/33/EL \(vastuvõtutingimuste direktiiv\)](#), ELT L 180, lk 96–116.

493 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ponomaryovi versus Bulgaaria*, nr 5335/05, 21. juuni 2011.

494 Vt ka [jagu 3.3](#).

495 Vt näiteks Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) versus Prantsusmaa*, kaebus nr 114/2015, 24. jaanuar 2018.

Lisaks toetab **võõrtööliste õigusliku seisundi Euroopa konventsioon**⁴⁹⁶ lapsrändajate õigust saada kodanikega samadel alustel ja tingimustel juurdepääsu üldharidusele ja kutseõppele vastuvõtvas riigis (artikli 14 lõige 1).

Rahvusvahelises õiguses toetab lapsrändajate õigust saada võrdne juurdepääs haridusele **kõigi võõrtöötajate ja nende pereliikmete õiguste kaitse rahvusvaheline konventsioon** (artikkel 30).⁴⁹⁷

Lapse õiguste konventsiooni artiklis 28 on sätestatud, et kõigil lastel on õigus tasuta kohustuslikule haridusele. Artikli 29 lõike 1 punkti c kohaselt ulatub see õigus haridusele võrdse juurdepääsu tagamisest palju kaugemale ja hõlmab sätteid seoses lapse kultuurilise identiteedi ning lapse päritoluriigi keele ja väärtuste arengut.

8.3. Õigus tervisele

Põhipunktid

- Riikidel on positiivne kohustus võtta meetmeid selliste eluohtlike terviseriskide vastu, millest ametiasutused on või peaksid olema teadlikud.
- Riigi ametiasutused peavad inimeste surmajuhtumeid tõhusalt uurima.
- Kooskõlas Euroopa sotsiaalharta on ebaseaduslikult riigis viibivatel lastel õigus tervishoiuteenustele, mitte ainult vältimatule arstiabile.
- Tervishoiuteenuste osutamiseks on vaja teadlikku nõusolekut või luba.
- ELi õiguses ja Euroopa sotsiaalharta kohaselt on lapsrändajatel õigus saada sotsiaalabi ja tervishoiuteenuseid. Selle õiguse suhtes kohaldatakse mitut piirangut.

ELi õiguses tagatakse **Euroopa Liidu põhiõiguste harta** artikliga 35 õigus saada juurdepääs tervishoiule.

ELi rändajate lapsed saavad vastuvõtvas riigis selle riigi kodanikega samadel alustel juurdepääsu sotsiaalhoolekandele ja tervishoiuteenustele pärast

⁴⁹⁶ Euroopa Nõukogu (1977), **võõrtööliste õigusliku seisundi Euroopa konventsioon**, CETS nr 93, 1977.

⁴⁹⁷ ÜRO (1990), **kõigi võõrtöötajate ja nende pereliikmete õiguste kaitse rahvusvaheline konventsioon**, 18. detsember 1990.

kolmekuulist elamist vastuvõtvast riigis.⁴⁹⁸ Sarnased õigused antakse nende inimeste lastele, kes on saanud liikmesriigis pikaajalise elamisloa. Need õigused võivad siiski piirduda põhihüvedega.⁴⁹⁹ Liikmesriigid peavad andma alaealistele pagulastele ja varjupaigataotlejatele juurdepääsu piisavale sotsiaalsele võrdsel alusel vastuvõtva riigi kodanikega, kuid see juurdepääs võib samuti piirduda põhihüvedega (**miinimumnõuete direktiivi** artikkel 29). Õigusaktide kohaselt peavad liikmesriigid võimaldama haavatavas olukorras olevatele lapsrändajatele piisava tervishoiutoe. Vägivalda või piinamist kogenud lastele tuleb näiteks pakkuda piisavat tuge, et rahuldada nende füüsilisi ja vaimseid vajadusi (uuesti sõnastatud vastuvõtutingimuste direktiivi IV peatükk, artikkel 21, artikli 23 lõige 4 ja artikkel 25). Miinimumnõuete direktiiv sisaldab sarnaseid sätteid haavatavas olukorras olevate lapsrändajate kohta.

Euroopa Nõukogu õigus. **Euroopa inimõiguste konventsioonis** ei ole selge sõnaga sätestatud õigust tervishoiule ega õigust tervisele. Euroopa Inimõiguste Kohus on siiski käsitlenud mitut tervisega seotud juhtumit eri olukordades. Kõigepealt uurib kohus laste eluohtlike terviseriske. Kohus tuvastab riigi positiivse kohustuse võtta ennetavaid meetmeid eluohtlike terviseriskide vastu, millest nad on või peaksid olema teadlikud.

Näide: kohtuasjas *Oyal versus Türgi* ei võtnud riik ennetusmeetmeid HI-viiruse vereülekannete kaudu levimise vastu. Sel põhjusel nakatus vastsündinu riiklikus haiglas tehtud vereülekannete tõttu HI-viirusega. Kuigi pakuti mõningat hüvitist, leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et kuna puudus täielik ravikindlustus, mis oleks hõlmanud selle lapse kogu elu jooksul vajalikku ravi ja ravimeid, ei pakkunud riik piisavat hüvitist ja rikkus seega lapse õigust elule (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 2).⁵⁰⁰ Lisaks kohustas Euroopa Inimõiguste Kohus Türgi riiki tagama ohvrile kogu tema elu jooksul tasuta täieliku ravikindlustuse.

Näide: kohtuasjas *Iliya Petrov versus Bulgaaria*⁵⁰¹ arutati juhtumit, kus 12-aastane poiss sai elektrialajaamas raskelt vigastada. Alajaam asus

498 Euroopa Liit (2004), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/38/EÜ, mis käsitleb Euroopa Liidu kodanike ja nende pereliikmete õigust liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil, ELT L 158, 30.4.2004, artikkel 24.

499 Euroopa Liit (2003), nõukogu 25. novembri 2003. aasta direktiiv 2003/109/EÜ pikaajalistest elanikest kolmandate riikide kodanike staatuse kohta, ELT L 16, 23.1.2004, artikli 11 lõige 4.

500 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Oyal versus Türgi*, nr 4864/05, 23. märts 2010, punktid 71–72.

501 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Iliya Petrov versus Bulgaaria*, nr 19202/03, 24. aprill 2012.

pargis, kus lapsed ja noored sageli koos käisid, ja selle uks oli lukustamata. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et elektrivõrgu käitamine tekitab suurema riski rajatise läheduses olijatele. Riik oli kohustatud kehtestama asjakohased õigusnormid, sealhulgas süsteemi, millega kontrollida ohutuseeskirjade nõuetekohast täitmist. Kohus otsustas, et suutmatuse tõttu tagada elektrialajaama ohutus, kuigi ohutusprobleemid olid teada, rikkus riik õigust elule (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 2).⁵⁰²

Peale selle on riikidel positiivne kohustus hoolitseda riigi ametiasutuste hoole all olevate haavatavas olukorras laste ravi eest (vt ka 6. peatükk ja jagu 7.3).

Näide: kohtuasi *Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu nimel versus Rumeenia*⁵⁰³ käsitles HIV-positiivset roma teismelist, kellel oli raske vaimupuue ning tuberkuloos, kopsupõletik ja hepatiit ning kes oli surnud 18-aastasena. Ta oli olnud kogu elu riigi hooldusasutuses. Euroopa Inimõiguste Kohus tuvastas rasked puudused ravimeid ja hoolitsust käsitlevate otsuste tegemisel ning meditsiinitöötajate pideva suutmatuse pakkuda noorukile nõuetekohast hoolitsust ja ravi. Seega rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 2.⁵⁰⁴

Seoses raviga nõustumisega on Euroopa Inimõiguste Kohus leidnud, et mujal kui erakorralises olukorras rikub ravi ilma vanema nõusolekuta Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

Näide: kohtuasjas *Glass versus Ühendkuningriik*⁵⁰⁵ arutati juhtumit, kus raske puudega lapsele anti ema kindlale vastuseisule vaatamata diamorfiini. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et haigla otsus jätta ema vastuseis kavandatud ravile kohtu korralduse puudumisel tähelepanuta rikkus Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.⁵⁰⁶

502 *Ibid.*

503 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu nimel versus Rumeenia* [suurkode], nr 47848/08, 17. juuli 2014. Seda otsust on üksikasjalikumalt käsitletud 7. peatükis.

504 Vt ka peatükk 7.

505 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Glass versus Ühendkuningriik*, nr 61827/00, 9. märts 2004.

506 *Ibid.*, punkt 83.

Näide: kohtuasi *M.A.K. ja R.K. versus Ühendkuningriik*⁵⁰⁷ käsitles 9-aastast tüdrukut, kellelt võeti vereproov ja keda pildistati vanemate nõusolekuta, kuigi tema isa oli jätnud selgesõnalise korralduse mitte teha täiendavaid uuringuid, kui tüdruk on haiglas üksi. Et puudus kiire arstiabi vajadus, leidis kohus, et meditsiiniline sekkumine ilma vanema nõusolekuta rikub patsiendi õigust isikupuutumatusetele, mis on ette nähtud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8.⁵⁰⁸

Samal ajal on Euroopa Inimõiguste Kohus kinnitanud lapse parimate huvide põhimõtet tervishoiu isegi juhul, kui esineb vastuolu vanemate huvide või soovidega, sealhulgas seoses vaktsineerimiskavade ja elulõpu otsustega.

Näide: kohtuasjas *Vavříčka jt versus Tšehhi Vabariik*⁵⁰⁹ ei olnud hagejad rahul tagajärgedega, mis kaasnesid sellega, kui ei järgitud Tšehhi Vabariigi seadusega kehtestatud kohustust tagada laste korrapärane vaktsineerimine meditsiinis hästi tuntud haiguste vastu. Kohustuse täitmist ei olnud võimalik füüsiliselt jõustada. Lapsevanemaid, kes eirasid nõudeid ilma mõjuva põhjuseta, võis siiski trahvida ja vaktsineerimata lapsi lasteaedadesse vastu ei võetud (erand tehti neile, keda ei saanud vaktsineerida tervise tõttu). Kohus leidis, et vaktsineerimiskohustus ja selle otsesed tagajärjed olid sekkumine Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 tähenduses. Riigid on siiski kohustatud seadma kõigi tervist ja arengut mõjutavate otsuste keskmesse lapse parimad huvid, samuti laste kui rühma omad. Immuniseerimisel peab eesmärk olema kaitsta iga last raskete haiguste eest vaktsineerimise või kaudselt rühmaimmuunsuse kaudu. Selle põhjal leidis kohus, et riigi tervishoiupoliitika on kooskõlas lapse parimate huvidega, ning kuna asjaomane vaktsineerimiskohustus on samuti mõistlikult proportsionaalne taotletavate õiguspäraste eesmärkidega, ei ületanud riik asjaomasel juhul oma kaalutlusruumi ega rikkunud Euroopa inimõiguste konventsiooni.

Näide: kohtuasjas *Parfitt versus Ühendkuningriik*⁵¹⁰ oli hageja 5-aastaselt tütrele äge nekrotiseeriv entsefalopaatia ja tütar oli püsivas vegetatiivses

507 Euroopa Inimõiguste Kohus, *M.A.K. ja R.K. versus Ühendkuningriik*, nr 45901/05 ja nr 40146/06, 23. märts 2010.

508 *Ibid.*, punkt 79.

509 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Vavříčka jt versus Tšehhi Vabariik*, nr 47621/13, 8. aprill 2021.

510 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Parfitt versus Ühendkuningriik*, nr 18533/21, 20. aprill 2021.

seisundis, ilma paranemislootusega. Ühendkuningriigi kõrge kohus leidis, et ei oleks õigusvastane, kui hageja tütre eest hoolitsev haigla katkestaks ravi. Arvestades riigi ametiasutustele sellistes küsimustes antud kaalutlusõigust, ei tuvastanud Euroopa Inimõiguste Kohus inimõiguste konventsiooni artikli 2 rikkumist. Riigisisene kohus oli arvestanud 12 tunnustatud eriarsti arvamust. Kohus oli kaalutlenud hageja soove nõuetekohaselt ja hoolikalt, kuid järeldanud, et tütre invasiivne hooldusrežiim on pidev koorem ega ole talle kasulik. Vaatamata elu säilitamise eeldusele leidis riigisisene kohus, et elu pikendamine ei ole lapse parimates huvides. Avaldus tunnistati vastuvõetamatuks.⁵¹¹

Kooskõlas [bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel inimõiguste ja inimväärikuse kaitse konventsiooni](#) (Oviedo konventsioon)⁵¹² artiklitega 6 ja 8 võib juhul, kui laps ei ole õiguslikult võimeline andma nõusolekut meditsiiniliseks sekkumiseks, sekkumine toimuda üksnes tema esindaja loal, v.a hädaolukorras. Kuigi Oviedo konventsiooniga ei nõuta lapse nõusolekut, kui laps ei ole õiguslikult võimeline nõusolekut andma, on selles siiski sätestatud, et lapse arvamust tuleb arvestada, sest „alaealise arvamuse osatähtsus suureneb võrdeliselt tema ea ja küpsusastmega“ (artikkel 6 lõige 2). Tunnistades vajadust arvestada laste suurenevat otsustusvõimet, sealhulgas nende endi tervise küsimustes, koostab Euroopa Nõukogu juhendi, mis sisaldab põhimõtteid ja häid tavaid laste kaasamiseks meditsiiniliste otsuste tegemisse.⁵¹³ Laste geneetiline testimine tuleb edasi lükata, kuni lapsed saavutavad otsustusvõime, v.a kui selline viivitus kahjustaks nende tervist või heaolu.⁵¹⁴

Kooskõlas [Euroopa sotsiaalharta](#) artikliga 11 nõustuvad osalisriigid võtma vajalikke meetmeid, et luua tervise parandamiseks ja isikliku vastutuse suurendamiseks terviseküsimustes nõustamis- ja väljaõppevõimalused.⁵¹⁵ Euroopa sotsiaalharta artikli 13 alusel on meditsiiniabi ja hoolitsus tagatud piisavate elatusvahenditeta isikutele, kes ei suuda oma tööga või muude allikate kaudu

511 Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Gard jt versus Ühendkuningriik*, nr 39793/17, 27. juuni 2017.

512 Euroopa Nõukogu (1997), [bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel inimõiguste ja inimväärikuse kaitse konventsioon](#) (inimõiguste ja biomeditsiini konventsioon), CETS nr 164, 1997.

513 Lisateave: vt [Euroopa Nõukogu juhendi veebileht](#).

514 Euroopa Nõukogu (2008), [inimõiguste ja biomeditsiini konventsiooni lisaprotokoll, mis käsitleb geeniteste tervise eesmärgil](#), CETS nr 203, 2008.

515 Seksuaal- ja reproduktiivterviseharidus: vt ka seoses haridusega [jaos 8.2](#).

selliseid vahendeid hankida. Ministrite komitee võttis 2011. aastal vastu *lapsesõbralike tervishoiuteenuste suunised*.⁵¹⁶

Nagu ilmneb järgmistest näidetest, leiab Euroopa sotsiaalõiguste komitee, et riigis ebaseaduslikult viibivatel lapsrändajatel on õigus saada rohkem tervishoiuteenuseid kui ainult vältimatut arstiabi. Euroopa sotsiaalharta on mitmes sättes nimetatud lapse õigust sotsiaalhoolekande- ja tervishoiuteenustele (artiklid 11, 12, 13, 14, 16 ja 17), mida kohaldatakse olenemata lapse rändestaatusest.

Näide: Euroopa sotsiaalõiguste komitee otsus asjas *Federation of Human Rights Leagues (FIDH) versus Prantsusmaa*⁵¹⁷ käsitles Prantsusmaal vastu võetud seadust, millega lõpetati väga väikese sissetulekuga ebaseaduslike sisserrändajate vabastus ravi eest tasumisest ja kehtestati tervishoiutaksud. Euroopa sotsiaalõiguste komitee otsustas, et isikutele, kes ei ole veel saanud täiskasvanuks, sealhulgas saatjata lastele, tuleb osutada tasuta arstiabi.

Näide: kohtuasjas *Defence for Children International (DCI) versus Belgia*⁵¹⁸ tuvastas Euroopa sotsiaalõiguste komitee dokumentideta lapsrändajatele arstiabi osutamise piirangute tõttu sotsiaalharta artikli 17 rikkumise. Komitee kinnitas „ebaseaduslikult riigis viibivate alaealiste rändajate õigust saada rohkem tervishoiuteenuseid kui ainult vältimatut arstiabi, sealhulgas esmast ja teist ravi ning psühholoogilist abi“. Samuti märkis komitee, et ebaseaduslikult riigis viibivate alaealiste välismaalaste vastuvõtukeskuste vähesus raskendab juurdepääsu tervishoiuteenustele. Peale selle leidis komitee, et terviseprobleemide põhjused saab kõrvaldada üksnes siis, kui lastele tagatakse eluase ja kasuperekond. Seega leidis komitee, et eluase- me ja kasuperekonna puudumise tõttu on rikutud Euroopa sotsiaalharta artikli 11 lõikeid 1 ja 3.⁵¹⁹

⁵¹⁶ Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2011), *Guidelines on child-friendly health care* (lapsesõbralike tervishoiuteenuste suunised), 21. september 2011.

⁵¹⁷ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) versus Prantsusmaa*, kaebus nr 14/2003, 8. september 2004, punktid 35–37.

⁵¹⁸ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) versus Belgia*, kaebus nr 69/2011, 23. oktoober 2012.

⁵¹⁹ Vt ka Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) versus Prantsusmaa*, kaebus nr 114/2015, 24. jaanuar 2018.

Samamoodi on võõrtööliste õigusliku seisundi Euroopa konventsioonis⁵²⁰ sätestatud, et teise riigi territooriumil seaduslikult töötavad võõrtöötajad ja nende perekonnad saavad võrdse juurdepääsu sotsiaal- ja arstiabile (artikkel 19). Rahvusvahelises õiguses on õigust tervisele põhjalikumalt käsitletud majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvahelise pakti (ICESCR)⁵²¹ artiklis 12 ning ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklis 24. Nendes õigusaktides rõhutatatakse ennetust ja ravi. ÜRO lapse õiguste komitee juhib tähelepanu sellele, kui tähtis on omada varases lapsepõlves juurdepääsu võimalikult headele teravishoiuteenustele ja toidule⁵²² ning noorukitel seksuaal- ja reproduktiivtervisega seotud teabele.⁵²³ Samuti on komitee selgitanud, et laste õiguses tervisele sisaldub õigus „kontrollida oma tervist ja keha, sealhulgas seksuaalset ja reproduktiivset vabadust teha vastutustundlikke valikuid“.⁵²⁴ Komitee julgustab riike „kaalutlema võimalust lubada lastel anda nõusolek teatud raviks ja meditsiiniliseks sekkumiseks ilma vanema, hooldaja või eestkostja loata, näiteks HIV-testid ning seksuaal- ja reproduktiivteravishoiuteenused, kaasa arvatud haridus ja juhendamine seksuaaltervise, rasedusvastaste vahendite ja ohutu abordi teemal“.⁵²⁵

520 Euroopa Nõukogu (1977), võõrtööliste õigusliku seisundi Euroopa konventsioon, CETS nr 93, 1977.

521 ÜRO Peaassamblee (1966), majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvaheline pakt, 16. detsember 1966, ÜRO lepingute kogumik, 993. kd, lk 3.

522 ÜRO lapse õiguste komitee (2006), *General Comment No. 7 (2005): Implementing child rights in early childhood* (üldine märkus nr 7 lapse õiguste kohaldamise kohta varases lapsepõlves), ÜRO dokument CRC/C/GC/7/Rev.1, 20. september 2006, punkt 27.

523 ÜRO lapse õiguste komitee (2006), *General Comment No. 4 (2003): Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child* (üldine märkus nr 4 teismeliste tervise ja arengu kohta lapse õiguste konventsiooni kontekstis), ÜRO dokument CRC/GC/2003/4, 1. juuli 2003, punkt 28.

524 ÜRO lapse õiguste komitee (2013), *General Comment No. 15 on the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health (art 24)* (üldine märkus nr 15 lapse õiguse kohta võimalikult heale tervisele (artikkel 24)), ÜRO dokument CRC/C/GC/15, 17. aprill 2013, punkt 24.

525 *Ibid.*, punkt 31.

8.4. Õigus eluasemele

Põhipunktid

- Õigus piisavale eluasemele on sätestatud Euroopa sotsiaalharta artiklis 31.
- Riigis ebaseaduslikult elavatele lastele tuleb tagada piisav peavari, milles elamise tingimused ei tohi alandada inimväärikust.
- Euroopa Inimõiguste Kohtu sõnul ei õigusta ebapiisav eluase paigutamist riigi hoole alla.

ELi õiguses on **Euroopa Liidu põhiõiguste harta** artikli 34 lõikes 3 viide õigusele saada eluasemetoetust, et võidelda sotsiaalse tõrjutuse ja vaesuse vastu. **Rassilise võrdõiguslikkuse direktiivi** kohaselt on eluase üks üldsusele kättesaadavatest kaupadest ja teenustest, millega seoses tuleb tagada mittedis-krimineeriv juurdepääs ja pakkumine.⁵²⁶ Eluasemetoetustega seoses kohaldatakse võrdse kohtlemise põhimõtet kolmandate riikide kodanikest pikaajaliste elanike suhtes. ELi õigusega püütakse tagada, et kolmandate riikide kodanike pereliikmed ei koormaks liikmesriikide sotsiaalsüsteeme.⁵²⁷ **Perekonna taasühinemise direktiivis** nõutakse perekonna taasühinemise taotluse esitajalt tõendeid, et perekonna taasühinemist taotlejal (kolmanda riigi kodanikul, kellele on antud üheks või mitmeks aastaks elamisluba ja kellel on põhjust eeldada, et ta saab alalise elamisõiguse) on samas piirkonnas elava sarnase perekonna jaoks normaalseks peetav majutus, mis vastab asjaomase liikmesriigi üldistele tervishoiu- ja ohutusnormidele.⁵²⁸

Vastuvõtutingimuste direktiiviga (artikli 24 lõige 2) kohustatakse liikmesriike majutama varjupaika taotlevaid saatjata lapsi sugulaste juures, kasuperes või sobivas majutuskohas. Euroopa Liidu Kohus on otsustanud, et materiaalseid

526 Euroopa Liit (2000), nõukogu 29. juuni 2000. aasta direktiiv 2000/43/EÜ, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust, ELT L 180, 19.7.2000, artikkel 3.

527 FRA ja Euroopa Inimõiguste Kohus (2020), *Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat*, 17. detsember 2020.

528 Euroopa Liit (2003), nõukogu 22. septembri 2003. aasta direktiiv 2003/86/EÜ perekonna taasühinemise õiguse kohta (perekonna taasühinemise direktiiv), ELT L 251, 3.10.2003, artikli 7 lõike 1 punkt a.

vastuvõtutingimusi, sealhulgas majutust, ei saa karistuseks tühistada, sest see jätkaks taotlejad ilma nende põhivajadustest.

Näide: kohtuasi *Zubair Haqbin*⁵²⁹ käsitles eelotsusetaotlust Zubair Haqbini ja varjupaigataotlejate vastuvõtu Belgia föderaalameti (Fedasil) vahelises kohtuvaidluses seoses kahju hüvitamise nõudega, mille Haqbin esitas Fedasili vastu ameti kahe otsuse tõttu, millega Haqbin jäeti ajutiselt ilma materiaaletest vastuvõtutingimustest. Afganistani kodanik Haqbin saabus Belgiasse saatjata alaealisena ja esitas rahvusvahelise kaitse taotluse. Ta paigutati vastuvõtukeskusesse, kus sattus teiste elanikega kaklusesse. Pärast seda vahejuhtumit otsustas vastuvõtukeskuse direktor jätta Haqbini 15 päevaks materiaalse abita. Euroopa Liidu Kohus tegi esimest korda otsuse selle kohta, mis on liikmesriikidele direktiiviga 2013/33/EL (millega sätestatakse rahvusvahelise kaitse taotlejate vastuvõtu nõuded) antud õiguse ulatus. Euroopa Liidu Kohtu tõlgenduse kohaselt ei saa liikmesriik kohaldada karistust, mis seisneb kas või ajutises ilmajätmises majutuse, toidu või rõivastega seotud materiaaletest vastuvõtutingimustest, kui see jätkaks taotleja ilma võimalusest rahuldada oma kõige põhilisemaid vajadusi. Muude karistuste määramisel tuleb igal juhul järgida proportsionaalsuse põhimõtet ja austada inimväärikust. Saatjata alaealise korral tuleb seega karistuste määramisel lähtuda eelkõige lapse parimatest huvidest.

Euroopa Nõukogu õiguses ei ole Euroopa inimõiguste konventsioonis sätestatud üldist õigust eluasemele, kuid kui riik otsustab eluaseme tagada, peab ta seda tehes vältima diskrimineerimist.

Näide: kohtuasjas *Bah versus Ühendkuningriik*⁵³⁰ lubati seaduslikult Ühendkuningriigis elava hageja poja emaga ühineda tingimusel, et poeg ei taotle riigi toetust. Veidi aega pärast poja saabumist palus hageja abi eluaseme leidmisel. Samas põhjusel, et tema poja suhtes kohaldati immigratsiooni-nõudeid, ei antud talle eesõigust, mis tal muidu oleks olnud alaealise lapsega tahtmatult kodutuks jäänud isikuna. Ametiasutused aitasid tal lõpuks leida uue eluaseme ja andsid talle hiljem sotsiaalkorteri. Hageja väitis, et talle eesõiguse mitteandmine oli diskrimineeriv. Euroopa Inimõiguste

529 Euroopa Liidu Kohus, C-233/18, *Zubair Haqbin versus Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers*, 12. november 2019.

530 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bah versus Ühendkuningriik*, nr 56328/07, 27. september 2011.

Kohus leidis, et kriteeriumide kehtestamine selliste piiratud vahendite nagu sotsiaalkorteri võimaldamisele on õiguspärane, kui need kriteeriumid ei ole meelevaldsed ega diskrimineerivad. Hagejale eesõiguse mitteandmine ei olnud meelevaldne, sest hageja oli poega riiki tuues täiesti teadlik riiki sisenemise tingimustest. Lisaks ei olnud hageja tegelikult kunagi olnud kodutu ning kui teda oleks tõepoolest ohustanud kodutuks jäämine, oleks kohaldatud muid seaduses sätestatud nõudeid, mille kohaselt oleks kohalik omavalitsus pidanud teda ja tema poega abistama. Seega leidis kohus, et [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artiklit 14 koostoimes artikliga 8 ei rikutud.

Euroopa Inimõiguste Kohus on uurinud ka juhtumeid, kui travelleride perekondi on sunnitud kämpingualadelt lahkuma.⁵³¹

Näide: kohtuasi *Winterstein jt versus Prantsusmaa*⁵³² käsitles väljatõstmismenetlust, mis algatati travelleride perekondade vastu, kes olid elanud samas kohas palju aastaid. Riigisiseseid kohtud andsid korralduse perekondade väljatõstmiseks, ähvardades neid korralduse täitmata jätmise korral karistusega. Kuigi korraldusi ei pööratud täitmisele, lahkusid paljud pered elukohast. Ainult neljale perele pakuti sotsiaaleluruumides alternatiivset majutust; n-õ perealasid, kuhu kavatseti majutada ülejäänud pered, ei loodud. Juhtumi konkreetseid asjaolusid silmas pidades tuli proportsionaalsuse põhimõtte alusel pöörata erilist tähelepanu väljatõstmise tagajärgedele ja riskile, et pered jäävad kodutuks. Riigisiseseid ametiasutused algselt seda ei teinud. Lisaks on paljudes rahvusvahelistes ja Euroopa Nõukogu dokumentides rõhutatud vajadust tagada romade või travelleride sunni- viisilise väljatõstmise korral alternatiivne majutus, pidades silmas, et nad kuuluvad haavatavasse vähemusse. Seega leidis kohus, et rikuti hagejate artikli 8 kohaseid õigusi.

Euroopa Inimõiguste Kohus on kaudselt käsitlenud eluaseme kvaliteedi küsimust, märkides, et ebapiisav eluase ei õigusta laste paigutamist riigi hoole alla⁵³³ (vt ka [jaotised 5.2 ja 6.2](#)). Samuti on Euroopa Inimõiguste

531 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Connors versus Ühendkuningriik*, nr 66746/01, 27. mai 2004.

532 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Winterstein jt versus Prantsusmaa*, nr 27013/07, 17. oktoober 2013.

533 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Wallová ja Walla versus Tšehhi Vabariik*, nr 23848/04, 26. oktoober 2006, punktid 73–74; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Havelka jt versus Tšehhi Vabariik*, nr 23499/06, 21. juuni 2007, punktid 57–59.

Kohus kaalutlenud riigi positiivseid kohustusi tagada hoolekanne ja elamistingimused saatjata alaealistele välismaalastele, isegi kui nad viibivad riigis ebaseaduslikult.

Näide: kohtuasi *Khan versus Prantsusmaa*⁵³⁴ käsitles asjaolu, et Prantsuse ametiasutused ei olnud hoolitsenud saatjata alaealise välismaalase eest enne ja pärast *lande de Calais'* laagriala lõunaosas asuvate ajutiste laagrite lammutamist. Hageja, kes saabus Prantsusmaale 11-aastasena, elas kuus kuud laagris keskkonnas, mis oli ilmselgelt lastele sobimatu ja mille tingimused olid eelkõige ebatervislikud, ebakindlad ning ohtlikud. Olukord halvenes pärast laagri lammutamist, millega lammutati hageja eluruum ja halvenesid üldised kohapealsed elutingimused. Kuigi oli otsustatud, et hageja paigutatakse hooldeasutusse, ei olnud ametiasutused võtnud tema kaitseks meetmeid. Kuigi riigisisestel ametiasutustel oli keeruline tuvastada kõigi sellel alal viibivate isikute seast alaealsed ja pakkuda neile asjakohast hoolitsust, ei olnud kohus veendunud, et ametiasutused on teinud kõik, mida võib neilt mõistlikult eeldada, et täita asjaomasel juhul oma positiivset kohustust, sest hageja kui riigis ebaseaduslikult viibiv saatjata alaealine kuulus ühte kõige haavatavamatest ühiskonnarühmadest. Hageja elukeskkond ning asjaolu, et kaitse tagamise korraldust ei pööratud täitmisele, tähendas alandavat kohtlemist ja Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 rikkumist.

Õigus piisavale eluasemele on sätestatud [Euroopa sotsiaalharta](#) artiklis 31. Euroopa sotsiaalõiguste komitee on arvamusel, et „piisav eluase artikli 31 lõike 1 tähenduses on eluruum, mis on sanitaar- ja tervisetingimuste poolest ohutu, st sellel on kõik põhilised mugavused, nagu vesi, küte, jäätmete äravedu, hügieeniruumid ja elekter, ning see peab olema ka ohutu ehitusega, mitte ülerahvastatud ja sellele peab olema seadusega tagatud kindel valdusõigus“.⁵³⁵ Väljatõstmine on lubatud, kui see on põhjendatud, selle toimumisel austatakse inimväärikust ja kui tehakse kättesaadavaks alternatiivne eluase.⁵³⁶ Varjupaiga elamistingimused peaksid tagama inimväärse elu: need peavad vastama

⁵³⁴ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Khan versus Prantsusmaa*, nr 12267/16, 28. veebruar 2019.

⁵³⁵ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) versus Madalmaad*, kaebus nr 47/2008, 20. oktoober 2009, punkt 43.

⁵³⁶ Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Euroopa romade õiguste keskus (ERRC) versus Itaalia*, kaebus nr 27/2004, 7. detsember 2005, punkt 41; Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Médecins du Monde – International versus Prantsusmaa*, kaebus nr 67/2011, 11. september 2012, punktid 74–75 ja 80.

ohutus-, tervishoiu- ja hügieeninõuetele ning hõlmama põhilisi mugavusi, nagu puhas vesi, piisav valgustus ja küte. Ajutise eluaseme üks põhinõudeid on ka vahetu ümbruse turvalisus.⁵³⁷

Seoses ebaseaduslikult riigis viibivate alaealiste välismaalaste eluasemega on Euroopa sotsiaalõiguste komitee arvamisel, et suutmatust tagada mis tahes vormis majutust ja ebapiisava majutuse pakkumine hotellis rikub Euroopa sotsiaalharta artikli 17 lõiget 1.⁵³⁸ Peale selle on riigid kooskõlas Euroopa sotsiaalharta artikli 31 lõikega 2, mis käsitleb kodutuse ärahoidmist, kohustatud tagama piisava varjupaiga ebaseaduslikult riigis viibivatele alaealistele, kohaldamata nende suhtes kinnipidamist.⁵³⁹

8.5. Õigus piisavale elatustasemele ja õigus sotsiaalkindlustusele

Põhipunktid

- Juurdepääs lapsetoetustele ja vanemapuhkusele ei tohi olla diskrimineeriv.
- Eli õiguses ei tohi praktikalepingu alusel töötavate noorte sotsiaalkindlustuskaitse olla nii väike, et neil ei oleks üldist kaitset.
- Euroopa sotsiaalharta kohaselt on peretoetuste maksmise peatamine koolist põhjustatud puudumise korral ebaproportsionaalne piirang perekonna õigusele saada majanduslikku, sotsiaalset ja õiguskaitset.

Eli õiguses sätestatakse [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artikli 34 lõikes 1, et „liit tunnustab ja austab õigust sotsiaalkindlustushüvitistele ja sotsiaalteenustele“ juhtudel, mis vastavad tavapärastele sotsiaalkindlustusvaldkondadele

537 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) versus Madalmaad*, kaebus nr 47/2008, 20. oktoober 2009, punkt 62; Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) versus Madalmaad*, nr 86/2012, 2. juuli 2014.

538 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) versus Belgia*, kaebus nr 69/2011, 23. oktoober 2012, punktid 82–83. Vt ka FRA (2010), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States* (Varjupaika taotlevad vanematest eraldatud lapsed Euroopa Liidu liikmesriikides), 7. detsember 2010, lk 30.

539 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Defence for Children International (DCI) versus Madalmaad*, kaebus nr 47/2008, 20. oktoober 2009, punkt 64.

(rasedus ja sünnitus, haigus, tööõnnetused, ülalpeetavaks muutumine, eakus või töökoha kaotus). See õigus on igaühel, kelle elukoht on Euroopa Liidus ja kes seal seaduslikult liigub. Õigust sotsiaalabile tunnustatakse selleks, et tagada rahuldav elu kõigile, kellel puuduvad piisavad elatusvahendid, ning võimalda sotsiaalse tõrjutuse ja vaesuse vastu. Kõiki neid aspekte käsitletakse „liidu õiguse ning siseriiklike õigusaktide ja tavadega ettenähtud eeskirjade“ kohaselt (harta artikli 34 lõige 1). **Töö- ja eraelu tasakaalu direktiivi** artikli 10 lõikes 3 on sätestatud õigus isapuhkusele, lapsehoolduspuhkusele ja pindlikule tööajale.⁵⁴⁰ **Pikaajaliste elanike direktiivi**⁵⁴¹ artiklis 11 on sätestatud, et pikaajalisi elanikke tuleb kohelda võrdselt kodanikega sotsiaalkindlustuse, sotsiaalabi ja sotsiaalkaitse valdkonnas, nagu see on määratletud riigisisese õiguses. **Miinimumnõuete direktiivi**⁵⁴² artikli 29 kohaselt peavad rahvusvahelise kaitse saajad saada sellise kaitse andnud liikmesriigis vajalikku sotsiaalabi, nagu seda antakse kõnealuse liikmesriigi kodanikele. Liikmesriigid peavad tagama rahvusvahelise kaitse taotlejatele juurdepääsu materiaalsetele vastuvõtutingimustele.⁵⁴³

Euroopa Liidu Kohus on arvamisel, et kui liikmesriigi kodanikelt nõutakse lapsehooldustasu saamiseks üksnes liikmesriigis elamist, ei saa teiste ELi liikmesriikide kodanikelt nõuda samade hüvede saamiseks ametliku elamisloa esitamist.⁵⁴⁴ Vanemapuhkuse andmisest keeldumine teatud inimkategooriatele (näiteks naistele, kes saavad emaks asendusemaduse abil) on diskrimineeriv.⁵⁴⁵ Sama kehtib meesametnike kohta, kellele keeldutakse andmast vanemapuhkust, kui ametniku naine ei tööta ega tegutses kutsealal, v.a kui naist peetakse raske

540 Euroopa Liit (2019), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. juuni 2019. aasta direktiiv (EL) 2019/1158, milles käsitletakse lapsevanemate ja hooldajate töö- ja eraelu tasakaalu ning millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 2010/18/EL, ELT L 188.

541 Euroopa Liit (2004), nõukogu 25. novembri 2003. aasta direktiiv 2003/109/EÜ pikaajalistest elanikest kolmandate riikide kodanike staatuse kohta, ELT L 16, 23.1.2004.

542 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direktiiv 2011/95/EL, mis käsitleb nõudeid, millele kolmandate riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud peavad vastama, et kvalifitseeruda rahvusvahelise kaitse saajaks, ning nõudeid pagulaste või täiendava kaitse saamise kriteeriumidele vastavate isikute ühetaolisele seisundile ja antava kaitse sisule (uuesti sõnastatud), ELT L 337, 20.12.2011, lk 9–26.

543 Euroopa Liit (2013), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta direktiiv 2013/33/EL, millega sätestatakse rahvusvahelise kaitse taotlejate vastuvõtu nõuded (uuesti sõnastatud), ELT L 180, 29.6.2013, lk 96–116.

544 Euroopa Liidu Kohus, C-85/96, *María Martínez Sala versus Freistaat Bayern*, 12. mai 1998, punktid 60–65.

545 Euroopa Liidu Kohus, C-363/12, *Z versus A Government department ja The Board of management of a community school* [suurkoda], 18. märts 2014.

haiguse või puude tõttu võimetuks lapse eest hoolitsemata.⁵⁴⁶ Samuti peavad liikmesriigid kehtestama vanemapuhkuse korra kaksikute sünni korral, mis tagab kaksikute vanematele nende erivajadustele vastava kohtlemise. Selleks võib vanemapuhkuse pikkuse muuta sõltuvaks sündinud laste arvust ja rakendada muid meetmeid, näiteks anda ainelist abi või rahalist toetust.⁵⁴⁷

Euroopa Nõukogu õiguses on Euroopa Inimõiguste Kohus uurinud mitut väidetavat diskrimineerimisjuhtu seoses vanemapuhkuse ja vanematoetuste andmisega.

Näide: kohtuasjas *Konstantin Markin versus Venemaa*⁵⁴⁸ keelduti andmast vanemapuhkust Venemaa sõjaväes teenivale meessoost sõjaväelasele, kuigi naissoost sõjaväelastel oli õigus saada sellist puhkust. Kohus leidis, et meessoost sõjaväelastele vanemapuhkuse õiguse andmisest keeldumist ei saa mõistlikult põhjendada. Erinevat kohtlemist ei põhjendanud ei erivägedes teenimine ega väited tegevuse tulemuslikkuse ohtu sattumise, riigis valitsevate traditsioonide ja naiste erilise rolli kohta laste kasvatusel. Kohus leidis, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 14 koostoimes artikliga 8.

Näide: kohtuasjas *Yocheva ja Ganeva versus Bulgaaria*⁵⁴⁹ väitis esimene hageja, et teda kui üksikema diskrimineeriti. Talle keelduti maksmast iga-kuust toetust, mis oli ette nähtud peredele, kus lastel on ainult üks elav vanem, sest ta laste isa ei olnud teada. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et asjaomane seadus põhines aegunud ja stereotüüpsel arusaamal, et perekonnas on tingimata kaks seaduslikku vanemat. Samas jäävad lapsed, kelle isa on teadmata, objektiivselt ühe vanema hoolitsusest ja kaitsest ilma sarnaselt lastega, kelle üks vanematest oli surnud. Kohus järeldas, et esimest hagejat diskrimineeriti korraga perekonnaseisu ja soo alusel ning rikuti **Euroopa inimõiguste konventsiooni** artiklit 14 koostoimes artikliga 8.

Euroopa sotsiaalharta artiklites 12–14 on ulatuslikumad sätted õiguse kohta sotsiaalkindlustusele, sotsiaal- ja meditsiiniabile ning sotsiaalhoolekande

⁵⁴⁶ Euroopa Liidu Kohus, C-222/14, *Konstantinos Maistrellis versus Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaionaton*, 16. juuli 2015, punkt 53.

⁵⁴⁷ Euroopa Liidu Kohus, C-149/10, *Zoi Chatzi versus Ypourgos Oikonomikon*, 16. september 2010, punktid 72–75.

⁵⁴⁸ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Konstantin Markin versus Venemaa* [suurkode], nr 30078/06, 22. märts 2012.

⁵⁴⁹ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Yocheva ja Ganeva versus Bulgaaria*, nr 18592/15 ja nr 43863/15, 11. mai 2021.

teenustele. Euroopa sotsiaalharta artiklis 16 on sotsiaal- ja peretoetusi selge sõnaga nimetatud perekonnaelu majandusliku, õigusliku ja sotsiaalse kaitse edendamise vahendiks. Sotsiaalharta artiklis 30 on sätestatud õigus kaitsele vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse eest.⁵⁵⁰ Sotsiaalkindlustusega seotud teatud nõuded võivad kuuluda [Euroopa inimõiguste konventsiooni esimese protokolli](#) artikli 1 kohaldamisalasse, kui riigi õigusaktidega luuakse varaline huvi, sätestades makse saamise sotsiaaltoetuse saamise õiguse alusel, mis sõltub varasemast sissetulekust või mitte.⁵⁵¹

Euroopa sotsiaalharta artiklis 12 nõutakse riikidelt sotsiaalkindlustussüsteemi loomist või säilitamist ja selle taseme järkjärgulist tõstmist.

Euroopa sotsiaalharta artiklis 16 nõutakse, et riigid peavad tagama asjakohaste meetmetega perekonnaelu majandusliku, õigusliku ja sotsiaalse kaitse. Peamised meetmed on pere- või lapsetoetused, mida antakse sotsiaalkindlustuse raames ning mis on kättesaadavad kas kõigile või sõltuvalt majanduslikust olukorrast. Need toetused peavad tagama piisava lisaissetuleku olulisele arvule peredele. Euroopa sotsiaalõiguste komitee hindab peretoetuste (vanematoetuste) piisavust võrreldes mediaan-ekvivalentsissetulekuga (Eurostat).⁵⁵² Komitee on seisukohal, et üldise peretoetuste süsteemi puudumine ei ole Euroopa sotsiaalharta koostöös.⁵⁵³

Euroopa sotsiaalõiguste komitee peab siiski vastuvõetavaks, kui lapsetoetusi makstakse lapse elukoha järgi.⁵⁵⁴ Komitee on arvamisel, et sotsiaalsete ja majanduslike riskide vastu ainult väga piiratud kaitse tagamine lastele (15–18 a), kes töötavad spetsiaalse praktikalepingu alusel (neil oli õigus ainult mitterahalistele haigushüvitistele ja 1% suurusele tööõnnetusjuhtumite kindlustuskaitsele), välistab selgelt eristuva (alaealiste) töötajate kategooria

550 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2019), [Declaration by the Committee of Ministers on addressing child poverty](#) (ministrite komitee deklaratsioon laste vaesuse vastu võitlemise kohta), 11. detsember 2019.

551 Euroopa Inimõiguste Kohus, [Stummer versus Austria](#) [suurkode], nr 37452/02, 7. juuli 2011, punkt 82.

552 Euroopa sotsiaalõiguste komitee (2020), [Conclusion 2019 – Austria](#) (Järeldused 2019 – Austria), märts 2020, lk 21.

553 Euroopa sotsiaalõiguste komitee (2011), [Conclusions 2011 – Turkey \(Art. 16\)](#) (Järeldused 2011 – Türgi (artikkel 16)), 2011/def/TUR/16//EN, 9. detsember 2011.

554 Euroopa sotsiaalõiguste komitee (2014), [Conclusions XX-2 \(Spain\)](#) (Järeldused XX-2 (Hispaania)), november 2014, lk 23.

„sotsiaalkindlustussüsteemi pakutava üldise kaitse alt“. Sellega rikutakse see-
ga riigi kohustust järk-järgult tõsta sotsiaalkindlustussüsteemi taset.⁵⁵⁵

Ka peretoetuste maksmise peatamine koolist põhjuseta puudumise korral on
ebaproportsionaalne piirang perekonna õigusele saada majanduslikku, sot-
siaalset ja õiguskaitsset.

Näide: *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family* (EUROCEF) väitis Prantsusmaa vastu esitatud kaebuses, et peretoetuste maksmise peatamisega koolist põhjuseta puudumise probleemi lahendamiseks rikuti Euroopa sotsiaalharta artiklis 16 sätestatud perekonna õigust saada sotsiaalselt, õiguslikku ja majanduslikku kaitset. Komitee leidis, et meede oli taotletava eesmärgiga võrreldes ebaproportsionaalne, ning märkis, et „vaidlustatud meede, mis seisneb peretoetuste maksmise peatamises ja nende võimalikus vähendamises, muudab üksnes lapsevanemad vastutavaks koolist põhjuseta puudumise vähendamise eesmärgi saavutamise eest ning suurendab asjaomaste perekondade majanduslikku ja sotsiaalset haavatavust“.⁵⁵⁶

Võortööliste õigusliku seisundi Euroopa konventsioonis⁵⁵⁷ on sätestatud, et muus riigis seaduslikult töötavad võortöötajad ja nende pereliikmed saavad võrdse juurdepääsu sotsiaalkindlustusele (artikkel 18) ja muudele sotsiaalteenustele, mis võimaldavad nende vastuvõttu vastuvõtvas riigis (artikkel 10). Ka Euroopa sotsiaalkindlustuse konventsioon kaitseb pagulaste ja kodakondsuseta isikute õigust saada vastuvõtvas riigis sotsiaalkindlustust (sh laste jaoks ettenähtud peretoetusi).⁵⁵⁸

Rahvusvahelises õiguses on õigus piisavale elatustasemele sätestatud majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklis 11 ja ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklis 27.

555 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Riikliku elektriettevõtte töötajate keskkliit (GENOP-DEI) ja Kreeka avalike teenistujate keskkliit (ADEDY) versus Kreeka*, kaebus nr 65/2011, 23. mai 2012, punkt 48.

556 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) versus Prantsusmaa*, kaebus nr 82/2012, 19. märts 2013, punkt 42.

557 Euroopa Nõukogu (1977), *võortöötajate õigusliku seisundi Euroopa konventsioon*, CETS nr 93, 1977.

558 Euroopa Nõukogu (1972), *Euroopa sotsiaalkindlustuse konventsioon*, CETS nr 78, 1972.

203

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Perekonna taasühinemise direktiiv (2003/86/EÜ) Miinimumnõuete direktiiv (2011/95/EL), artikkel 31 Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL) Ajutise kaitse direktiiv (2001/55/EÜ) Dublini määrus ((EL) nr 604/2013) Euroopa Liidu Kohus, C-550/16, <i>A ja S versus Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i>, 2018	Perekonna taasühinemine ja vanematest eraldatud lapsed	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Jeunesse versus Madalmaad</i> [suurkoda], nr 12738/10, 2014 (perekonnaelu, lapse parimad huvid) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Gül versus Šveits</i>, nr 23218/94, 1996 (perekonna väljasaatmine) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Tuquabo-Tekle jt versus Madalmaad</i>, nr 60665/00, 2006
Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL), artikkel 11 Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ), artikkel 17 Euroopa Liidu Kohus, C-528/15, <i>Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie versus Salah Al Chodor jt</i>, 2017	Laste kinnipidamine	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 5 (õigus vabadusele) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga versus Belgia</i>, nr 13178/03, 2006 (kinnipidamine enne väljasaatmist) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>S.F. jt versus Bulgaaria</i>, nr 8138/16, 2017 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>A.M. jt versus Prantsusmaa</i>, nr 24587/12, 2016 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Bistieva jt versus Poola</i>, nr 75157/14, 2018 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>R.R. jt versus Ungari</i>, nr 36037/17, 2. märts 2021 (kinnipidamine transiidialal) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Moustahi versus Prantsusmaa</i>, nr 9347/14, 2020

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Vaba liikumise direktiiv (2004/38/EÜ), preambul (põhjendus 24), artiklid 7, 12 ja 13 ning artikli 28 lõike 3 punkt b ELi toimimise leping, artikkel 20 Tagasisaatmisdirektiiv (2008/115/EÜ) Dublini määrus ((EL) nr 604/2013) Euroopa Liidu Kohus, C-112/20, <i>M. A. versus État belge</i>, 2021 Euroopa Liidu Kohus, C-441/19, <i>TQ versus Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid</i>, 2021 Euroopa Liidu Kohus, C-648/11, <i>The Queen, taotluse alusel, mille esitasid MA jt, versus Secretary of State for the Home Department</i>, 2013	Väljasaatmine	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Üner versus Madalmaad</i>, nr 46410/99, 2006 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Tarakhel versus Šveits</i> [suurkoda], nr 29217/12, 2014 (laste väljasaatmine)
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artiklid 47–48 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele, süütuse presumptsioon ja kaitseõigus) Dublini määrus ((EL) nr 604/2013) Miinimumnõuete direktiiv (2011/95/EL), artikkel 31 Varjupaigamenetluse direktiiv (2013/32/EL), artiklid 7 ja 25 Ohvrite direktiiv (2012/29/EL), artikkel 8	Õiguskaitse kättesaadavus	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 13 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile) Euroopa sotsiaalharta, artikkel 16 Võõrtööliste õigusliku seisundi Euroopa konventsioon, artikkel 6 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Rahimi versus Kreeka</i>, nr 8687/08, 2011 (tõhus õiguskaitsevahend kinnipidamistingimuste vaidlustamiseks)

Euroopa Liidul on selge pädevus võtta rände- ja varjupaigavaldkonnas vastu õigusakte ning liit on seda ka ulatuslikult teinud. Lapsrändajaid käsitlevate sätetega reguleeritakse mitmesuguseid rändeolukordi, sealhulgas pikaajalist tööga seotud rännet, varjupaika ja täiendavat kaitset, ning need käsitlevad ka ebaseaduslikult riigis viibivate sisserändajate olukorda. Peale [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artikli 24 alusel kõigile lastele (sh lapsrändajatele) antava kaitse käsitletakse harta artiklites 18 ja 19 varjupaigaõigust ja kaitset tagasisaatmise, väljasaatmise või väljaandmise korral. Samuti on Euroopa Liit pööranud tähelepanu saatjata laste erivajadustele, sealhulgas seoses selliste õiguslike aspektidega nagu seaduslik eestkostja ja seaduslik esindamine, vanuse

hindamine, perekonna leidmine ja taasühinemine, varjupaigamenetlused, kinnipidamine ja väljasaatmine ning laste elamistingimustega seotud küsimused, sealhulgas majutus, tervishoid, haridus ja koolitus, usk, kultuurinormid ja -väärtused, puhke- ja vaba aeg, sotsiaalne suhtlemine ja rassismikogemused.⁵⁵⁹ Euroopa Liidu Kohtul on ulatuslik kohtupraktika laste kaitse kohta varjupaiga ja rände kontekstis.

Euroopa Nõukogu süsteemis toetavad lapsrändajate õigusi eri kontekstides eelkõige neli konventsiooni: [Euroopa inimõiguste konventsioon](#), [Euroopa sotsiaalharta](#), [võõrtöötliste õigusliku seisundi Euroopa konventsioon](#) ja [kodakondsuse Euroopa konventsioon](#). See peatükk keskendub peamiselt Euroopa inimõiguste konventsiooni sätete rakendamisele: artikkel 3 (kaitse ebainimliku ja alandava kohtlemise eest), artikkel 5 (vabaduse võtmine) ja artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) kas eraldi või koostöös artikliga 14 (diskrimineerimise keelamine). Nende sätetega toetatakse lapsrändajate, lapspagulaste ja varjupaika taotlevate laste ning nende pereliikmete õigust perekonna taasühinemisele, õiguskaitse kättesaadavusele ja jätkuvalle elamisele vastuvõtvast riigis. Euroopa Nõukogu ministrite komitee on vastu võtnud ka soovitusse, milles kutsutakse üles tagama [saatjata ja vanematest eraldatud laste tõhus eestkoste](#) rände kontekstis.⁵⁶⁰

Rahvusvahelisel tasandil on pagulastele rahvusvahelise kaitse tagamisel keskse tähtsusega dokumendid [ÜRO pagulasseisundi konventsioon](#)⁵⁶¹ ja selle 1967. aasta protokoll. Lisaks toetavad mitmed [ÜRO lapse õiguste konventsiooni](#) sätted ja ÜRO lapse õiguste komitee üldkommentaariid laste õigusi rände- ja varjupaigavaldkonnas ning nende põhjal on Euroopa tasandil välja töötatud

559 Lisateave: vt FRA (2010), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States* (Varjupaika taotlevad vanematest eraldatud lapsed Euroopa Liidu liikmesriikides), 7. detsember 2010; FRA (2011), *Ebaseaduslike rändajate põhiõigused Euroopa Liidus*, 7. aprill 2017, lk 27–38; FRA (2011), *Migrants in an irregular situation: Access to healthcare in 10 European Union Member States* (Ebaseaduslikult riigis viibivad rändajad: juurdepääs tervishoiuteenustele 10 Euroopa Liidu liikmesriigis), 11. oktoober 2011, lk 26–30; FRA (2018), *Children's rights and justice – Minimum age requirements in the EU* (Laste õigused ja õigusemõistmine: vanuse alampiiri nõuded ELis), 25. aprill 2018; FRA (2020), *Fundamental rights of refugees, asylum applicants and migrants at the European borders* (Pagulaste, varjupaigataotlejate ja rändajate põhiõigused Euroopa piiridel), 27. märts 2020.

560 Vt ka Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2019), *Recommendation CM/Rec(2019)11 on effective guardianship for unaccompanied and separated children in the context of migration* (soovitus CM/Rec(2019)11 saatjata ja vanematest eraldatud laste tõhusa eestkoste kohta rände kontekstis), 11. detsember 2019.

561 ÜRO Peaassamblee (1951), [pagulasseisundi konventsioon](#), 28. juuli 1951, ÜRO lepingute kogumik, 189. kd, lk 137.

õigusmeetmed.⁵⁶² Lapse õiguste konventsiooni artikkel 8 kaitseb laste õigust identiteedile, sealhulgas kodakondsusele, nimele ja perekonnasuhetele; artikliga 9 tagatakse, et vanematest eraldatud lastel säilib kontakt mõlema vanemaga, kui see on lapse parimates huvides; artikliga 20 tagatakse erikaitse lapsele, kes on ajutiselt või alaliselt ilma jäetud perekeskonnast; ja artikkel 22 sätestab lapspõgenike õiguse erikaitsele ja -abile. Enamik üksikkaebusi, mida lapse õiguste komitee käsitleb ÜRO lapse õiguste konventsiooni kolmanda protokollil alusel, on seotud rände- või varjupaigavaldkonnaga.

Järgmistes alapeatükkides käsitletakse riiki sisenemist ja riigis elamist ([jagu 9.1](#)), vanuse hindamist ([jagu 9.2](#)), perekonna taasühinemist vanematest eraldatud lastega ([jagu 9.3](#)), kinnipidamist ([jagu 9.4](#)), väljasaatmist ([jagu 9.5](#)) ja õiguskaitse kättesaadavust ([jagu 9.6](#)).

9.1. Riiki sisenemine ja riigis elamine

Põhipunktid

- Euroopa Liidu kodanikel on ELi piires liikumisvabadus.
- Otsused lapse riiki sisenemise ja riigis elamise kohta tuleb teha asjakohaste mehhanismide ja menetluste kohaselt ning arvestades lapse parimaid huve.

ELi õiguses oleneb lapse õiguste olemus ja ulatus suuresti lapse kodakondsusest ja vanematest ning sellest, kas laps rändab koos vanematega või üksi.

Euroopa Liidu kodanike rännet teise ELi liikmesriiki käsitletakse vaba liikumisenä ja seda reguleerivad mitmesugused õigusaktid. Liidu kodanikele antud õigused on ulatuslikud ja nende eesmärk on ergutada optimaalset liikuvust ELi piires. Esiteks on [ELi toimimise lepingu](#) artiklis 21 sätestatud, et liidu kodanikel ja nende pereliikmetel on õigus vabalt liikuda ja elada ELi liikmesriikide

⁵⁶² ÜRO (2017), *Joint general comment No. 3 (2017) of the Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families and No. 22 (2017) of the Committee on the Rights of the Child on the general principles regarding the human rights of children in the context of international migration* (võõrtöötajate ja nende perekonnaliikmete õiguste kaitse rahvusvahelise konventsiooni komitee ühine üldine märkus nr 3 (2017) ja lapse õiguste komitee üldine märkus nr 22 (2017) laste inimõiguste üldpõhimõtete kohta rahvusvahelise rände kontekstis), CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22, 16. november 2017.

territooriumil. Pärast saabumist vastuvõtvasse riiki on neil tööle, sotsiaaltoetustele, koolile, tervishoiule jt juurdepääsu ja tingimuste osas õigus asjaomase riigi kodanikega samaväärsele kohtlemisele. Samuti on ELi kodanike liikumisvabadus tagatud [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artikliga 45.

Liidu kodanikest vanemate või hooldajatega koos liikuvate laste õigusi reguleeritakse [vaba liikumise direktiiviga](#).⁵⁶³ Direktiivi kohaselt on pereliikmetel õigus siseneda vastuvõtvasse riiki ja seal elada kas koos liidu kodanikust siserändajaga või tema järel (artikli 5 lõige 1). Selle õigusakti tähenduses on pereliikmed kas liidu kodanikust rändaja või tema abikaasa või partneri bioloogilised lapsed, kes on alla 21-aastased või ülalpeetavad (artikli 2 lõige 2). Nad võivad olla liidu või kolmanda riigi kodanikud, kuid peamine isik, kellega nad koos liiguvad, peab olema liidu kodanik. Esimesed kolm kuud pärast teise riiki elama asumist on perekonna elamisõigus tingimusteta õigus, kuid pärast seda peavad liidu kodanikud, kes soovivad, et nende lapsed jäävad nende juurde vastuvõtvasse riiki, tõendama, et neil on nende jaoks piisavalt rahalisi vahendeid ja üldine ravikindlustus (artikkel 7). Lapsed ja teised pereliikmed saavad automaatselt alalise elamisloa, kui nad on koos liidu kodanikuga elanud vastuvõtvas riigis vähemalt viis järjestikust aastat (artikli 16 lõige 2 ja artikkel 18). Sellest hetkest alates ei kohaldata nende suhtes enam elatusvahendite ja ravikindlustuse olemasolu tingimust.

Samuti on Euroopa Kohus teinud lahendi *kafalah*-süsteemi alusel ELi kodaniku eestkoste all olevate kolmandate riikide kodanikest laste riiki sisenemise ja seal elamise õiguse kohta.

Näide: kohtuasjas *SM versus Entry Clearance Officer*⁵⁶⁴ ei lubatud siseneda Ühendkuningriigi territooriumile SM-il, kes oli Alžeeria kodanik ja kelle oli Alžeeria *kafalah*-süsteemi alusel lapsendanud Euroopa Majanduspiirkonna (EMP) riigi kodanik. Euroopa Liidu Kohus on seisukohal, et mõistet „liidu kodaniku alaneja lähisugulane“ direktiivi 2004/38/EÜ tähenduses tuleb tõlgendada nii, et see ei hõlma last, kes on Alžeeria *kafalah*-süsteemi alusel antud liidu kodaniku alalise seadusliku eestkoste alla, sest selline

563 NB! Direktiivi asjakohaseid sätteid kohaldatakse ka EMPs. Lisateave: vt [Euroopa Majanduspiirkonna leping](#), 2. mai 1992, III osa „Isikute, teenuste ja kapitali vaba liikumine“ ja [Euroopa Ühenduse ja selle liikmesriikide ning Šveitsi Konföderatsiooni vaheline kokkulepe isikute vaba liikumise kohta](#) (allkirjastatud Luxembourgis 21. juunil 1999; jõustus 1. juunil 2002), ELT L 114, 30.4.2002, lk 6.

564 Euroopa Liidu Kohus, C-129/18, *SM versus Entry Clearance Officer*, 26. märts 2019.

paigutamine ei tekita nende vahel vanema ja lapse suhet. Kooskõlas direktiivi 2004/38/EÜ artikli 3 lõikega 2 ja põhiõiguste harta artikli 24 lõikega 2 peavad pädevad riiklikud asutused siiski võimaldama Alžeeria *kafalah*-süsteemi alusel ELi kodanike seadusliku eestkostte all oleva lapse riiki sisenedmist ja seal elamist ELi kodaniku „muu pereliikmena“. Selleks tuleb kõiki juhtumi asjaolusid hinnata tasakaalustatud ja mõistlikul viisil, arvestades lapse parimaid huve. Kui hindamisel selgub, et laps ja eestkostja elavad tegelikku perekonnaelu ning laps on eestkostja ülalpeetav, tuleb lapsele anda riiki sisenemise ja selles elamise õigus.

Liidu kodanikust sisserändaja perekonda mittekuuluvate kolmandate riikide kodanike liikumisvabaduse suhtes kohaldatakse rohkem piiranguid. Seda valdkonda reguleerivad osaliselt ELi õigusaktid ja osaliselt sisserännet reguleerivad riigisisised õigusaktid.⁵⁶⁵

Rahvusvahelise kaitse menetluste rakendamisel käsitatakse lapsi haavatavate isikutena, kelle eriolukorda peavad liikmesriigid ELi õiguse rakendamisel arvestama.⁵⁶⁶ Riigid peavad selleks tuvastama ja kohandama erisätteid, mida eelkõige varjupaika taotlevad lapsed võivad vajada vastuvõtvasse riiki sisenedes. Liidu varjupaigaõigustiku sisenemis- ja elamisnõuete suhtes kohaldatakse Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklit 24, sest see käsitleb lapsi. Selles nõutakse, et ELi liikmesriigid peavad kõikides lastega seotud toimingutes, mida teevad avalik-õiguslikud asutused või eraõiguslikud institutsioonid, seadma esikohale lapse huvid.

Näide: kohtuasjas *LW versus Bundesrepublik Deutschland*⁵⁶⁷ käsitles eelotsusetaotlus direktiivi 2011/95/EL tõlgendamist seoses Saksamaal sündinud Tuneesia kodanikust lapse elamisõigusega. Lapse isa on tunnustatud Süüria pagulane ja ema Tuneesia kodanik ning nad kõik elavad Saksamaal. Kohus otsustas, et liikmesriik võib soodsamate riigisiseste sätete alusel

⁵⁶⁵ Euroopa Liit (2003), nõukogu 22. septembri 2003. aasta direktiiv 2003/86/EÜ perekonna taasühinemise õiguse kohta, ELT L 251, 3.10.2003, lk 12–18.

⁵⁶⁶ Vt eelkõige Euroopa Liit (2013), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta direktiiv 2013/33/EL, millega sätestatakse rahvusvahelise kaitse taotlejate vastuvõtu nõuded (uuesti sõnastatud) (vastuvõtutingimuste direktiiv (uuesti sõnastatud)), ELT L 180, 29.6.2013, artikkel 21, ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu 16. detsembri 2008. aasta direktiiv 2008/115/EÜ ühiste nõuete ja korra kohta liikmesriikides ebaseaduslikult viibivate kolmandate riikide kodanike tagasisaatmisel (tagasisaatmisdirektiiv), ELT L 348, 24.12.2008, artikli 3 lõige 9.

⁵⁶⁷ Euroopa Liidu Kohus, C-91/20, *LW versus Bundesrepublik Deutschland*, 9. november 2021.

anda pagulasseisundi pagulasseisundiga kolmanda riigi kodaniku alaealisele lapsele. See hõlmab juhtumeid, kus laps on sündinud selle liikmesriigi territooriumil, ja isegi kui lapsel on sellise kolmanda riigi kodakondsus, kus last ei ähvarda tagakiusamine, kui laps ei jää pagulaseks tunnistamata jätmise aluse kohaldamisalasse (direktiivi artikli 12 lõige 2), ning lapsel ei ole kodakondsuse või muu isikliku õigusliku seisundi elemendi tõttu õigust saada selles liikmesriigis paremat kohtlemist kui see, mis tuleneb pagulasseisundi andmisest.

Huvidest lähtumise põhimõtet kohaldatakse konkreetsemalt järgmiste õigusaktide rakendamisel: [direktiiv 2014/32/EL](#) rahvusvahelise kaitse seisundi andmise ja äravõtmise menetluse ühiste nõuete kohta (varjupaigamenetluse direktiiv)⁵⁶⁸ ja määrus, millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku või kodakondsuseta isiku esitatud rahvusvahelise kaitse taotluse läbivaatamise eest ([Dublini määrus](#)), sest need on seotud lastega.⁵⁶⁹ Mõlemas õigusaktis on ka eritagatised saatjata lastele, sealhulgas nende seaduslik esindamine. Schengeni piirieeskirjade [määruses \(EÜ\) nr 562/2006](#) on sätestatud, et piirivalveametnik peab kontrollima, kas laste saatjad on nende vanemlikud hooldajad, eriti kui lastega on kaasas ainult üks täiskasvanu ning kui on tõsine alus arvata, et lapsed võivad olla oma seaduslikust eestkostjast (seaduslikest eestkostjatest) ebaseaduslikult eraldatud. Sellisel juhul jätkab piirivalveametnik uurimist, et tuvastada võimalikud lahknevused või vasturääkivused esitatud andmetes. Kui lapsed reisivad saatjata, peavad piirivalveametnikud reisi-dokumentide ja täiendavate dokumentide põhjaliku kontrollimisega tagama, et lapsed ei lahku territooriumilt oma vanemliku hooldaja (vanemlike hooldajate) tahte vastaselt.⁵⁷⁰

568 Euroopa Liit (2013), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta direktiiv 2013/32/EL rahvusvahelise kaitse seisundi andmise ja äravõtmise menetluse ühiste nõuete kohta (uuesti sõnastatud), ELT L 180, 29.6.2013, lk 60, artikli 25 lõige 6.

569 Euroopa Liit (2013), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta määrus (EL) nr 604/2013, millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku või kodakondsuseta isiku esitatud rahvusvahelise kaitse taotluse läbivaatamise eest (uuesti sõnastatud), ELT L 180, 29.6.2013, lk 31–59, artikkel 6.

570 Euroopa Liit (2006), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 15. märtsi 2006. aasta määrus (EÜ) nr 562/2006, millega kehtestatakse isikute üle piiri liikumist reguleerivad ühenduse eeskirjad (Schengeni piirieeskirjad), ELT L 105, 13.4.2006, VII lisa jaotis 6.

Euroopa Nõukogu õiguses kasutatakse **Euroopa inimõiguste konventsiooni** artiklis 8 sätestatud õigust era- ja perekonnaelu austamisele sageli kaitsemeetmena selliste laste väljasaatmise vastu, kelle suhtes muidu oleks otsustatud, et nad ei vaja rahvusvahelist kaitset, sealhulgas täiendavat kaitset. Lastega seotud kohtuasjades on leitud artikli 8 rikkumisi, sest laste sunniviisiline eraldamine lähisugulastest võib avaldada väga suurt mõju nende haridusele, sotsiaalsele ja emotsionaalsele stabiilsusele ning identiteedile.⁵⁷¹

Euroopa sotsiaalharta artikkel 19 kohustab liikmesriike võimaldama nii palju kui võimalik sellise võõrtöötaja perekonna taasühinemist, kellel on lubatud asuda riiki elama.

Lisaks sellele on Euroopa Nõukogu ministrite komitee **soovituses saatjata ja vanematest eraldatud laste tõhusa eestkoste kohta rände kontekstis** sätestatud selged juhtpõhimõtted lapsrändajate kaitse, abi ja turvalisuse esikohale seadmiseks eestkoste kaudu, tuginedes veendumusele, et eestkostjate kiire määramine ja nende roll on äärmiselt oluline lapse parimates huvides tegutsemisel ning lapse õiguste austamise ja heaolu tagamiseks.⁵⁷²

9.2. Vanuse hindamine

Põhipunktid

- Vanuse hindamine tähendab menetlust, millega ametiasutused püüavad leida rändaja tegelikku vanust, et otsustada, milliseid sisse- ja väljarendemenetlusi ja -eeskirju on vaja järgida.⁵⁷³
- Vanuse hindamise menetlustes tuleb arvestada lapse õigustega.

⁵⁷¹ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Şen versus Madalmaad*, nr 31465/96, 21. detsember 2001; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Tuquabo-Tekle jt versus Madalmaad*, nr 60665/00, 1. detsember 2005.

⁵⁷² Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2019), *Recommendation CM/Rec(2019)11 on effective guardianship for unaccompanied and separated children in the context of migration* (soovitus CM/Rec(2019)11 saatjata ja vanematest eraldatud laste tõhusa eestkoste kohta rände kontekstis), 11. detsember 2019.

⁵⁷³ Vt ka FRA ja Euroopa Inimõiguste Kohus (2020), *Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisse- ja väljarendemenetluste käsiraamat*, 17. detsember 2020, peatükk 10.

Eli õiguses võimaldab [varjupaigamenetluse direktiivi](#) artikli 25 lõige 5 liikmesriikidel kasutada arstlikku läbivaatust, kuid nõuab, et see tehakse „isiku inimväärikust täielikult austades, kasutades selleks kõige vähem sekkuvat läbivaatust, ja selle viivad läbi kvalifitseeritud meditsiinitöötajad”.⁵⁷⁴ Selle sättega nõutakse samuti, et isikut teavitatakse arstliku läbivaatuse tegemisest keeles, millest ta aru saab, ning temalt või tema esindajalt küsitakse läbivaatuseks nõusolekut. Vanuse hindamisest keeldumine ei või kaasa tuua rahvusvahelise kaitse taotluse rahuldamata jätmist. Vanuse hindamise eesmärgil tehtavaks arstlikuks läbivaatuseks nõusoleku andmise tavad on liikmesriigiti erinevad, nõudes kas ainult lapse või ainult eestkostja nõusolekut või mõlemat.⁵⁷⁵

Euroopa Nõukogu õiguses võib vanuse hindamiseks eriti sekkuvate meetodite kasutamine olla vastuolus [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artiklitega 3 või 8. Tõlgenduste kohaselt hõlmab artikkel 3 mitmesuguseid olukordi, mida võib pidada ebainimlikuks või alandavaks, sealhulgas laste invasiivne füüsiline läbivaatus.⁵⁷⁶ Artikli 8 alusel võivad ametiasutused sisserände kontekstis õiguspäraselt sekkuda lapse õigusesse eraelu puutumatusse ja hinnata tema vanust, kui see on kooskõlas seadusega ja vajalik Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 lõikes 2 nimetatud õiguspärase eesmärgi kaitsmiseks.

Euroopa sotsiaalõiguste komitee on vanuse hindamise kontekstis kaalutlenud mitut laste inimõigustega seotud küsimust.

Näide: kohtuasjas *EUROCEF versus Prantsusmaa*⁵⁷⁷ analüüsis Euroopa sotsiaalõiguste komitee luukoeuuringu kasutamist saatjata laste vanuse määramiseks Prantsusmaal ning leidis, et on rikutud [Euroopa sotsiaalharta](#) artikli 17 lõiget 1. Eelkõige leidis Euroopa sotsiaalõiguste komitee, et selliste

574 Euroopa Liit (2013), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta direktiiv 2013/32/EL rahvusvahelise kaitse seisundi andmise ja äravõtmise menetluse ühiste nõuete kohta (uuesti sõnastatud), ELT L 180, 29.6.2013.

575 FRA (2018), *Age assessment and fingerprinting of children in asylum procedures – Minimum age requirements concerning children's rights in the EU* (Varjupaigamenetlustes osalevate laste vanuse hindamine ja neilt sõrmejälgede võtmine: miinimumvanus ja laste õigused ELis), 25. aprill 2018; vt ka Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiamet, *Age assessment practices in EU+ countries: updated findings* (Vanuse hindamise tavad EL+ riikides: uued andmed), juuli 2021. Eri riikides kohaldatavad erinevad meetodid: vt Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiamet (2018), *EASO praktiline juhend vanuse hindamise kohta*, märts 2018; Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiamet (2021), *Asylum report 2021* (2021. aasta varjupaigavaldkonna aruanne), punkt 5.1.2.

576 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Yazgül Yılmaz versus Türgi*, nr 36369/06, 1. veebruar 2011.

577 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) versus Prantsusmaa*, kaebus nr 114/2015, 24. jaanuar 2018.

meditsiiniuuringute kasutamine on väga vaieldav, sest need ei ole usaldusväärsed ning kahjustavad laste inimväärikust ja füüsilist puutumatust.

Ministrite komitee soovitusel eestkoste kohta on sätestatud, et kui ei ole kindel, kas isik on laps, ja isegi pärast riiklikku vanuse hindamise menetlust peaksid riigid tagama, et isikul on eestkostja või tagab pädev asutus tema õiguste austamise.⁵⁷⁸ Euroopa Nõukogu parlamentaarne assamblee on vastu võtnud ka soovituse, kus on põhimõtted ja suunised lapse vanuse hindamiseks saatjata lapsrändajate korral.⁵⁷⁹

Rahvusvahelises õiguses kohustab ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikkel 8 riike austama lapse õigust identiteedile. See viitab kohustusele aidata lapsel oma isikut tõendada ja see võib hõlmata lapse vanuse tõendamist. Vanuse hindamise menetlust tuleb siiski kasutada alles viimase abinõuna.

Riiklikes vanuse hindamise menetlustes tuleb alati järgida parimatest lapse huvidest lähtumise põhimõtet. ÜRO lapse õiguste komitee kinnitab, et vanuse hindamisel tuleb arvestada lapse füüsilist välimust ja psühholoogilist küpsust. Hindamine peab olema teaduslik, ohutu, lapsesõbralik, sootundlik ja õiglane. Hindamisel tuleb vältida lapse füüsilise puutumatuse kahjustamise riski ja austada nõuetekohaselt inimväärikust.⁵⁸⁰ ÜRO lapse õiguste komitee on uurinud mitut üksikkaebust vanuse hindamise kohta. Komitee on rõhutanud vajadust eestkostja või seadusliku esindaja järele, kes toetab last vanuse hindamise ajal, ning on kritiseerinud suguelundite läbivaatust vanuse hindamise meetodina.⁵⁸¹

578 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2019), *Recommendation CM/Rec(2019)11 on effective guardianship for unaccompanied and separated children in the context of migration* (soovitus CM/Rec(2019)11 saatjata ja vanematest eraldatud laste tõhusa eestkoste kohta rände kontekstis), 2019.

579 Euroopa Nõukogu parlamentaarne assamblee (2017), soovitus 2117, *Child-friendly age assessment for unaccompanied migrant children* (lapsesõbralik saatjata lapsrändajate vanuse hindamine), 24. november 2017.

580 ÜRO lapse õiguste komitee (2005) *General Comment No. 6 (2005) on the treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin* (üldine märkus nr 6 (2005) saatjata ja vanematest eraldatud laste kohtlemise kohta väljaspool päritoluriiki), CRC/GC/2005/6, 1. september 2005, punkt 31 (A).

581 ÜRO (2021), *Opinion approved by the Committee in relation to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, concerning communication No. 76/2019* (arvamus, mille komitee kiitis heaks seoses lapse õiguste konventsiooni teavitusmenetlust käsitleva fakultatiivprotokolliga ning mis käsitleb teatist nr 76/2019), CRC/C/86/D/76/2019, 17. august 2021.

9.3. Perekonna taasühinemine vanematest eraldatud lastega

Põhipunktid

- Euroopa tasandi sätted keskenduvad peamiselt laste ja vanemate ohutule taasühinemisele kas vastuvõtvast riigis või päritoluriigis.
- Otsustamisel, kes pereliikmetest tuleb oma perekonnaga taasühendada, eelistatakse laste vanemaid ja/või peamisi hooldajaid.
- Perekonna taasühinemisel tuleb lähtuda lapse parimatest huvidest.

ELi õiguses on kõige olulisem õigusakt **perekonna taasühinemise direktiiv**, mille kohaselt peavad liikmesriigid lubama riiki siseneda ja seal elada saatjata laste vanematel, kes on kolmanda riigi kodanikud – seda juhul, kui lapse taasühinemine vanematega välisriigis ei ole lapse parimates huvides. Vanema puudumisel võivad liikmesriigid oma äranägemisel lubada riiki siseneda ja seal elada lapse seaduslikul eestkostjal või muul pereliikmel.⁵⁸² Perekonna mõiste ja seonduvad õigused on seega saatjata laste korral laiemad kui lapsrändajate enamiku muude kategooriate korral.⁵⁸³ Perekonna taasühinemise otsuste kaalutlemisel tuleb alati lähtuda lapse parimatest huvidest.⁵⁸⁴

Euroopa Liidu Kohtu sõnul ei tohiks menetluste kestus mõjutada perekonna taasühinemist taotlevate pereliikmete vanuse kindlaksmääramise kuupäeva. Täpsemalt tuleb seda, kas pagulane on saatjata alaealine perekonna taasühinemise direktiivi (2003/86/EÜ) tähenduses, hinnata kuupäeval, mil ta siseneb ELi liikmesriiki ja esitab varjupaigataotluse, mitte perekonna taasühinemise taotluse esitamise kuupäeval.⁵⁸⁵

582 Euroopa Liit (2003), nõukogu 22. septembri 2003. aasta direktiiv 2003/86/EÜ perekonna taasühinemise õiguse kohta, ELT L 251, 3.10.2003, artikli 10 lõike 3 punktid a ja b.

583 Vt ka FRA ja Euroopa Inimõiguste Kohus (2020), *Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sissepääsuõiguse käsiraamat*, 17. detsember 2020, jagu 6.3 (perekonna taasühinemine).

584 Euroopa Liit (2003), nõukogu 22. septembri 2003. aasta direktiiv 2003/86/EÜ perekonna taasühinemise õiguse kohta, ELT L 251, 3.10.2003, artikli 5 lõige 5.

585 Sama tõlgendust järgis Euroopa Liidu Kohus seoses laste vanusega kohtuasjades, kus täisealine isik taotles taasühinemist oma alaealiste lastega *liidetud kohtuasjad C-133/19, C-136/19 ja C-137/19: B. M. M. (C-133/19 ja C-136/19), B. S. (C-133/19), B. M. (C-136/19), B. M. O. (C-137/19) versus État belge*, 16. juuli 2020.

Näide: kohtuasi *A ja S versus Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*⁵⁸⁶ käsitles varjupaigamenetluse ajal täisealiseks saanud saatjata lapse perekonna taasühinemise taotlust. Riigisekretär jättis taotluse rahuldamata, sest laps oli pagulasseisundi andmise ajal juba täisealine. Euroopa Liidu Kohus otsustas, et direktiivi 2003/86/EÜ artikli 2 punkti f tuleb tõlgendada nii, et kolmanda riigi kodanikku või kodakondsuseta isikut, kes on liikmesriigi territooriumile sisenemise ja seal varjupaiga taotlemise ajal alla 18-aastane, kuid kes saab varjupaigamenetluse ajal täisealiseks ja kellele antakse seejärel pagulasseisund, tuleb selle sätte tähenduses pidada alaealiseks.

Miinimumnõuete direktiivis juhitakse varjupaika taotlevate laste korral tähelepanu vajadusele tagada võimaluse korral, et saatjata laps paigutatakse vastuvõtvas riigis täisealiste sugulaste juurde, et ta oleks koos õdede-vendadega, ning puuduvaid pereliikmeid otsitakse taktitundelisel ja ohutul viisil niipea kui võimalik (artikkel 31). Vastuvõtutingimuste direktiiv sisaldab sarnaseid sätteid saatjata laste kohta, kellele ei ole veel antud pagulasseisundit (artikkel 24).

Ka nõukogu direktiiv 2001/55/EÜ (miinimumnõuete kohta ajutise kaitse andmiseks ümberasustatud isikute massilise sissevoolu korral ning meetmete kohta liikmesriikide jõupingutuste tasakaalustamiseks nende isikute vastuvõtmisel ning selle tagajärgede kandmisel; ajutise kaitse direktiiv) püüab kiirendada oma päritoluriigist ootamatult evakueerumise järel üksteisest eraldatud pereliikmete (sh laste) taasühinemist (artikkel 15).⁵⁸⁷ Samas ei ole seda direktiivi seni veel kohaldatud, sest selleks on vaja nõukogu otsust ümberasustatud isikute massilise sissevoolu esinemise kohta, mida ei ole siiani vastu võetud.

Ka vastuvõtutingimuste direktiivi artikli 24 lõike 3 kohaselt on liikmesriigid kohustatud vajaduse korral alustama saatjata lapse perekonnaliikmete otsimist. Seda tehakse rahvusvaheliste või muude asjakohaste organisatsioonide abil võimalikult kiiresti pärast rahvusvahelise kaitse taotluse saamist, kaitstes seejuures lapse parimaid huve. Kui alaealise või tema lähisugulaste elu või puutumus on ohus, eriti kui viimased on jäänud oma päritoluriiki, tuleb tagada, et

586 Euroopa Liidu Kohus, C-550/16, *A ja S versus Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*, 12. aprill 2018, punktid 55–60 ja 64.

587 Euroopa Liit (2001), nõukogu direktiiv 2001/55/EÜ miinimumnõuete kohta ajutise kaitse andmiseks ümberasustatud isikute massilise sissevoolu korral ning meetmete kohta liikmesriikide jõupingutuste tasakaalustamiseks nende isikute vastuvõtmisel ning selle tagajärgede kandmisel, ELT L 212, 7.8.2001, lk 12.

teavet nende isikute kohta kogutakse, töödeldakse ja levitatakse konfidentsiaalselt, et tagada nende julgeolek. Lisaks ei tohiks miinimumnõuete direktiivi (uuesti sõnastatud) artikli 31 lõike 5 kohaselt lapsele rahvusvahelise kaitse andmine takistada otsimisprotsessi alustamist või jätkamist.

Dublini määruses on lisaks sätestatud, et kui saatjata lapsel on muus liikmesriigis elav sugulane, kes saab tema eest hoolitseda, on liikmesriigid kohustatud lapse võimaluse korral temaga kokku viima, kui see on lapse parimates huvides (artikkel 8).⁵⁸⁸ Peale selle on määruses kohustus otsida sugulasi liikmesriikide territooriumil, kaitstes seejuures lapse parimaid huve (artikkel 6). Vastuvõtutingimuste direktiivis on ka kohustus alustada lapse pereliikmete otsimist, kasutades vajaduse korral rahvusvaheliste või teiste asjakohaste organisatsioonide abi (artikkel 24). Selline abi on ette nähtud ka Dublini määrusega (artikkel 6).

Perekonna taasühinemise otsuste kaalutlemisel tuleb alati lähtuda lapse parimatest huvidest. Näiteks peavad vanemad suutma tõendada, et nad suudavad täita oma vanemakohustusi lapse huvides. Riigisisised kohtud peavad lapse tagasisaatmist päritoluriiki ebaseaduslikuks, kui ametiasutused ei ole suutnud koguda tõendeid, et selles riigis rakendatakse piisavaid meetmeid lapse vastuvõtmiseks ja tema eest hoolitsemiseks (tagasisaatmisdirektiivi artikli 10 lõige 2).

Euroopa Nõukogu õiguses ei anta **Euroopa inimõiguste konventsiooni** artikliga 8 rändajatest vanematele ja nende lastele absoluutset õigust valida, kus nad soovivad elada. Riigi ametiasutused võivad pereliikmed õiguspäraselt välja saata või keelduda neid riiki lubamast, kui puuduvad ületamatud takistused pereelu loomiseks mujal.⁵⁸⁹ Sellised otsused peavad alati olema proportsionaalsed laialdasemate avaliku korra kaitse kaalutlustega, sealhulgas eesmärgiga välja saata kuritegevuses osalenud lapsevanem või takistada teda riiki sisenemast.

588 Euroopa Liit (2013), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta määrus (EL) nr 604/2013, millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku või kodakondsuseta isiku esitatud rahvusvahelise kaitse taotluse läbivaatamise eest (uuesti sõnastatud), ELT L 180, 29.6.2013.

589 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bajstanov versus Austria*, nr 54131/10, 12. juuni 2012; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Latifa Benamar jt versus Madalmaad*, nr 43786/04, 5. aprill 2005.

Näide: kohtuasjas *Jeunesse versus Madalmaad*⁵⁹⁰ keeldusid Madalmaade ametiasutused lubamast Suriname naisel, kes oli abielus Madalmaade kodanikuga ja kellega tal oli kolm last, elada pereelu alusel Madalmaades. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et ametiasutused ei pööranud piisavalt tähelepanu mõjule, mida selline keeldumine avaldab hageja lastele ja nende parimatele huvidele. Kohus leidis, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8, sest ei suudetud õiglaselt tasakaalustada poolt hageja ja tema perekonna isikliku huvi jätkata pereelu Madalmaades ning valitsuse avalikust korrast tulenevat huvi ohjata sisserännet.

Näide: kohtuasi *Gül versus Šveits*⁵⁹¹ käsitles hagejat, kes elas Šveitsis koos naise ja tütreaga, kellele kõigile oli antud elamisluba humanitaarkaaluks. Ta soovis tuua Šveitsi ka oma alaealise poja, kelle nad olid jätanud Türgi. Šveitsi ametiasutused jätsid tema taotluse rahuldamata peamiselt põhjusel, et tal ei olnud perekonna ülalpidamiseks piisavalt vahendeid. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et poega Türgi jättes oli hageja ise end pojast eraldanud. Tema hiljutised külaskäigud Türgi näitasid, et esialgsed põhjused, miks ta palus Šveitsis poliitilist varjupaika, olid muutunud kehtetuks. Ükski põhjus ei takistanud perekonda taasühinemast päritoluriigis, kus nende alaealine poeg oli kogu aeg elanud. Kohus ei tuvastanud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumist.

Näide: kohtuasi *Tuquabo-Tekle jt versus Madalmaad*⁵⁹² käsitles Madalmaades elava ema, tema mehe ja kolme lapse taotlust taasühineda naise Eritreas elava tütreaga. Ema oli esimesena saanud õiguse elada Norras ja tuua lapsed kaasa humanitaarkaaluks. Aasta hiljem ühines temaga Norras ainult tema vanim poeg, tema kaks teist last elasid Eritreas edasi ja pidid temaga ühinema hiljem. Seejärel kolis ema koos pojaga Madalmaadesse, et elada koos abikaasaga, kellega sai veel kaks last. Seejärel said Tuquabo-Tekle ja tema abikaasa Madalmaade kodakondsuse. Mitu aastat hiljem taotles pr Tuquabo-Tekle ajutist elamisluba oma 14-aastasele tütrele, kes elas endiselt Eritreas. Madalmaade ametiasutused lükkasid taotluse tagasi põhjendusega, et ema ja tema lapse vahel ei olnud enam tihedaid perekonnasidemeid. Kohus leidis, et riik rikkus Euroopa inimõiguste

590 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Jeunesse versus Madalmaad* [suurkoda], nr 12738/10, 3. oktoober 2014.

591 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Gül versus Šveits*, nr 23218/94, 19. veebruar 1996.

592 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Tuquabo-Tekle jt versus Madalmaad*, nr 60665/00, 1. märts 2006.

konventsiooni artiklis 8 sätestatud õigusi. Arvestades, et hagejad olid loonud Madalmaades tugevad sidemed ja nende sidemed päritoluriigiga olid nõrgad, oli Euroopa Inimõiguste Kohtu sõnul parim viis perekonnaelu edendamiseks anda tütrele õigus asuda elama Madalmaadesse.⁵⁹³

Rahvusvahelise õiguse kohaselt on lapsel õigus, et teda ei eraldata oma perekonnast, v.a kui niisugune eraldamine toimub lapse parimates huvides ([lapse õiguste konventsiooni](#) artikli 9 lõige 1). Lapse õiguste konventsiooni artiklis 10 on sätestatud, et lapsel, kelle vanemad elavad eri riikides, tuleks vastavalt riigisestele sisserände õigusaktidele lubada liikuda nende riikide vahel, et säilitada kontaktid mõlema vanemaga või nendega taasühineda. Lapse parimatest huvidest lähtumise põhimõte, mis on sätestatud ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklis 3, on aluseks kõigi otsuste korral, mis käsitlevad lapse või saatjata lapse taasühinemist oma perekonnaga.

9.4. Kinnipidamine

Põhipunktid

- Euroopa õigus lubab lapsi sisserände kontekstis kinni pidada ainult äärmusliku abinõuna ja võimalikult lühikest aega.
- Riigi ametiasutused on kohustatud tagama lastele sobivad alternatiivsed majutusvõimalused.⁵⁹⁴

Eli õiguses sätestatakse vastuvõtutingimuste direktiivi artiklis 11 ja tagasisaatmisdirektiivi artiklis 17, et lapsi peetakse kinni üksnes äärmusliku abinõuna, kui leebemaid sunnimeetmeid ei saa tõhusalt kohaldada. Lapsi peetakse kinni võimalikult lühikest aega ning tehakse kõik, et kinnipeetud lapsed vabastada ja leida neile sobiv majutus. Kinnipeetud lastel peab olema võimalus tegeleda vaba aja tegevustega, sealhulgas eakohaste mängude ja harrastustega. Sama artikli kohaselt tuleks ka saatjata lapsi kinni pidada ainult äärmuslikel juhtudel ja teha kõik, et nad vabastada võimalikult kiiresti. Neid ei peeta kunagi kinni

⁵⁹³ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Tuquabo-Tekle jt versus Madalmaad*, nr 60665/00, 1. märts 2006.

⁵⁹⁴ Lisateave: vt FRA (2017), *European legal and policy framework on immigration detention of children* (Euroopa õigus- ja poliitikaraamistik, mis käsitleb laste kinnipidamist seoses sisserändega), juuni 2017.

vanglas, vaid nad majutatakse asutustes, kus on olemas töötajad ja eakohased rajatised. Nad majutatakse täiskasvanutest eraldi.

Väljasaatmiseni kinni peetavad saatjata lapsed majutatakse asutustes, kus on olemas nendealaste isikute vajadusi arvestav personal ja rajatised ([tagasisaatmisdirektiivi](#) artikli 17 lõige 4).

Näide: Kohtuasjas *Al Chodor*⁵⁹⁵ pidas Tšehhi politsei kinni hageja ja tema kaks alaealist last kuni nende üleandmiseni Ungarile Dublini määruse eeskirjade alusel. Euroopa Liidu Kohus leidis, et rahvusvahelise kaitse taotlejat saab Dublini määruse alusel kinni pidada üksnes juhul, kui riigisisese õiguses on sätestatud põgenemise ohu määramise objektiivsed kriteeriumid. Kohus märkis, et vabadust piirav mis tahes meede peab olema kättesaadav, täpne ja etteaimatav, nagu on nõutud Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklis 6. Euroopa Liidu Kohus järeldas, et kui need objektiivsed kriteeriumid puuduvad riigisisese õiguse kohaselt üldkohaldatavas siduvas sättes, on kinnipidamine ebaseaduslik.

Euroopa Nõukogu õiguses on käsitletud lapsrändajate kinnipidamist Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklite 3 ja 5 alusel.⁵⁹⁶ Euroopa Inimõiguste Kohus on järjepidevalt arvamisel, et laste halduskorras kinnipidamine koos perekondadega peab olema viimane abinõu ning riigisisest ametiasutustel tuleb uurida kõiki muid asjakohaseid alternatiive kooskõlas [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artikli 5 lõikega 1.⁵⁹⁷

Näide: kohtuasi *Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga versus Belgia*⁵⁹⁸ käsitles juhtumit, kus 5-aastast last peeti kaks kuud kinni täiskasvanute transiidikeskuses ilma nõuetekohase toeta. Laps saabus Kongo

595 Euroopa Liidu Kohus, C-528/15, *Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie versus Salah Al Chodor jt*, 15. märts 2017.

596 Vt näiteks Euroopa Inimõiguste Kohus, *H.A. jt versus Kreeka*, nr 19951/16, 28. veebruar 2019; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bilalova jt versus Poola*, nr 23685/14, 26. märts 2020.

597 Vt ka Euroopa sotsiaalõiguste komitee (2020), *Annual Conclusions 2019* (2019. aasta järeldused), 24. märts 2020; Euroopa Nõukogu (2018), *Legal and practical aspects of effective alternatives to detention in the context of migration – Analysis by the Steering Committee for Human Rights (CDDH)* (Rände kontekstis kinnipidamise tõhusate alternatiivide õiguslikud ja praktilised aspektid – inimõiguste juhtkomitee analüüs), 7. detsember 2017.

598 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga versus Belgia*, nr 13178/03, 12. oktoober 2006.

Demokraatlikust Vabariigist vajalike reisidokumentideta, lootuses taasühineda emaga, kes oli saanud Kanadas pagulasseisundi. Laps saadeti tagasi Kongo Demokraatlikku Vabariiki, kuigi tal ei olnud seal ühtki pereliiget, kes oleks tema eest hoolitsenud. Euroopa Inimõiguste Kohus otsustas, et lapse kinnipidamine kinnises täiskasvanute keskuses oli olnud ebavajalik, sest puudus igasugune risk, et laps püüab vältida Belgia ametiasutuste järelevalvet. Kohus märkis ka, et Belgia oleks võinud võtta muid meetmeid – näiteks paigutada lapse erikeskusesse või kasuperekonda –, mis oleksid rohkem arvestanud lapse parimate huvidega, nagu on sätestatud ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklis 3. Euroopa Inimõiguste Kohus järeldas, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artikleid 3, 5 ja 8.

Kinnipidamise seaduslikkust on kohtus vaidlustatud ka juhtudel, kui lapsega on kaasas olnud tema vanem.

Näide: kohtuasjas *S.F. jt versus Bulgaaria*⁵⁹⁹ käsitles Euroopa Inimõiguste Kohus kolme lapsega perekonna kinnipidamist piiripolitsei kinnipidamisasutuses ja nende riigis viibimise kestust. Kohus märkis, et sisserändajatest laste kinnipidamine, olenemata sellest, kas nad on saatjaga või ilma, tekitab erilist muret, sest lapsed on äärmiselt haavatavad ja neil on erivajadused. Olenemata kinnipidamise kestusest ei olnud tingimused politsei kinnipidamisasutuses lastele sobivad. Seega leidis kohus, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

Näide: kohtuasi *A.M. jt versus Prantsusmaa*⁶⁰⁰ käsitles laste kinnipidamist koos vanematega väljasaatmismenetluse raames. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kuigi väljasaatmiseelsete kinnipidamiskeskuste materiaalsed tingimused olid üldiselt asjakohased, tekitasid tingimused nendes keskustes, eelkõige müra ja valjuhääldist kostvad teated, väikelastes ärevust. Laste paigutamine kinnipidamiskeskustesse oli Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 3 vastuolus olev ebainimlik ja alandav kohtlemine kolme teguri koosmõju tõttu: laste iga, kinnipidamise kestus ning asjaolu, et asjaomased ruumid ei olnud kohandatud lastele.⁶⁰¹

⁵⁹⁹ Euroopa Inimõiguste Kohus, *S.F. jt versus Bulgaaria*, nr 8138/16, 7. detsember 2017.

⁶⁰⁰ Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.M. jt versus Prantsusmaa*, nr 24587/12, 12. juuli 2016.

⁶⁰¹ Vt ka sarnased juhtumid: Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.B. jt versus Prantsusmaa*, nr 11593/12, 12. juuli 2016; Euroopa Inimõiguste Kohus, *R.K. jt versus Prantsusmaa*, nr 68264/14, 12. juuli 2016; Euroopa Inimõiguste Kohus, *R.C. jt versus Prantsusmaa*, nr 76491/14, 12. juuli 2016.

Näide: kohtuasjas *Bistieva jt versus Poola*⁶⁰² saabus hageja koos mehe ja lastega Poolasse ning taotles varjupaika. Varjupaigataotlus lükati tagasi ja perekond põgenes Saksamaale. Seejärel saadeti perekond tagasi Poolasse, kus neid peeti kinni üle viie kuu. Kuigi oli olemas risk, et perekond võib põgeneda, leidis kohus siiski, et ametiasutused ei ole piisavalt ja asjakohaselt põhjendanud perekonna nii pikka kinnipidamist. Seega rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

Näide: kohtuasjas *R.R. jt versus Ungari*⁶⁰³ oli kolme lapsega perekond pea-aegu neli kuud piiri transiiditsoonis, oodates varjupaigataotluste tulemust. Kohus leidis, et see oli faktiline vabaduse võtmine, arvestades muu hulgas neile tegelikult kehtestatud piirangute olemust ja ulatust. Et nende kinnipidamiseks puudus selgelt määratletud õiguslik alus, rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõiget 1. Kohus käsitles ka lapse kinnipidamise tingimusi. Kuigi ELi õigus kohustas ametiasutusi arvestama võimalikke vastuvõtu erivajadusi seoses hagejate haavatava seisundiga, olid rajatised lastele sobimatud ja puudusid meditsiiniteenused. Vanglasarnane keskkond ja kinnipidamise ajal esinenud piirangud põhjustasid kindlasti lastes ärevust, mõjutasid nende psüühikat ning halvendasid lapsevanemate mainet laste silmis. Arvestades perekonna pikaajalist viibimist, olid eespool nimetatud tingimuste kordumisel ja kuhjumisel paratamatult neile kahjulikud tagajärjed. Kaebuse esitanud lapsi ja ema koheldi seega alandavalt, mille-
ga rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

Kinnipidamise seaduslikkust on kohtus vaidlustatud ka siis, kui lapsega oli kaasas muu täiskasvanu kui sugulane.

Näide: kohtuasjas *Moustahi versus Prantsusmaa*⁶⁰⁴ pidasid Prantsuse ametiasutused kinni kaks last, kes sõitsid isetehtud paadis Mayotte'ile. Nad peeti kinni koos täiskasvanutega enne nende kohest väljasaatmist. Selle aja jooksul oli lastega kaasas muu täiskasvanu kui sugulane ja nad lisati tema väljasaatmiskorraldusse. Kohus leidis, et kaebuse esitanud lapsi seostati meelevaldselt täiskasvanuga mitte selleks, et kaitsta nende parimaid huve, vaid selleks, et soodustada nende kiiret väljasaatmist. See oli oluline tegur muu hulgas määramisel, et laste tingimused ja kinnipidamine

602 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bistieva jt versus Poola*, nr 75157/14, 10. aprill 2018.

603 Euroopa Inimõiguste Kohus, *R.R. jt versus Ungari*, nr 36037/17, 2. märts 2021.

604 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Moustahi versus Prantsusmaa*, nr 9347/14, 25. juuli 2020.

rikkusid Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3 ning artikli 5 lõikeid 1 ja 4.

Rahvusvahelises õiguses kinnitatakse ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklis 37, et lapselt ei tohi ebaseaduslikult ega meelevaldselt võtta vabadust ning seda meedet rakendatakse ainult viimase abinõuna ja võimalikult lühiajaliselt. Laste kinnipidamise kaalutlemisel tuleb arvestada lapse parimaid huve ning liikmesriikide kohustust kaitsta lapsi ja tagada nende heaolu.⁶⁰⁵ Lapse õiguste komitee on teinud ettepaneku, et laste mis tahes kinnipidamine sisserändel peaks olema seadusega keelatud.⁶⁰⁶

9.5. Väljasaatmine

Põhipunktid

- Lapsrändajate haavatavus väljasaatmise suhtes on lahutamatult seotud nende vanemate elamisõigusega vastuvõtvas riigis.
- Lapsrändajate ja nende perekonna või peamiste hooldajate väljasaatmise otsustamisel tuleb lähtuda lapse parimatest huvidest.
- Eli õiguses esineb juhtumeid, kus lapsrändajad saavad jääda vastuvõtvasse riiki olenemata vanemate õiguslikust seisundist, eriti kui püütakse lõpetada õpinguid või kui pereelu loomine mujal oleks raske.⁶⁰⁷

605 Vt ÜRO (2019), *Children Deprived of Liberty – The United Nations Global Study* (Lapsed, kellelt on võetud vabadus: ÜRO ülemaailmne uuring), 2019.

606 ÜRO (2017), *Joint general comment No. 4 (2017) of the Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families and No. 23 (2017) of the Committee on the Rights of the Child on State obligations regarding the human rights of children in the context of international migration in countries of origin, transit, destination and return* (võõrtöötajate ja nende perekonnaliikmete õiguste kaitse rahvusvahelise konventsiooni komitee ühine üldine märkus nr 4 ja lapse õiguste komitee üldine märkus nr 23 riigi kohustuste kohta seoses laste inimõigustega rahvusvahelise rände kontekstis päritolu-, transiidi-, sihti- ja vastuvõtvas riigis), CMW/C/GC/4-CRC/C/GC/23, 16. november 2017.

607 Käesolevas peatükis kasutatakse terminit „väljasaatmine“ mittekodaniku või muu isiku riigist seadusliku väljasaatmise tähenduses. Olenevalt õiguslikust kontekstist nimetatakse seda ka tagasisaatmiseks, tagasipöördumiseks, repatrieerimiseks või väljaandmiseks. Vt ka FRA ja Euroopa Inimõiguste Kohus (2020), *Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat, 2020. aasta väljaanne*, 17. detsember 2020, jagu 6.4.

ELi õiguses, nagu ka muudes sisserännet reguleerivates ELi õiguse valdkondades, olenevad laste väljasaatmise eeskirjad laste kodakondsusest, vanemate kodakondsusest ja rändetaustast. Kui laps saab vaba liikumist reguleerivate ELi õiguse kohaselt siseneda liikmesriiki, saab ta tõenäoliselt sinna jääda, isegi kui tema sisserändajast vanem, kes on ELi kodanik ja kellega ta alguses sinna riiki läks, ei vasta enam elamisloa nõuetele või otsustab lahkuda.

Kooskõlas [vaba liikumise direktiiviga](#) võivad lapsed ja teised pereliikmed jääda vastuvõtvasse riiki pärast sellise ELi kodanikust lapsevanema surma, kellega nad algselt riiki saabusid (artikli 12 lõige 2), kui nad on elanud vastuvõtvas riigis vähemalt 12 kuud enne lapsevanema surma. Samamoodi võivad nad põhimõtteliselt jääda vastuvõtvasse riiki pärast lapsevanema riigist lahkumist. Mõlemal juhul kehtib reegel, et kui laps/pereliige on kolmanda riigi kodanik, peab ta elamisõiguse jätkumiseks tõendama piisavate rahaliste vahendite olemasolu enda ülalpidamiseks. Samuti peab tal olema ravikindlustus (artikkel 7).

Vastuvõtva riigi haridusasutuses õppivate laste korral on nõuded veel leebemad. Sellistel lastel ja nende eestkostjatel või hooldajatel on lapse kodakondsusest olenemata õigus jääda vastuvõtvasse riiki pärast riiki esimesena saabunud ELi kodaniku lahkumist vastuvõtvast liikmesriigist või surma (artikli 12 lõige 3). Kuigi algselt kohaldati seda haridusega seotud tingimust ainult laste korral, kelle perekonnal on piisavalt rahalisi vahendeid enda ülalpidamiseks,⁶⁰⁸ on hilisem kohtupraktika kinnitanud selle tingimuse laienemist õppivatele lastele, kes võivad olla sõltuvad sotsiaalhoolekandest.⁶⁰⁹

Pereliikmetel ja eelkõige kolmandate riikide kodanikest lapsevanematel on õigus jääda ELi, kui nad on abikaasade laste esmased hooldajad või neil on õigus lapsega suhelda, kui suhtlemine peab toimuma vastuvõtvas liikmesriigis (artikli 13 lõike 2 punktid b ja d). Pereliikmed, kes on kolmandate riikide kodanikud, säilitavad elamisõiguse ELi kodaniku surma korral, kui nad on elanud vastuvõtvas liikmesriigis pereliikmetena vähemalt ühe aasta enne liidu kodaniku surma (direktiivi artikli 12 lõige 2). Samas kui vastuvõtvast liikmesriigist pärit liidu kodanik lahkub EList, ei säili kolmandate riikide kodanikest pereliikmetel seal

608 Euroopa Liidu Kohus, C-413/99, *Baumbast ja R versus Secretary of State for the Home Department*, 17. september 2002.

609 Euroopa Liidu Kohus, *Maria Teixeira versus London Borough of Lambeth ja Secretary of State for the Home Department*, C-480/08, 23. veebruar 2010; Euroopa Liidu Kohus, *London Borough of Harrow versus Nimco Hassan Ibrahim ja Secretary of State for the Home Department* [suurkooda], C-310/08, 23. veebruar 2010. Lapsrändajate haridust käsitletakse põhjalikumalt [jaos 8.2](#).

elamise õigus või vähemalt ei sätesta direktiiv sellise olukorra jaoks täpseid eeskirju. Direktiivi artikkel 13 võimaldab pereliikmetel säilitada teatud tingimustel elamisõiguse peresidemete lõppemisel (abiellulahutus, abielu kehtetuks tunnistamine või registreeritud kooselu lõpetamine).⁶¹⁰

Euroopa Liidu Kohus on viidanud lapse staatusele ELi kodanikuna kooskõlas [ELi toimimise lepingu](#) artikliga 20. Kohus leidis, et selleks, et lapsel oleks võimalik kasutada ELi kodaniku staatusega kaasnevat õigusi, tuleks anda lapse kolmanda riigi kodanikest vanematele luba töötada ja elada selles ELi liikmesriigis, mille kodakondsus on lapsel, sest vastasel juhul tuleks tal vanematega koos olemiseks EList lahkuda.⁶¹¹ Euroopa Liidu Kohtu praktikast tuleneb siiski, et „ei piisa iseenesest sellest, et liikmesriigi kodanikule näib majanduslikust seisukohast või liidu territooriumil perekonnasidemete säilitamise eesmärgil soovitav, et tema pereliikmed, kes ei ole liikmesriigi kodanikud, saaksid elada koos temaga liidu territooriumil, selleks, et asuda seisukohale, et liidu kodanik on sunnitud sellise õiguse andmisest keeldumise korral liidu territooriumilt lahkuma”.⁶¹² Euroopa Liidu Kohus on teinud otsuse, et lapse parimaid huve tuleb igal juhul hinnata, isegi kui tagasisaatmisotsus on seotud ainult vanemaga.⁶¹³

Näide: Euroopa Liidu Kohus käsitles kohtuasjas *M.A. versus État belge*⁶¹⁴ juhtumit, kus kolmanda riigi kodanikul oli Belgias sündinud tütar. Vanem sai süütegude sooritamise tõttu korralduse Belgiast lahkuda ja sisenemiskeelu. Euroopa Liidu Kohus leidis, et tagasisaatmisdirektiivi (2008/115/EÜ) artiklit 5 tuleb koostoimes Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikliga 24 tõlgendada nii, et liikmesriigid on kohustatud enne tagasisaatmisotsuse vastuvõtmist, millega kaasneb sisenemiskeeld, arvestama nõuetekohaselt lapse parimaid huve, isegi kui isik, kellele otsus on suunatud, ei ole alaealine, vaid lapse isa.

610 Üksikasjalik teave: vt FRA (2018), *Making EU citizens' rights a reality: National courts enforcing freedom of movement and related rights* (ELi kodanike õiguste realiseerimine: liikumisvabaduse ja sellega kaasnevate õiguste jõustamine liikmesriikide kohtutes), 20. august 2018.

611 Euroopa Liidu Kohus, C-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano versus Office national de l'emploi (ONEm)*, 8. märts 2011.

612 Euroopa Liidu Kohus, C-256/11, *Murat Dereci jt versus Bundesministerium für Inneres*, 15. november 2011, punkt 68. Vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-40/11, *Yoshikazu Iida versus Stadt Ulm*, 8. november 2012. Vt ka FRA ja Euroopa Inimõiguste Kohus (2020), *Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat*, 17. detsember 2020.

613 Euroopa Liidu Kohus, C-112/20, *M.A. versus État belge*, 11. märts 2021.

614 *Ibid.*

Vaba liikumise direktiivis on selge sõnaga sätestatud, et laste erakorraline väljasaatmine peab toimuma kooskõlas **ÜRO lapse õiguste konventsiooni** sätetega (põhjdendus 24). Lisaks kinnitatakse artikli 28 lõike 3 punktis b, et laste väljasaatmise otsust ei või teha, v.a kui see on nende parimates huvides ja kooskõlas ÜRO lapse õiguste konventsiooniga.

Tagasisaatmisdirektiivis on sätestatud, et saatjata laste tagasisaatmise otsused peaksid lähtuma lapse parimatest huvidest (artikkel 10). Lisaks peavad liikmesriigi ametiasutused olema enne saatjata lapse riigist välja saatmist veendunud, et laps saadetakse tagasi tema perekonnaliikme või määratud eeskostja juurde või naasmisriigi vastuvõtuasutusse (artikli 10 lõige 2). Tagasisaatmisdirektiivi rakendamisel „võtavad liikmesriigid nõuetekohaselt arvesse: a) lapse parimaid huve, b) perekonnaelu; c) asjaomase kolmanda riigi kodaniku tervislikku seisundit ning järgivad mittetagasisaatmise põhimõtet“.⁶¹⁵ Euroopa Liidu Kohus on teinud lahendi seoses vajadusega hinnata enne saatjata lapse suhtes tagasisaatmisotsuse tegemist vastuvõtva riigi vastuvõtutingimuste piisavust. Euroopa Liidu Kohus rõhutas, et kui on olemas sobivad vastuvõtutingimused ja tagasisaatmisotsus on asjakohane, on oluline kohaldada tagasisaatmisotsust, et vältida õiguslikku ebaselgust.

Näide: kohtuasjas *TQ versus Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid*⁶¹⁶ käsitles Euroopa Liidu Kohus saatjata Guinea lapse juhtumit, kes sisenes Madalmaadesse, kui ta oli 15 aastat ja 4 kuud vana, ning ta oli sunnitud riigist lahkuma, sest elamisluba ei antud. Kohus leidis, et liikmesriigid peavad enne tagasisaatmisotsuse tegemist hindama lapse parimaid huve, olenemata saatjata lapse vanusest. Sellega seoses peavad liikmesriigid tagama, et saatjata alaealise jaoks oleksid naasmisriigis piisavad vastuvõtutingimused. Samuti leidis kohus, et kui liikmesriik peab vastuvõtutingimusi piisavaks ja on teinud saatjata lapse suhtes tagasisaatmisotsuse, on tagasisaatmisdirektiivi artikli 8 lõikega 1 vastuolus, kui liikmesriik loobub lapse väljasaatmisest kuni tema 18-aastaseks saamiseni. Kohus selgitas, et sellisel juhul tuleb laps välja saata, v.a kui tema olukord muutub.

⁶¹⁵ Euroopa Liit (2008), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 16. detsembri 2008. aasta direktiiv 2008/115/EÜ ühiste nõuete ja korra kohta liikmesriikides ebaseaduslikult viibivate kolmandate riikide kodanike tagasisaatmisel, ELT L 348, 24.12.2008, lk 98–107, artikkel 5.

⁶¹⁶ Euroopa Liidu Kohus, C-441/19, *TQ versus Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid*, 14. jaanuar 2021.

Olukordades, kus varjupaika taotlev laps saadetakse varjupaigataotluse hindamiseks tagasi muusse liikmesriiki, sätestatakse [Dublini määruses](#), et sellise otsuse kohaldamisel tuleb lähtuda lapse parimatest huvidest (artikkel 6).⁶¹⁷ Ühtlasi on määruses sätestatud kontroll-loetelu teguritest, mis aitavad ametiasutustel määrata lapse parimaid huve. See tähendab muu hulgas, et nõuetekohaselt arvestatakse lapse ja perekonna taasühinemise võimalusi, lapse heaolu ja sotsiaalset arengut, ohutus- ja julgeolekukaalutlusi, eriti kui laps võib olla inimkaubanduse ohver, ning lapse seisukohti kooskõlas tema vanuse ja küpsusega.

Näide: kohtuasjas *The Queen, taotluse alusel, mille esitasid MA jt, versus Secretary of State for the Home Department*⁶¹⁸ pidi Euroopa Liidu Kohus otsustama, mis riik vastutab sellise saatjata lapse korral, kes on esitanud varjupaigataotlused ELi eri liikmesriikides ja kellel puuduvad teistes ELi liikmesriikides perekond ja sugulased. Euroopa Liidu Kohus täpsustas, et kui liikmesriigis ei viibi seaduslikult lapse pereliikmeid, peab taotluse läbi vaatama liikmesriik, kus laps füüsiliselt asub. Otsuses toetus kohus Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikli 24 lõikele 2, mille kohaselt tuleb kõikides lastega seotud toimingutes seada esikohale lapse huvid.⁶¹⁹

Euroopa Nõukogu õiguses on [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artikli 8 lõike 2 kohaselt riikidel teatud tingimustel lubatud sekkuda perekonnaelu austamise õigusesse.

Näide: kohtuasjas *Üner versus Madalmaad*⁶²⁰ kinnitati, et otsuse tegemisel selle kohta, kas väljasaatmine on proportsionaalne lahendus, tuleb kaalutleda väljasaatmise võimalikku mõju pere lastele. Muu hulgas tuleb arvestada: „laste huve ja heaolu, eelkõige nende probleemide raskust, millega lapsed [...] selles riigis tõenäoliselt kokku puutuvad, kuhu hageja välja

617 Euroopa Liit (2013), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta määrus (EL) nr 604/2013, millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku või kodakondsuseta isiku esitatud rahvusvahelise kaitse taotluse läbivaatamise eest (uuesti sõnastatud), ELT L 180, 29.6.2013.

618 Euroopa Liidu Kohus, C-648/11, *The Queen, taotluse alusel, mille esitasid MA jt, versus Secretary of State for the Home Department*, 6. juuni 2013.

619 Vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-441/19, *TQ versus Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid*, 14. jaanuar 2021.

620 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Üner versus Madalmaad*, nr 46410/99, 18. oktoober 2006, punktid 57–58. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Boultif versus Šveits*, nr 54273/00, 2. august 2001.

saadetakse, ning sotsiaalsete, kultuuriliste ja perekonnasidemete tihedust vastuvõtva riigi ja sihtriigiga”.⁶²¹

Näide: kohtuasi *Tarakhel versus Šveits*⁶²² käsitles Šveitsi ametiasutuste keeldumist Afganistani kodakondsusega abielupaari ja nende kuue lapse varjupaigataotluse hindamisest ning otsust saata nad tagasi Itaaliasse. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et arvestades Itaalia vastuvõtusüsteemi hetkeolukorda ning et puudus konkreetse vastuvõtuasutuse üksikasjalik ja usaldusväärne teave, ei saanud Šveitsi ametiasutused olla piisavalt kindlad, et Itaaliasse tagasisaatmisel koheldakse hagejaid laste vanusega arvestaval viisil. Seega leidis kohus, et kui Šveitsi ametiasutused saadaksid hagejad Dublini II määruse kohaselt tagasi Itaaliasse, saamata kõigepealt Itaalia ametiasutustelt eraldi kinnitust, et hagejaid koheldakse laste vanusega arvestaval viisil ja perekonda hoitakse koos, rikuksid nad Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

Rahvusvahelise õiguse kohaselt peab riik andma vanema(te)le või lapsele taotluse korral olulist teavet puuduva(te) pereliikme(te) asukoha kohta, kui on tegu kinnipidamise, vangistuse, pagenduse, sundväljasaatmise või surmaga, kui sellise teabe andmine ei kahjusta lapse heaolu ([lapse õiguste konventsiooni](#) artikli 9 lõige 4).

9.6. Õiguskaitse kättesaadavus

Põhipunkt

- Lapsrändajatel on teatud menetlustes õigus tõhusale õiguskaitsele ja õigusabile.⁶²³

ELi õiguses on laste õigus õiguskaitse kättesaadavusele sisserände kontekstis sätestatud mitmes õigusaktis. Esiteks on [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artiklis 47 üldjoontes sätestatud õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele

⁶²¹ Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Assem Hassan Ali versus Taani*, nr 25593/14, 23. oktoober 2018.

⁶²² Euroopa Inimõiguste Kohus, *Tarakhel versus Šveits* [suurkoda], nr 29217/12, 4. november 2014.

⁶²³ Vt ka FRA ja Euroopa Inimõiguste Kohus (2020), *Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat*, 17. detsember 2020, jagu 5.5 (õigusabi varjupaiga- ja tagasisaatmismenetluses).

kohtulikule arutamisele. See hõlmab õigust õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus kohtus, sealhulgas võimalust saada nõu, kaitset ja määrata omale sobiv seaduslik esindaja vastavalt artiklile 48. Lapsrändajate korral toetavad seda õigust mitu teisest õigusakti. Elukoige kohustatakse [Dublini määrusega](#) liikmesriike tagama, et saatjata last esindab asjakohase kvalifikatsiooniga spetsialist, kellel on ligipääs kogu asjaomasele teabele lapse toimikus (artikkel 6). Sarnased sätted, sh õigusabi kohta, on [miinimumnõuete direktiivis](#) (artikkel 31) ja [varjupaigamenetluse direktiivis](#) (artikkel 25). Laste õigust seaduslikule esindajale toetab ka nende õigus ohvriabi teenustele ja konfidentsiaalsetele spetsialiseeritud abiteenustele vastavalt [kuriteoohvrite õiguste direktiivi](#) artiklile 8.⁶²⁴

Õiguskaitse kättesaadavusega seotud õigused ei ole siiski piiramatud ja nende suhtes võidakse kohaldada ka teatud vanusepiiranguid. Näiteks [varjupaigamenetluse direktiivis](#) on sätestatud, et liikmesriigid „ei pea [seaduslikku] esindajat määrama, kui saatjata alaealine saab suure tõenäosusega 18-aastaseks enne, kui esimese astme otsus vastu võetakse“ (artikli 25 lõige 2).

Euroopa Nõukogu õiguses on Euroopa Inimõiguste Kohus välistanud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 (õigus õiglasele kohtumenetlusele) kohaldatavuse seoses välismaalaste riiki sisenemise, riigis viibimise ja riigist välja saatmise otsustega.⁶²⁵ Teatud juhtudel on siiski tuginetud [Euroopa inimõiguste konventsiooni](#) artiklile 13 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile).

Näide: kohtuasi *Rahimi versus Kreeka*⁶²⁶ käsitleb tingimusi, milles hoiti Kreekasse ebaseaduslikult sisenenud Afganistani päritolu lapsrändajat kinnipidamiskeskuses ja seejärel vabastati väljasaatmiseks. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 13 ning märkis, et hagejale esitatud teabematerjalis ei viidatud menetlusele, mida tuleb järgida politseiülemale kaebuse esitamisel. Peale selle ei teavitatud hagejat talle arusaadavas keeles kättesaadavatest õiguskaitsevahenditest, mida ta saaks kasutada oma kinnipidamistingimuste kohta kaebuse esitamiseks. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis piinamise ja

624 Euroopa Liit (2012), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2012. aasta direktiiv 2012/29/EL, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded, ELT L 315, 14.11.2012, lk 57.

625 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Maaouia versus Prantsusmaa* [suurkoda], nr 39652/98, 5. oktoober 2000.

626 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Rahimi versus Kreeka*, nr 8687/08, 5. aprill 2011.

ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee aruannetele tuginedes, et Kreekas puudub õiguskaitseasutuste kinnipidamisruume kontrolliv sõltumatu ametiasutus. Samuti märkis kohus, et puudus õiguskaitsevahendite tõhusust tagav sõltumatu ametiasutus. Seega leidis kohus, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3, artikli 5 lõikeid 1 ja 4 ning artiklit 13.⁶²⁷

Euroopa sotsiaalharta artiklis 16 nõutakse, et liikmesriigid kindlustaksid vajalikud eeldused perekonna täielikuks arenguks, edendades perekonnaelu majanduslikku, õiguslikku ja sotsiaalset kaitset. Lisaks on artikli 19 lõikes 1 sätestatud, et riigid peavad säilitama „õige teabe saamiseks mõeldud tasuta teenused“ ning tagama, et võõrtöötajad ja nende perekonnad saavad täpset teavet välja- ja sisserände kohta. Sarnane teavitamisnõue (mis on äärmiselt oluline seoses õiguskaitse kättesaadavusega rändajatele) on **võõrtööliste õigusliku seisundi Euroopa konventsiooni** artiklis 6, kuid ulatuslikumad sätted, mis reguleerivad „juurdepääsuõigust kohtutele ja haldusasutustele“ (artikkel 26), on suunatud üksnes võõrtöötajatele, mitte nende pereliikmetele.⁶²⁸

Peale selle sätestatakse Euroopa Nõukogu põhjalikes *suunistes lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta*, kuidas kohandatakse kõiki õigus- ja haldusmenetlusi (sh sisserändemenetlust) laste vajadustega.⁶²⁹ Lisaks tunnustas Euroopa Nõukogu ministrite komitee 2018. aastal **soovituses saatjata ja vanematest eraldatud laste tõhusa eestkoste kohta rände kontekstis**, et riigi määratud eestkostjal on oluline roll üksi reisivate ja vanematest eraldatud laste huvide kaitsmisel nende teavitamise, abistamise, toetamise kaudu ja seadusega ette nähtud juhul nende esindamise kaudu neid mõjutavates menetlustes.⁶³⁰

Rahvusvahelises õiguses on lapsrändajatele, kellelt on võetud vabadus, eriti oluline **ÜRO lapse õiguste konventsiooni** artikkel 37, sest see tagab nende

627 Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Abdullahi Elmi ja Aweys Abubakar versus Malta*, nr 25794/13 ja nr 28151/13, 22. november 2016; samuti Euroopa Inimõiguste Kohus, *Moustahi versus Prantsusmaa*, nr 9347/14, 25. juuni 2020, punktid 65–67.

628 Euroopa Nõukogu (1997), **võõrtööliste õigusliku seisundi Euroopa konventsioon**, CETS nr 93, 1977.

629 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Guidelines on child-friendly justice* (lapsesõbraliku õigusemõistmise suunist), 17. november 2010.

630 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2019), **Recommendation Rec(2019)11 on effective guardianship for unaccompanied and separated children in the context of migration** (soovitus CM/Rec(2019)11 saatjata ja vanematest eraldatud laste tõhusa eestkoste kohta rände kontekstis), 11. detsember 2019.

laste õiguse viivitamatult saada seaduslikku ja muud vajalikku abi ning õiguse vaidlustada vabadusekaotuse seaduslikkust kohtu või teiste kompetentsete, sõltumatute ja erapooletute ametivõimude ees ja nõuda asja viivitamatut otsustamist.

10

Isikuandmed ja tarbijakaitse

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artiklid 7 (era- ja perekonnaelu austamine), 8 (isikuandmete kaitse) ja 52 (õiguste ja põhimõtete ulatus ja tõlgendamine) ELi toimimise leping, artikkel 16 Isikuandmete kaitse üldmäärus ((EL) 2016/679)	Lapsed ja andmekaitse	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) Isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsioon (konventsioon nr 108+) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Avilkina jt versus Venemaa</i>, nr 1585/09, 2013 (terviseandmete avalikustamine) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>S. ja Marper versus Ühendkuningriik</i> [suurkode], nr 30562/04 ja nr 30566/04, 2008
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 38 ELi toimimise leping, artikkel 169 Tarbijaõiguste direktiiv (2011/83/EL) Euroopa ligipääsetavuse akt ((EL) 2019/882) Ettevõtja ja tarbija vaheliste tehingutega seotud ebaausate kaubandustavade direktiiv (2005/29/EÜ) Üldise tooteohutuse direktiiv (2001/95/EÜ) Kliiniliste uuringute määrus ((EL) nr 536/2014)	Laste kui tarbijate kaitse	Euroopa farmakopöa koostamise konventsioon Bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel inimõiguste ja inimväärikuse kaitse konventsioon, artikkel 17, ja selle biomeditsiiniuuringuid käsitlev lisaprotokoll, V peatükk Piiriülese televisiooni Euroopa konventsioon

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Määrus imikute ja väikelaste toidu, meditsiinilisel näidustusel kasutamiseks ettenähtud toidu ning kehakaalu alandamiseks ettenähtud päevase toidu asendajate kohta ((EL) nr 609/2013) Mänguasjade ohutuse direktiiv (2009/48/EÜ) Direktiiv tervist või turvalisust ohustavate eksitava välimusega toodete kohta (87/357/EMÜ) Audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv (uuesti sõnastatud) ((EL) 2018/1808) Euroopa Liidu Kohus, C-244/06, <i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH versus Avides Media AG</i>, 2008 (DVDde müük internetis) Euroopa Liidu Kohus, C-36/02, <i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH versus Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i>, 2004 (mängu mängimise luba)		

Selles peatükis käsitletakse Euroopa õigusakte ja kohtupraktikat tarbija- ja andmekaitse valdkonnas. Liidu tasandil on arvukalt selleteemalisi õigusakte ja kohtuasju, sest [ELi toimimise lepingus](#) on selge sõnaga sätestatud ELi pädevus nendes küsimustes. Euroopa Nõukogu panus selles valdkonnas on piiratum. Lepingute tasandil on sõlmitud peamised konventsioonid meedia ja andmekaitse kohta ning tarbijakaitse kohta on sõlmitud [1964. aasta Euroopa farmakopõa koostamise konventsioon](#). Euroopa Inimõiguste Kohus on lahendanud mitu üksikisikute andmekaitse kohtuasja.

Järgmistes alapeatükkides keskendutakse lastega seotud andmekaitse ([jagu 10.1](#)) ja tarbijaõiguse ([jagu 10.2](#)) eriaspektidele. Iga teema korral analüüsitakse üldist õigusraamistikku ja selle kohaldamist laste suhtes ning samuti lastekaitse erinorme, kui asjakohane.

10.1. Lapsed ja isikuandmete kaitse

Põhipunktid

- ELi ja Euroopa Nõukogu õiguses on isikuandmete kaitset tunnustatud põhiõigusena. ELi õiguses on isikuandmete kaitse eraldi põhiõigus ja see õigus on igaühel, ka lastel (Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 8).
- Enamiku veebiteenuste korral on isikuandmete töötlemiseks vaja vanema nõusolekut sõltuvalt laste vanusest (vanusepiir ELi liikmesriikides on vahemikus 13–16 aastat).
- Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 8 sisaldab isikuandmete kaitse õigust.

10.1.1. Euroopa andmekaitseõigus

ELi õiguses tunnustatakse **Euroopa Liidu põhiõiguste harta** artikli 8 lõikega 2, et isikuandmete kaitse on eraldi põhiõigus. Hartaga antakse isikuandmete kaitse õigus igaühale, sealhulgas lastele. Artikli 8 lõikes 2 sätestatakse selge sõnaga mitu selle õiguse aspekti (asjakohane töötlemine kindlaksmääratud eesmärkidel, nõusolek või muu seaduses ettenähtud õiguslik alus, õigus tutvuda andmetega ja nõuda nende parandamist) ning lõikega 3 nõutakse, et andmekaitse eeskirjade järgimist peab kontrollima sõltumatu asutus. Artiklis 8 sätestatud õigust isikuandmete kaitsele võib piirata kooskõlas seadusega. Mis tahes piirang peab olema kooskõlas isikuandmete kaitse õiguse olemusega. Piiranguid võib seada üksnes juhul, kui need on vajalikud ning vastavad tegelikult liidu poolt tunnustatud üldist huvi pakkuvatele eesmärkidele või kui on vaja kaitsta teiste isikute õigusi ja vabadusi (harta artikkel 52).⁶³¹ ELil on pädevus võtta vastu andmekaitse õigusakte (ELi toimimise lepingu artikkel 16).⁶³² Isikuandmete kaitse on kujunenud Euroopa põhiõiguste kaitse õiguse üheks

631 Euroopa Liidu Kohus, liidetud kohtuasjad *C-468/10 ja C-469/10, Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) ja Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) versus Administración del Estado*, 24. november 2011, punkt 48; Euroopa Liidu Kohus, *C-275/06, Productores de Música de España (Promusicae) versus Telefónica de España SAU* [suurkoda], 29. jaanuar 2008, punkt 68.

632 Euroopa andmekaitseõiguse üldine ülevaade: vt Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2018), *12. aastaaruanne*; FRA (2018), *Euroopa andmekaitseõiguse käsiraamat – 2018. aasta väljaanne*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

põhivaldkonnaks. 2016. aastal vastu võetud [isikuandmete kaitse üldmäärus](#) on selle valdkonna peamine õigusakt.⁶³³

Isikuandmete kaitse üldmääruse põhjenduses 75 nimetatakse lapsi kaitsetu- teks isikuteks ja tunnistatakse, et laste isikuandmed väärivad erilist kaitset. Lapsed ei pruugi olla piisavalt teadlikud asjaomastest riskidest, tagajärgedest ja kaitsemeetmetest ning oma õigustest seoses isikuandmete töötlemisega. Selleks koostab Euroopa Andmekaitse-nõukogu (EAKN) suuniseid laste isi- kuandmete töötlemise kohta.⁶³⁴ „Vanemliku vastutuse kandja nõusolekut ei peaks olema vaja seoses lapsele otse pakutavate ennetavate või nõustamis- teenustega. [...] Kuna lapsed väärivad erilist kaitset, peaks laste isikuandmete töötlemisel kogu teave olema ja suhtlemine toimuma selges ja lihtsas keeles, mis on lapsele kergesti arusaadav.“⁶³⁵ Isikuandmete kaitse üldmääruses nõu- takse selge sõnaga, et laste isikuandmete kaitset tuleb arvestada, kui isiku- andmete töötlemine tugineb vastutava töötleja ja kolmanda isiku õigustatud huvile (artikli 6 lõike 1 punkt f) ja isikuandmete töötlemise teave esitatakse lapsele (artikli 12 lõige 1). Selles märgitakse, et lastega seotud andmete töötle- mine on seotud teatud riskidega ning isikuandmete kaitse üldmääruse edasise kohaldamise seoses laste kaitsega saab täpsustada toimimishendis. Sellised toimimishendid saavad eelkõige sisaldada eeskirju, kuidas peab esitama lap- sele teavet ning kuidas saadakse vanemliku vastutuse kandja nõusolek (artik- li 41 lõige 2).

Enamiku veebiteenuste korral, kus teenus tugineb lapse andmete töötlemisel lapse nõusolekule, on teatud vanuseni nõutav ka lapsevanema või eestkostja nõusolek. See kehtib suhtlusvõrgustikele ning muusika allalaadimise ja veebi- mängude ostmise platvormidele. Vanusepiir, milleni vajatakse vanema nõus- olekut, on ELi liikmesriikides vahemikus 13–16 aastat.⁶³⁶ Isikuandmete kaitse üldmääruse artikli 4 punkti 11 kohaselt peab nõusolek olema „vabatahtlik,

633 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 27. aprilli 2016. aasta määrus (EL) 2016/679 füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/ EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus). Õiguskaitse direktiiv (di- rektiiv (EL) 2016/680) on peamine õigusakt, mis käsitleb isikuandmete töötlemist pädevates asutustes kuritegude tõkestamise, uurimise, avastamise ja nende eest vastutusele võtmise või kriminaalkaristuste täitmisele pööramise eesmärgil ning selliste andmete vaba liikumist.

634 Euroopa Andmekaitse-nõukogu, 2021.–2022. aasta tööprogramm, 16. märts 2021

635 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 27. aprilli 2016. aasta määrus (EL) 2016/679 füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/ EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus), põhjendused 38 ja 58.

636 *Ibid.*, artikkel 8.

konkreetne, teadlik ja ühemõtteline tahteavaldus” ning lastele, nende vanematele või eestkostjatele tuleks tagada kergesti kasutatavad mehhanismid, et nad saaksid igal ajal oma nõusoleku tagasi võtta. Ettevõtted peavad kättesaadavat tehnoloogiat arvestades tegema mõistlikud jõupingutused, kontrollimaks, et nõusoleku või loa on andnud isik, kellel on lapse suhtes vanemlik vastutus. Tehtavad mõistlikud jõupingutused sõltuvad ka töötlemise laadist ja lapse jaoks sellega kaasnevatest riskidest. Neid jõupingutusi tuleks kontrollida, arvestades valdkonna tekkivaid tehnoloogiaid. Kui isikuandmeid töödeldakse seoses lapsele infoühiskonna teenuste pakkumisega ja selline töötlemine tugineb lapse või vanemlikku vastutust omava isiku nõusolekule, on lapsel alati õigus nõuda, et tema andmed kustutataks (isikuandmete kaitse üldmääruse artikli 17 lõike 1 punkt f). Seda nimetatakse õiguseks olla unustatud.

Kui lapsed kasutavad veebiteenust, peab organisatsioon kõigi tema kasutatavate vanuse kontrollimise meetmete korral tagama laste isikuandmete kaitse meetmete olemasolu, et tõhustada lapskasutajate kaitstuse taset riskide eest, mida tekitab neile teenuse kasutamine. Mõni neist meetmetest võib hõlmata seda, et tagatakse teenuse vastamine lõimitud andmekaitse ja vaikimisi andmekaitse kohustusele (isikuandmete kaitse üldmääruse artikkel 25), tehakse andmekaitsealane mõjuhinnaang (artikkel 35), järgitakse võimalikult väheste andmete kogumise põhimõtet ja vaadatakse läbi profiilianalüüsi sätteid. Profiilianalüüs on „igasugune isikuandmete automatiseeritud töötlemine, mis hõlmab isikuandmete kasutamist füüsilise isikuga seotud teatavate isiklike aspektide hindamiseks, eelkõige selliste aspektide analüüsimiseks või prognoosimiseks, mis on seotud asjaomase füüsilise isiku töötulemuste, majandusliku olukorra, tervise, isiklike eelistuste, huvide, usaldusväärsuse, käitumise, asukohta või liikumisega“ (artikli 4 punkt 4).

„Niisugune eriline kaitse peaks eelkõige rakenduma laste isikuandmete kasutamisel turunduse eesmärgil või isiku või kasutajaprofiili loomiseks ja laste isikuandmete kogumisel otse lastele pakutavate teenuste kasutamise puhul“ (isikuandmete kaitse üldmääruse põhjendus 38).

Euroopa Andmekaitsekoostöökoogu välja antud suunistes⁶³⁷ sotsiaalmeedia kasutajate suunamise kohta märgitakse, et suunamise kahjulik mõju võib olla oluliselt suurem haavatavate rühmade, näiteks laste korral. Suunamine võib mõjutada

⁶³⁷ Euroopa Andmekaitsekoostöökoogu (2020), *suunist 8/2020 sotsiaalmeedia kasutajate suunamise kohta*, 2. september 2020.

laste isiklike eelistuste ja huvide kujunemist, mis lõppkokkuvõttes mõjutab nende autonoomiat ja õigust arengule. Mitmed institutsioonid on olnud seisukohal, et üldiselt peaksid organisatsioonid vältima laste profiilialalüüsi turunduse eesmärgil, sest lapsed on haavatavamad.⁶³⁸ Lapsed võivad olla veebikeskkonnas eriti tundlikud ning käitumispõhine reklaam võib neid rohkem mõjutada.⁶³⁹

Isikuandmete kaitse üldmääruse põhjenduses 71 sätestatakse, et üksnes andmete automatiseeritud töötlemisele toetuvat otsust, sealhulgas profiilialalüüsi, millel on õiguslik või samamoodi märkimisväärne mõju, ei tohiks laste suhtes kohaldada.

Artikli 29 töörühm (praegune Euroopa Andmekaitsekoostöögruppi⁶⁴⁰) on soovitanud, et laste isikuandmete töötlemisel ei tohiks üldiselt tugineda töötlemise sellise vormi keelamise reegli eranditele, v.a piiratud juhtudel, näiteks kui seda on vaja laste heaolu kaitseks. Nendel juhtudel peab kasutama asjakohaseid kaitsemeetmeid, tagamaks, et need on laste jaoks asjakohased.

Teatud andmekategooriaid peetakse tundlikuks, näiteks geneetilised andmed, lapse kordumatuks tuvastamiseks kasutatavad biomeetrilised andmed, süüteoasjades süüdimõistvate kohtuotsustega seotud isikuandmed ning isikuandmed, millest ilmneb rassiline või etniline päritolu, poliitilised vaated, usulised või muud veendumused, vaimne ja füüsiline tervis või seksuaalelu. Laste isikuandmete töötlemine sellistes kategooriates on lubatud üksnes siis, kui kohaldada saab asjakohaseid erandeid (isikuandmete kaitse üldmääruse artikkel 9).

638 Vt näiteks Euroopa Nõukogu (2018), *Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment* (Suunised lapse õiguste austamise, kaitse ja teostamise kohta digitaalkeskkonnas), CM/Rec(2018)7, september 2018, lk 17; Iirimaa andmekaitsekomisjon (2020), *Children front and centre: Fundamentals for a child-oriented approach to data processing* (Lapsed esiplaanil ja keskmes: andmetöötluse käsitluse alused), detsember 2020, lk 54.

639 Artikli 29 alusel asutatud andmekaitse töörühm (2018), *Suunised automatiseeritud töötlemisel põhinevate üksikotsuste tegemise ja profiilialalüüsi kohta määruse 2016/679 kohaldamisel*, 22. august 2018.

640 Artikli 29 alusel asutatud andmekaitse töörühm (2018), *Suunised automatiseeritud töötlemisel põhinevate üksikotsuste tegemise ja profiilialalüüsi kohta määruse 2016/679 kohaldamisel*, 22. august 2018.

Eraelu puutumatust ja elektroonilist sidet käsitleva direktiiviga⁶⁴¹ kaitstakse side konfidentsiaalsust ja kasutajate, sh laste lõppseadmeid. Direktiiviga rakendatakse põhiõigust kaitsta eraelu puutumatust edastatavate sõnumite korral (põhiõiguste harta artikkel 7).

Euroopa Nõukogu õiguses tuleneb Euroopa Inimõiguste Kohtu tõlgenduse kohaselt õigus isikuandmete kaitsele **Euroopa inimõiguste konventsiooni** artiklist 8. Kohus on uurinud olukordi, kus on tekkinud andmekaitse probleem, näiteks sõnumisaladuse rikkumine,⁶⁴² mitmesugune jälgimine⁶⁴³ ja kaitse isikuandmete säilitamise eest ametiasutustes.⁶⁴⁴ Samuti on Euroopa Inimõiguste Kohus otsustanud, et riigisiseses õiguses tuleb sätestada asjakohased meetmed, et tagada õiguskaitsevahendid andmekaitseõiguste rikkumise vastu.

Näide: kohtuasi *Avilkina jt versus Venemaa*⁶⁴⁵ käsitles 2-aastase tüdruku terviseandmete avaldamist prokurörile pärast viimase taotlust saada teavet kõigi juhtumite kohta, kus Jehoova tunnistajad on keeldunud vereülekandest. Tunnistades, et patsiendi ja kogu kogukonna huvi kaitsta terviseandmete konfidentsiaalsust võib olla kaalukam kui kuriteo uurimise huvi, märkis kohus, et hageja ei olnud üheski kriminaalmenetluses kahtlusallane ega süüdistatav. Lisaks oleksid hagejat ravinud meditsiinitöötajad võinud taotleda kohtult vereülekande luba, kui tüdruku seisund oleks olnud nende arvates eluohtlik. Et puudus tungiv ühiskondlik vajadus taotleda hageja konfidentsiaalsete terviseandmete avaldamist, leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 8.

641 Euroopa Liit (2002), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 12. juuli 2002. aasta direktiiv 2002/58/EÜ, milles käsitletakse isikuandmete töötlemist ja eraelu puutumatuse kaitset elektroonilise side sektoris (eraelu puutumatust ja elektroonilist sidet käsitlev direktiiv), ELT L 201, 31.7.2002, lk 37–47.

642 Vt näiteks Euroopa Inimõiguste Kohus, *Malone versus Ühendkuningriik*, nr 8691/79, 26. aprill 1985; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Copland versus Ühendkuningriik*, nr 62617/00, 3. aprill 2007.

643 Vt näiteks Euroopa Inimõiguste Kohus, *Klass jt versus Saksamaa*, nr 5029/71, 6. september 1978; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Uzun versus Saksamaa*, nr 35623/05, 2. september 2010.

644 Vt näiteks Euroopa Inimõiguste Kohus, *Leander versus Rootsi*, nr 9248/81, 26. märts 1987; Euroopa Inimõiguste Kohus, *S. ja Marper versus Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 30562/04 ja nr 30566/04, 4. detsember 2008.

645 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Avilkina jt versus Venemaa*, nr 1585/09, 6. juuni 2013.

Näide: kohtuasi *S. ja Marper versus Ühendkuningriik*⁶⁴⁶ käsitles juhtumit, kus seoses röövimiskatse kahtlusega 11-aastaselt poisilt võetud sõrmejälgi ja DNA-proovi säilitati alaliselt, kuigi poiss mõisteti lõpuks õigeks. Arvestades rakuproovides ja DNA-profiilis sisalduvate isikuandmete olemust ja hulka, oli nende andmete säilitamine iseenesest sekkumine esimese hageja õigusesse eraelu austamisele. Euroopa Nõukogu dokumentides sätestatud peamiste põhimõtete ning teiste konventsiooniosaliste õigusaktide ja tavade kohaselt peab andmete säilitamine vastama nende kogumise eesmärgile ning see peab olema ajaliselt piiratud, eelkõige politseivaldkonnas. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 8 tagatud kaitse nõrgeneb vastuvõetamatult, kui kriminaalõigussüsteemis oleks lubatud nüüdisaegseid teaduslikke meetodeid kasutada iga hinna eest ja ilma hoolikalt tasakaalustamata nende võimalikku kasu ja olulisi eraelulisi huve. Sellega seoses oli üldine ja valimatu andmete säilitamise õigus Inglismaal ja Walesis eriti jahmatav, sest see võimaldas andmeid säilitada alaliselt ja olenemata süüteo olemusest, raskusest või kahtlusaluse vanusest. Andmete säilitamine võib tekitada eriti suurt kahju lastele, arvestades nende eriolukorda ning nende arengu ja ühiskonda lõimumise tähtsust. Kohus järeldas, et andmete säilitamine oli ebaproportsionaalne sekkumine hageja õigusesse eraelu austamisele.

Euroopa Nõukogu isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsiooni⁶⁴⁷ (**konventsioon nr 108+**) uuendatud versiooni kohaldatakse isikuandmete mis tahes töötlemisele era- ja avalikus sektoris ning see kaitseb üksikisikuid, sealhulgas lapsi, isikuandmete töötlemisega kaasneda võivate kuritarvituste eest. Konventsioon nr 108+ lisaprotokoll reguleerib järelevalveasutuste loomist ja isikuandmete piiriülest edastamist konventsioonivälistele osapooltele.⁶⁴⁸

Konventsioonis isikuandmete töötlemisega seoses sätestatud põhimõtted käsitlevad selliste andmete õiglast ja seaduslikku kogumist ning automaatset

646 Euroopa Inimõiguste Kohus, *S. ja Marper versus Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 30562/04 ja nr 30566/04, 4. detsember 2008.

647 Euroopa Nõukogu (1981), *isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsioon*, CETS nr 108, 1981; Euroopa Nõukogu (2001), *konventsiooni 108 lisaprotokoll, mis käsitleb järelevalveasutusi ja andmete piiriülest liikumist*, CETS nr 181; Euroopa Nõukogu (2018), *isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsiooni muutmise protokoll*, CETS nr 223, 2018.

648 Euroopa Nõukogu (2018), *isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsiooni muutmise protokoll*, CETS nr 223, 2018.

töötlemist, mis salvestatakse kindlaksmääratud seaduslikul eesmärgil, mitte nende eesmärkidega vastuolus olevaks kasutamiseks, ja mitte kauemaks kui vaja. Samuti käsitlevad need andmekvaliteeti. Kui puuduvad nõuetekohased õiguslikud kaitsemeetmed, on keelatud selliste tundlike andmete töötlemine nagu andmed isiku rassilise kuuluvuse, poliitiliste vaadete, tervises seisundi, usutunnistuse või seksuaalelu kohta, geneetilised ja biomeetrilised andmed, samuti andmed, mida töödeldakse teabe saamiseks ametiühingusse kuulumise või etnilise päritolu kohta, ning karistusregistri andmed. Konventsioonis on sätestatud ka üksikisiku, sealhulgas laste õigus teada, mis teavet tema kohta säilitatakse, ning lasta seda vajaduse korral parandada. Konventsioonis sätestatud õiguste suhtes saab piiranguid kohaldada ainult siis, kui seda on vaja ülekaalukate huvide tõttu, näiteks riigi julgeoleku või riigikaitse huvides. Euroopa Nõukogu konventsiooni nr 108 nõuandekomitee on võtnud vastu suunised laste andmekaitse kohta hariduse kontekstis,⁶⁴⁹ kehtestades aluspõhimõtted ning andes seadusandjatele, poliitikakujundajatele, vastutavatele töötlejatele ja sektorile nõu, kuidas neid õigusi kaitsta.

Euroopa Nõukogu suunised laste õiguste kohta digikeskkonnas kutsuvad riike üles tagama, et laste isikuandmeid töödeldaks õiglaselt, seaduslikult, täpselt ja turvaliselt, konkreetsetel eesmärkidel ning laste ja/või nende vanemate, hooldaja või esindaja vabatahtliku, selgesõnalise, teadliku ja üheselt mõistatava nõusolekuga või kooskõlas seaduses sätestatud muu seadusliku alusega. Riigid tagavad, et tundlikuks peetavate teatud andmekategooriate korral, näiteks geneetilised andmed, last kordumatult tuvastavad biomeetrilised andmed, süüteoasjades süüdimõistvate kohtuotsustega seotud isikuandmed ning isikuandmed, millest ilmneb rassiline või etniline päritolu, poliitilised vaated, usulised või muud veendumused, vaimne või füüsiline tervis või seksuaalelu, on töötlemine alati lubatud üksnes siis, kui seaduses on sätestatud asjakohased kaitsemeetmed.⁶⁵⁰

Rahvusvahelises õiguses on õigus andmekaitsele osa ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklis 16 sisalduvast lapse õigusest eraelule. Selles artiklis on sätestatud, et mitte ühegi lapse eraellu, perekonnaellu, kodusse ega

649 Euroopa Nõukogu konventsiooni nr 108 nõuandekomitee, *Children's data protection in an education setting – Guidelines* (Laste andmekaitse hariduse kontekstis – suunised), T-PD(2019)06BISrev5, 20. november 2020.

650 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2018), *Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment, Recommendation CM/Rec(2018)7* (suunised lapse õiguste austamise, kaitse ja teostamise kohta digitaalkeskkonnas, soovitus CM/Rec(2018)7), 4. juuli 2018, punkt 3.4.

kirjavahetusse ei või meelevaldselt ega ebaseaduslikult sekkuda ning samuti ei tohi ebaseaduslikult rünnata tema au ja head mainet. Seda õigust peavad austama kõik, sealhulgas lapse seaduslik esindaja.⁶⁵¹

10.2. Laste kui tarbijate kaitse

Põhipunktid

- Euroopa Liidu Kohtu järgi kaaluvad lapstarbijate huvid ja nende õiguste kaitse üles avaliku huviga seotud nõuded ning põhjendavad kaupade, inimeste, teenuste ja kapitali vaba liikumise piiranguid.
- Lastele kui tarbijatele tuleb anda asjakohast teavet, et nad saaksid arvestada kõiki asjakohaseid asjaolusid ja teha teadlikke valikuid.
- Ebaausad kaubandustavad on need, mis ei järgi ametialase hoolsuse põhimõtet ning võivad mõjutada täis- ja alaealiste tarbijate tehinguotsuseid.
- Lapsi tohib kaasata kliinilistesse uuringutesse ainult siis, kui manustatav ravim on neile eeldatavasti vahetult kasulik, seega kaaludes üles riskid.
- Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu õiguses piiratakse sellise turunduse mahtu, millega lapsed võivad kokku puutuda, seda sellisena siiski keelamata.
- Lastel on õigus erikaitsele, mis tähendab kaitset mis tahes reklaami ja telepoesaadete eest, mis võivad tekitada lastele moraalselt või füüsilist kahju.
- Keelatud on näidata lastesaadete ajal tootereklaame.

10.2.1. Tarbijaõigused

Eli õiguses on tarbijakaitse põhialused sätestatud [ELi toimimise lepingu](#) artikli 169 lõikes 1 ja [Euroopa Liidu põhiõiguste harta](#) artiklis 38. Euroopa Liidu Kohtus on kinnitanud, et lapse parimad huvid kaaluvad üles avaliku huviga seotud nõuded ning põhjendavad ühisturu vabaduste piiranguid.

⁶⁵¹ Vt ka ÜRO (2021), *üldine märkus nr 25 (2021) lapse õiguste kohta digikeskkonnas*, 2. märts 2021.

Näide: kohtuasi *Dynamic Medien*⁶⁵² käsitles Jaapani joonisfilmide DVDde internetimüüki Saksamaal. Ühendkuningriigis olid need joonisfilmid lubatud üle 15-aastastele lastele. Asjaomased Saksamaa ametiasutused ei pidanud neid sobivaks. Euroopa Liidu Kohus pidi vastama küsimusele, kas Saksamaal kehtestatud keeld oli vastuolus vaba liikumise põhimõttega. Kohus leidis, et Saksamaa õigusakti põhieesmärk oli kaitsta lapsi teabe eest, mis kahjustaks nende heaolu. Kohus otsustas, et kaupade vaba liikumise piiramine ei ole eaproportsionaalne, kui see ei lähe asjaomase liikmesriigi seatud eesmärgi – kaitsta lapsi – saavutamiseks vajalikust kaugemale.

Näide: kohtuasi *Omega*⁶⁵³ käsitles lasermängukeskuse tegevust Saksamaal. Lasermängukeskuses mängitavas mängus tuli tabada anduritega sihtmärke, mis olid kinnitatud mängijate vestidele. Mänguvarustuse tarnis Briti ettevõtte ning nii mängu kui ka varustust turustati Ühendkuningriigis seaduslikult. See mäng oli Saksamaa keelatud, sest oli vastuolus selliste põhiväärtustega nagu inimväärikus. Euroopa Liidu Kohus leidis, et Saksamaa ametiasutuste kehtestatud piirang ei olnud liidu õigusega vastuolus, sest see oli avaliku korraga seotud põhjustel nõuetekohaselt õigustatud.

Euroopa Liidu tarbijakaitseõiguse viimase läbivaatamise tulemusel võeti vastu [tarbijaõiguste direktiiv \(2011/83/EL\)](#), mille eesmärk on täielikult ühtlustada liikmesriikides õigusnormid, mis reguleerivad kaugmüüki ja väljaspool ärruume sõlmitavaid lepinguid ning muud liiki tarbijalepinguid.⁶⁵⁴ Eesmärk on tasakaalustada kõrgetasemeline tarbijakaitse ja ettevõtete konkurentsivõime. Vastavalt artikli 3 lõike 3 punktile a ei kohaldata tarbijaõiguste direktiivi lepingute suhtes, mis sõlmitakse sotsiaalteenuste osutamiseks, kaasa arvatud sotsiaalkorterid, lastehoid ning püsivalt või ajutiselt puudust kannatavate perede ja isikute toetamine, sealhulgas pikaajaline hooldus. Sotsiaalteenused hõlmavad muu hulgas teenuseid lastele ja noortele, abiteenuseid perekondadele, üksikvanematele ja eakatele ning teenuseid sisseerandajatele. Direktiivis pööratakse erilist tähelepanu lepinguelsele teavitamisele. Kui tarbijatele (sh lastele) antakse asjakohast ja piisavat teavet, saavad nad arvestada kõiki asjakohaseid

652 Euroopa Liidu Kohus, C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH versus Avides Media AG*, 14. veebruar 2008.

653 Euroopa Liidu Kohus, C-36/02, *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH versus Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn*, 14. oktoober 2004.

654 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2011. aasta direktiiv 2011/83/EL tarbija õiguste kohta, millega muudetakse nõukogu direktiivi 93/13/EMÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 1999/44/EÜ, ELT L 304, 22.11.2011.

asjaolusid ja teha teadlikke valikuid; need teavitamisnõuded on kehtestatud tarbijaõiguste direktiiviga. Tuginedes [direktiivile \(EL\) 2019/882 toodete ja teenuste ligipääsetavusnõuete kohta](#), kohaldatakse neid nõudeid ka alaealiste tarbijate suhtes.⁶⁵⁵

10.2.2. Ebaausad lastele suunatud kaubandustavad

ELi õiguses hõlmab [direktiiv 2005/29/EÜ](#) (mis käsitleb ettevõtja ja tarbija vaheliste tehingutega seotud ebaausaid kaubandustavasid siseturul⁶⁵⁶) kõiki ettevõtja ja tarbija vahelisi tehinguid (tava- ja veebitehinguid kaupade ja teenustega). Lapsed kuuluvad selles direktiivis „vastuvõtlike tarbijate“ kategooriasse (artikli 5 lõige 3). Tehinguotsuseid ei saa teha pärast ahistamist, sundi, liigset mõjutamist või eksitava teabe andmist, ning lapstarbijatel on õigus teha neid otsuseid vabalt. Direktiiv keelab toote sellise turustamise ja reklaami, mis tekitab segadust seoses muu toote või konkurendi kaubamärgiga, ning nõuab, et tarbijatele esitataks kogu vajalik teave selgelt ja arusaadavalt ning sobival ajal (artiklid 6 ja 7).

Euroopa Nõukogu ministrite komitee on avaldanud *suunised lapse õiguste austamise, kaitse ja teostamise kohta digitaalkeskkonnas*. Nende suuniste alusel võtavad riigid meetmeid, tagamaks, et lapsi kaitstakse digikeskkonnas kaubandusliku ärakasutamise, sh eale sobimatute reklaami- ja turundusvormidega kokkupuute eest. Muu hulgas tuleb tagada, et äriettevõtted ei kasutaks laste korral ebaausaid kaubandustavasid, nõuda, et lastele suunatud reklaami- ja turundustegevus oleks laste jaoks selgelt sellisena eristatav, ja nõuda, et kõik asjakohased sidusrühmad piiraksid laste isikuandmete töötlemist ärieesmärkidel.⁶⁵⁷

655 Euroopa Liit (2019), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 17. aprill 2019. aasta direktiiv 2019/882/EL toodete ja teenuste ligipääsetavusnõuete kohta, ELT L 151, 7.6.2019, lk 70.

656 Euroopa Liit (2005), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. mai 2005. aasta direktiiv 2005/29/EÜ, mis käsitleb ettevõtja ja tarbija vaheliste tehingutega seotud ebaausaid kaubandustavasid siseturul ning millega muudetakse nõukogu direktiivi 84/450/EMÜ, Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiive 97/7/EÜ, 98/27/EÜ ja 2002/65/EÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrust (EÜ) nr 2006/2004, ELT L 149, 11.6.2005, lk 22.

657 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2018), *Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment, Recommendation CM/Rec(2018)7* (suunised lapse õiguste austamise, kaitse ja teostamise kohta digitaalkeskkonnas, soovitus CM/Rec(2018)7), 4. juuli 2018.

10.2.3. Tooteohutus

ELi õiguses on põhjalik raamistik, millega tagatakse, et müüakse ainult ohutuid ja muul viisil nõuetele vastavaid tooteid. **Direktiivis 2001/95/EÜ üldise tooteohutuse kohta** pööratakse erilist tähelepanu laste ohutusele, lisades nad tarbijate kategooriasse, kes võivad olla kõnealustest toodetest tekkiva ohu suhtes eriti kaitsetud (direktiivi põhjendus 8). Seepärast tuleb tooteohutust hinnates arvestada kõiki asjakohaseid aspekte, eelkõige toote sihtrühmaks olevaid tarbijate kategooriaid. Euroopa Komisjon on avaldanud ettepaneku võtta vastu uus üldise tooteohutuse määrus.⁶⁵⁸

Nõukogu direktiiv 87/357/EMÜ on konkreetne tooteohutuse direktiiv tarbijate tervist või ohutust ohustavaid eksitava välimusega tooteid käsitlevate liikmesriikide õigusnormide ühtlustamise kohta.⁶⁵⁹ Sellega keelatakse selliste toodete turustamine, import ja tootmine, mida võib välimuse järgi ekslikult pidada toiduaineks, kuid mis ei ole söödavad. Liikmesriigid peavad tegema kontrolle, mis tagavad, et selliseid tooteid ei turustata. Kui liikmesriik keelab selle direktiivi tingimuste kohaselt teatud toote, peab ta teavitama komisjoni ja esitama üksikasjad, et saaks teavitada teisi liikmesriike. Mänguasjade ohutust käsitletakse üksikasjalikult **punktis 10.2.6**.

Euroopa Nõukogu ministrite komitee **suunistes lapse õiguste austamise, kaitse ja teostamise kohta digitaalkeskkonnas** täpsustatakse, et riigid edendavad ja julgustavad ettevõtteid tagama ohutuse ja lõimprivaatsuse toodetes, teenustes omadustes ja funktsioonides, mis on suunatud lastele või mida kasutavad lapsed.⁶⁶⁰

⁶⁵⁸ Euroopa Liit (2021), **ettepanek võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus, milles käsitletakse üldist tooteohutust** ja millega muudetakse määrust (EL) nr 1025/2012 ning tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 87/357/EMÜ ja Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2001/95/EÜ, COM(2021) 346 final, 30.6.2021.

⁶⁵⁹ Euroopa Liit (1987), nõukogu **25. juuni 1987. aasta direktiiv 87/357/EMÜ tervist või turvalisust ohustavaid eksitava välimusega tooteid käsitlevate liikmesriikide õigusaktide ühtlustamise kohta**, ELT L 192, 11.7.1987, lk 49.

⁶⁶⁰ Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2018), **Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment, Recommendation CM/Rec(2018)7** (suunised lapse õiguste austamise, kaitse ja teostamise kohta digitaalkeskkonnas, soovitus CM/Rec(2018)7), 4. juuli 2018, punkt 54.

10.2.4. Kliinilised uuringud laste osalusel

Eli õiguses on määruses (EL) nr 536/2014 (mis käsitleb inimtervishoiu kasutatavate ravimite kliinilisi uuringuid) erisätted laste kui haavatava elanikerühma kohta (artikli 10 lõige 1).⁶⁶¹ Määruses nõutakse, et laste osalusel toimuvate kliiniliste uuringute loataotlusi hinnatakse hoolikalt. Lapse seaduslik esindaja peab andma kliiniliseks uuringuks nõusoleku ja samuti laps, kui ta on võimeline kujundama oma arvamust (artikli 29 lõiked 1 ja 8). Määruses sätestatakse laste ohutute kliiniliste uuringute tegemise ja laste teadliku nõusoleku tagamise eritingimused (artikkel 32). Need tingimused on järgmised: uuringus osalejale ega tema seaduslikule esindajale ei pakuta soodustusi ega rahalist hüvitist, välja arvatud kompensatsioon kliinilises uuringus osalemise kulude eest ja kompensatsioon tuludest ilmajäämise eest, kui see on otseselt seotud uuringus osalemisega; kliiniline uuring on kavandatud vaid lastel esineva terviseprobleemi ravi uurimiseks ja on teaduslik alus eeldada, et kliiniline uuring toob asjaomasele alaealisele otsest kasu, mis on suurem kui asjaga seotud riskid ja koormus, või teatavat kasu elanikerühmale, keda asjaomane alaealine esindab, ning kliiniline uuring tekitab asjaomasele alaealisele tema terviseprobleemi tavapärase raviga võrreldes minimaalset koormust. Laste kliinilisi uuringuid asjaomaste laste või nende seaduslike esindajate eelneva nõusolekuta võib teha ainult erakorralise abi olukorra tõttu (artikli 35 lõige 1).

Euroopa Nõukogu õiguses on inimõiguste ja biomeditsiini konventsiooni artiklis 17 sarnaseid põhimõtteid,⁶⁶² samuti selle biomeditsiiniuuringuid käsitleva lisaprotokoll V peatükis.⁶⁶³

10.2.5. Imikute ja väikelaste toit

Eli õiguses keskendub määrus (EL) nr 609/2013 (imikute ja väikelaste toidu, meditsiinilisel näidustusel kasutamiseks ettenähtud toidu ning kehakaalu

661 Euroopa Liit (2014), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 16. aprilli 2014. aasta määrus (EL) 536/2014, milles käsitletakse inimtervishoiu kasutatavate ravimite kliinilisi uuringuid, ELT L 158, 27.5.2014, lk 1.

662 Euroopa Nõukogu (1999), bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel inimõiguste ja inimväärikuse kaitse konventsioon ehk inimõiguste ja biomeditsiini konventsioon (Oviedo konventsioon), nr 164, 1. detsember 1999.

663 Euroopa Nõukogu (2007), Additional Protocol to the Convention on Human Rights and Biomedicine, concerning Biomedical Research (inimõiguste ja biomeditsiini konventsiooni biomeditsiiniuuringuid käsitlev lisaprotokoll), nr 195, 1. september 2007.

alandamiseks ettenähtud päevase toidu asendajate kohta)⁶⁶⁴ spetsiaalselt imikute ja alla 3-aastastele väikelastele toodetud toidu toitainelisele koostisele ja ohutusele. Määrusega reguleeritakse toodete turule viimist, toidu koostise kohta nõutavat teavet, imiku piimasegude ja väikelaste jätkupiimasegude nõudeid jne. Määruses määratletakse ka imiku piimasegu ja jätkupiimasegu, teraviljapõhine töödeldud toit ja imikutoit, meditsiinilisel näidustusel kasutamiseks ettenähtud toit ning kehakaalu alandamiseks ettenähtud päevase toidu asendaja.

10.2.6. Mänguasjade ohutus

ELi õiguses määratletakse [direktiivi 2009/48/EÜ](#)⁶⁶⁵ artiklis 2 mänguasjad toodetena, „mis on projekteeritud või ette nähtud mängimiseks üksnes või muu hulgas alla 14-aastastele lastele”.⁶⁶⁶ I lisas on mitteammendav loetelu esemetest, mida ei peeta mänguasjadeks, kuid mida võidakse nendega segi ajada. Samuti on artikli 2 lõikes 2 loetletud mõni mänguasi, mis ei kuulu direktiivi kohaldamisalasse. Mänguasjade ohutuse direktiiv tõhustab ka tervise- ja ohutusnorme, piirates teatud mänguasjade jaoks kasutatavates materjalides sisalduva võivate kemikaalide kogust (artikkel 10).⁶⁶⁷

10.2.7. Lapsed ja reklaam

ELi õiguses käsitletakse 2018. aastal läbi vaadatud [audiovisuaalmeedia teenuste direktiivis](#)⁶⁶⁸ sellise turunduse hulga, kvaliteedi ja sisu piiramist, millega lapsed võivad kokku puutuda, reguleerides reklaami kestust (artiklid 20, 24 ja 27).

664 Euroopa Liit (2014), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 12. juuni 2013. aasta määrus (EL) 609/2013 imikute ja väikelaste toidu, meditsiinilisel näidustusel kasutamiseks ettenähtud toidu ning kehakaalu alandamiseks ettenähtud päevase toidu asendajate kohta, millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 92/52/EMÜ, komisjoni direktiivid 96/8/EÜ, 1999/21/EÜ, 2006/125/EÜ ja 2006/141/EÜ, Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/39/EÜ ning komisjoni määrused (EÜ) nr 41/2009 ja (EÜ) nr 953/2009, ELT L 181/35, 29.6.2013, lk 35.

665 Euroopa Liit (2009), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 18. juuni 2009. aasta direktiiv 2009/48/EÜ mänguasjade ohutuse kohta, ELT L 170, 30.6.2009.

666 *Ibid.*, artikli 2 lõige 1.

667 Euroopa Komisjon on sõlminud Euroopa mänguasjatootjate ja -kauplejatega mänguasjade ohutuse suurendamiseks ka vabatahtlikud kokkulepped. Lisateave: vt teemat käsitlev komisjoni veebileht.

668 Euroopa Liit (2018), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 14. novembri 2018. aasta direktiiv 2018/1808, millega muudetakse direktiivi 2010/13/EL audiovisuaalmeedia teenuste osutamist käsitlevate liikmesriikide teatavate õigus- ja haldusnormide koordineerimise kohta (audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv), ELT L 303, 28.11.2018.

Direktiiviga keelatakse tootepaigutus lastesaadetes (artikkel 11) ja lubatakse liikmesriikidel keelata sponsori logo näitamise lastesaadete ajal (artikli 10 lõige 4). Direktiivi läbivaatamisega 2018. aastal laiendati neid audiovisuaalmee- dia suhtes kehtestatud eeskirju videojagamisplatvormidele, nt YouTube jt.

Euroopa Nõukogu õiguses oli **piiriülese televisiooni Euroopa konventsioon**⁶⁶⁹ esimene rahvusvaheline leping, millega loodi õigusraamistik piiriüleste teleprogrammide vabaks ringluseks Euroopas. Sellega kaitstakse konkreetselt lapsi ja teismelisi (artikli 7 lõige 2), keelates näiteks pornograafilise ja vägivaldse materjali ning rassivaenu õhutavate saadete näitamise. Konventsioonis täp- sustatakse reklaaminõuded ja reguleeritakse reklaamiaega ja -pause. Euroopa Nõukogu ministrite komitee suunistega lapse õiguste austamise, kaitse ja teos- tamise kohta digitaalkeskonnas kutsutakse riike üles tagama, et lapsi kaits- takse digikeskkonnas kaubandusliku ärakasutamise, sh eakohatute reklaami- ja turundusvormidega kokkupuute kaudu.⁶⁷⁰

669 Euroopa Nõukogu (2020), **piiriülese televisiooni Euroopa konventsioon**, CETS nr 132, 1989. Muudetud **protokolli** sätete kohaselt, CETS nr 171, 2002.

670 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2018), **Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment, Recommendation CM/Rec(2018)7** (suunised lapse õiguste austamise, kaitse ja teostamise kohta digitaalkeskonnas, soovitus CM/Rec(2018)7), punkt 57.

11

Laste õigused kriminaalkohtu- ja kohtuvälistes menetlustes

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 47 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele), artikkel 48 (süütuse presumptsioon ja kaitseõigus) ja artikkel 49 (kuritegude ja karistuste seasuslikkuse ja proportsionaalsuse põhimõte) Suulise ja kirjaliku tõlke õiguse direktiiv (2010/64/EL) Teabe saamise õiguse direktiiv (2012/13/EL) Kaitsja kasutamise õiguse direktiiv (2013/48/EL) Menetlustagatiste direktiiv ((EL) 2016/800)	Õiglase kohtumenetluse tagatised	Euroopa inimõiguste konventsioon, artikkel 6 (õiglane kohtumenetlus) Euroopa sotsiaalharta, artikkel 17 Lanzarote konventsioon Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>T. versus Ühendkuningriik</i> [suurko-da], nr 24724/94, 1999 (lapsed kohtus) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Panovits versus Küpros</i>, nr 4268/04, 2008 (kaitsja kasutamise õigus)
Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artiklid 4 (piinamise ning ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise keeld) ja 6 (õigus vabadusele) Menetlustagatiste direktiiv ((EL) 2016/800)	Kinnipidamine	Euroopa inimõiguste konventsioon, artiklid 3 (piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise keelamine) ja 5 (õigus vabadusele) Euroopa sotsiaalharta, artikkel 17 Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsioon Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Nart versus Türgi</i>, nr 20817/04, 2008 (eelvangistus)

Euroopa Liit	Teemad	Euroopa Nõukogu
		Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Blokhin versus Venemaa</i>, nr 47152/06, 2016 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Bouamar versus Belgia</i>, nr 9106/80, 1988 (kinnipidamine haridusliku järelevalve eesmärgil) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>D.G. versus Iirimaa</i>, nr 39474/98, 2002 (kinnipidamine haridusliku järelevalve eesmärgil) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Güveç versus Türgi</i>, nr 70337/01, 2009 (kinnipidamistingimused) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Çoşelav versus Türgi</i>, nr 1413/07, 2012
Kuriteoohvrite õiguste direktiiv (2012/29/EL) Laste seksuaalset kuritarvitamist käsitlev direktiiv (2011/93/EL) Inimkaubandusvastane direktiiv (2011/36/EL) Euroopa Liidu Kohus, C-105/03, <i>otsus kriminaalasjas, milles süüdistatav on Maria Pupino</i>, 2005 (lapstunnistaja seisund kohtus)	Lapstunnistajad ja -ohvrid	Euroopa inimõiguste konventsioon, artiklid 3 (piinamine ja ebainimlik või alandav kohtlemine) ja 8 (eraelu) Lanzarote konventsioon, artikkel 31 Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>Kovač versus Horvaatia</i>, nr 503/05, 2007 (lapstunnistaja) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>S.N. versus Rootsi</i>, nr 34209/96, 2002 (lapstunnistaja) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>R.R. jt versus Ungari</i>, nr 19400/11, 2012 (perekonna eemaldamine tunnistajakaitseprogrammist) Euroopa Inimõiguste Kohus, <i>X jt versus Bulgaaria</i>, nr 22457/16, 2021 (lapstunnistajad ja -ohvrid)

Laste õigused alaealiste kohtumenetlustes seonduvad lastega, keda süüdistatakse, kellele esitatakse süüdistus või kes mõistetakse süüdi seoses kuriteo sooritamise, ning lastega, kes osalevad kohtumenetlustes ohvrite ja/ või tunnistajatena. Laste seisundit alaealistega seotud õigusemõistmise kontekstis reguleerivad nii täiskasvanutele kui ka lastele asjakohased inimõiguste üldsätted.

Siin peatükis on kohtu- ja kohtuvälistes menetlustesse kaasatud laste jaoks asjakohaste Euroopa õigusnormide ülevaade. Selles käsitletakse õiglase kohtumenetluse tagatise, sealhulgas tõhusat osalemist ja õigust kaitsjale, kinnipeetud noorte seaduserikkujate õigusi, sealhulgas eelvangistust (sisulised ja menetluslikud kaitsemeetmed), kinnipidamistingimusi, kaitset väärkohtlemise eest ning lapstunnistajate ja -ohvrite kaitset. Kaitseaspektid on eriti olulised mittevõistlevates kohtuvälistes menetlustes, mida tuleks kasutada alati, kui see on kooskõlas lapse parimate huvidega.⁶⁷¹ Laste korral väärtustatakse aluspõhimõtetena selliseid kriminaalõiguse eesmärke nagu lõimumine ühiskonda, haridus ja korduva õigusrikkumise ennetamine.⁶⁷²

11.1. Õiglase kohtumenetluse tagatised

Põhipunktid

- Kriminaalmenetlustes osalevatel lastel on õigus õiglasele ja lapsesõbralikule kohtlemisele.
- Kohtumenetlusi tuleb kohandada laste vajaduste järgi, et tagada laste tõhus osalemine.
- Lastel on õigus kaitsjale alates kriminaalmenetluse esimestest etappidest ja esimesest ülekuulamisest politseis.

Õigus õiglasele kohtumenetlusele on üks demokraatliku ühiskonna aluseid. Kuiriteos kahtlustatavatel või süüdistatavatel lastel on õigus õiglasele kohtumenetlusele ning nendele kehtivad samad tagatised nagu igale teisele seaduserikkujale. Õiglase kohtumenetluse tagatise kohaldatakse alates lapse esimesest ülekuulamisest ja need kehtivad kogu kohtumenetluse vältel. Seadusega vastuolult sattunud lapsed on siiski eriti haavatavad ja vajavad lisakaitset. Euroopa asutused on välja töötanud erinõuded, mis tagavad nende laste vajaduste tõhusa täitmise.

Eli õiguses käsitleb **Euroopa Liidu põhiõiguste harta** mitu sätet õiguskaitse kättesaadavuse põhiõigust, milles sisalduvad õiglase kohtumõistmise tagatised

671 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Guidelines on child-friendly justice* (lapsesõbraliku õigusemõistmise suunised), 17. november 2010, punkt 24.

672 Lisateave: vt FRA ja Euroopa Inimõiguste Kohus (2016), *Õiguskaitse kättesaadavust käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat*, 22. juuni 2016.

täiskasvanutele ja lastele. Artikkel 47 käsitleb konkreetset õigust tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele ning sellega kehtestatakse just lastele eriti olulised nõuded, näiteks õiglane ja avalik asja arutamine mõistliku aja jooksul ning õigus olla kaitstud ja esindatud ning saada nõu ja õigusabi. Laste seisukohast on eriti oluline ka artiklis 49 sätestatud kuritegude ja karistuste seaduslikkuse ja proportsionaalsuse põhimõte. Lisaks on mitmes ELi direktiivis sätestatud õiglase kohtumõistmise eritagatised kriminaalmenetluses: [suulise ja kirjaliku tõlke õiguse direktiivis](#),⁶⁷³ [teabe saamise õiguse direktiivis](#)⁶⁷⁴ ja [kaitsja kasutamise õiguse direktiivis](#).⁶⁷⁵ Esimesed kaks direktiivi ei sisalda konkreetset lastele ettenähtud tagatist, kuigi teabe saamise õiguse direktiivi teatud sätted käsitlevad üldisemalt haavatavas olukorras olevate kahtlustatavate või süüdistatavate olukorda. Kaitsja kasutamise õiguse direktiivi lastega seotud sätteid käsitletakse [punktis 11.2.2](#).

Isegi lasteomaste erisätete puudumisel peavad liikmesriigid järgima ELi direktiivide sätete rakendamisel hartat. Seepärast tuleks olukorras, kus laste suhtes kohaldatakse mõnda nende direktiivide sätetest, nõuetekohaselt arvestada selliseid põhimõtteid nagu harta artiklis 24 sätestatud lapse parimatest huvidest lähtumise põhimõte. Seni ei ole Euroopa Liidu Kohtul olnud kohtuasju, mis käsitleksid harta artikli 24 tõlgendamist seoses mõne eespool nimetatud direktiiviga.⁶⁷⁶

[Menetlustagatiste direktiiviga](#) kehtestatakse ELi tasandil esimest korda konkreetsed menetlustagatised laste jaoks, keda süüdistatakse või kahtlustatakse kuriteo sooritamises. Direktiiviga sätestatakse õigus individuaalsele hindamisele (artikkel 7), et hinnata lapse täielikul osalusel tema isiksust ning majanduslikku, sotsiaalset ja perekondlikku tausta. Liikmesriigid võivad kasutada individuaalset hindamist, kui määravad lapse suhtes võetavad meetmed või teevad kriminaalmenetluses otsuse, sealhulgas karistuse mõistmisel. Samuti nõutakse direktiivis, et last teavitatakse viivitamata tema õigustest, ta saab

673 Euroopa Liit (2010), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. oktoobri 2010. aasta direktiiv 2010/64/EL õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses, ELT L 280, 26.10.2010, lk 1.

674 Euroopa Liit (2012), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. mai 2012. aasta direktiiv 2012/13/EL, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet, ELT L 142, 1.6.2012, lk 1.

675 Euroopa Liit (2013), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. oktoobri 2013. aasta direktiiv 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, ELT L 294, 6.11.2013, lk 1.

676 Euroopa Liidu Kohus on käsitlenud artikli 24 tõlgendamist rahvusvahelise lapseröövi menetlustes (vt [jagu 5.4](#)).

vanemate (või teiste asjakohaste isikute) abi ning tema küsitlemine toimub kinnisena.⁶⁷⁷ Peale selle peaks lastel, kellelt on võetud vabadus, olema õigus saada asjakohast haridust, nõustamist, koolitust ja arstiabi ning et neid hoitaks täiskasvanutest eraldi.⁶⁷⁸

Euroopa Nõukogu õiguses on **Euroopa inimõiguste konventsiooni** õiglase kohtumenetluse tagatised sätestatud selle artiklis 6, millel põhinev Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika on kõige mahukam. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõikes 1 on mitu selgesõnalist õiglase kohtumenetluse tagatist: õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele ja kohtuotsuse avalikule kuulutamisele (v.a kui see ei ole muu hulgas alaealiste huvides), õigus kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul, õigus kohtumenetlusele sõltumatus ja erapooletus kohtus⁶⁷⁹ ning õigus kohtumenetlusele seaduse alusel moodustatud kohtus. Õiglase kohtumenetluse mõiste raames on Euroopa Inimõiguste Kohus töötanud välja tagatised: poolte ja võistleva menetluse võrdsus; õigus vaikida; õigus kasutada kaitsjat; tõhus osalemine; kohalolek kohtuistungil; põhjendatud otsused.

Igaüht, keda süüdistatakse kuriteos, tuleb pidada süütuks seni, kuni tema süü ei ole seaduse kohaselt tõendatud (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõige 2). Lisaks on igal kuriteos süüdistataval vähemalt järgmised õigused: saada viivitamata talle arusaadavas keeles teavet tema vastu esitatud süüdistuse kohta (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõike 3 punkt a), saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks (artikli 6 lõike 3 punkt b), kaitsta end enda valitud kaitsja abil ja saada õigusabi (artikli 6 lõike 3 punkt c), küsitleda ise või lasta küsitleda tunnistajaid (artikli 6 lõike 3 punkt d) ning kasutada tasuta tõlgi abi (artikli 6 lõike 3 punkt e). Need tagatised kehtivad ühtmoodi täiskasvanutele ja lastele. Samas on aspektid, mille põhjal on välja kujunenud lastega seotud kohtupraktika, seotud peamiselt tõhusa osalemise õigusega ja kaitsja kasutamise õigusega. Mõlemat

677 Euroopa Liit (2016), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. mai 2016. aasta direktiiv (EL) 2016/800, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatiseid, ELT L 132, 21.5.2016, lk 1.

678 Lisateave: vt [jagu 11.2](#). Laste kaitse seisukohalt on oluline ka järgmine õigusakt: Euroopa Liit (2016), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. oktoobri 2016. aasta direktiiv (EL) 2016/1919, milles käsitletakse tasuta õigusabi andmist kahtlustatavatele ja süüdistatavatele kriminaalmenetluses ning isikutele, kelle üleandmist taotletakse Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, ELT L 297, 4.11.2016, lk 1–8.

679 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Nortier versus Madalmaad*, nr 13924/88, 24. august 1993; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Adamkiewicz versus Poola*, nr 54729/00, 2. märts 2010.

õiglase kohtumenetluse eritavatist käsitletakse seepärast siin peatükis põhjalikumalt.⁶⁸⁰

Euroopa sotsiaalharta artiklis 17, kus kaitstakse konkreetselt emade ja laste sotsiaalse ja majandusliku kaitse õiguse tulemuslikku kasutamist, sätestatakse, et lepingupooled võtavad selleks asjakohased ja vajalikud meetmed, sh otstarbekohaste institutsioonide ja teenuste loomise ja säilitamise kaudu. Euroopa sotsiaalõiguste komitee on leidnud oma kohtupraktikas artikli 17 rikkumisi kahel põhjusel: esiteks seepärast, et riik peab tagama kohustusliku õigusabi lastele, kes on alla kriminaalvastutuse kohaldamise ealampiiri, juba menetluse kohtueelses etapis, ning teiseks seepärast, et ümbersuunamine kohtumenetlusest (menetluse alternatiivid, sh kohtulik kokkulepe või tingimuslik lõpetamine või kriminaalmenetlusest taandumine) peaksid olema eelistatud viisid, kuidas lastega enamikul juhtudel tegeleda. Ümbersuunamise valikud peaksid olema kättesaadavad võimalikult vara pärast kokkupuudet süsteemiga, enne kohtuistung algust ja ka kohtumenetluse ajal. See põhimõte kehtib isegi rohkem, kui kriminaalvastutusele võtmise easse veel mitte jõudnud lapsi saab veel kaasata alaealistega seotud õigusemõistmisesse.⁶⁸¹

Euroopa Nõukogu lapsesõbraliku õigusemõistmise suunised on otseselt asjakohased laste korral, keda kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteos.⁶⁸² Suunised ei ole õiguslikult siduvad, kuid on teetähised tagamisel, et kohtumenetlustes, sealhulgas kriminaalõigussüsteemi raames toimuvates menetlustes, arvestataks laste erivajadusi. Suunised lähtuvad Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast ning muudest Euroopa ja rahvusvahelistest õigusnormidest, näiteks ÜRO **lapse õiguste konventsioonist**, ning need on kasulikud abivahendid lastega tegelevatele spetsialistidele. Vastavalt suuniste I jaotise punktile 1 kohaldatakse suuniseid kohtumenetlustes (kriminaalmenetlustes või mujal) või kohtumenetluste asemel korraldatavates menetlustes osalevate laste suhtes. Järgmised punktid on kriminaalmenetlustes osalevate laste jaoks eriti tähtsad: õigus saada kriminaalsüüdistuse kohta teavet, mida selgitatakse nii lapsele kui ka vanematele selliselt, et nad mõistaksid, milles last täpselt süüdistatakse (IV jaotise punkt A.1.5); õigus olla küsitletud ainult advokaadi/vanemate või

680 Vt ka Euroopa Nõukogu (2007), **konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest**, CETS nr 201, 25. oktoober 2007, VII peatükk.

681 Euroopa sotsiaalõiguste komitee, **Rahvusvaheline Juristide Komisjon (IJ) versus Tšehhi Vabariik**, kaebus nr 148/2017, 20. oktoober 2020.

682 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), **Guidelines on child-friendly justice** (lapsesõbraliku õigusemõistmise suunised), 17. november 2010.

muu lapse usaldatava isiku juuresolekul (punkt C.30); õigus kiirele menetlusele (punkt D.4); õigus lapsesõbralikule küsitlemisele ja ärakuulamisele (punkt D.5).

Rahvusvahelises õiguses märgitakse ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklis 40, et igal lapsel, keda kahtlustatakse, süüdistatakse või kes leitakse olevat süüdi kriminaalõiguse rikkumises, on õigus õiglasele kohtlemisele, mis arvestab lapse vanust. Konventsiooni artikli 40 kohaselt on alaealiste üle õigusemõistmise põhieesmärk taastloimida lapsed ühiskonda, kus neil võib olla konstruktiivne osa. Artikli 40 lõikes 2 tunnustatakse laste õigust õiglasele kohtumõistmisele ja seda, et lastel on teatud lisaõigused, sealhulgas õigus saada abi vanematelt, õigus kohtuotsus edasi kaevata ja õigus eraelu täielikule kaitsele kõigis menetlusetappides.

Muud õigusaktid on arendanud ÜRO lapse õiguste konventsiooni õigust õiglasele kohtumenetlusele ja õigust lapsekesksele kohtlemisele, sh vabadusekaotus viimase abinõuna ja võimalikult lühiajaliselt (vt lapse õiguste konventsiooni artikli 37 punkt b), näiteks [ÜRO miinimumreeglid alaealiste kriminaalmenetluse kohta](#) (Pekingi eeskirjad);⁶⁸³ [ÜRO suunised alaealiste kuritegevuse ennetamiseks](#) (Ar-Riyādi suunised)⁶⁸⁴ ja [ÜRO reeglid kinnipidamiskohas viibivate alaealiste kaitse kohta](#) (Havanna eeskirjad).⁶⁸⁵ Pekingi eeskirjad annavad üksikasjalikud suunised ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklis 40 sätestatud õiglase kohtumenetluse nõuete ja lapse vajadusi arvestava kohtlemise rakendamise kohta, käsitledes muu hulgas alaealiste üle õigusemõistmise eesmärke, eraelu kaitset, uurimist ja süüdistuse esitamist, eelvangistust, asja lahendamist ja korraldamist ning institutsioonilist ja institutsioonivälist kohtlemist. Havanna eeskirjad käsitlevad vabadusest ilmajäetud alaealiste kohtlemist ja eelkõige vabadusest ilmajätmise mõistet, politseivalve alla võtmist ja eelvangistust, alaealiste asutuste tingimusi, distsiplinaarmenetlusi, sõelumismeetodeid ning jõu või vabadust piiravate meetmete kasutamist, kontrolli- ja järelevalvemehhanisme ning alaealiste taastloimimist. Ar-Riyādi suunistes on üksikasjalikud juhised alaealiste kuritegevuse ennetamise poliitikate kohta.

683 ÜRO Peaassamblee (1985), [ÜRO miinimumreeglid alaealiste kriminaalmenetluse kohta](#), ÜRO dokument GA Res. 40/33, 19. november 1985.

684 ÜRO Peaassamblee (1990), [ÜRO suunised alaealiste kuritegevuse ennetamise kohta](#) ÜRO dokument GA Res. 45/112, 14. detsember 1990.

685 ÜRO Peaassamblee (1990), [ÜRO reeglid kinnipidamiskohas viibivate alaealiste kaitse kohta](#), ÜRO dokument GA Res. 45/113, 14. detsember 1990.

ÜRO lapse õiguste komitee avaldas [üldise märkuse nr 10](#) laste ja alaealiste üle õigusemõistmise kohta, milles antakse üksikasjalikke juhiseid ÜRO lapse õiguste konventsiooni tõlgendamiseks ja rakendamiseks alaealiste üle õigusemõistmise valdkonnas.⁶⁸⁶ Märkuses käsitletakse tähtsaid alaealiste üle õigusemõistmise põhimõtteid, sealhulgas õiglase kohtumenetluse õiguse osana õigust tõhusale osalemisele (lisateave: vt [punkt 11.1.1](#)), vabaduse võtmist alles viimase meetmena ja võimalikult lühikeseks ajaks, suunamise kasutamist ja alaealiste kuritegevuse ennetamist, lapse huvidest lähtumise ja mittediskrimineerimise põhimõtte järgimist alaealiste üle õigusemõistmise süsteemis ning vanusepiire. ÜRO lapse õiguste komitee soovib oma [üldises märkuses laste õiguste kohta kohtusüsteemis \(nr 24\)](#) kehtestada karistusõigusliku vastutuse vanuse alammääraks 14 eluaastat või soovitavalt rohkem.⁶⁸⁷ Samuti soovib komitee anda laste korral õiguse käsitleda asjaomaseid kohtuasju alaealiste õigusemõistmise raames ning mitte viia 16- ja 17-aastasi isikuid raskete süütegude korral üle täiskasvanute kriminaalsüsteemi.⁶⁸⁸ Alaealiste üle õigusemõistmise seisukohast on olulised ka muud komitee üldised märkused, näiteks alaealise õiguse kohta avaldada arvamust⁶⁸⁹ (mis on seotud õigusega osaleda tõhusalt kohtumenetlustes) ja kaitse kohta mis tahes vormis vägivalla eest⁶⁹⁰.

11.1.1. Tõhus osalemine

Eli õiguses sätestatakse Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikliga 47 samalaadsed tagatised, nagu on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 6, sealhulgas õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus kohtus, õigus seaduslikule esindajale ja õigus tõhusatele õiguskaitsevahenditele. Menetlustagatiste direktiivi kriminaalasjas

686 ÜRO lapse õiguste komitee (2007), *General Comment No. 10 on Children's rights in juvenile justice* (üldine märkus nr 10 laste õiguste kohta alaealistega seotud õigusemõistmises), CRC/C/GC/10, 25. aprill 2007; ÜRO lapse õiguste komitee (2016), *General Comment No. 19 on public budgeting for the realization of children's rights* (üldine märkus nr 19 riikliku eelarve kohta laste õiguste teostamiseks), CRC/C/GC/19, 20. juuli 2016.

687 ÜRO lapse õiguste komitee (2019), *General Comment No. 24 on children's rights in the child justice system* (üldine märkus nr 24 laste õiguste kohta alaealistega seotud õigusemõistmise puhul), CRC/C/GC/24, 18. september 2019, punkt C.

688 *Ibid.*

689 ÜRO lapse õiguste komitee (2009), *General Comment No. 12 on the right of the child to be heard* (üldine märkus nr 12 alaealise õiguse kohta avaldada arvamust), CRC/C/GC/12, 1. juuli 2009.

690 ÜRO lapse õiguste komitee (2011), *General Comment No. 13 on the right of the child to freedom from all forms of violence* (üldine märkus nr 13 lapse õiguse kohta kaitsele mis tahes vormis vägivalla eest), CRC/C/GC/13, 18. aprill 2011.

kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetlustagatiste kohta sisaldab õigust tõhusale osalemisele, sh individuaalsel hindamisel, ja samuti õigust seaduslikule esindajale.⁶⁹¹

Euroopa Nõukogu õiguses on Euroopa Inimõiguste Kohus töötanud välja Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 alusel erinõuded, mis tagavad laste tõhusa osalemise kriminaalmenetlustes. Üldreeglina peab menetluses tagama, et arvestatakse lapse vanuse, küpsuse ja emotsionaalse võimekusega.⁶⁹² Tõhusa osalemise konkreetset nõudeid on näiteks lapse kohalolu kohtuistungil, kinniste ärakuulamise korraldamine, piiratud avalikkus, tagamine, et laps saab aru, mis on kaalul, ja kohtuistungite piiratud formaalsus. Euroopa Inimõiguste Kohus ei ole seni veel olnud seisukohal, et liiga madala kriminaalvastutusele võtmise ea kehtestamine on iseenesest Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 rikkumine. Hinnates lapse tõhusat osalemist riigisisestes menetlustes, vaatleb Euroopa Inimõiguste Kohus iga juhtumi konkreetseid asjaolusid.

Näide: kohtuasi *T. versus Ühendkuningriik*⁶⁹³ käsitles 2-aastase lapse mõrva, mille sooritasid kaks 10-aastast last. Nende üle korraldati suure meediatähelepanu all avalik kohtuprotsess. Kohtumenetlust muudeti osaliselt: istungid olid lühemad, hagejate vanemad paigutati nende lähedale, vaheajal said nad viibida mängunurgas jt. Sellegipoolest mõisteti hageja üle kohut täiskasvanute kohtusüsteemis ja kehtisid enamik kriminaalkohtumenetluse rangetest nõuetest. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et hageja ei saanud menetluses tõhusalt osaleda istungite avalikkuse tõttu, millega kaasnes suur meediatähelepanu, ning piiratud suutlikkuse tõttu anda oma kaitsjatele juhiseid ja anda piisavaid tunnistusi. Seega rikuti tema Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 kohaseid õigusi.

Tõhusa osalemise õiguse tunnustamine on ka Euroopa Nõukogu *lapsesõbraliku õigusemõistmise suuniste* keskmes. Laste, sealhulgas alaealiste üle õigusemõistmine üldse peaks olema „kättesaadav, eakohane, kiire, kohusetundlik, kohandatud ja keskendunud lapse vajadustele ja õigustele, arvestab lapse

691 Euroopa Liit (2016), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. mai 2016. aasta direktiiv 2016/800/EL, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatisi, ELT L 132, 21.5.2016, lk 1.

692 Euroopa Inimõiguste Kohus, *T. versus Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 24724/94, 16. detsember 1999, punkt 61.

693 Euroopa Inimõiguste Kohus, *T. versus Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 24724/94, 16. detsember 1999.

õigusi, sealhulgas õigust nõuetekohasele kohtumõistmisele, õigust menetluses osaleda ja seda mõista, õigust era- ja pereelu puutumatusse ning õigust inimväärikusele”.⁶⁹⁴ Suunistes antakse konkreetseid juhiseid, kuidas kohelda lapsi õigusemõistmises alaealiste üle ja muude kohtumenetluste raames. Lastel peaks olema kohtusse pöördumise ja kohtumenetluse algatamise võimalus ning tuleb kaitsta nende õigust õigusnõustamisele ja -esindamisele, olla ära kuulatud ja väljendada oma seisukohti; tuleb vältida põhjendamatuid viivitusi, menetlused tuleb korraldada lapsesõbralikult (mis mõjutab keskkonda ja keelekasutust) ning laste küsitlemiseks ja nende antud tõenditele ja tunnistustele vastamiseks tuleb kehtestada spetsiaalsed kaitsemeetmed.⁶⁹⁵ **Lanzarote konventsioon** on sätestatud, et laste tulemuslik osalemine menetluses on esmatähtis ning korraldatakse põhjendamatute viivitusega. Samuti sätestatakse konventsioonis eeskirjad lapse ülekuulamiseks, mis tuleb korraldada põhjendamatute viivitusega selleks koolitatud spetsialistidega selleks loodud või kohandatud ruumides.

11.1.2. Õigus kasutada kaitsjat

Eli õigused on kaitsja kasutamise õiguse direktiivis viited lastele preambuli põhjendustes 52 ja 55 ning artikli 5 lõigetes 2–4.⁶⁹⁶ Põhjenduse 55 ja artikli 5 lõike 2 kohaselt teatatakse juhul, kui lapselt võetakse vabadus, vabaduse võtmisest ja selle põhjustest vanemlikku vastutust kandvale isikule, v.a kui see ei ole lapse parimates huvides. Viimasel juhul teavitatakse juhtunust mõnda teist sobivat täiskasvanut. Artikli 3 lõikes 3 nõutakse, et õigus kaitsjale hõlmab kahtlustatava või süüdistatava isiku õigust suhelda ja kohtuda privaatsetl teda esindava kaitsjaga, sealhulgas enne esimest küsitlemist, ning kaitsja viibimist küsitlemise ning uurimis- või tõendite kogumise toimingu juures. Menetlus-tagatiste direktiivi artikli 6 lõike 3 kohaselt peab lapsi abistama kaitsja alates järgmisest ajast, vastavalt sellele, milline neist saabub varem: a) enne kui teda küsitleb politsei või muu õiguskaitseasutus; b) siis, kui uurimis- või muud pädevad asutused teevad uurimis- või muid tõendite kogumise toiminguid; c) põhjendamatute viivitusega pärast vabaduse võtmist; d) aegsasti enne seda, kui ta

694 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Guidelines on child-friendly justice* (lapsesõbraliku õigusemõistmise suunisted), 17. november 2010, II jaotise punkt C.

695 *Ibid.*, punkt D.

696 Euroopa Liit (2013), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. oktoobri 2013. aasta direktiiv 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, ELT L 294, 6.11.2013, lk 1.

ilmub kriminaalasjades pädeva kohtu ette, kui ta on saanud kutse nimetatud kohtu ette ilmuda.⁶⁹⁷ Kui kaitsjat ei ole kohal, peavad pädevad asutused lükka-ma lapse küsitlemise või muu uurimis- või tõendite kogumise toimingu edasi mõistlikuks ajavahemikuks, et ära oodata kaitsja saabumine, või korraldama lapsele kaitsja, kui laps ei ole kaitsjat nimetanud (artikli 6 lõige 7).

Euroopa Nõukogu õiguses peab Euroopa Inimõiguste Kohus õigust kaitsjale õiglase kohtumenetluse õiguse üheks põhielemendiks.⁶⁹⁸ Kuriteos süüdistatavatel on õigus kasutada kaitsjat alates politseiuurimise esimestest etappidest. See õigus võib olla erandkorras piiratud, kui piirang ei takista põhjendamatult süüdistatavat kasutamast oma õigusi. Lastega seotud kohtuasjades kontrollib Euroopa Inimõiguste Kohus veelgi rangemalt, kas hagejal oli reaalne võimalus kasutada kaitsjat.⁶⁹⁹

Näide: kohtuasi *Panovits versus Küpros*⁷⁰⁰ käsitles 17-aastast noorukit, keda süüdistati mõrvas ja röövimises. Ta toodi politseijaoskonda koos isaga. Seejärel võeti ta vahi alla ja viidi küsitlemiseks eraldi ruumi, ilma isa ja kaitsjata. Hageja küsitlemise ajal teavitati isa hageja õigusest võtta ühendust kaitsjaga. Mitu minutit hiljem teatati isale, et vahepeal oli poeg tunnistanud end kuriteos süüdi. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et hageja vanust arvestades ei olnud võimalik pidada teda enne tunnistuse andmist teadlikuks õigusest kasutada seaduslikku esindajat. Samuti oli ebatõenäoline, et ta suutis mõistlikult hinnata, mis tagajärjed on tema küsitlemisel mõrva kriminaalmenetluses ilma kaitsja abita. Kuigi näis, et ametnikud olid alati valmis võimaldama hagejale nõudmisel kaitsja abi, ei teavitanud nad teda tema õigusest nõuda vajaduse korral tasuta kaitsja määramist. Puudusid tõendid, et hageja või tema isa oli selge sõnaga ja ühemõtteliselt loobunud õigusest saada õigusabi. Seetõttu leidis kohus, et on rikutud

697 Euroopa Liit (2016), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. mai 2016. aasta direktiiv 2016/800/EL, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatisi, ELT L 132, 21.5.2016, lk 1, artikkel 6.

698 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Saldus versus Türgi* [suurkoda], nr 36391/02, 27. november 2008, punkt 51; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ibrahim jt versus Ühendkuningriik* [suurkoda], nr 50541/08 jt, 13. september 2016; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Beuze versus Belgia*, nr 71409/10, 9. november 2018.

699 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Saldus versus Türgi* [suurkoda], nr 36391/02, 27. november 2008, punkt 60; vt ka Euroopa sotsiaalõiguste komitee, *Rahvusvaheline Juristide Komisjon (ICJ) versus Tšehhi Vabariik*, kaebus nr 148/2017, 20. oktoober 2020.

700 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Panovits versus Küpros*, nr 4268/04, 11. detsember 2008.

Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõike 3 punkti c koostoimes artikli 6 lõikega 1.

11.2. Kinnipeetud noorte õigusrikkujate õigused

Põhipunktid

- Lastelt võib vabaduse võtta ainult äärmusliku abinõuna ja menetluse mis tahes staadiumis võimalikult lühikeks ajaks.
- Kinnipeetud lapsi tuleb kohelda vastavalt nende vanusele ja austades nende inimväärikust.
- Lapsi ei tohi hoida vahistatuna koos täiskasvanutega.
- Alati tuleks kaalutleda vahi all hoidmise alternatiive.

Igaühel on õigus vabadusele. Vabaduse võtmine on seega erand ja tähendab alaealise paigutamist kohtu- või haldusasutuse otsusega asutusse, kust ta ei tohi omal tahtel lahkuda.⁷⁰¹ Lapse õiguste, sealhulgas parimate huvide kaitsmise tähtsuse tõttu tuleb vabaduse võtmise juhtumeid kaalutleda laste korral sellest konkreetsest aspektist lähtudes.

Kuigi kinnipidamist kasutatakse mitmesugustes olukordades, keskendutakse siin peatükis kriminaalõigussüsteemiga kokku puutuvatele lastele.

Rahvusvahelised õigusaktid kinnitavad ühiselt, et kinnipidamine peab olema äärmuslik abinõu. See tähendab, et riigi ametiasutused, kes peavad otsustama lapse kinnipidamise üle, peavad kõigepealt nõuetekohaselt kaalutlema muid võimalusi, et kaitsta parimaid lapse huve ja edendada tema taastöömist ühiskonda ([lapse õiguste konventsiooni artikli 40 lõige 1](#)). Kinnipidamise asemel võib kaalutleda näiteks järgmist: „hooldus, suunamine, järelevalve, nõustamine, katseaeg, tugiperekond, hariduse ja kutseõpetuse programmide rakendamine“ ([lapse õiguste konventsiooni artikli 40 lõige 4](#)). Kinnipidamist

⁷⁰¹ Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2008), [Recommendation CM/Rec\(2008\)11 on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures](#) (soovitus CM/Rec(2008)11 alaealiste õigusrikkujate suhtes rakendatavate sanktsioonide ja meetmete Euroopa reeglite kohta), 5. november 2008, eeskiri 21.5.

tuleb kaalutleda ainult siis, kui muud võimalused ei ole praktilised. Lisaks tuleb kinnipidamise määrata võimalikult lühikeseks ajaks ning kohaldades asjakohaseid sisulisi ja menetlustagatise. Laste suhtes kohaldatakse nende vanuse ja haavatavuse tõttu kinnipidamise korral eriõigusi ja -tagatise.

11.2.1. Kinnipidamise vormid (sisulised ja menetlustagatised)

Eli õiguses kohustatakse **menetlustagatiste direktiivi** artikliga 10 liikmesriike tagama, et lapselt võetakse vabadus menetluse mis tahes staadiumis võimalikult lühikeks ajaks.⁷⁰² Asjakohaselt tuleb arvesse võtta lapse vanust ja individuaalset olukorda. Liikmesriigid peavad tagama, et lastelt võetakse vabadus üksnes viimase abinõuna ja vahi all pidamine põhineb põhjendatud otsusel, mida saab kohtus läbi vaadata. Kohus vaatab korrapäraselt ja mõistlike ajavahemike järel selle otsuse läbi kas enda algatusel või kohtule esitatud taotlusel. Liikmesriigid tagavad, et kui võimalik, rakendavad pädevad asutused vahi all pidamisele alternatiivseid meetmeid.⁷⁰³

Euroopa Nõukogu õiguses on **Euroopa inimõiguste konventsiooni** artiklis 5 sätestatud, et igaühel on õigus vabadusele. Kinnipidamine on erand, mis tuleb sätestada riigi õiguses ja see ei tohi olla meelevaldne. Lisaks peab kinnipidamine olema põhjendatud ühega artikli 5 lõike 1 punktides a–f loetletud kuuest ammendavast juhust. Kriminaalõigussüsteemiga kokkupuutuvate laste kinnipidamine võib olla põhjendatud punktide a (seaduslik kinnipidamine pädeva kohtu süüdimõistva otsuse alusel), c (eelvangistus) või d alusel (kinnipidamine eelkõige hariduslikuks järelevalveks). Kaht viimast tuleb analüüsida, sest need tekitavad riigi ametiasutustele konkreetsed kohustused.

Eelvangistus

Eelvangistus tähendab olukorda, kus politsei võtab üksikisiku kuriteo kahtluse tõttu vahi alla või hoiab teda kinni ajutiselt. See algab isiku vahi alla võtmisega ja lõpeb, kui esimese astme kohus on asja sisuliselt läbi vaadanud.⁷⁰⁴ Kuigi lastele kehtivad samasugused tagatised kui täiskasvanutele, on Euroopa

702 Euroopa Liit (2016), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. mai 2016. aasta direktiiv 2016/800/EL, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise, ELT L 132, 21.5.2016, lk 1, artikkel 10.

703 *Ibid.*, artikkel 11; vt ka Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 6.

704 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Idalov versus Venemaa*, nr 5826/03, 22. mai 2012, punkt 112.

Inimõiguste Kohus kehtestanud lisapõhimõtet, et tugevdada laste seisundit riigisiseses kriminaalmenetlustes.

Euroopa Inimõiguste Kohus on üldiselt tõlgendanud artikli 5 lõike 1 punkti c ja lõiget 3 nii, et nendes nõutakse, et isiku suhtes tohib kohaldada eelvangistust ainult siis, kui teda kahtlustatakse kuriteo sooritamises põhjendatult. Peale selle ei tohiks eelvangistus olla liiga pikk ja see tuleks mõistlike ajavahemike tagant läbi vaadata. Mida kauem kestab kinnipidamine, seda mõjuvamaid põhjusi peavad ametiasutused selleks esitama. Vastavalt Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale tuleb kuriteos süüdistatav enne kohtuotsust alati vabastada, v.a kui riik suudab tõendada, et kinnipidamise jätkamist õigustavad „asjakohased ja piisavad“ põhjused.⁷⁰⁵

Mõni vastuvõetavatest põhjustest, mille alusel võib eelvangistuse korral keelduda vahistatu vabastamisest kaitsjoni vastu, on näiteks põgenemise oht, õigusemõistmise kahjustamise oht, uute õigusrikkumiste sooritamise oht ja avaliku korra rikkumise oht. Peale selle peab eelvangistus olema rangelt vajalik ning riik peab hindama jätkuvat vabaduse võtmist põhjendava avalikust huvist tuleneva tegeliku vajaduse olemasolu poolt- ja vastuargumente.⁷⁰⁶

Euroopa Inimõiguste Kohus on arvamisel, et riigi ametiasutused peaksid lastega seotud kohtuasjades eelvangistuse poolt- ja vastuargumente kaalutledes pöörama erilist tähelepanu lapse vanusele; eelvangistust tuleb kasutada äärmusliku abinõuna ja see peab olema võimalikult lühike.⁷⁰⁷ See tähendab, et ametiasutused peaksid kaalutlema muid lahendusi peale eelvangistuse.⁷⁰⁸ Peale selle peaksid nad olema eriti hoolikad ja tooma lapsed kohtu ette mõistliku aja jooksul.⁷⁰⁹

705 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Smirnova versus Venemaa*, nr 46133/99 ja nr 48183/99, 24. juuli 2003, punkt 58.

706 *Ibid.*, punktid 58–59; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Ladent versus Poola*, nr 11036/03, 18. märts 2008, punkt 55.

707 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Korneykova versus Ukraina*, nr 39884/05, 19. jaanuar 2012, punktid 43–44. Vt ka Euroopa Inimõiguste Kohus, *Selçuk versus Türgi*, nr 21768/02, 10. jaanuar 2006, punktid 35–36; Euroopa Inimõiguste Kohus, *J.M. versus Taani*, nr 34421/09, 13. november 2012, punkt 63.

708 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Dinç ja Çakır versus Türgi*, nr 66066/09, 9. juuli 2013, punkt 63; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Güveç versus Türgi*, nr 70337/01, 20. jaanuar 2009, punkt 108.

709 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kuptsov ja Kuptsova versus Venemaa*, nr 6110/03, 3. märts 2011, punkt 91; vt ka Euroopa Nõukogu, Euroopa sotsiaalõiguste komitee (2020), *2019. aasta järeldused*, 24. märts 2020.

Näide: kohtuasi *Nart versus Türgi*⁷¹⁰ käsitles juhtumit, kus 17-aastane hageja vahistati, kahtlustatuna toidupoe röövimises. Ta paigutati eelvangistuseks 48 päevaks täiskasvanute vanglasse. Viidates eelkõige asjaolule, et hageja oli laps, märkis Euroopa Inimõiguste Kohus, et „alaealiste eelvangistust peaks kasutama ainult äärmusliku abinõuna; see peab olema võimalikult lühike, ja kui kinnipidamine on rangelt vajalik, tuleb alaealised hoida täiskasvanutest eraldi“.⁷¹¹ Kohtuasjas püüdsid ametiasutused põhjendada eelvangistust tõendite olemasoluga, kuid Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et see põhjus üksi ei saa põhjendada hageja kinnipidamise kestust. Seega leidis kohus, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõiget 3.

Kinnipidamine hariduslikuks järelevalveks

Sel eesmärgil kinnipidamise korraldusi on antud juhtudel, kui laps on isiksushäirete või vägivaldse käitumise tõttu eriti vajanud hariduslikku järelevalvet. Alaealiste üle õigusemõistmise süsteemist välja jäävate kinnipidamisvormide suhtes kohaldatakse eelkõige Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punkti d.

Näide: kohtuasi *Blokhin versus Venemaa*⁷¹² käsitles 12-aastase aktiivsuse- ja tähelepanuhäirega lapse arreteerimist ja viimist politseijaoskonda, kahtlustatuna teiselt lapselt raha väljapressimises. Et talle ei olnud võimalik riigisisese õiguse alusel esitada süüdistust, andis kohus korralduse paigutada ta 30 päevaks alaealiste seadusrikkujate ajutise kinnipidamise keskusesse, et „tema käitumist parandada“ ja takistada tal sooritamast muid õigusrikkumisi. Tuletades meelde, et vahi all hoidmine haridusliku järelevalve eesmärgil peab toimuma sobivas kohas, kus on olemas vajalikud ressursid hariduseesmärkide ja turvanõuete tagamiseks, märkis Euroopa Inimõiguste Kohus, et mitte ükski riigisisene kohus ei märkinud, et hageja paigutati parandusasutusse hariduseesmärkidel. Samuti ei mõistnud kohus, kuidas saaks kuni 30 päeva jooksul osutada sisulist hariduslikku järelevalvet, et muuta lapse käitumist ning pakkuda asjakohast ravi ja rehabilitatsiooni. Seega tuvastati Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 rikkumine.

710 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Nart versus Türgi*, nr 20817/04, 6. mai 2008.

711 *Ibid.*, punkt 31.

712 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Blokhin versus Venemaa*, nr 47152/06, 23. märts 2016.

Näide: kohtuasi *Bouamar versus Belgia*⁷¹³ käsitles lapse paigutamist eeluurimisvanglasse üheksal korral, iga kord ligikaudu 15 päevaks. Hageja oli nooruk, kellel arvati olevat isiksushäire ja vägivaldne käitumine. Belgia valitsus väitis, et nooruk paigutati eeluurimisvanglasse haridusliku järelevalve eesmärgil. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis, et ajutine paigutamine eeluurimisvanglasse ei ole iseenesest konventsiooni artikli 5 lõike 1 punktiga d vastuolus, kui ametiasutuste eesmärk on kohaldada alaealise suhtes hariduslikku järelevalvet. Kohus leidis siiski, et asjaomasel juhul ei suutnud ametiasutused tõendada, et neil oli kavatsus või võimalus paigutada hageja asutusse, kus tema suhtes oleks saanud kohaldada hariduslikku järelevalvet. Seega leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et on rikutud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punkti d.

Näide: kohtuasi *D.G. versus Iirimaa*⁷¹⁴ käsitles vägivaldse lapse paigutamist kinnipidamiskeskusesse ilma süüdistuse või süüdimõistva kohtuotsuseta. Hagejal oli raske isiksushäire. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et laste kinnipidamise kontekstis ei tuleks haridusliku järelevalve mõistet rangelt võrdsustada klassiruumis õppe mõistega. Hariduslikus järelevalves on palju aspekte, kus kohalik ametiasutus teostab vanemlike õigusi lapse heaks ja kaitseks. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et riigisisestel ametiasutustel on lubatud paigutada alaealisi ajutiselt kinnipidamisasutusse kuni sobiva majutuse leidmiseni, kui see leitakse kiiresti. Seoses hagejaga ei järgitud kiiruse tingimust, sest ta paigutati sobivasse majutusasutusse alles kuus kuud pärast tema vabastamist kinnipidamiskohast. Euroopa Inimõiguste Kohus järeldas seega, et hageja vahi all hoidmine ei olnud kooskõlas Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõike 1 punktiga d.

Kaebuse esitamine kinnipidamise vastu, läbivaatamise kiirus ja kaitsja kasutamine

Euroopa Inimõiguste Kohus nõuab riigisisestelt ametiasutustelt kinnipeetud lastega seotud juhtumite korral erilist hoolikust. Peale eespool nimetatud tagatiste peavad riigi ametiasutused tagama, et lastel on õigus kinnipidamise seaduslikkus mõistlike ajavahemike tagant vaidlustada ja nad saavad kinnipidamise seaduslikkuse analüüsimise menetluse ajal kasutada kaitsjat. Riigisisesed kohtud peavad tegema selliste kaebuste korral kiiresti otsuse. Euroopa

⁷¹³ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bouamar versus Belgia*, nr 9106/80, 29. veebruar 1988.

⁷¹⁴ Euroopa Inimõiguste Kohus, *D.G. versus Iirimaa*, nr 39474/98, 16. mai 2002.

Inimõiguste Kohus tuletab need menetlustagatised Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõikest 4.

Näide: kohtuasjas *Bouamar versus Belgia*⁷¹⁵ leidis Euroopa Inimõiguste Kohus artikli 5 lõike 4 rikkumise järgmistel põhjustel: kinnipidamist käsitlevad ärakuulamised toimusid kaitsja juuresolekuta; otsust ei tehtud kiiresti; kinnipidamise seaduslikkuse kohta ei tehtud tegelikku otsust, sest riigisisised kohtud jätsid kaebuse selle eseme äralangemise tõttu rahuldamata.

11.2.2. Kinnipidamistingimused

ELi õiguses keelatakse **Euroopa Liidu põhiõiguste harta** artikliga 4 piinamine ja ebainimlik või alandav kohtlemine. Samas kehtib harta ainult ELi õiguse piires, seega tuleb see säte siduda muu kinnipidamist käsitleva ELi õigusaktiga, et see oleks liikmesriikidele selles suhtes siduv.

Menetlustagatiste direktiiviga nõutakse, et liikmesriigid tagavad kinnipeetavate, sh politsei poolt kinnipeetud laste hoidmise täiskasvanutest lahus, v.a kui leitakse, et lapse eraldamata jätmine on lapse parimates huvides.⁷¹⁶ Kui laps saab 18-aastaseks, peavad liikmesriigid tagama võimaluse hoida teda jätkuvalt eraldi teistest kinnipeetavatest üksnes juhul, kui see on asjaomase isikuga koos kinnipeetavate laste parimates huvides. Laste kinnipidamisel peavad liikmesriigid võtma asjakohased meetmed, et tagada laste tervis ning füüsiline ja vaimne areng, õigus haridusele ja koolitusele, perekonnaelu õigus, juurdepääs taastõimumisprogrammidele ning lapse usu- ja veendumusvabaduse austamine. Võetavad meetmed peavad kinnipidamise kestuse suhtes olema proportsionaalsed ja asjakohased.

Euroopa Nõukogu õiguses on Euroopa Inimõiguste Kohus leidnud, et laste kinnipidamine koos täiskasvanutega võib kaasa tuua Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3⁷¹⁷ või artikli 5⁷¹⁸ rikkumise. Ka piisava arstiabi puudumine

⁷¹⁵ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bouamar versus Belgia*, nr 9106/80, 29. veebruar 1988.

⁷¹⁶ Euroopa Liit (2016), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. mai 2016. aasta direktiiv (EL) 2016/800/EL, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise, ELT L 132, lk 1, artikkel 12.

⁷¹⁷ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Güveç versus Türgi*, nr 70337/01, 20. jaanuar 2009.

⁷¹⁸ Euroopa Inimõiguste Kohus, *Nart versus Türgi*, nr 20817/04, 6. mai 2008.

kinnipidamise ajal võib olla vastuolus artikliga 3.⁷¹⁹ Artikliga 3 võivad olla vastuolus ka näiteks kinnipidamiskambri suurus, valgustus ja virgestustegevuse võimalused.⁷²⁰ Hinnates kinnipidamistingimuste kooskõla Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 nõuetega, tugineb Euroopa Inimõiguste Kohus sageli nõuetele, mille on koostanud piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa Komitee, kes kontrollib [piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsiooni](#) raames vanglate tingimusi, tehes Euroopa Nõukogu liikmesriikidesse kontrollkäike.

Näide: kohtuasi *Güveç versus Türki*⁷²¹ käsitles juhtumit, kus 15-aastane poiss võeti vahi alla, sest kahtlustati, et ta on Kurdistani Töölispartei liige. Riiklik julgeolekukohus määras talle viis aastat vangistust täiskasvanute vanglas. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et poisi kinnipidamine oli vastuolus Türki õigusaktide ja rahvusvahelistest lepingutest tulenevate kohustustega, muu hulgas ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikli 37 punktiga c, mis nõuab laste hoidmist täiskasvanutest eraldi. Ühtlasi märkis kohus, et hagejal tekkisid vanglas psühholoogilised probleemid, mille tõttu tegi ta mitu suitsiidikatset. Lisaks ei suutnud ametiasutused tagada hagejale piisavat arstiabi. Arvestades hageja vanust, täiskasvanutega koos vanglas kinnipidamise kestust, ametiasutuste suutmatust tagada psühholoogiliste probleemide korral piisavat arstiabi ja nende suutmatust võtta meetmeid korduvate suitsiidikatsete ennetamiseks, ei olnud Euroopa Inimõiguste Kohtul kahtlust, et hagejat koheldi ebainimlikult ja alandavalt. Seega rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 3.

Euroopa sotsiaalõiguste komitee on korduvalt tõlgendanud [Euroopa sotsiaalharta](#) artiklit 17 nii, et laste kinnipidamise või vangistamise korral eraldatakse nad täiskasvanutest.⁷²²

Euroopa Nõukogu Euroopa reeglites alaealiste õigusrikkujate suhtes rakendatavate sanktsioonide ja meetmete kohta on üksikasjalikud

719 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Güveç versus Türki*, nr 70337/01, 20. jaanuar 2009.

720 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kuptsov ja Kuptsova versus Venemaa*, nr 6110/03, 3. märts 2011, punkt 70.

721 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Güveç versus Türki*, nr 70337/01, 20. jaanuar 2009.

722 Euroopa Nõukogu Euroopa sotsiaalõiguste komitee (2020), *2019. aasta järeldused*, 24. märts 2020, artikli 17 lõige 1.

kinnipidamistingimuste juhised. Neis on ka märgitud, et alaealisi ei hoita täiskasvanute asutustes, vaid spetsiaalselt neile kavandatud asutustes.⁷²³

Rahvusvahelises õiguses sisaldab ÜRO lapse õiguste konventsioon eraldi sätet lastelt vabaduse võtmise kohta, milles on märgitud, et lapsed tuleb eraldada täiskasvanutest, kui see ei ole vastuolus lapse parimate huvidega (artikli 37 punkt c). Selles artiklis on ka sätestatud, et lastel on põhimõtteliselt suhtlusõigus perekonnaga kirjavahetuse ja kohtumiste kaudu.

11.2.3. Kaitse väärkohtlemise ja kuritarvitamise eest

Euroopa Nõukogu õiguses on Euroopa Inimõiguste Kohus olnud korduvalt arvamusel, et riigisisesed asutused peavad kaitsma kinnipeetuid teiste kinnipeetute või ametiasutuste endi põhjustatud surma, väärkohtlemise ja kuritarvitamise eest. Riigi sellekohased kohustused on eriti suured, sest kinnipeetavad on riigi võimu ja kontrolli all.⁷²⁴ Peale kinnipeetute kaitseks mõistlike meetmete võtmise peavad riigi ametiasutused tõhusalt uurima väieldavaid väiteid väärkohtlemise või surma kohta.

Näide: kohtuasi *Çoşelav versus Türki* käsitles varem mitu suitsiidikatset teinud 16-aastase nooruki suitsiidi vanglas⁷²⁵. Pärast suitsiidikatseid viisid ametnikud ta alaealiste osakonnast üle täiskasvanutele mõeldud kinnipidamisruumidesse. Kohus tõestas kõigepealt, et ametiasutused teadsid või oleksid pidanud teadma tegelikust ja vahetust ohust hagejate poja elule, ning märkis seejärel, et ametiasutused ei suutnud võtta mõistlikke meetmeid, et ennetada suitsiidiriski. Euroopa Inimõiguste Kohus pööras suurt tähelepanu surnu eale ja asjaolule, et teda oli peetud kinni koos täiskasvanutega. Seega leidis kohus, et rikuti Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 sisulist aspekti. Lisaks leidis kohus, et rikuti artikli 2 menetlusliku osa, sest ametiasutused ei uurinud tõhusalt hagejate poja surma. Neid

723 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2008), *Recommendation CM/Rec(2008)11 on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures* (soovitus CM/Rec(2008)11 alaealiste õigusrikkujate suhtes rakendatavate sanktsioonide ja meetmete Euroopa reeglite kohta), 5. november 2008, eeskiri 59.1.

724 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Anguelova versus Bulgaaria*, nr 38361/97, 13. juuni 2002; Euroopa Inimõiguste Kohus, *H.Y. ja Hü.Y. versus Türki*, nr 40262/98, 6. oktoober 2005.

725 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Çoşelav versus Türki*, nr 1413/07, 9. oktoober 2012.

tulemusi toetavad põhjused on muu hulgas ametiasutuste suutmatust teavitada hagejaid viivitamata poja surmast, prokuröri suutmatust uurida väidetavat suitsiidiennetuse suutmatust ja järgnenud haldusmenetluse liigne kestus.

11.3. Lapsohvrite ja -tunnistajate kaitse

Põhipunkt

- Lapsohvritel ja -tunnistajatel on õigus kaitsele edasise ohvriks langemise eest, õigus taastumisele ja ühiskonda taasloomisele ning õigus tõhusalt osaleda kriminaal- ja muudes menetlustes.

Eli õiguses tunnustatakse **kuriteohvrite õiguste direktiivis 2012/29/EL** selge sõnaga lapsohvrite seisundit. Selles on sätestatud, et kui ohver on laps, võetakse esmajärjekorras arvesse tema parimaid huve ja neid hinnatakse individuaalselt.⁷²⁶ Alati kasutatakse lapsesõbralikku lähenemisviisi, võttes vajalikul määral arvesse lapse vanust, küpsust ning arvamusi, vajadusi ja muresid. Lisaks on direktiivi eesmärk tagada, et last ja tema suhtes vanemliku vastutuse kandjat (või muud seadusjärgset esindajat) teavitatakse meetmetest või õigustest, mis on konkreetselt lapsele suunatud (artikli 1 lõige 2). Lapsohvritel on ka õigus anda kriminaalmenetluse käigus ütlusi ja liikmesriigid peavad tagama, et nad saavad esitada tõendeid. Vajalikul määral võetakse arvesse lapse vanust ja küpsust (artikli 10 lõige 1). Peale selle on direktiivi eesmärk kaitsta lapsohvrite eraelu ja isikut kriminaalmenetluste ajal, et muu hulgas takistada taasohvristamist (artikli 21 lõige 1, vt ka artikkel 26). Lisaks on direktiivis ka erisäte lapsohvri õiguse kohta saada kriminaalmenetluse ajal kaitset (artikkel 24). See on seotud lapsohvrite küsitluse audiovisuaalse salvestamise ja salvestiste kasutamisega tõendina kriminaalmenetluses, eriesindaja määramist ning laps-ohvri õigust kasutada enda nimel seaduslikku esindajat, kui tema ja vanemliku vastutuse kandjate vahel on huvide konflikt. Direktiivis on ka mitmesugused ohvrite üldkaitset tagavad sätted, näiteks neid, mis näevad ette juurdepääsu ohvriabi teenustele. Laste või teiste haavatavate rühmade korral tuleb teha

⁷²⁶ Euroopa Liit (2012), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2012. aasta direktiiv 2012/29/EL, millega kehtestatakse kuriteohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded, ELT L 315, 14.11.2012, lk 57.

kättesaadavaks spetsiaalsed abiteenused (vt direktiivile lisatud resolutsiooni punkt 38).⁷²⁷

Laste seksuaalset kuritarvitamist käsitlev direktiiv nõuab terviklikku lähenemisviisi raskete kuritegude, sh seksuaalse ärakasutamise ja lasteporno korral.⁷²⁸ Liikmesriigid peavad võtma vajalikud meetmed, tagamaks, et kõigi seksuaalse kuritarvitamisega seotud süütegude kriminaaluurimise raames võib audiovisuaalselt salvestada kõiki lapsohvri või vajaduse korral lapstunnistajaga peetavaid vestlusi ning selliseid audiovisuaalselt salvestatud vestlusi võib kasutada kriminaalasja kohtulikul menetlemisel tõendina (artikli 20 lõige 4).

Inimkaubandusvastase direktiivi kohaselt peab lapsohver saama tasuta õiguse nõustamist ja esindamist.⁷²⁹ Lisaks kõigi inimkaubanduse ohvrite käsutuses olevatele meetmetele peaksid liikmesriigid tagama, et lapsohvirtele pakutakse erilisi abi-, toetus- ja kaitsemeetmeid. Inimkaubanduse lapsohvid on eriti kaitsetud, seega tuleks neile tagada täiendavad kaitsemeetmed, et kaitsta neid kriminaaluurimise ja -menetluse osaks olevate vestluste ajal. Näiteks saatjata laste korral tuleb lapse parimate huvide kaitsmiseks määrata talle hooldaja ja/ või esindaja. Otsus iga inimkaubanduse ohvriks langenud saatjata lapse tuleviku kohta tuleb teha võimalikult lühikese ajaga, et leida püsiv lahendus, mis põhineb konkreetse olukorra hindamisel, kusjuures eelkõige tuleb lähtuda lapse parimatest huvidest.

727 Vt Euroopa Liit (2014), FRA, *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims*, (Kuriteoohvid ELis: ohvritele pakutava toetuse ulatus ja olemus), 12. jaanuar 2015, lk 36; FRA (2015), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States* (Lapsesõbralik õigusemõistmine – spetsialistide seisukohad ja kogemused seoses laste osalemisega tsiviil- ja kriminaalmenetlustes ELi 10 liikmesriigis), 5. mai 2015; FRA (2017), *Child-friendly justice: Perspective and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States* (Lapsesõbralik õigusemõistmine – kohtumenetlustes kannatanu, tunnistaja või menetlusosalisena osalenud laste seisukohad ja kogemused üheksas ELi liikmesriigis), 22. veebruar 2017; FRA (2018), *Children's rights and justice – Minimum age requirements in the EU* (Laste õigused ja õigusemõistmine – vanuse alampiiri nõuded ELis); FRA (2018), *Mapping minimum age requirements: Children's rights and justice* (Vanuse alampiiri nõuete ülevaade – laste õigused ja õigusemõistmine), 25. aprill 2018.

728 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direktiiv 2011/93/EL, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK, ELT L 335, 17.12.2011, lk 1–14.

729 Euroopa Liit (2011), Euroopa Parlamendi ja nõukogu 5. aprilli 2011. aasta direktiiv 2011/36/EL, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2002/629/JSK, ELT L 101, 15.4.2011, lk 1–11.

Enne asendamist kuriteoohvrite õiguste direktiiviga reguleeris raamotsus 2001/220/JSK ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses muu hulgas ohvrite osalemist, nende õigusi ja õiglast kohtlemist. Selles tunnustati haavatavate ohvrite erilist seisundit, kuid ei viidatud otseselt lastele. Euroopa Liidu Kohus on selle raamotsuse kohaselt otsustanud, et lapsed võib liigitada haavatavaks, kui arvestada nende vanust ja õigusrikkumisi, mille ohvriks nad end peavad. See omakorda annab neile õiguse erikaitsemeetmetele, nagu ütluste andmine väljaspool kohtuistungit ja enne selle toimumist.⁷³⁰ Euroopa Liidu Kohus on ka leidnud, et kõik ohvrite kaitseks võetavad meetmed peavad olema kavandatud nii, et süüdistatavale tagatakse endiselt õiglane kohtumenetlus. Teisisõnu, ohvrite ja tunnistajate kaitse ei või ohustada süüdistatava õigust õiglasele kohtumenetlusele.⁷³¹

Näide: kohtuasjas *Pupino*⁷³² esitati Itaalia kooliõpetajale süüdistus õpilase halvaks kohtlemises. Vastavalt Itaalia kriminaalmenetluse seadustikule peavad tunnistajad reeglina andma tunnistuse kohtuistungil ajal. Teatud juhtudel võivad nad tõendid esitada siiski kohtunikule enne kohtuistungit toimumist erimenetlusega (*incidente probatorio*). Selles kohtuasjas palus prokurör riigisisel kohtul võimaldada väikestel lastel anda tunnistus tõendina enne kohtuistungit, kuid kohus keeldus. Euroopa Liidu Kohus tõlgendas selles kohtuasjas esimest korda sätteid seoses laste seisundiga ohvrite ja tunnistajatena kriminaalmenetlustes. Kohus rõhutas, et liikmesriigid peavad vastavalt raamotsusele 2001/220/JSK tagama haavatavatele ohvritele erikaitse, mis tähendab, et riigisisene kohus peab saama lubada haavatavatel ohvritel anda tunnistusi viisil, mis tagab nende kaitse, näiteks väljaspool kohtuistungit ja enne selle toimumist. Euroopa Liidu Kohus märkis: „Sõltumata sellest, kas asjaolu, et kriminaalkuriteo ohver on alaealine, on piisav, et liigitada sellist ohvrit eriti kaitsetute hulka raamotsuse tähenduses, on vaieldamatu, et kui väikesed lapsed on nagu põhikohtuasja taolises asjas pidanud väidetavalt taluma halba kohtlemist, pealegi veel pedagoogi poolt, võib neid lapsi selliselt liigitada, pidades eelkõige silmas nende vanust, samuti nende rikkumiste olemust ja tagajärgi, mille ohvriks nad on, eesmärgiga saada erilist kaitset, mida raamotsuse eespool

730 Euroopa Liidu Kohus, C-105/03, *otsus kriminaalasjas, milles süüdistatav on Maria Pupino* [suur-koda], 16. juuni 2005, punkt 53.

731 *Ibid.*; vt ka Euroopa Liidu Kohus, C-507/10, *otsus kriminaalasjas versus X*, 21. detsember 2011.

732 Euroopa Liidu Kohus, C-105/03, *otsus kriminaalasjas, milles süüdistatav on Maria Pupino* [suur-koda], 16. juuni 2005.

osundatud sätted nõuavad.”⁷³³ Lisaks leidis kohus, et kõik kaitsemeetmed ja taasohvristamise takistamise meetmed tuleb kavandada nii, et süüdistatavale oleks endiselt tagatud õiglane kohtumenetlus.⁷³⁴

Euroopa Nõukogu õiguses on Euroopa Inimõiguste Kohus otsustanud, et riigi kohustus on kaitsta ohvrite huve, sealhulgas nende ohvrite huve, kes osalevad kriminaalmenetluses tunnistajana. Tuleb leida neil olevate huvide, mis on tagatud Euroopa inimõiguste konventsiooni sätetega, näiteks artikliga 2 ja artikliga 8, tasakaal süüdistatava huvidega.⁷³⁵ Euroopa Inimõiguste Kohus on lahendanud mitu seksuaalkuriteo kohtuasja, milles on lapsed andnud tunnistusi väidetava sooritaja vastu. Kohus on tunnistanud, et seksuaalkuriteo kohtumenetluse korral „peab ohver menetlust sageli katsumuseks, eriti kui ohvrit vastandatakse vastu tahtmist süüdistatavaga“, ning see on laste korral veelgi ilmsem.⁷³⁶ Seega möönis kohus, et sellistel juhtudel võib võtta lapsohvrite kaitsmiseks teatud meetmeid. Samas märkis kohus, et sellised meetmed ei või kahjustada süüdistatava õiguste piisavat ja tõhusat kasutamist ning seepärast võib kohtult nõuda meetmete võtmist, mis tasakaalustavad süüdistatava ebasoodsad tingimused.⁷³⁷

Näide: kohtuasi *Kovač versus Horvaatia*⁷³⁸ käsitles 12-aastase tüdruku tunnistust eeluurimiskohtunikule, et hageja oli sooritanud tema suhtes vääritud tegusid. Hageja ega tema esindaja ei viibinud selle tunnistuse andmise juures, samuti ei antud talle võimalust ohvri tunnistust vaidlustada. Euroopa Inimõiguste Kohus märkis taas, et kõik tõendid tuleb reeglina esitada süüdistatava juuresolekul avalikul kohtuistungil, kus saab esitada vastuväiteid. Politsei- või kohtulikus uurimises antud tunnistuse kasutamine tõendina ei ole iseenesest Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 6 vastulus, kui süüdistatavale antakse piisav ja nõuetekohane võimalus esitada vastuväiteid ja küsitleda asjaomast tunnistajat kas tunnistuse andmise ajal või hilisemas menetlusetapis. Selles kohtuasjas oli ohvri antud tunnistus

733 *Ibid.*, punkt 53.

734 *Ibid.*, punkt 59.

735 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Doorson versus Madalmaad*, nr 20524/92, 26. märts 1996.

736 Euroopa Inimõiguste Kohus, *S.N. versus Rootsi*, nr 34209/96, 2. juuli 2002, punkt 47.

737 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Bocos-Cuesta versus Madalmaad*, nr 54789/00, 10. november 2005; Euroopa Inimõiguste Kohus, *A.L. versus Soome*, nr 23220/04, 27. jaanuar 2009; Euroopa Inimõiguste Kohus, *W. versus Soome*, nr 14151/02, 24. aprill 2007; Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kovač versus Horvaatia*, nr 503/05, 12. juuli 2007.

738 Euroopa Inimõiguste Kohus, *Kovač versus Horvaatia*, nr 503/05, 12. juuli 2007.

ainus otsene tõend asjaolude kohta, milles hagejat süüdistati, ning see tõend oli määrav selles, et kohus tegi süüdimõistva otsuse. Hageja ei saanud seda siiski vaidlustada ega hankida riigisisestelt kohtutelt vastust oma sellekohase kaebuse kohta. Lisaks ei olnud ohvri tegelikku tunnistust kunagi kohtuistungil ette loetud. Kohtunik märkis selle asemel lihtsalt, et ohver kinnitas eeluurimiskohtunikule antud tunnistust. Seega leidis Euroopa Inimõiguste Kohus, et hagejale ei olnud võimaldatud õiglast kohtumenetlust, rikkudes Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõiget 1 koostöimes artikli 6 lõike 3 punktiga d.

Näide: kohtuasjas *S.N. versus Roots*⁷³⁹ oli 10-aastane poiss andnud politseile ütluse, et hageja oli teda seksuaalselt väärkohelnud. Poissi küsitles kaks korda politseinik, kellel oli palju kogemusi laste väärkohtlemise juhtumitega. Esimesest küsitlusest tehti videosalvestis ja teisest helisalvestis. Hageja kaitsja ei osalenud teisel küsitlusel, kuid leppis politseinikuga kokku arutamist vajavad küsimused. Esimese astme kohtus taasesitati kohtuistungil lapse küsitluste salvestised, kuid ei küsitletud teda isiklikult. Kohus mõistis hageja lõpuks süüdi, tuginedes peaaegu täielikult lapse tunnistustele. Apellatsioonikohus jättis süüdimõistva otsuse muutmata, leides, et politseiküsitlused andsid piisava tõendusmaterjali hageja süü tuvastamiseks, kuigi tunnistas, et puudusid tehnilised tõendid, mis toetaks lapse väiteid, mis olid mõnikord ebatäpsed. Euroopa Inimõiguste Kohus mõnis, et seksuaalkuritegudega seotud kohtuasjades ei ole tunnistaja riskisitlemine alati võimalik ja sellisel juhul tuleks tunnistaja ütlusi käsitleda äärmiselt hoolikalt. Kuigi lapse antud tunnistused olid praktiliselt ainus tõend süüdistatava vastu, oli menetlus tervikuna õiglane. Videosalvestist näidati esimese astme kohtu ja appellatsioonikohtu istungil ning teise küsitluse protokoll loeti ette esimese astme kohtus; appellatsioonikohtus taasesitati ka helisalvestis. See andis hagejale piisava võimaluse, et vaidlustada lapse antud tunnistus ja tema usutavus kriminaalmenetluse ajal. Seega leidis kohus, et Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõike 3 punkti d ei rikutud.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika käsitleb peale lapsohvrite kaitse ja süüdistatava õiglase kohtumenetluse õiguse tasakaalustamise ka seda, et kaitstakse tunnistajate ja nende perekondade, sealhulgas laste õigust elule vastavalt Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklile 2, nagu ilmneb järgmisest näitest.

⁷³⁹ Euroopa Inimõiguste Kohus, *S.N. versus Roots*, nr 34209/96, 2. juuli 2002.

Näide: kohtuasi *R.R. jt versus Ungari*⁷⁴⁰ käsitles vangi, kes andis avalikult kohtuistungil tunnistust oma uimastikaubandusega seotud tegevuse kohta ning talle kohaldati koos naise ja kahe lapsega kättemaksuohu tõttu ametlikku tunnistajakaitseprogrammi. Kui ametiasutused said teada, et vang suhtles endiselt kuritegelike ringkondadega, eemaldati ta koos perekonnaga tunnistajakaitseprogrammist selle tingimuste rikkumise tõttu. Perekond väitis Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 2 alusel, et nende eemaldamine tunnistajakaitseprogrammist pani nende elu maffia kättemaksu tõttu ohtu. Kohus mõonis, et hagejatele tunnistajakaitseprogrammi kohaldamine ja isa koostöö ametiasutustega tähendas, et hagejate elu oli meetme esialgse rakendamise ajal olnud ohus. Et programmi antava kaitse tühistamist ei ajendanud riski vähenemine, vaid programmi tingimuste rikkumine, ei olnud kohus veendunud, et ametiasutused olid tõestanud riski kadumist. Lisaks ei olnud ebamõistlik oletada, et pärast perekonna variidentiteetide tühistamist võib nende identiteetidest ja asukohast teada saada igaüks, kes soovib neile halba. Ametiasutused olid seega potentsiaalselt pannud perekonna eluohtlikku olukorda, rikkudes Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 2.

Näide: kohtuasi *X jt versus Bulgaaria* käsitles lastekodus lapse seksuaalse väärkohtlemise väiteid. Menetluse osas otsustas kohus, et Bulgaaria ametiasutused rikkusid enda suhtes kehtivat inimõiguste konventsiooni artiklit 3 tulenevat menetluskohustust, mis nõuab, et ametiasutused uurivad tõhusalt väiteid piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise kohta.⁷⁴¹ Kuigi Bulgaaria ametiasutused tegid mitu juurdlustoimingut, leidis kohus, et need ei olnud nõutava tõhususega. Selle üks põhjus oli suutmatus astuda samme, et kaasata ohvrid uurimisse. Artikli 3 tõlgendamisel arvestas kohus muid kohaldatavaid rahvusvahelisi õigusakte, eelkõige Lanzarote konventsiooni.

Lanzarote konventsiooni artiklis 31 on loetletud üldised kaitsemeetmed, mida võtavad liikmesriigid, et kaitsta ohvrite õigusi ja huve, sealhulgas nende kui tunnistajate erivajadusi kõigis uurimis- või kriminaalmenetlusetappides (artikli 31 lõige 1). Need meetmed on muu hulgas teavitamine nende kui ohvrite õigustest, nende käsutuses olevatest teenustest ja uurimise või menetluse

⁷⁴⁰ Euroopa Inimõiguste Kohus, *R.R. jt versus Ungari*, nr 19400/11, 4. detsember 2012.

⁷⁴¹ Euroopa Inimõiguste Kohus, *X jt versus Bulgaaria*, nr 22457/16, 2. veebruar 2021, punktid 192 ja 228; vt ka [jagu 7.1.1](#).

üldisest käigust, nende eraelu ja ohutuse kaitse (sh teave süüdistatava või süüdimõistetu vabastamisest) ning ohvrite ja sooritajate kokkupuute vältimine kohtus ja õiguskaitseasutuse ruumides. Lisaks on artiklis 31 sätestatud, et ohvritele tagatakse tasuta õigusabi (artikli 31 lõige 3). Esitav teave kohandatakse lapse vanusele ja küpsusele ning see peab olema lapsele arusaadavas keeles (artikli 31 lõige 6).

Ka Euroopa Nõukogu *lapsesõbraliku õigusemõistmise suunistes*⁷⁴² pööratakse tähelepanu lapsohvri ja -tunnistaja seisundile, eriti kui nad esitavad kohtumenetluses tõendeid. Suunistes kutsutakse liikmesriike üles „tegema kõik selleks, et lastelt võetaks tunnistusi võimalikult soodsas keskkonnas ja sobivates tingimustes, võttes arvesse nende vanust, küpsust, arusaamisvõimet ja võimalikke suhtlemisraskusi”.⁷⁴³ Selleks tuleb kaasata koolitatud spetsialistid ja julgustada näiteks tunnistuste audiovisuaalset salvestamist. Lastel peaks olema võimalus anda kriminaalmenetluse raames tunnistusi väidetava sooritaja kohalolekuta. Suunistes tunnistatakse ka, et selle lapsesõbraliku käsitluse rakendamisel tuleb arvestada teiste poolte õigust lapse ütluste sisu vaidlustada. Peale selle sätestatakse suunistes, et lapstunnistajate era- ja perekonnaelu tuleb kaitsta (punkt IV.a.9) ja on eelistatav, et kohtuistungid on kinnised.

Rahvusvahelises õiguses on lapsohvrile kaitsmise vajadust selge sõnaga tunnustatud ÜRO *lapse õiguste konventsiooni* artiklis 39. See säte näeb ette, et osalisriigid rakendavad kõik vajalikud abinõud, et aidata kaasa lapsohvrile kehalisele ja psühholoogilisele paranemisele ning ühiskonda tagasipöördumisele. Niisugune paranemine ja reintegratsioon peab toimuma lapse tervise, enesest lugupidamise ja enesevääriskuse taastumist soodustavas keskkonnas.

Samuti on oluline märkida, et ÜRO on vastu võtnud *suunised õigusemõistmiseks kohtuasjades, kuhu lapsed on kaasatud ohvrite ja kuriteo tunnistajatena*.⁷⁴⁴

742 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Guidelines on child-friendly justice* (lapsesõbraliku õigusemõistmise suunistes), 17. november 2010; vt ka Euroopa Liit (2015), FRA, *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States* (Lapsesõbralik õigusemõistmine – spetsialistide seisukohad ja kogemused seoses laste osalemisega tsiviil- ja kriminaalkohtumenetlustes ELi 10 liikmesriigis), 5. mai 2015.

743 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Guidelines on child-friendly justice* (lapsesõbraliku õigusemõistmise suunistes), punkt 64.

744 ÜRO majandus- ja sotsiaalnõukogu, resolutsioon 2005/20, *Guidelines on justice in matters involving child victims and witnesses of crime* (suunised õigusemõistmiseks kohtuasjades, kuhu lapsed on kaasatud ohvrite ja kuriteo tunnistajatena), 22. juuli 2005.

Suunistes kutsutakse üles kohtlema lapsohvreid ja -tunnistajaid „lapsesõbralikul viisil“, mis „tähendab käsitlust, mis tasakaalustab lapse õiguse kaitse ning arvestab lapse individuaalseid vajadusi ja vaateid”.⁷⁴⁵ Suunistes antakse väga üksikasjalikud juhised, kuidas neid nõudeid rakendada. ÜRO lapse õiguste komitee on oma üldises märkuses samuti rõhutanud nende ÜRO suuniste tähtsust ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikli 12 alusel (õigus avaldada arvamust).⁷⁴⁶ Komitee sõnul tuleb kuriteo lapsohvritele ja -tunnistajatele anda võimalus täielikult kasutada oma õigust väljendada vabalt oma seisukohti, mis eelkõige „tähendab, et tuleb teha kõik tagamaks, et lapsohvriga ja/või laps-tunnistajaga konsulteeritakse olulistest küsimustest seoses tema osalusega asjaomases kohtuasjas, ning võimaldatakse neil vabalt ja omal viisil väljendada seisukohti ja muresid seoses osalusega kohtumenetluses”.⁷⁴⁷ Ühtlasi väidab komitee, et „lapsohvri ja -tunnistaja õigus on [...] seotud õigusega saada teavet sellistel teemadel nagu tervishoiu-, psühholoogiliste ja sotsiaalteenuste kättesaadavus, lapsohvri ja/või lapstunnistaja roll, küsitlemise viisid, lapse jaoks kättesaadavad toetusmehhanismid kaebuse esitamisel ning uurimis- ja kohtumenetlustes osalemisel, kohtuistungite toimumise koht ja aeg, kaitsemeetmete kättesaadavus, kahju heastamise võimalused ja edasikaebamise tingimused” (punkt 64).⁷⁴⁸

⁷⁴⁵ *Ibid.*, punkti 9 alapunkt d.

⁷⁴⁶ ÜRO lapse õiguste komitee (2009), *General Comment No. 12 on the right of the child to be heard* (üldine märkus nr 12 alaealise õiguse kohta avaldada arvamust), CRC/C/GC/12, 1. juuli 2009, punktid 62–64; ÜRO lapse õiguste komitee (2019), *General Comment No. 24 on children's rights in the child justice system* (üldine märkus nr 24 laste õiguste kohta alaealistega seotud õigusemõistmise puhul), CRC/C/GC/12, 18. september 2009.

⁷⁴⁷ ÜRO lapse õiguste komitee (2019), *General Comment No. 24 on children's rights in the child justice system* (üldine märkus nr 24 laste õiguste kohta alaealistega seotud õigusemõistmise puhul), CRC/C/GC/24, 18. september 2019, punkt 63.

⁷⁴⁸ *Ibid.*, punkt 64.

Lisalugemist

1. peatükk

Sissejuhatus lapse õigusi käsitlevasse Euroopa õigusesse: kontekst ja põhimõtted

Euroopa Nõukogu (2016), [Disability Strategy 2017–2023](#) (Puuetega inimeste strateegia 2017–2023), 30. november 2016.

Euroopa Nõukogu (2018), [Counter-Terrorism Strategy \(2018–2022\)](#) (Terrorismivastase võitluse strateegia 2018–2022), CM(2018)86-addfinal, 4. juuli 2018.

Euroopa Nõukogu (2018), [Gender Equality Strategy 2018–2023](#) (Soolise võrdsuse strateegia 2018–2023), 7. märts 2018.

Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2022), [Council of Europe strategy for the rights of the child](#) (Euroopa Nõukogu lapse õiguse strateegia (2022–2027)), 23. veebruar 2022.

Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2020), [Council of Europe strategic action plan for Roma and Traveller inclusion \(2020–2025\)](#) (Euroopa Nõukogu romade ja travelleride kaasamise strateegiline tegevuskava 2020–2025), CM(2019)161-final, 22. jaanuar 2020.

Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2020), [Youth Sector Strategy 2030](#) (Noortesektori strateegia 2030), CM/Res(2020)2, 22. jaanuar 2020.

Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2021), *Action Plan on protecting vulnerable persons in the context of migration and asylum in Europe (2021–2025)* (Tegevuskava, mis käsitleb haavatavate isikute kaitset Euroopas rände ja varjupaiga kontekstis (2021–2025)), CM(2021)67, 5. mai 2021.

Euroopa Nõukogu bioetika komitee (DH-BIO) (2019), *Strategic Action Plan on Human Rights and Technologies in Biomedicine (2020–2025)* (Strateegiline tegevuskava inimõiguste ja tehnoloogiate kohta biomeditsiini valdkonnas (2020–2025)), CM(2019)198, 18. detsember 2019.

Euroopa sotsiaalõiguste komitee (2018), *Digest of the case law of the European Committee of Social Rights* (Euroopa sotsiaalõiguste komitee kohtupraktika ülevaade), detsember 2018.

Euroopa Liit (2021), *nõukogu soovitus (EL) 2021/1004, millega luuakse Euroopa lastegarantii*, ELT L 223, 22.6.2021.

Euroopa Liit (2012), Euroopa Komisjoni teatis *Lastele parema interneti loomise Euroopa strateegia*, COM/2012/0196 final, 2. mai 2012.

Euroopa Liit (2021), Euroopa Komisjon, *Euroopa Liidu lapse õiguste strateegia*, 2021.

Euroopa Liit (2007), Euroopa Parlament, Euroopa Liidu Nõukogu, Euroopa Komisjon, *Selgitused põhiõiguste harta kohta*, ELT C 303, 14.12.2007, lk 17–35.

FRA (2010), *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union* (Lapse õiguste kaitse, austamise ja edendamise näitajate arendamine Euroopa Liidus), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, oktoober 2010.

UNICEF, uurimiskeskus Innocenti (2007), *Law reform and the implementation of the convention on the rights of the child* (Õigusreform ja ÜRO lapse õiguste konventsiooni rakendamine), detsember 2007.

UNICEF, uurimiskeskus Innocenti (2013), *Championing children's rights: A global study of independent human rights institutions for children* (Võitlemine laste õiguste eest: laste inimõiguste edendamise sõltumatute asutuste ülemaailmne uuring), oktoober 2012.

ÜRO lapse õiguste komitee (2009), *General Comment No. 12 on the right of the child to be heard* (üldine märkus nr 12 alaealise õiguse kohta avaldada arvamust), CRC/C/GC/12, 1. juuli 2009.

ÜRO lapse õiguste komitee (2013), *General Comment No. 14 on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1)* (üldine märkus nr 14 lapse õiguse kohta, et tema huvid seatakse esikohale (artikli 3 lõige 1)), (CRC/C/GC/14, 29. mai 2013).

2. peatükk

Kodanikuõigused ja -vabadused

Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice* (Euroopa Nõukogu ministrite komitee lapsesõbraliku õigusemõistmise suunised), 17. november 2010.

Euroopa Nõukogu (2016), *Child participation assessment tool* (Lapse osaluse hindamise vahend), märts 2016.

Euroopa Nõukogu (2019), *Media regulatory authorities and protection of minors* (Meediat reguleerivad asutused ja alaealiste kaitse), Strasbourg, Euroopa Nõukogu kirjastus, 10. aprill 2019.

Euroopa Nõukogu (2020), *Listen – act – change – Council of Europe handbook on children's participation for professionals working for and with children* (Kuula – tegutse – muuda – Euroopa Nõukogu käsiraamat laste osaluse kohta spetsialistidele, kes töötavad lastele ja lastega), oktoober 2020.

FRA (2010), *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union* (Lapse õiguste kaitse, austamise ja edendamise näitajate arendamine Euroopa Liidus), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, november 2010.

FRA (2014), *Child-friendly justice: Key terms* (Lapsesõbralik õigusemõistmine – põhitõrupid), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 29. september 2014.

FRA ja Euroopa Inimõiguste Kohus (2018), *Euroopa võrdse kohtlemise õiguse käsiraamat*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 21. märts 2018.

3. peatükk

Võrdsus ja diskrimineerimiskeeld

Euroopa Nõukogu (2014), *LGBTI children have the right to safety and equality* (LGBTI-lastel on õigus ohutusele ja võrdõiguslikkusele), Euroopa Nõukogu inimõiguste voliniku märkus inimõiguste kohta, 2. oktoober 2014.

Euroopa Nõukogu rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni nõuandekomitee (2006), *Commentary on education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities* (Märkused hariduse kohta rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni alusel), ACFC/25DOC(2006)002, 2. märts 2006.

Euroopa Liit (2020), Euroopa Komisjon, *Võrdõiguslikkuse liit: romade võrdõiguslikkust, kaasamist ja osalemist käsitlev ELi strateegiline raamistik*, COM(2020) 620 final, 7.10.2020.

Euroopa Liit (2020), Euroopa Komisjon, *Võrdõiguslikkuse liit: LGBTIQ-inimeste võrdõiguslikkuse strateegia 2020–2025*, COM(2020) 698 final, 12.11.2020.

Euroopa Liit (2021), *komisjoni aruanne Euroopa Parlamendile ja nõukogule nõukogu direktiivi 2000/43/EÜ (millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust (rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv)) ja nõukogu direktiivi 2000/78/EÜ (millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel (võrdse tööalase kohtlemise direktiiv)) kohaldamise kohta*, COM(2021) 139 final, Brüssel, 19. märts 2021.

Euroopa soolise võrdõiguslikkuse ja mittediskrimineerimise õiguseksptide võrgustik, O'Dempsey, D. ja Beale, A. (2011), *Age and employment* (Vanus ja tööhõive), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 17. november 2011.

FRA (2011), *Migrants in an irregular situation: Access to healthcare in 10 European Union Member States* (Ebaseaduslikud rändajad: juurdepääs

tervishoiuteenustele Euroopa Liidu 10 liikmesriigis), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 11. oktoober 2011.

FRA (2016), *Second European Union Minorities and Discrimination Survey: Roma – Selected findings* (Euroopa Liidu vähemuste ja diskrimineerimise teine uuring: romad – valitud tulemused), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 29. november 2016.

FRA (2017), *Second European Union Minorities and Discrimination Survey – Main results* (Euroopa Liidu vähemuste ja diskrimineerimise teine uuring – peamised tulemused), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 6. detsember 2017.

FRA (2020), *A long way to go for LGBTI equality* (Pikk tee LGBTI-inimeste võrdõiguslikkuseni), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 14. mai 2020.

FRA ja Euroopa Inimõiguste Kohus (2018), *Euroopa võrdse kohtlemise õiguse käsiraamat*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 21. märts 2018.

4. peatükk

Isikliku identiteedi küsimused

Euroopa Nõukogu (2015), *Human rights and intersex people* (Inimõigused ja intersoolised inimesed), Euroopa Nõukogu inimõiguste voliniku avaldatud teemadokument, 2015.

FRA (2015), *The fundamental rights situation of intersex people* (Intersooliste inimeste põhiõiguste olukord), FRA Focus, Viin, 12. mai 2015.

5. peatükk

Perekonnaelu

FRA (2014), *Vanemliku hoolitsuseta laste eestkoste. Eestkotesüsteemide tõhustamine, et need vastaksid inimkaubanduse lapsohvrite erivajadustele*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 30. juuni 2014.

6. peatükk

Perepõhist hooldust asendav hooldus ja lapsendamine

Euroopa Nõukogu (2013), *Securing children's rights – A guide for professionals working in alternative care* (Lapse õiguste tagamine – juhend asendushooldussüsteemis töötavatele spetsialistidele), detsember 2013.

Euroopa Liit (2016), Euroopa Parlament, uuringuteenuste peadirektoraat, Euroopa lisaväärtuse üksus, *Cross-border recognition of adoptions – European added value assessment* (Lapsendamiste piiriülene tunnustamine – Euroopa lisaväärtuse hinnang), 30. november 2016.

Euroopa eestkostetasutuste võrgustik (2011), *Care for unaccompanied minors: Minimum standards, risk factors and recommendations for practitioners* (Üksi reisivate alaealiste eest hoolitsemine – Miinimumnõuded, riskitegurid ja soovitused spetsialistidele), „Eestkoste praktikas“, lõpparuanne, Utrecht, oktoober 2011.

FRA (2014), *Vanemliku hoolitsuseta laste eestkoste. Eestkotesüsteemide töhustamine, et need vastaksid inimkaubanduse lapsohvrite erivajadustele*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 30. juuni 2014.

ÜRO lapse õiguste komitee (2006), *General Comment No. 7 (2005): Implementing child rights in early childhood* (üldine märkus nr 7 lapse õiguste kohaldamise kohta varases lapsepõlves), CRC/C/GC/7/Rev. 1, 20. september 2006.

ÜRO Peaassamblee (2010), *Guidelines for the alternative care of children* (Laste asendushoolduse suunised), UN Doc. A/RES/64/142, 24. veebruar 2010.

ÜRO Inimõiguste Nõukogu (2009), *United Nations guidelines for the alternative care of children* (ÜRO suunised laste asendushoolduse kohta), ÜRO dokument A/HRC/11/L.13, 15. juuni 2009.

7. peatükk

Laste kaitse vägivalla ja ärakasutamise eest

Euroopa Nõukogu (2005), *inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon*, CETS nr 197, 16. mai 2005.

Euroopa Nõukogu (2018), *Safe at school: Education sector responses to violence based on sexual orientation, gender identity/expression or sex characteristics in Europe* (Turvaliselt koolis: Euroopa haridussektori vastus vägivallale, mille ajendiks on seksuaalne sättumus, sooidentiteet/sooväljendus või sootunnused), november 2018.

Euroopa Nõukogu Lanzarote komitee (2017), *Interpretative opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies (ICTs)* (tõlgendav arvamus, mis käsitleb Lanzarote konventsiooni kohaldatavust lastevastaste seksuaalkuritegude korral, mida võimaldab sooritada info- ja sidetehnika), 12. mai 2017.

Euroopa Nõukogu Lanzarote komitee (2017), *Special report: Protecting children affected by the refugee crisis from sexual exploitation and sexual abuse* (Eriaruanne: pagulaskriisist mõjutatud laste kaitse seksuaalse ärakasutamise ja väärkohtlemise eest), 3. märts 2017.

Euroopa Nõukogu Lanzarote komitee (2018), *2nd implementation report: Protection of children against sexual abuse in the circle of trust: The strategies* (2. rakendusaruanne. Laste kaitse seksuaalse väärkohtlemise eest usaldusringis: strateegiad), 31. jaanuar 2018.

Euroopa Nõukogu Lanzarote komitee (2019), *Opinion on child sexually suggestive or explicit images and/or videos generated, shared and received by children* (Arvamus last kujutavate seksuaalse alatoonide või sisuga fotode ja/või videote kohta, mida lapsed valmistavad, jagavad või saavad), 6. juuni 2019.

Euroopa Liit (2020), *Ohvrite õigusi käsitlev ELi strateegia (2020–2025)*, COM(2020) 258 final, Brüssel, 24. juuni 2020.

Euroopa Liit (2020), Euroopa Komisjon, *Euroopa Liidu lapse õiguste strateegia ja Euroopa lastegarantii*, mai 2020.

Euroopa Liit (2021), Euroopa Komisjon, *Inimkaubanduse vastu võitlemise ELi strateegia 2021–2025*, COM(2021) 171, 14. aprill 2021.

FRA (2009), *Child trafficking in the European Union: Challenges, perspectives and good practices* (Lastega kaubitsemine ELis: probleemid väljavaated ja hea tava), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 7. juuli 2009.

FRA (2015), *Severe labour exploitation: Workers moving within or into the European Union – States' obligations and victims' rights* (Raske tööalane ärakasutamine: Euroopa Liidu piires liikuvad või sellesse saabuvad töötajad – riikide kohustused ja ohvrite õigused), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2. juuni 2015.

FRA (2015), *Violence against children with disabilities: Legislation, policies and programmes in the EU* (Puuetega laste vastane vägivald: õigusaktid, poliitika ja programmid ELis), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2. detsember 2015.

UNICEF (2006), *Behind closed doors: The impact of domestic violence on children* (Suletud uste taga: koduvägivalla mõju lastele).

UNICEF ja WHO (2020), *COVID-19: Protecting children from violence, abuse and neglect in the home* (COVID-19: laste kaitse vägivalla, väärkohtlemise ja hoole-tuse eest kodus), 1. mai 2020.

ÜRO lapse õiguste komitee (2009), *General Comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard* (üldine märkus nr 12 alaealise õiguse kohta avaldada arvamust), CRC/C/GC/12, 1. juuli 2009.

ÜRO lapse õiguste komitee (2011), *General Comment No. 13 (2011): The right of the child to freedom from all forms of violence* (üldmärkus nr 13 lapse õiguse kohta kaitsele igasuguse vägivalla eest), CRC/C/GC/13, 18. aprill 2011.

8. peatükk

Majandus-, sotsiaal- ja kultuuriõigused ning piisav elatustase

Euroopa Nõukogu (2019), *Protecting the child from poverty: The role of rights in the Council of Europe* (Lapse kaitse vaesuse eest: õiguste roll Euroopa Nõukogus), Strasbourg, Euroopa Nõukogu kirjastus, 14. november 2019.

Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2011), *Guidelines on child-friendly health care* (lapsesõbralike tervishoiuteenuste suunised), 21. september 2011.

Euroopa Nõukogu parlamentaarne assamblee (2016), *Resolution 2139 (2016), Ensuring access to health care for all children in Europe* (Resolutsioon 2139 (2016), tervishoiuteenuse tagamine kõigile lastele Euroopas), 25. november 2016.

Euroopa Nõukogu parlamentaarne assamblee (2019), *Resolution 2284 (2019), Addressing the health needs of adolescents in Europe* (Resolutsioon 2284 (2019), noorukite tervisevajaduste lahendamine Euroopas), 24. mai 2019.

Euroopa Liit (2020), Euroopa Komisjon, *Feasibility study for a child guarantee – Final report* (Lastegarantii teostatavusuuring – lõpparuanne), märts 2020.

FRA (2018), *Combating child poverty: An issue of fundamental rights* (Võitlus laste vaesusega: põhiõiguste küsimus), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 17. oktoober 2018.

9. peatükk

Rände- ja varjupaigaküsimused

Euroopa Nõukogu (2017), *Age assessment: Council of Europe member states' policies, procedures and practices respectful of children's rights in the context of migration* (Vanuse hindamine: Euroopa Nõukogu liikmesriikide poliitika, meetlused ja tavad, mis austavad laste õigusi rände kontekstis), september 2017.

Euroopa Nõukogu (2018), *How to convey child-friendly information to children in migration: A handbook for frontline professionals* (Kuidas edastada

lapsrändajatele teavet lapsesõbralikult: käsiraamat esiliinitöötajatele), Strasbourg, Euroopa Nõukogu kirjastus, detsember 2018.

Euroopa Nõukogu (2018), *Legal and practical aspects of effective alternatives to detention in the context of migration – Analysis by the Steering Committee for Human Rights (CDDH)* (Rände kontekstis kinnipidamise tõhusate alternatiivide õiguslikud ja praktilised aspektid – inimõiguste juhtkomitee analüüs), 7. detsember 2017.

Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiamet (2018), *EASO praktiline juhend vanuse hindamise kohta*, teine väljaanne, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

Euroopa Varjupaigaküsimuste Tugiamet (2021), *Age assessment practices in EU+ countries: Updated findings* (Vanuse hindamise tavad EL+ riikides: uued andmed), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, juuli 2021.

Euroopa Parlamendi kodanikuvabaduste komisjon (2013), *Report on the situation of unaccompanied minors in the EU* (raport saatjata alaealiste olukorra kohta Euroopa Liidus) (2012/2263(INI)), 26. august 2013.

Eurydice, Euroopa Komisjon (hariduse ja kultuuri peadirektoraat) (2009), *Integrating immigrant children into schools in Europe* (Lapsrändajate lõimimine Euroopa koolidesse), aprill 2009.

FRA (2010), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States* (Varjupaika taotlejad vanematest eraldatud lapsed Euroopa Liidu liikmesriikides), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 7. detsember 2010.

FRA (2011), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union* (Ebaseaduslike rändajate põhiõigused Euroopa Liidus), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 7. aprill 2017.

FRA (2011), *Migrants in an irregular situation: Access to healthcare in 10 European Union Member States* (Ebaseaduslikud rändajad: juurdepääs tervishoiuteenustele Euroopa Liidu 10 liikmesriigis), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 11. oktoober 2011.

FRA (2017), *Together in the EU: Promoting the participation of migrants and their descendants* (Koos ELis: rändajate ja nende järeltulijate osalemise edendamise), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 15. märts 2017.

FRA (2019), *Integration of young refugees in the EU: good practices and challenges* (Noorte pagulaste integreerimine ELi: head tavad ja väljakutsed), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 19. november 2019.

FRA (2020), *Relocating unaccompanied children: Applying good practices to future schemes* (Saatjata alaealiste ümberpaigutamine: heade tavade rakendamine tulevaste kavade korral), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 11. mai 2020.

FRA ja Euroopa Inimõiguste Kohus (2020), *Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 17. detsember 2020.

ÜRO pagulaste ülemvolinik (2018), *The 'essential right' to family unity of refugees and others in need of international protection in the context of family reunification* (Pagulaste ja muude rahvusvahelist kaitset vajajate isikute esmane õigus perekonna ühtsusele perekonna taasühinemise raames), Legal and Protection Policy Research Series, Genf, rahvusvahelise kaitse osakond, jaanuar 2018.

ÜRO (2019), *Joint general comment No. 3 (2017) of the Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families and No. 22 (2017) of the Committee on the Rights of the Child on the general principles regarding the human rights of children in the context of international migration* (Võõrtöötajate ja nende pereliikmete õiguste kaitse komitee ühine üldine märkus nr 3 (2017) ja lapse õiguste komitee üldine märkus nr 22 (2017) laste inimõiguste üldpõhimõtete kohta rahvusvahelise rände raames), CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22, 16. november 2017.

ÜRO lapse õiguste komitee (2005), *General Comment No. 6 (2005): Treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin* (Üldine märkus nr 6 saatjata ja vanematest eraldatud laste kohtlemise kohta väljaspool nende päritoluriiki), CRC/GC/2005/6, 1. september 2005.

10. peatükk

Isikuandmed ja tarbijakaitse

Euroopa Nõukogu isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsiooni nõuandekomitee (konventsioon 108) (2019), *Children's data protection in education systems: Challenges and possible remedies* (Laste andmekaitse hariduse kontekstis: väljakutsed ja võimalikud lahendused), 11. september 2019.

Euroopa Nõukogu Lanzarote komitee (2017), *Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies (ICTs)* (tõlgendav arvamus, mis käsitleb Lanzarote konventsiooni kohaldatavust lastevastaste seksuaalkuritegude korral, mida võimaldab sooritada info- ja sidetehnika), 12. mai 2017.

Euroopa Nõukogu Lanzarote komitee (2018), *Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment – Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers* (suunised lapse õiguste austamise, kaitse ja teostamise kohta digitaalkeskkonnas, ministrite komitee soovitus CM/Rec(2018)7), september 2018.

Euroopa Nõukogu inimõiguste volinik (2019), *Unboxing artificial intelligence: 10 steps to protect human rights* (Tehisintellekti analüüs: 10 sammu inimõiguste kaitseks), 14. mai 2019.

FRA (2018), *Euroopa andmekaitseõiguse käsiraamat – 2018. aasta väljaanne*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 25. mai 2018.

ÜRO lapse õiguste komitee (2021), *General Comment No. 25 (2021): on children's rights in relation to the digital environment* (üldine märkus nr 25 lapse õiguste kohta digikeskkonnas), CRC/C/GC/25, 2. märts 2021.

11. peatükk

Laste õigused kriminaalkohtu- ja kohtuvälistes menetlustes

Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Guidelines on child-friendly justice* (lapsesõbraliku õigusemõistmise suunised), 17. november 2010.

Euroopa Liit (2014), Euroopa Komisjon, *Summary of contextual overviews on children's involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union* (Kokkuvõte sisulistest ülevaadetest laste kaasatuse kohta kriminaalkohtumenetlustes Euroopa Liidu 28 liikmesriigis), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 16. aprill 2014.

FRA (2014), *Violence against women: An EU-wide survey – Main Results* (Nais-tevastane vägivald. ELi-ülene uuring – peamised tulemused), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 5. märts 2014.

FRA (2014), *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims* (Kuriteoohvrid Euroopa Liidus: ohvriabi ulatus ja olemus), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 12. jaanuar 2015.

FRA (2015), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States* (Lapsesõbralik õigusemõistmine – spetsialistide seisukohad ja kogemused seoses laste osalemisega tsiviil- ja kriminaalkohtumenetlustes ELi 10 liikmesriigis), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 5. mai 2015.

FRA (2017), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States* (Lapsesõbralik õigusemõistmine – kohtumenetluses kannatanu, tunnistaja või menetlusosalisena osalenud laste seisukohad ja kogemused ELi üheksas liikmesriigis), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 22. veebruar 2017.

FRA (2018), *Children's rights and justice – Minimum age requirements in the EU* (Laste õigused ja õigusemõistmine – vanuse alampiiri nõuded ELis), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 25. aprill 2018.

FRA (2018), *Mapping minimum age requirements: Children's rights and justice* Vanuse alampiiri nõuete ülevaade – laste õigused ja õigusemõistmine), Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 25. aprill 2018.

FRA ja Euroopa Inimõiguste Kohus (2016), *Õiguskaitse kättesaadavust käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 22. juuni 2016.

ÜRO lapse õiguste komitee (2007), *General Comment No. 10 (2007): Children's rights in juvenile justice* (üldine märkus nr 10 laste õiguste kohta alaealistega seotud õigusemõistmise puhul), CRC/c/GC/10, 25. aprill 2007.

ÜRO lapse õiguste komitee (2019), *General Comment No. 24 (2019): Children's rights in the child justice system* (üldine märkus nr 24 laste õiguste kohta alaealistega seotud õigusemõistmise puhul), CRC/C/GC/24, 18. september 2019.

Kohtupraktika

Euroopa Liidu Kohtu kohtupraktika

<i>A ja S versus Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i> , C-550/16, 12. aprill 2018.....	204, 215
<i>A versus B</i> , C-262/21 PPU, 2. august 2021.....	93, 111
<i>Alfredo Rendón Marín versus Administración del Estado</i> , C-165/14, 13. september 2016.....	78, 88
<i>B. M. M. (C-133/19 ja C-136/19), B. S. (C-133/19), B. M. (C-136/19), B. M. O. (C-137/19) versus État belge</i> , liidetud kohtuasjad C-133/19, C-136/19 ja C-137/19, 16. juuli 2020	214
<i>Barbara Mercredi versus Richard Chaffe</i> , C-497/10 PPU, 22. detsember 2010.....	92, 99, 101
<i>Baumbast ja R versus Secretary of State for the Home Department</i> , C-413/99, 17. september 2002.....	173, 184, 223
<i>Carlos Garcia Avello versus Belgia riik</i> , C-148/02, 2. oktoober 2003	80
<i>Donato Casagrande versus Landeshauptstadt München</i> , C-9/74, 3. juuli 1974.....	173, 184
<i>Doris Povse versus Mauro Alpago</i> , C-211/10 PPU, 1. juuli 2010.....	93, 110
<i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH versus Avides Media AG</i> , C-244/06, 14. veebruar 2008.....	15, 32, 232, 241
<i>E. versus B.</i> , C-436/13, 1. oktoober 2014.....	91, 100
<i>Euroopa Parlament versus Euroopa Liidu Nõukogu</i> , C-540/03, 27. juuni 2006	32

<i>Gerardo Ruiz Zambrano versus Office national de l'emploi (ONEm)</i> , C-34/09, 8. märts 2011	78, 87, 224
<i>Health Service Executive versus S. C. ja A. C.</i> , C-92/12 PPU, 26. aprill 2012	122
<i>J. McB. versus L.E.</i> , C-400/10 PPU, 5. oktoober 2010	94
<i>J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung versus Euroopa Ühenduste Komisjon</i> , C-4/73, 14. mai 1974	30
<i>Janko Rottmann versus Freistaat Bayern</i> , C-135/08, 2. märts 2010	88
<i>Jasna Detiček versus Maurizio Sgueglia</i> , C-403/09 PPU, 23. detsember 2009	99
<i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga versus Simone Pelz</i> , C-491/10 PPU, 22. detsember 2010	32, 38, 46, 92, 110, 111
<i>Konstantinos Maistrellis versus Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaionaton</i> , C-222/14, 16. juuli 2015	200
<i>Kunqian Catherine Zhu ja Man Lavette Chen versus Secretary of State for the Home Department</i> , C-200/02, 19. oktoober 2004	54, 66, 87
<i>London Borough of Harrow versus Nimco Hassan Ibrahim ja Secretary of State for the Home Department</i> , C-310/08, 23. veebruar 2010	185, 223
<i>LW versus Bundesrepublik Deutschland</i> , C-91/20, 9. november 2021	203, 209
<i>M. A. versus État belge</i> , C-112/20, 11. märts 2021	15, 32, 205
<i>M.J.E. Bernini versus Minister van Onderwijs en Wetenschappen</i> , C-3/90, 26. veebruar 1992	184
<i>María Martínez Sala versus Freistaat Bayern</i> , C-85/96, 12. mai 1998	199
<i>Maria Teixeira versus London Borough of Lambeth ja Secretary of State for the Home Department</i> , C-480/08, 23. veebruar 2010	185, 223
<i>Murat Dereci jt versus Bundesministerium für Inneres</i> , C-256/11, 15. november 2011	224
<i>Neli Valcheva versus Georgios Babanarakis</i> , C-335/17, 31. mai 2018	92, 101
<i>OL versus PQ</i> , C-111/17 PPU, 8. juuni 2017	92, 111
<i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH versus Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i> , C-36/02, 14. oktoober 2004	232, 241
<i>Otsus kriminaalasjas versus X</i> , C-507/10, 21. detsember 2011	268
<i>Otsus kriminaalasjas, milles süüdistatav on Maria Pupino</i> [suurkoda], C-105/03, 16. juuni 2005	248, 268

<i>Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie versus Salah Al Chodor jt</i> , C-528/15, 15. märts 2017	204, 219
<i>Productores de Música de España (Promusicae) versus Telefónica de España SAU</i> [suurkoda], C-275/06, 29. jaanuar 2008.....	233
<i>S. Coleman versus Attridge Law ja Steve Law</i> , C-303/06, 17. juuli 2008.....	54, 55, 68
<i>SM versus Entry Clearance Officer, UK Visa Section</i> , C-129/18, 26. märts 2019.....	91
<i>Stadt Wuppertal versus Maria Elisabeth Bauer ja Volker Willmeroth versus Martina Broßonn</i> , liidetud kohtuasjad C-569/16 ja C-570/16, punkt 6. November 2018.....	178
<i>Stefan Grunkin ja Dorothee Regina Paul</i> [suurkoda], C-353/06, 14. oktoober 2008.....	80
<i>The Queen, taotluse alusel, mille esitasid MA jt, versus Secretary of State for the Home Department</i> , C-648/11, 6. juuni 2013	205, 226
<i>Tjebbes jt versus Minister van Buitenlandse Zaken</i> , C-221/17, 12. märts 2019	78, 88
<i>TQ versus Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid</i> , C-441/19, 14. jaanuar 2021.....	205, 225, 226
<i>Yoshikazu Iida versus Stadt Ulm</i> , C-40/11, 8. november 2012	224
<i>Z versus A Government department ja The Board of management of a community school</i> [suurkoda], C-363/12, 18. märts 2014.....	68, 199
<i>Zoi Chatzi versus Ypourgos Oikonomikon</i> , C-149/10, 16. september 2010	200
<i>Zubair Haqbin versus Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers</i> , C-233/18, 12. november 2019.....	195, 175

Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika

<i>„Belgia haridussüsteemi keelekorraldust reguleerivate õigusaktide teatud aspektid“ versus Belgia</i> , nr 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 ja 2126/64, 23. juuli 1968	75, 179
<i>A ja B versus Horvaatia</i> , nr 7144/15, 20. juuni 2019	150
<i>A.B. jt versus Prantsusmaa</i> , nr 11593/12, 12. juuli 2016.....	220
<i>A.H. jt versus Venemaa</i> , nr 6033/13, 8927/13, 10549/13, 12275/13, 23890/13, 26309/13, 27161/13, 29197/13, 32224/13, 32331/13, 32351/13, 32368/13, 37173/13, 38490/13, 42340/13 ja 42403/13, 17. jaanuar 2017	116, 132

<i>A.I. versus Itaalia</i> , nr 70896/17, 1. aprill 2021	92, 103
<i>A.L. versus Soome</i> , nr 23220/04, 27. jaanuar 2009.....	269
<i>A.M. jt versus Prantsusmaa</i> , nr 24587/12, 12. juuli 2016	204, 220
<i>A.M. jt versus Venemaa</i> , nr 47220/19, 6. juuli 2021.....	73, 92, 104
<i>A.M.M. versus Rumeenia</i> , nr 2151/10, 14. veebruar 2012	84
<i>A.R. ja L.R. versus Šveits</i> , nr 22338/15, 19. detsember 2017.....	136, 152, 181
<i>Abdi Ibrahim versus Norra</i> , nr 15379/16, 17. detsember 2019.....	129
<i>Ádám jt versus Rumeenia</i> , nr 81114/17, 13. oktoober 2020.....	54, 63
<i>Adamkiewicz versus Poola</i> , nr 54729/00, 2. märts 2010.....	251
<i>Adžić versus Horvaatia</i> , nr 22643/14, 12. märts 2015	114
<i>Airey versus Iirimaa</i> , nr 6289/73, 9. oktoober 1979	176
<i>Ali versus Ühendkuningriik</i> , nr 40385/06, 11. jaanuar 2011.....	180
<i>Anayo versus Saksamaa</i> , nr 20578/07, 21. detsember 2010.....	102
<i>Angelova versus Bulgaaria</i> , nr 38361/97, 13. juuni 2002	265
<i>Assem Hassan Ali versus Taani</i> , nr 25593/14, 23. oktoober 2018	227
<i>Assenov jt versus Bulgaaria</i> , nr 24760/94, 28. oktoober 1998.....	142
<i>Avilina jt versus Venemaa</i> , nr 1585/09, 6. juuni 2013.....	231, 237
<i>B. versus Rumeenia (nr 2)</i> , nr 1285/03, 19. veebruar 2013.....	115, 124
<i>B.B. ja F.B. versus Saksamaa</i> , nr 18734/09 ja nr 9424/11, 14. märts 2013	115, 124, 125
<i>Bah versus Ühendkuningriik</i> , nr 56328/07, 27. september 2011	175, 195
<i>Bajsultanov versus Austria</i> , nr 54131/10, 12. juuni 2012.....	216
<i>Bayev jt versus Venemaa</i> , nr 67667/09, 20. juuni 2017	55, 73, 181
<i>Bilalova jt versus Poola</i> , nr 23685/14, 26. märts 2020	219
<i>Bistieva jt versus Poola</i> , nr 75157/14, 10. aprill 2018	204, 221
<i>Blokhin versus Venemaa</i> , nr 47152/06, 23. märts 2016	248, 261
<i>Bocos-Cuesta versus Madalmaad</i> , nr 54789/00, 10. november 2005.....	269
<i>Bogonosovy versus Venemaa</i> , nr 38201/16, 5. märts 2019	92, 105
<i>Bouamar versus Belgia</i> , nr 9106/80, 29. veebruar 1988.....	74, 248, 262, 263
<i>Boultif versus Šveits</i> , nr 54273/00, 2. august 2001.....	226
<i>C. ja E. versus Prantsusmaa</i> , nr 1462/18 ja nr 17348/18, 12. detsember 2019.....	84
<i>C. versus Horvaatia</i> , nr 80117/17, 8. oktoober 2020	21, 48
<i>C.N. ja V. versus Prantsusmaa</i> , nr 67724/09, 11. oktoober 2012	136, 157, 158
<i>C.N. versus Ühendkuningriik</i> , nr 4239/08, 13. november 2012.....	158
<i>C.P. versus Ühendkuningriik</i> , nr 300/11, 6. september 2016.....	180

<i>Çam versus Türgi</i> , nr 51500/08, 23. veebruar 2016	55, 69
<i>Campbell ja Cosans versus Ühendkuningriik</i> , nr 7511/76 ja nr 7743/76, 25. veebruar 1982	145
<i>Canonne versus Prantsusmaa</i> , nr 22037/13, 2. juuni 2015	83
<i>Catan jt versus Moldova ja Venemaa</i> [suurkoda], nr 43370/04, 8252/05 ja 18454/06, 19. oktoober 2012	54, 63, 182
<i>Centre for Legal Resources Valentin Câmpeanu nimel versus Rumeenia</i> [suurkoda], nr 47848/08, 17. juuli 2014	137, 167, 174, 189
<i>Cința versus Rumeenia</i> , nr 3891/19, 18. veebruar 2020	70
<i>Connors versus Ühendkuningriik</i> , nr 66746/01, 27. mai 2004	196
<i>Copland versus Ühendkuningriik</i> , nr 62617/00, 3. aprill 2007	237
<i>Çoşelav versus Türgi</i> , nr 1413/07, 9. oktoober 2012	21, 248, 265
<i>Costello-Roberts versus Ühendkuningriik</i> , nr 13134/87, 25. märts 1993	136, 141, 145
<i>Cusan ja Fazzo versus Itaalia</i> , nr 77/07, 7. jaanuar 2014	80, 81
<i>D. versus Prantsusmaa</i> , nr 11288/18, 16. juuli 2020	86
<i>D.G. versus Iirimaa</i> , nr 39474/98, 16. mai 2002	55, 74, 248, 262
<i>D.H. jt versus Tšehhi Vabariik</i> [suurkoda], nr 57325/00, 13. november 2007	53, 62
<i>Darby versus Rootsi</i> , nr 11581/85, 23. oktoober 1990	40
<i>Dinç ja Çakır versus Türgi</i> , nr 66066/09, 9. juuli 2013	260
<i>Dogru versus Prantsusmaa</i> , nr 27058/05, 4. detsember 2008	37, 40
<i>Doorson versus Madalmaad</i> , nr 20524/92, 26. märts 1996	269
<i>Dupin versus Prantsusmaa</i> , nr 2282/17, 18. detsember 2018	69
<i>E.B. versus Prantsusmaa</i> [suurkoda], nr 43546/02, 22. jaanuar 2008	116, 131
<i>Eriksson versus Rootsi</i> , nr 11373/85, 22. juuni 1989	126
<i>F.O. versus Horvaatia</i> , nr 29555/13, 22. aprill 2021	136, 145, 146
<i>Fabris versus Prantsusmaa</i> [suurkoda], nr 16574/08, 7. veebruar 2013	55, 75
<i>Folgerø jt versus Norra</i> [suurkoda], nr 15472/02, 29. juuni 2007	42, 180
<i>G.L. versus Itaalia</i> , nr 59751/15, 10. september 2020	55, 69
<i>Gard jt versus Ühendkuningriik</i> , nr 39793/17, 27. juuni 2017	191
<i>Gas ja Dubois versus Prantsusmaa</i> , nr 25951/07, 15. märts 2012	116, 131
<i>Gaskin versus Ühendkuningriik</i> , nr 10454/83, 7. juuli 1989	38, 45, 82
<i>Genovese versus Malta</i> , nr 53124/09, 11. oktoober 2011	78, 89
<i>Glass versus Ühendkuningriik</i> , nr 61827/00, 9. märts 2004	174, 189

<i>Grzelak versus Poola</i> , nr 7710/02, 15. juuni 2010.....	37, 40, 180
<i>Guberina versus Horvaatia</i> , nr 23682/13, 22. märts 2016.....	70
<i>Guillot versus Prantsusmaa</i> , nr 22500/93, 24. oktoober 1993.....	80
<i>Gül versus Šveits</i> , nr 23218/94, 19. veebruar 1996.....	204, 217
<i>Güveç versus Türgi</i> , nr 70337/01, 20. jaanuar 2009.....	21, 248, 260, 263, 264
<i>H.A. jt versus Kreeka</i> , nr 19951/16, 28. veebruar 2019.....	219
<i>H.Y. ja Hü.Y. versus Türgi</i> , nr 40262/98, 6. oktoober 2005.....	265
<i>Handyside versus Ühendkuningriik</i> , nr 5493/72, 7. detsember 1976.....	38, 44
<i>Harroudj versus Prantsusmaa</i> , nr 43631/09, 4. oktoober 2012.....	30, 117, 132
<i>Hasan ja Eylem Zengin versus Türgi</i> , nr 1448/04, 9. oktoober 2007.....	42
<i>Havelka jt versus Tšehhi Vabariik</i> , nr 23499/06, 21. juuni 2007.....	196
<i>Hoholm versus Slovakkia</i> , nr 35632/13, 13. jaanuar 2015.....	114
<i>Horych versus Poola</i> , nr 13621/08, 17. aprill 2012.....	92, 106
<i>I.C. versus Rumeenia</i> , nr 36934/08, 24. mai 2016.....	137, 169
<i>Idalov versus Venemaa</i> , nr 5826/03, 22. mai 2012.....	259
<i>Iglesias Casarrubios ja Cantalapiedra Iglesias versus Hispaania</i> , nr 23298/12, 11. oktoober 2016.....	48
<i>Ignaccolo-Zenide versus Rumeenia</i> , nr 31679/96, 25. jaanuar 2000.....	94
<i>Ilija Petrov versus Bulgaaria</i> , nr 19202/03, 24. aprill 2012.....	174, 188
<i>J.M. versus Taani</i> , nr 34421/09, 13. november 2012.....	260
<i>Jansen versus Norra</i> , nr 2822/16, 6. september 2018.....	116, 126
<i>Jeunesse versus Madalmaad</i> [suurkoda], nr 12738/10, 3. oktoober 2014.....	204, 217
<i>Johansson versus Soome</i> , nr 10163/02, 6. september 2007.....	77, 80
<i>K. ja T. versus Soome</i> [suurkoda], nr 25702/94, 12. juuli 2001.....	96, 102, 103
<i>K.A. versus Soome</i> , nr 27751/95, 14. jaanuar 2003.....	121
<i>K.J. versus Poola</i> , nr 30813/14, 1. märts 2016.....	114
<i>K.U. versus Soome</i> , nr 2872/02, 2. detsember 2008.....	137, 166
<i>Kayak versus Türgi</i> , nr 60444/08, 10. juuli 2012.....	135, 142
<i>Kearns versus Prantsusmaa</i> , nr 35991/04, 10. jaanuar 2008.....	116, 130
<i>Kervanci versus Prantsusmaa</i> , nr 31645/04, 4. detsember 2008.....	37, 40
<i>Khan versus Prantsusmaa</i> , nr 12267/16, 28. veebruar 2019.....	175, 197
<i>Khoroshenko versus Venemaa</i> , nr 41418/04, 30. juuni 2015.....	92, 106
<i>Kjeldsen, Busk Madsen ja Pedersen versus Taani</i> , nr 5095/71, nr 5920/72 ja nr 5926/72, 7. detsember 1976.....	42

<i>Klass jt versus Saksamaa</i> , nr 5029/71, 6. september 1978.....	237
<i>Klerks versus Madalmaad</i> , nr 25212/94, 4. juuli 1995.....	69
<i>Konstantin Markin versus Venemaa</i> [suurkoda], nr 30078/06, 22. märts 2012.....	176, 200
<i>Kontrová versus Slovakkia</i> , nr 7510/04, 31. mai 2007.....	136, 154
<i>Korneykova versus Ukraina</i> , nr 39884/05, 19. jaanuar 2012.....	260
<i>Kovač versus Horvaatia</i> , nr 503/05, 12. juuli 2007.....	248, 269
<i>Kristlik-Demokraatlik Rahvapartei versus Moldova</i> , nr 28793/02, 14. veebruar 2006.....	39, 51
<i>Krušković versus Horvaatia</i> , nr 46185/08, 21. juuni 2011.....	84
<i>Kuptsov ja Kuptsova versus Venemaa</i> , nr 6110/03, 3. märts 2011.....	260, 264
<i>Kurt versus Austria</i> , nr 62903/15, 15. juuni 2021.....	136, 153
<i>Labassee versus Prantsusmaa</i> , nr 65941/11, 26. juuni 2014.....	84
<i>Ladent versus Poola</i> , nr 11036/03, 18. märts 2008.....	260
<i>Lautsi jt versus Itaalia</i> [suurkoda], nr 30814/06, 18. märts 2011.....	37, 42
<i>Lavida jt versus Kreeka</i> , nr 7973/10, 30. mai 2013.....	62
<i>Leander versus Rootsi</i> , nr 9248/81, 26. märts 1987.....	237
<i>M.A. versus Austria</i> , nr 4097/13, 15. jaanuar 2015.....	114
<i>M.A.K ja R.K. versus Ühendkuningriik</i> , nr 45901/05 ja nr 40146/06, 23. märts 2010.....	174, 190
<i>M.C. versus Bulgaaria</i> , nr 39272/98, 4. detsember 2003.....	136, 141, 149
<i>M.N. jt versus Belgia</i> , nr 3599/18, 5. märts 2020.....	48
<i>M.S. versus Ukraina</i> , nr 2091/13, 11. juuli 2017.....	92, 106
<i>Maaouia versus Prantsusmaa</i> [suurkoda], nr 39652/98, 5. oktoober 2000.....	228
<i>Malone versus Ühendkuningriik</i> , nr 8691/79, 26. aprill 1985.....	237
<i>Mandet versus Prantsusmaa</i> , nr 30955/12, 14. jaanuar 2016.....	83
<i>Mansour versus Slovakkia</i> , nr 60399/15, 21. november 2017.....	114
<i>Marckx versus Belgia</i> , nr 6833/74, 13. juuni 1979.....	21
<i>Maslov versus Austria</i> [suurkoda], nr 1638/03, 23. juuni 2008.....	16, 33
<i>Mazurek versus Prantsusmaa</i> , nr 34406/97, 1. veebruar 2000.....	55, 75
<i>McIntyre versus Ühendkuningriik</i> , nr 29046/95, 21. oktoober 1998.....	69
<i>McMichael versus Ühendkuningriik</i> , nr 16424/90, 24. veebruar 1995.....	124
<i>Memlika versus Kreeka</i> , nr 37991/12, 6.oktoober 2015.....	180
<i>Mennesson versus Prantsusmaa</i> , nr 65192/11, 26. juuni 2014.....	78, 82, 84, 85
<i>Mik ja Jovanović versus Serbia</i> , nr 9291/14 ja nr 63798/14, 23. märts 2021.....	171

<i>Mikulić versus Horvaatia</i> , nr 53176/99, 7. veebruar 2002	78, 82
<i>Mitovi versus endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik</i> , nr 53565/13, 16. aprill 2015.....	105
<i>Mizzi versus Malta</i> , nr 26111/02, 12. jaanuar 2006.....	78, 83
<i>Moustahi versus Prantsusmaa</i> , nr 9347/14, 25. juuni 2020	204, 221, 229
<i>Mubilanzila Mayeka ja Kaniki Mitunga versus Belgia</i> , nr 13178/03, 12. oktoober 2006.....	204, 219
<i>Mustafa ja Armağan Akin versus Türgi</i> , nr 4694/03, 6. aprill 2010	92, 103
<i>N. Ts. jt versus Gruusia</i> , nr 71776/12, 2. veebruar 2016.....	48
<i>Nart versus Türgi</i> , nr 20817/04, 6. mai 2008.....	247, 261, 263
<i>Nencheva jt versus Bulgaaria</i> , nr 48609/06, 18. juuni 2013.....	137, 140, 155, 168
<i>Neulinger ja Shuruk versus Šveits</i> [suurkoda], nr 41615/07, 6. juuli 2010	92, 112
<i>Nortier versus Madalmaad</i> , nr 13924/88, 24. august 1993	251
<i>O’Keeffe versus Iirimaa</i> [suurkoda], nr 35810/09, 28. jaanuar 2014	135, 141, 142
<i>Odièvre versus Prantsusmaa</i> [suurkoda], nr 42326/98, 13. veebruar 2003.....	81
<i>Olsson versus Rootsi (nr 1)</i> , nr 10465/83, 24. märts 1988.....	126
<i>Oršuš jt versus Horvaatia</i> , nr 15766/03, 16. märts 2010.....	54, 62
<i>Osmanoğlu ja Kocabaş versus Šveits</i> , nr 29086/12, 10. jaanuar 2017	38, 43
<i>Oyal versus Türgi</i> , nr 4864/05, 23. märts 2010	174, 188
<i>P.V. versus Hispaania</i> , nr 35159/09, 30. november 2010	55, 104
<i>Panovits versus Küpros</i> , nr 4268/04, 11. detsember 2008.....	247, 257
<i>Papageorgiou jt versus Kreeka</i> , nr 4762/18 ja 6140/18, 31. oktoober 2019	43
<i>Paradiso ja Campanelli versus Itaalia</i> , nr 25358/12, 24. jaanuar 2017	86, 115, 124
<i>Parfitt versus Ühendkuningriik</i> , nr 18533/21, 20. aprill 2021.....	174, 190
<i>Pedersen jt versus Norra</i> , nr 39710/15, 10. märts 2020	129
<i>Perovy versus Venemaa</i> , nr 47429/09, 20. oktoober 2020	43
<i>Petrov ja X. versus Venemaa</i> , nr 23608/16, 23. oktoober 2018	91, 96
<i>Ponomaryovi versus Bulgaaria</i> , nr 5335/05, 21. juuni 2011.....	54, 66, 173, 186
<i>R.C. ja V.C. versus Prantsusmaa</i> , nr 76491/14, 12. juuli 2016.....	220
<i>R.K. jt versus Prantsusmaa</i> , nr 68264/14, 12. juuli 2016.....	220
<i>R.R. jt versus Ungari</i> , nr 19400/11, 4. detsember 2012	204, 221, 248, 271
<i>R.S. versus Poola</i> , nr 63777/09, 21. juuli 2015.....	93, 113
<i>Rahimi versus Kreeka</i> , nr 8687/08, 5. aprill 2011.....	205, 228
<i>Rantsev versus Küpros ja Venemaa</i> , nr 25965/04, 7. jaanuar 2010	137, 161

<i>S. ja Marper versus Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 30562/04 ja nr 30566/04, 4. detsember 2008	231, 237, 238
<i>S.F. jt versus Bulgaaria</i> , nr 8138/16, 7. detsember 2017	204, 220
<i>S.M. versus Horvaatia</i> , nr 60561/14, 25. juuni 2020	161, 162
<i>S.N. versus Rootsi</i> , nr 34209/96, 2. juuli 2002	248, 269, 270
<i>Sahin versus Saksamaa</i> [suurkoda], nr 30943/96, 8. juuli 2003	38, 49
<i>Salduz versus Türgi</i> [suurkoda], nr 36391/02, 27. november 2008	257
<i>Saviny versus Ukraina</i> , nr 39948/06, 18. detsember 2008	123
<i>Schneider versus Saksamaa</i> , nr 17080/07, 15. september 2011	91, 102
<i>Schwizgebel versus Šveits</i> , nr 25762/07, 10. juuni 2010	21, 116, 130
<i>Selçuk versus Türgi</i> , nr 21768/02, 10. jaanuar 2006	260
<i>Şen versus Madalmaad</i> , nr 31465/96, 21. detsember 2001	211
<i>Siliadin versus Prantsusmaa</i> , nr 73316/01, 26. juuli 2005	157
<i>Simões Balbino versus Portugal</i> , nr 26956/14, 29. jaanuar 2019	114
<i>Slivenko versus Läti</i> [suurkoda], nr 48321/99, 9. oktoober 2003	89
<i>Smirnova versus Venemaa</i> , nr 46133/99 ja 48183/99, 24. juuli 2003	260
<i>Söderman versus Rootsi</i> [suurkoda], nr 5786/08, 12. november 2013	137, 164
<i>Stavropoulos jt versus Kreeka</i> , nr 52484/18, 25. juuni 2020	38, 43
<i>Strand Lobben jt versus Norra</i> , nr 37283/13, 10. september 2019	94, 116, 128
<i>Stummer versus Austria</i> [suurkoda], nr 37452/02, 7. juuli 2011	201
<i>Suur versus Eesti</i> , nr 41736/18, 20. oktoober 2020	129
<i>T. versus Tšehhi Vabariik</i> , nr 19315/11, 17. juuli 2014	116, 126
<i>T. versus Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 24724/94, 16. detsember 1999	247, 255
<i>Taplis versus Itaalia</i> , nr 41237/14, 18. september 2017	136, 154
<i>Tarakhel versus Šveits</i> [suurkoda], nr 29217/12, 4. november 2014	205, 227
<i>Terna versus Itaalia</i> , nr 21052/18, 14. jaanuar 2021	92, 104
<i>Tuquabo-Tekle jt versus Madalmaad</i> , nr 60665/00, 1. detsember 2005	204, 211, 217, 218
<i>Tyrer versus Ühendkuningriik</i> , nr 5856/72, 25. aprill 1978	141
<i>Üner versus Madalmaad</i> , nr 46410/99, 18. oktoober 2006	205, 226
<i>Uzbyakov versus Venemaa</i> , nr 71160/13, 5. mai 2020	128
<i>Uzun versus Saksamaa</i> , nr 35623/05, 2. september 2010	237
<i>V.C. versus Itaalia</i> , nr 54227/14, 1. mai 2018	137, 169
<i>V.C.L. ja A.N. versus Ühendkuningriik</i> , nr 77587/12 ja nr 74603/12, 16. veebruar 2021	137, 161, 162

<i>V.D. jt versus Venemaa</i> , nr 72931/10, 9. aprill 2019.....	91, 94
<i>V.K. versus Venemaa</i> , nr 68059/13, 7. märts 2017.....	145
<i>Valdís Fjölnisdóttir jt versus Island</i> , nr 71552/17, 18. mai 2021.....	78, 85
<i>Valsamis versus Kreeka</i> , nr 21787/93, 18. detsember 1996.....	42
<i>Vavříčka jt versus Tšehhi Vabariik</i> , nr 47621/13, 8. aprill 2021.....	174, 190
<i>Vejdeland jt versus Rootsi</i> , nr 1813/07, 9. veebruar 2012.....	73
<i>Vidal versus Belgia</i> , nr 12351/86, 22. aprill 1992.....	49
<i>Vojnity versus Ungari</i> , nr 29617/07, 12. veebruar 2013.....	104
<i>W. versus Soome</i> , nr 14151/02, 24. aprill 2007.....	269
<i>W. versus Ühendkuningriik</i> , nr 9749/82, 8. juuli 1987.....	124
<i>Wallová ja Walla versus Tšehhi Vabariik</i> , nr 23848/04, 26. oktoober 2006.....	115, 123, 196
<i>Winterstein jt versus Prantsusmaa</i> , nr 27013/07, 17. oktoober 2013.....	175, 196
<i>Wolter ja Sarfert versus Saksamaa</i> , nr 59752/13 ja nr 66277/13, 14. detsember 2017.....	75
<i>X jt versus Austria</i> [suurkoda], nr 19010/07, 19. veebruar 2013.....	73, 116, 132
<i>X jt versus Bulgaaria</i> [suurkoda], nr 22457/16, 2. veebruar 2021...143, 144, 248, 271	
<i>Y.I. versus Venemaa</i> , nr 68868/14, 25. veebruar 2020.....	115, 122, 129
<i>Y.S. ja O.S. versus Venemaa</i> , nr 17665/17, 15. juuni 2021.....	93, 114
<i>Yazgül Yılmaz versus Türgi</i> , nr 36369/06, 1. veebruar 2011.....	212
<i>Yocheva ja Ganeva versus Bulgaaria</i> , nr 18592/15 ja nr 43863/15, 11. mai 2021.....	176, 200
<i>Z. jt versus Ühendkuningriik</i> [suurkoda], nr 29392/95, 10. mai 2001.....	141, 155
<i>Zaiet versus Rumeenia</i> , nr 44958/05, 24. märts 2015.....	128
<i>Zorica Jovanović versus Serbia</i> , nr 21794/08, 26. märts 2013.....	138, 170

Euroopa sotsiaalõiguste komitee kohtupraktika

<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd versus Iirimaa</i> , kaebus nr 93/2013, 4. veebruar 2013.....	34
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) versus Sloveenia</i> , kaebus nr 95/2013, 27. mai 2015.....	143
<i>Defence for Children International (DCI) versus Madalmaad</i> , kaebus nr 47/2008, 20. oktoober 2009.....	21, 31, 197, 198

<i>Euroopa romade õiguste keskus (ERRC) ja vaimse puudega inimeste tugikeskus (MDAC) versus Tšehhi Vabariik</i> , kaebus nr 157/2017, 17. juuni 2020	34, 121
<i>Euroopa romade õiguste keskus (ERRC) versus Iirimaa</i> , kaebus nr 100/2013, 1. detsember 2015	54, 64
<i>Euroopa romade õiguste keskus (ERRC) versus Itaalia</i> , kaebus nr 27/2004, 7. detsember 2005	197
<i>European Action of the Disabled (AEH) versus Prantsusmaa</i> , kaebus nr 81/2012, 11. september 2013	178, 181
<i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) versus Prantsusmaa</i> , kaebus nr 114/2015, 24. jaanuar 2018	176, 186, 192, 202, 203, 212
<i>Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) versus Iirimaa</i> , kaebus nr 89/2013, 12. september 2014	163
<i>International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) versus Horvaatia</i> , kaebus nr 45/2007, 30. märts 2009	181
<i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) versus Prantsusmaa</i> , kaebus nr 14/2003, 8. september 2004	175, 192
<i>Maailma Piinamisvastane Organisatsioon (OMCT) versus Iirimaa</i> , kaebus nr 18/2003, 7. detsember 2004	31
<i>Maailma Piinamisvastane Organisatsioon (OMCT) versus Kreeka</i> , kaebus nr 17/2003, 7. detsember 2004	34
<i>Médecins du Monde – International versus Prantsusmaa</i> , kaebus nr 67/2011, 11. september 2012	181, 197
<i>Rahvusvaheline assotsiatsioon Autism Europe (IAAE) versus Prantsusmaa</i> , kaebus nr 13/2002, 4. november 2003	70, 178
<i>Rahvusvaheline Inimõiguste Föderatsioon (FIDH) ja Inclusion Europe versus Belgia</i> , kaebus nr 141/2017, 9. september 2020	70, 181
<i>Rahvusvaheline Juristide Komisjon (ICJ) ning Euroopa Pögenike ja Pagulaste Nõukogu (ECRE) versus Kreeka</i> , kaebus nr 173/2018, 26. jaanuar 2021	15, 31, 34, 35
<i>Rahvusvaheline Juristide Komisjon (ICJ) versus Portugal</i> , kaebus nr 1/1998, 9. september 1999	34
<i>Rahvusvaheline Juristide Komisjon (ICJ) versus Tšehhi Vabariik</i> , kaebus nr 148/2017, 20. oktoober 2020	34, 252, 257

<i>Riikliku elektriettevõtte töötajate keskliit (GENOP-DEI) ja Kreeka avalike teenistujate keskliit (ADEDY) versus Kreeka</i> , kaebus nr 65/2011, 23. mai 2012	178, 202
<i>Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) versus Prantsusmaa</i> , kaebus nr 26/2004, 15. juuni 2005	56
<i>Vaimse puudega inimeste tugikeskus (MDAC) versus Belgia</i> , kaebus nr 109/2014, 16. oktoober 2017	70
<i>Vaimse puudega inimeste tugikeskus (MDAC) versus Bulgaaria</i> , kaebus nr 41/2007, 3. juuni 2008	34, 70, 179, 181

Euroopa kohtute kohtuasjade otsing

Euroopa Inimõiguste Kohus: kohtupraktika andmebaas HUDOC

Andmebaas **HUDOC** annab tasuta juurdepääsu Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktikale: <http://HUDOC.echr.coe.int>.

Andmebaas on inglise ja prantsuse keeles ning sellel on kasutajasõbralik otsingumootor, millega on kohtuasju leida lihtne.

Õppevideod ja kasutusjuhendid on HUDOCi abiteabe lehel (**Help**). Filtrite ja otsinguväljade kasutamise kohta ilmuvad üksikasjalikud juhised, kui hoida kursorit kohal, mis on Hudoci kasutusliideses igast otsinguvahendist paremal.

Käsiraamatu viited kohtupraktikale annavad lugejale kogu vajaliku teabe, millega on lihtne leida viidatud kohtulahendi või -otsuse täisteksti.

Enne uue otsingu alustamist kuvatakse kohtu suurkoja ja koja kohtuotsused järjekorras, kus viimati avaldatud otsus on esimene. Otsinguks muudest kogudest, näiteks otsuste seast, tuleb tähistada asjaomane märkeruut väljal „**Document Collections**“ vasakul ülanurgas.

Kohtuasju on kõige lihtsam leida nii, et sisestate taotluse numbri väljale „**Application number**“ paremas ülanurgas jaotises „**Advanced Search**“ ja klõpsate seejärel sinist otsingunuppu.

Teiste valdkondade kohtupraktika leidmiseks, näiteks lastega seotud küsimustes, saab kasutada luubiga tähistatud **otsinguvälja** lehe paremas ülanurgas. Otsinguväljal saab teksti otsida

- üksiksõnaga (nt „child”);
- väljendiga (nt „migrant children”);
- kohtuasja pealkirja järgi;
- liikmesriigi järgi;
- Boole'i loogikaoperaatoritega väljendiga (nt „child IN alternative care”).

Teksti saab otsida lihtsamalt ka **lihtsustatud Boole'i otsinguga**, mis ilmub, kui klõpsata noolt **otsinguväljal**. Lihtsustatud Boole'i otsingus on kuus võimalust: täpse sõna või väljendi otsing; kõigi sõnade otsing; mis tahes sisestatud sõna otsing; sisestatud sõnu välistav otsing; sisestatud sõnade üksteise lähedalt otsing; vaba Boole'i otsing.

Kuvatud otsingutulemusi saab piirata näiteks keele- või riigifiltritega, mis on vasakul **filtrite** väljal. Filtreid saab kasutada eraldi või koos, et tulemuste loetelu veelgi piirata. Märksõnade filtris („Keywords”) on termineid, mis on võetud Euroopa inimõiguste konventsiooni tekstist ning on otseselt seotud kohtu arutluste ja järeldustega.

Näide. Vaja on otsida kohtupraktikat varjupaigataotlejate väljasaatmise kohta, mis tooks kaasa piinamise või ebainimliku kohtlemise või karistuse riski Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 3 mõistes.

- 1) Kasutaja sisestab kõigepealt **otsinguväljale** fraasi „asylum seekers” ja klõpsab sinist **otsingunuppu**.
- 2) Ilmuvad otsingutulemused. Kasutaja valib **filtrite väljalt** rikkumiste filtri („**Violation filter**”) alt „3”, et leida artikli 3 rikkumisega seotud kohtuasjad.
- 3) Seejärel saab kasutaja valida otsingu piiramiseks **märksõnade väljalt** asjakohased märksõnad, mis viitavad artiklile 3, nt „(Article 3) Prohibition of torture”.

Olulisemate kohtuasjade kohta on HUDOCis olemas ka kohtuasja kokkuvõte. Kokkuvõte koosneb kirjeldavast sissejuhatusesest ning juhtumiga seotud asjaolude ja õigusaktide lühikülevaatest, rõhuasetusega juriidiliselt olulistel aspektidel. Kui kokkuvõte on olemas, on tulemustes kohtuotsuse või teksti lingi kõrval sellele link **Legal Summaries**. Teise võimalusena saab ka otsida ainult kohtuasja kokkuvõtteid, tähistades väljal „**Document collections**” märkeruudu „Legal Summaries”.

Kui on avaldatud kohtuasja mitteametlikke tõlkeid, on otsingutulemustes kohtuotsuse teksti lingi kõrval ka link **keeleversioonidele**. HUDOCi veebilehel on ka lingid kolmandate isikute veebikohadele, kus on Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika tõlked. Lisateave: vt keeleversioonide punkt HUDOCi abiteabe jaotises.

Euroopa Liidu Kohus: kohtupraktika andmebaas CURIA

Andmebaas CURIA annab tasuta juurdepääsu Euroopa Liidu Kohtu praktikale: <http://curia.europa.eu>.

Otsingumootor on kõigis ELi ametlikes keeltes.⁷⁴⁹ **Keele** saab valida ekraani paremast ülanurgast. Otsingumootori abil saab otsida teavet kõigist Euroopa Kohtus, Üldkohtus ja Avaliku Teenistuse Kohtus menetletud ja menetletavate kohtuasjadega seotud dokumentidest.

Abiteave on aadressil <http://curia.europa.eu/common/juris/en/aideGlobale.pdf#>. Igal otsingukastil on ka abileht, millele pääseb ikooni klõpsates ja kus on kasulik teave, mis aitab kasutada otsinguvahendit kõige paremini.

Lihtsaim viis, kuidas leida konkreetne kohtuasi, on sisestada selle kogu number otsingukasti „**Kohtuasja number**” ning klõpsata seejärel rohelist otsimisnuppu. Kohtuasja saab otsida ka kohtuasja numbri osa järgi. Näiteks kui sisestate kohtuasja numbri väljale „122”, leiate mis tahes aasta kohtuasjad nr 122 kõigis kolmes kohtus: Euroopa Kohtus, Üldkohtus ja/või Avaliku Teenistuse Kohtus.

⁷⁴⁹ Alates 30. aprillist 2004: hispaania, taani, saksa, kreeka, inglise, prantsuse, itaalia, hollandi, portugali, soome ja rootsi keeles; alates 1. maist 2004: tšehhi, eesti, läti, leedu, ungari, poola, slovaki ja sloveeni keeles; alates 1. jaanuarist 2007: bulgaaria ja rumeenia keeles; alates 30. aprillist 2007: malta keeles; alates 31. detsembrist 2011: iiri keeles; ajutised erandid on kehtestatud määrusega (EÜ) nr 920/2005 ja määrusega (EL) nr 1257/2010. Ühinemise kuupäeval kehtivaid teisesid õigusakte tõlgitakse praegu horvaatia keelde ja need avaldatakse järk-järgult *Euroopa Liidu Teataja eriväljaandes*.

Väljaga „**Poolte nimed**“ saab otsida kohtuasja lühipealkirja järgi. Lühipealkirjas on tavaliselt kohtuasja poolte nimed lihtsustatud kujul.

Otsingutulemuste piiritlemiseks on kokku 16 mitme funktsiooniga otsinguvälja. Eri otsinguväljad on kasutajasõbralikud ja neid saab mitmeti kombineerida. Väljadel on sageli ka otsinguloetelud, mis avanevad ikooni klõpsates ja valides olemasolevaid otsingusõnu.

Üldotsingutel otsinguväljaga „**Sõnad tekstis**“ ilmuvad märksõna alusel leitud tulemused kõigist dokumentidest, mis on avaldatud Euroopa kohtulahendite kogumikes alates 1954. aastast ning Euroopa teenistusõiguse kohtulahendite kogumikes (ECR-SC) alates 1994. aastast.

Valdkonnaomasel otsingul saab kasutada otsinguvälja „**Valdkond**“. Selleks klõpsake ikooni väljast paremal ja valige loetelust soovitud valdkond (valdkonnad). Otsingutulemusena kuvatakse tähestikuline loetelu dokumentidest, mis on seotud Euroopa Kohtu, Üldkohtu või Avaliku Teenistuse Kohtu otsustes või kohtujuristi ettepanekutes käsitletud õigusküsimustega.

Veebisaidil CURIA on veel kohtupraktika otsimise vahendeid:

Juurdepääs kohtuasja numbril alusel – kõigi kolme kohtu kohtuasjade teave. Kohtuasjad on loetletud numbril järgi ja asjaomasele registrile esitamise järjekorras. Kohtuasjaga saab tutvuda kohtuasja numbril klõpsates. Kohtuasja numbril alusel juurdepääsu aadress: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7045/et/.

Kohtupraktika register – süstemaatiliselt liigitatud kohtupraktika kokkuvõtted, milles on lahendite õiguslikud põhipunktid. Kokkuvõtted kasutavad võimalikult palju otsuse tegelikku sõnastust. Kohtupraktika register on aadressil http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7046/et/.

Kohtuotsuste kommentaarid – viited õiguslikele kommentaaridele seoses kolme kohtu otsustega alates nende asutamisest. Otsused on kohtuasja numbril järjekorras iga kohtu kohta eraldi ning õiguslikud kommentaarid on avaldamise kronoloogilises järjekorras. Viited on algses keeles. Kohtuotsuste kommentaarid on aadressil http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7083/et/.

Liikmesriikide kohtupraktika andmebaas – väline andmebaas, kuhu pääseb veebikoha CURIA kaudu. See annab juurdepääsu ELi õigusega seotud kohtupraktikale liikmesriikides. Andmebaasi aluseks on ELi liikmesriikide kohtupraktika kogu. Teave on kogutud õigusajakirjade valikulisel läbivaatamisel ja otsekontaktide kaudu arvukate kohtutega liikmesriikides. Juurdepääs liikmesriikide kohtupraktika andmebaasile (inglise ja prantsuse keeles) on aadressil http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7062/et/.

Viidatud õigusaktid

ÜRO õigusaktid

ÜRO peamised lepingud, sealhulgas lapse õiguste konventsioon, ja nende järelvalveasutused: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/core-instruments.aspx>

Haagi rahvusvahelise eraõiguse konverentsi konventsioonid, mis käsitlevad laste, perekonna ja varaliste suhete rahvusvahelist kaitset: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions>.

Euroopa Nõukogu õigusaktid

Kõik Euroopa Nõukogu õigusaktid on avaldatud veebis aadressil <http://conventions.coe.int/Treaty/>. Euroopa Nõukogu õigusaktide ELi liikmesriikides heakskiitmise teave on FRA veebilehel andmebaasis EFRIS: <https://fra.europa.eu/en/databases/efris/>.

Lühinimetus	Pealkiri
Lapse õigused ja kodanikuõigused	
<i>Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon</i>	Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, muudetud protokollidega nr 11 ja nr 14, CETS nr 005, Rooma, 4.11.1950, lk 1–15.
<i>Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll</i>	Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll, muudetud protokolliga nr 11, CETS nr 009, Pariis, 20.3.1952, lk 1–3.
<i>Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr 12</i>	Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr 12, CETS nr 177, Rooma, 4.11.2000, lk 1–3.
<i>Lapse õiguste Euroopa konventsioon</i>	Lapse õiguste Euroopa konventsioon, CETS nr 160, Strasbourg, 25.1.1996, lk 1–10.
<i>Euroopa konventsioon väljaspool abielu sündinud laste õigusliku staatuse kohta</i>	Euroopa konventsioon väljaspool abielu sündinud laste õigusliku staatuse kohta, CETS nr 085, Strasbourg, 15.10.1975, lk 1–5.
<i>Bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel inimõiguste ja inimväärikuse kaitse konventsioon (inimõiguste ja biomeditsiini konventsioon)</i>	Bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel inimõiguste ja inimväärikuse kaitse konventsioon (inimõiguste ja biomeditsiini konventsioon), CETS nr 164, Oviedo, 4.4.1997, lk 1–12.
Isikliku identiteedi küsimused	
<i>Rahvusvahemuste kaitse raamkonventsioon</i>	Rahvusvahemuste kaitse raamkonventsioon, CETS nr 157, Strasbourg, 1.2.1995, lk 1–10.
<i>Kodakondsuse Euroopa konventsioon</i>	Kodakondsuse Euroopa konventsioon, CETS nr 166, Strasbourg, 6.11.1997, lk 1–13.
<i>Euroopa Nõukogu konventsioon kodakondsusetuse vältimise kohta seoses riigi õigusjärglusega</i>	Euroopa Nõukogu konventsioon kodakondsusetuse vältimise kohta seoses riigi õigusjärglusega, CETS nr 200, Strasbourg, 19.5.2006, lk 1–7.
Perekonnaelu ja vanemlik hoolitsus	
<i>Lastega suhtlemise korraldamise konventsioon</i>	Lastega suhtlemise korraldamise konventsioon, CETS nr 192, Strasbourg, 15.5.2003, lk 1–13.
<i>Lapsendamise Euroopa konventsioon (muudetud)</i>	Lapsendamise Euroopa konventsioon (muudetud), CETS nr 202, Strasbourg, 27.11.2008, lk 1–11.
<i>Laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon</i>	Laste hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon, CETS nr 105, Luxembourg, 20.5.1980, lk 1–12.
Laste kaitse vägivalja ja ärakasutamise eest	
<i>Euroopa Nõukogu konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest</i>	Euroopa Nõukogu konventsioon laste kaitse kohta seksuaalse ärakasutamise ja kuritarvitamise eest, CETS nr 201, Lanzarote, 25.10.2007, lk 1–21.

Lühinimetus	Pealkiri
<i>Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsioon</i>	Piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsioon, CETS nr 126, Strasbourg, 26.11.1987, lk 1–9.
<i>Küberkuritegevuse konventsioon</i>	Küberkuritegevuse konventsioon, CETS nr 185, Budapest, 23.11.2001, lk 1–27.
<i>Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon</i>	Inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon, CETS nr 197, Varssavi, 16.5.2005, lk 1–21.
<i>Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalda ja perevägivalda ennetamise ja tõkestamise konventsioon</i>	Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalda ja perevägivalda ennetamise ja tõkestamise konventsioon, CETS nr 210, Istanbul, 11.5.2011, lk 1–31.
Majandus-, sotsiaal- ja kultuuriõigused	
<i>Euroopa sotsiaalharta</i>	Euroopa sotsiaalharta, CETS nr 035, Torino, 18.10.1961, lk 1.
<i>Euroopa sotsiaalharta (muudetud)</i>	Euroopa sotsiaalharta (muudetud), CETS nr 163, Strasbourg, 3.5.1996, lk 1–29.
Rände- ja varjupaigaküsimused	
<i>Alaalistest repatrieerimise Euroopa konventsioon</i>	Alaalistest repatrieerimise Euroopa konventsioon, CETS nr 071, Haag, 28.5.1970, lk 1–9.
<i>Võõrtöölise õigusliku seisundi Euroopa konventsioon</i>	Võõrtöölise õigusliku seisundi Euroopa konventsioon, CETS nr 093, Strasbourg, 24.11.1977, lk 1–14.
<i>Euroopa sotsiaalkindlustuse konventsioon</i>	Euroopa sotsiaalkindlustuse konventsioon, CETS nr 078, Pariis, 14.12.1972, lk 1–42.
<i>Euroopa sotsiaalkindlustuskoodeks (muudetud)</i>	Euroopa sotsiaalkindlustuskoodeks (muudetud), CETS nr 139, Strasbourg, 6.11.1990, lk 1–33.
Tarbija- ja andmekaitse	
<i>Isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsioon</i>	Isikuandmete automatiseeritud töötlemisel isiku kaitse konventsioon, CETS nr 108, Strasbourg, 28.1.1981, lk 1–10.
<i>Piiriülese televisiooni Euroopa konventsioon</i>	Piiriülese televisiooni Euroopa konventsioon, CETS nr 132, Strasbourg, 5.5.1989, lk 1–20.

Euroopa Liidu õigusaktid

Kõik Euroopa Liidu õigusaktid on avaldatud veebis aadressil <http://eur-lex.europa.eu>.

Lühinimetus	Pealkiri
Diskrimineerimiskeeld	
<i>Rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv (2000/43/EÜ)</i>	Nõukogu 29. juuni 2000. aasta direktiiv 2000/43/EÜ, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust, ELT L 2000, 19.7.2000, lk 22–26.
<i>Võrdse tööalase kohtlemise direktiiv (2000/78/EÜ)</i>	Nõukogu 27. novembri 2000. aasta direktiiv 2000/78/EÜ, millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel, ELT L 303, 2.12.2000, lk 16–22.
<i>Direktiiv meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta seoses kaupade ja teenuste kättesaadavuse ja pakkumisega (2004/113/EÜ)</i>	Nõukogu 13. detsembri 2004. aasta direktiiv 2004/113/EÜ meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta seoses kaupade ja teenuste kättesaadavuse ja pakkumisega, ELT L 373, 21.12.2004, lk 37–43.
Perekonnaelu ja vanemlik hoolitsus	
<i>Uuesti sõnastatud Brüsseli IIa määrus ((EÜ) nr 2019/1111)</i>	Nõukogu 25. juuni 2019. aasta määrus (EÜ) nr 2019/1111, mis käsitleb kohtualluvust, abieluasjade ja vanemliku vastutusega seotud kohtuasjades tehtud lahendite tunnustamist ja täitmist ning rahvusvahelisi lapserööve, ELT L 178, 2.7.2019, lk 1–115.
<i>Ülalpidamiskohustuste määrus (EÜ) nr 4/2009</i>	Nõukogu 18. detsembri 2008. aasta määrus (EÜ) nr 4/2009 kohtualluvuse, kohaldatava õiguse, kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise ning koostöö kohta ülalpidamiskohustuste küsimustes, ELT L 7, 10.1.2009, lk 1–79.
<i>Vahendusmenetluse direktiiv (2008/52/EÜ)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 21. mai 2008. aasta direktiiv 2008/52/EÜ vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades, ELT L 136, 24.5.2008, lk 3–8.
<i>Õiguskaitse kättesaadavuse direktiiv (2003/8/EÜ)</i>	Nõukogu 27. jaanuari 2003. aasta direktiiv 2003/8/EÜ, millega parandatakse õiguskaitse kättesaadavust piiriüleste vaidluste korral, kehtestades sellistes vaidlustes antava tasuta õigusabi kohta ühised miinimumeeskirjad, ELT L 26, 31.1.2003, lk 41–47.
<i>Töö- ja eraelu tasakaalustamise direktiiv ((EL) 2019/1158)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. juuni 2019. aasta direktiiv (EL) 2019/1158, milles käsitletakse lapsevanemate ja hooldajate töö- ja eraelu tasakaalu ning millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 2010/18/EL, ELT L 188, 12.7.2019, lk 79–93.

Lühinimetus	Pealkiri
Laste kaitse vägivalla ja ärakasutamise eest	
<i>Noorte töötajate direktiiv (94/33/EÜ)</i>	Nõukogu 22. juuni 1994. aasta direktiiv 94/33/EÜ noorte kaitse kohta tööl, ELT L 216, 20.8.1994, lk 12–20.
<i>Inimkaubandusvastane direktiiv (2011/36/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 5. aprilli 2011. aasta direktiiv 2011/36/EL, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2002/629/JSK, ELT L 101, 15.4.2011, lk 1–11.
<i>Direktiiv, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust (2011/93/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direktiiv 2011/93/EL, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK, ELT L 335, 17.12.2011, lk 1–14.
<i>Kuriteoohvrite õiguste direktiiv (2012/29/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2012. aasta direktiiv 2012/29/EL, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK, ELT L 315, 14.11.2012, lk 57–73.
<i>Inimkaubanduse ohvritele elamisloa andmise direktiiv (2004/81/EÜ)</i>	Nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/81/EÜ elamisloa väljaandmise kohta pädevate asutustega koostööd tegevatele kolmandate riikide kodanikele, kes on inimkaubanduse ohvrid või kelle ebaseaduslikule siserändele on kaasa aidatud, ELT L 261, 6.8.2004, lk 19–23.
<i>Komisjoni otsus 2007/698/EÜ</i>	Komisjoni 29. oktoobri 2007. aasta otsus, millega muudetakse otsust 2007/116/EÜ seoses 116ga algavate täiendavate reserveeritud numbrite kasutuselevõtvuga (teatavaks tehtud numbri K(2007) 5139 all) (EMPs kohaldatav tekst), ELT L 284, 30.10.2007, lk 31–32.
<i>Direktiiv, millega kehtestatakse Euroopa elektroonilise side seadustik (uuesti sõnastatud) ((EL) 2018/1972)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. detsembri 2018. aasta direktiiv (EL) 2018/1972, millega kehtestatakse Euroopa elektroonilise side seadustik (uuesti sõnastatud), ELT L 321, 17.12.2018, lk 36–214.
<i>Audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv, uuesti sõnastatud (EL) 2018/1808)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 14. novembri 2018. aasta direktiiv (EL) 2018/1808, millega muudetakse direktiivi 2010/13/EL audiovisuaalmeedia teenuste osutamist käsitlevate liikmesriikide teatavate õigus- ja haldusnormide koordineerimise kohta, ELT L 303, 28.11.2018, lk 69–92.
<i>Elektroonilise kaubanduse direktiiv (2000/31/EÜ)</i>	Direktiiv 2000/31/EÜ infoühiskonna teenuste teatavate õiguslike aspektide, eriti elektroonilise kaubanduse kohta siseturul, ELT L 178, 17.7.2000, lk 1–16.
<i>Eraelu puutumatus ja elektroonilise side direktiiv (2002/58/EÜ)</i>	Direktiiv 2002/58/EÜ, milles käsitletakse isikuandmete töötlemist ja eraelu puutumatus kaitset elektroonilise side sektoris, ELT L 201, 31.7.2002, lk 37–47.

Lühinimetus	Pealkiri
Rände- ja varjupaigaküsimused, sh lapsrändajate sotsiaalõigused	
<i>Varjupaigamenetluse direktiiv (2013/32/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta direktiiv 2013/32/EL, rahvusvahelise kaitse seisundi andmise ja äravõtmise menetluse ühiste nõuete kohta, ELT L 180, 29.6.2013, lk 60–95.
<i>Dublini määrus (EL) nr 604/2013</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta määrus (EL) nr 604/2013, millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku või kodakondsuseta isiku esitatud rahvusvahelise kaitse taotluse läbivaatamise eest, ELT L 180, 29.6.2013, lk 31–59.
<i>Miinimumnõuete direktiiv (2011/95/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direktiiv 2011/95/EL, mis käsitleb nõudeid, millele kolmandate riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud peavad vastama, et kvalifitseeruda rahvusvahelise kaitse saajaks, ning nõudeid pagulaste või täiendava kaitse saamise kriteeriumidele vastavate isikute ühetaolisele seisundile ja antava kaitse sisule, ELT L 337, 20.12.2011, lk 9–26.
<i>Määrus (EL) nr 492/2011</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 5. aprilli 2011. aasta määrus (EL) nr 492/2011 töötajate liikumisvabaduse kohta liidu piires (EMPs kohaldatav tekst), ELT L 141, 27.5.2011, lk 1–12.
<i>Vaba liikumise direktiiv (2004/38/EÜ)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/38/EÜ, mis käsitleb Euroopa Liidu kodanike ja nende pereliikmete õigust liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil ning millega muudetakse määrust (EMÜ) nr 1612/68 ja tunnistatakse kehtetuks direktiivid 64/221/EMÜ, 68/360/EMÜ, 72/194/EMÜ, 73/148/EMÜ, 75/34/EMÜ, 75/35/EMÜ, 90/364/EMÜ, 90/365/EMÜ ja 93/96/EMÜ (EMPs kohaldatav tekst), ELT L 158, 30.4.2004, lk 77–123.
<i>Nõukogu direktiiv 77/486/EMÜ võõrtöötajate lastele hariduse andmise kohta</i>	Nõukogu 25. juuli 1977. aasta direktiiv 77/486/EMÜ võõrtöötajate lastele hariduse andmise kohta, ELT L 199, 6.8.1977, lk 32–33.
<i>Perekonna taasühinemise direktiiv (2003/86/EÜ)</i>	Nõukogu 22. septembri 2003. aasta direktiiv 2003/86/EÜ perekonna taasühinemise õiguse kohta, ELT L 251, 3.10.2003, lk 12–18.
<i>Ajutise kaitse direktiiv (2001/55/EÜ)</i>	Nõukogu 20. juuli 2001. aasta direktiiv 2001/55/EÜ miinimumnõuete kohta ajutise kaitse andmiseks ümberasustatud isikute massilise sissevoolu korral ning meetmete kohta liikmesriikide jõupingutuste tasakaalustamiseks nende isikute vastuvõtmisel ning selle tagajärgede kandmisel, ELT L 212, 7.8.2001, lk 12–23.

Lühinimetus	Pealkiri
<i>Vastuvõtutingimuste direktiiv (2013/33/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta direktiiv 2013/33/EL, millega sätestatakse rahvusvahelise kaitse taotlejate vastuvõtu nõuded, ELT L 180,6, 29.6.2013, lk 96–116.
<i>Tagasisaatmise direktiiv (2008/115/EÜ)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 16. detsembri 2008. aasta direktiiv 2008/115/EÜ ühiste nõuete ja korra kohta liikmesriikides ebaseaduslikult viibivate kolmandate riikide kodanike tagasisaatmisel, ELT L 348, 24.12.2008, lk 98–107.
<i>Pikaajalise elaniku direktiiv (2003/109/EÜ)</i>	Nõukogu 25. novembri 2003. aasta direktiiv 2003/109/EÜ pikaajalistest elanikest kolmandate riikide kodanike staatuse kohta, ELT L 16, 23.1.2004, lk 44–53.
<i>Schengeni piirieeskirjade määrus (EÜ) nr 562/2006</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 15. märtsi 2006. aasta määrus (EÜ) nr 562/562, millega kehtestatakse isikute üle piiri liikumist reguleerivad ühenduse eeskirjad (Schengeni piirieeskirjad), ELT L 105, 13.4.2006, lk 1–32.
Tarbija- ja isikuandmete kaitse	
<i>Tarbijaõiguste direktiiv (2011/83/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2011. aasta direktiiv 2011/83/EL tarbija õiguste kohta, millega muudetakse nõukogu direktiivi 93/13/EMÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 1999/44/EÜ ja millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 85/577/EMÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 97/7/EÜ (EMPs kohaldatav tekst), ELT L 304, 22.11.2011, lk 64–88.
<i>Direktiiv 87/357/EMÜ tervist või turvalisust ohustavate eksitava välimusega toodete kohta</i>	Nõukogu 25. juuni 1987. aasta direktiiv 87/357/EMÜ tervist või turvalisust ohustavaid eksitava välimusega tooteid käsitlevate liikmesriikide õigusaktide ühtlustamise kohta, ELT L 192, 11.7.1987, lk 49–50.
<i>Kaugmüügi direktiiv (97/7/EÜ)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. mai 1997. aasta direktiiv 97/7/EÜ tarbijate kaitse kohta sidevahendi abil sõlmitud lepingute korral – nõukogu ja parlamendi avaldus artikli 6 lõike 1 kohta – komisjoni avaldus artikli 3 lõike 1 esimese taande kohta, ELT L 144, 4.6.1997, lk 19–27.
<i>Üldise tooteohutuse direktiiv (2001/95/EÜ)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 3. detsembri 2001. aasta direktiiv 2001/95/EÜ üldise tooteohutuse kohta (EMPs kohaldatav tekst), ELT L 11, 15.1.2002, lk 4–17.
<i>Määrus imikute ja väikelaste toidu, meditsiinilisel näidustusel kasutamiseks ettenähtud toidu ning kehakaalu alandamiseks ettenähtud päevase toidu asendajate kohta</i>	Määrus (EL) 609/2013 imikute ja väikelaste toidu, meditsiinilisel näidustusel kasutamiseks ettenähtud toidu ning kehakaalu alandamiseks ettenähtud päevase toidu asendajate kohta, millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu direktiiv 92/52/EMÜ, komisjoni direktiivid 96/8/EÜ, 1999/21/EÜ, 2006/125/EÜ ja 2006/141/EÜ, Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/39/EÜ ning komisjoni määrused (EÜ) nr 41/2009 ja (EÜ) nr 953/2009, ELT L 181, 29.6.2013, lk 35–56.

Lühinimetus	Pealkiri
<i>Mänguasjade ohutuse direktiiv (2009/48/EÜ)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 18. juuni 2009. aasta direktiiv 2009/48/EÜ, mänguasjade ohutuse kohta (EMPs kohaldatav tekst), ELT L 170, 30.6.2009, lk 1–37.
<i>Audiovisuaalmeedia teenuste direktiiv (uuesti sõnastatud) ((EL) 2018/1808)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 14. novembri 2018. aasta direktiiv (EL) 2018/1808, millega muudetakse direktiivi 2010/13/EL audiovisuaalmeedia teenuste osutamist käsitlevate liikmesriikide teatavate õigus- ja haldusnormide koordineerimise kohta, ELT L 303, 28.11.2018, lk 69–92.
<i>Isikuandmete kaitse üldmäärus ((EL) 2016/679)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 27. aprilli 2016. aasta määrus (EL) 2016/679 füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta, ELT L 119, 4.5.2016, lk 1–88.
<i>Direktiiv 2002/58/EÜ, milles käsitletakse isikuandmete töötlemist ja eraelu puutumatuse kaitset elektroonilise side sektoris</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 12. juuli 2002. aasta direktiiv 2002/58/EÜ, milles käsitletakse isikuandmete töötlemist ja eraelu puutumatuse kaitset elektroonilise side sektoris (eraelu puutumatust ja elektroonilist sidet käsitlev direktiiv), ELT L 201, 31.7.2002, lk 37–47.
<i>Direktiiv, käsitleb füüsiliste isikute kaitset seoses pädevates asutustes isikuandmete töötlemisega süütegude tõkestamise, uurimise, avastamise ja nende eest vastutusele võtmise või kriminaalkaristuste täitmisele pööramise eesmärgil ((EL) 2016/680)</i>	Direktiiv (EL) 2016/680, mis käsitleb füüsiliste isikute kaitset seoses pädevates asutustes isikuandmete töötlemisega süütegude tõkestamise, uurimise, avastamise ja nende eest vastutusele võtmise või kriminaalkaristuste täitmisele pööramise eesmärgil ning selliste andmete vaba liikumist ning millega tunnistatakse kehtetuks nõukogu raamotsus 2008/977/JSK, ELT L 119, 4.5.2016, lk 89–131.
<i>Ettevõtja ja tarbija vaheliste tehingutega seotud ebaausaid kaubandustavasid käsitlev direktiiv (2005/29/EÜ)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. mai 2005. aasta direktiiv 2005/29/EÜ, mis käsitleb ettevõtja ja tarbija vaheliste tehingutega seotud ebaausaid kaubandustavasid siseturul ning millega muudetakse nõukogu direktiivi 84/450/EMÜ, Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiive 97/7/EÜ, 98/27/EÜ ja 2002/65/EÜ ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrust (EÜ) nr 2006/2004 (ebaausate kaubandustavade direktiiv) (EMPs kohaldatav tekst), ELT L 149, 11.6.2005, lk 22–39.
<i>Määrus (EL) nr 536/2014, milles käsitletakse inimtervishoius kasutatavate ravimite kliinilisi uuringuid</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 16. aprilli 2014. aasta määrus (EL) nr 536/2014, milles käsitletakse inimtervishoius kasutatavate ravimite kliinilisi uuringuid ja millega tunnistatakse kehtetuks direktiiv 2001/20/EÜ (EMPs kohaldatav tekst), ELT L 158, 27.5.2014, lk 1–76.
Kriminaalkohtu- ja kohtuvälised menetlused	
<i>Suulise ja kirjaliku tõlke õiguse direktiiv (2010/64/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. oktoobri 2010. aasta direktiiv 2010/64/EL õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses, ELT L 280, 26.10.2010, lk 1–7.

Lühinimetus	Pealkiri
<i>Teabe saamise õiguse direktiiv (2012/13/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. mai 2012. aasta direktiiv 2012/13/EL, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet, ELT L 142, 1.6.2012, lk 1–10.
<i>Kaitsja kasutamise õiguse direktiiv (2013/48/EL)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. oktoobri 2013. aasta direktiiv 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, ELT L 294, 6.11.2013, lk 1–12.
<i>Euroopa Liidu põhiõiguste harta</i>	Euroopa Liidu põhiõiguste harta, ELT C 326, 26.10.2012, lk 391–407.
<i>Direktiiv, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatisi ((EL) 2016/800)</i>	Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. mai 2016. aasta direktiiv (EL) 2016/800, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatisi, ELT L 132, 21.5.2016, lk 1–20.
Puudega lapsed	
<i>Nõukogu otsus 2010/48/EÜ</i>	Nõukogu 26. novembri 2009. aasta otsus 2010/48/EÜ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni puuetega inimeste õiguste konventsiooni sõlmimise kohta Euroopa Ühenduse nimel, ELT L 23, 27.1.2010, lk 35–61.

Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti kohta on palju teavet internetis, millele on juurdepääs FRA veebilehe fra.europa.eu kaudu.

Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtupraktika lisateave on kohtu veebilehel echr.coe.int. Inimõiguste kohtu otsingumootor (HUDOC) annab juurdepääsu kohtuotsustele ja otsustele inglise ja/või prantsuse keeles, tõlgetele muudesse keeltesse, õiguslikele kokkuvõtetele, pressiteadetele ja muule teabele kohtu tegevuse kohta.

Kuidas hankida Euroopa Nõukogu väljaandeid

Euroopa Nõukogu kirjastus avaldab materjale kõigis organisatsioonide töövaldkondades – näiteks inimõigused, õigusteadus, tervishoid, eetika, ühiskond, keskkond, haridus, kultuur, sport, noored ja arhitektuuripärand. Arvukalt raamatuid ja elektroonilisi väljaandeid saab tellida veebist (<http://book.coe.int/>).

Virtuaalses lugemistoas saavad kasutajad tasuta lugeda hiljuti avaldatud põhiteoste katkendeid või teatud ametlike dokumentide täistekste.

Euroopa Nõukogu konventsioonide teave ja täistekstid on lepingubüroo veebilehel <http://conventions.coe.int/>.

Võtke ELiga ühendust

Isiklikult

Kõikjal Euroopa Liidus on sadu Europe Directi keskusi. Teile lähima keskuse aadressi leiате veebist (european-union.europa.eu/contact-eu/meet-us_et).

Telefoni teel või kirjutades

Europe Direct on teenistus, mis vastab Teie küsimustele Euroopa Liidu kohta. Teenistusega saate ühendust võtta:

- helistades tasuta numbril 00 800 6 7 8 9 10 11 (mõni operaator võib nende kõnede eest tasu võtta),
- helistades järgmisel tavanumbril: +32 22999696 või
- järgmise vormi kaudu: european-union.europa.eu/contact-eu/write-us_et.

ELi käsitleva teabe leidmine

Veebis

Euroopa Liitu käsitlev teave on kõigis ELi ametlikes keeltes kättesaadav Europa veebisaidil (european-union.europa.eu).

ELi väljaanded

Tasuta ja tasulisi ELi väljaandeid saab vaadata või tellida aadressil op.europa.eu/et/publications. Suuremas koguses tasuta väljaannete saamiseks võtke ühendust teenistusega Europe Direct või oma kohaliku dokumendikeskusega (european-union.europa.eu/contact-eu/meet-us_et).

ELi õigus ja seonduvad dokumendid

ELi käsitleva õigusteabe, sealhulgas alates 1951. aastast kõigi ELi õigusaktide konsulteerimiseks kõigis ametlikes keeleversioonides vt EUR-Lex'i (eur-lex.europa.eu).

ELi avatud andmed

Portaal data.europa.eu võimaldab juurdepääsu ELi institutsioonide, organite ja asutuste avatud andmete kogumitele. Neid võib tasuta alla laadida ning kasutada ärilisel ja mitteärilisel eesmärgil. Portaal pakub juurdepääsu ka suurele hulgale Euroopa riikide andmekogumitele.

Lapsed on täieõiguslikud õiguste omanikud. Nad on kõikide inim- ja põhiõiguste kandjad ning nende eripära arvestavate erinormide subjektid. Käsiraamatu eesmärk on selgitada, kuidas Euroopa õiguses ja kohtupraktikas käsitletakse laste erilisi huve ja vajadusi. Samuti kirjeldatakse selles vanemate ja eestkostjate või muude seaduslike esindajate tähtsust ning viidatakse asjakohastele olukordadele, kus õigused ja kohustused on eelkõige laste hooldajatel.

Käsiraamatu eesmärk on suurendada teadlikkust ja teadmisi õigusnormide kohta, mis kaitsevad ja edendavad Euroopas lapse õigusi. See on võrdlusalus nii Euroopa Liidu kui ka Euroopa Nõukogu õiguse kohta valdkonnas ning selles selgitatakse, kuidas iga teemat reguleeritakse vastavalt ELi õigusele, sealhulgas Euroopa Liidu põhiõiguste hartale, ning Euroopa inimõiguste konventsioonile, Euroopa sotsiaalhartale ja muudele Euroopa Nõukogu õigusaktidele.

Käsiraamat on ette nähtud õigusvaldkonna üldspetsialistidele, kohtunikele, prokuröridele, lastekaitseametnikele ning teistele spetsialistidele ja organisatsioonidele, kes vastutavad lapse õiguste juriidilise kaitse tagamise eest. Selles selgitatakse olulisimaid kohtuasju, esitades kokkuvõtlikult nii Euroopa Liidu Kohtu kui ka Euroopa Inimõiguste Kohtu tähtsad kohtulahendid.

EUROOPA LIIDU PÕHIÕIGUSTE AMET

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Viin – Austria
Tel. +43 (1) 580 30-0 – Fax +43 (1) 580 30-699
fra.europa.eu
facebook.com/fundamentalrights
linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency
x.com/eurightsagency

EUROOPA NÕUKOGU

67075 Strasbourg Cedex – Prantsusmaa
Tel. +33 (0) 3 88 41 20 00

EUROOPA INIMÕIGUSTE KOHUS

echr.coe.int – publishing@echr.coe.int
x.com/ECHR_CEDH

LAPSE ÕIGUSTE OSAKOND

coe.int/children – children@coe.int
x.com/CoE_children

Euroopa Liidu
Väljaannete Talitus